

ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
“Запорізький інститут державного та муніципального управління”

Олег Богуславський

**ІНФОРМАЦІЙНО-ПРЕСОВА ДІЯЛЬНІСТЬ
ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ
ТА УКРАЇНСЬКИХ УРЯДІВ
1917–1920 рр.**

Запоріжжя
2003

ББК 76.02 (4Укр)
Б74

Ухвалено до друку вченою радою
Гуманітарного університету "ЗІДМУ"
протокол № 2 від 24 вересня 2003 р.

Рецензенти: **В.Ф. Іванов**, д. філол. н., проф., Інститут журналістики
Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка
В.І. Шкляр, д. філол. н., проф., Інститут журналістики
Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка
Ф.Г. Турченко, д. і. н., проф., Запорізький державний
університет

Науковий редактор: **С.А. Кость**, к. філол. н.

Богуславський О.В. Інформаційно-пресова діяльність Центральної Ради
та українських урядів 1917–1920 рр. – Запоріжжя: ГУ "ЗІДМУ", 2003. – 236 с.
ISBN 966–8227–11–5

У монографії на основі української періодики 1917–1920 рр. архівних матеріалів, спогадів державних діячів, учасників визвольних змагань автор досліджує інформаційно-пресову діяльність Центральної Ради й українських урядів 1917–1920 рр., їх політику у цій сфері державного будівництва, з'ясовує місце інформаційно-пресової діяльності у розбудові української державності.

Видання розраховано на істориків преси, викладачів, студентів, усіх, хто небайдужий до вітчизняної історії.

ББК 76.02 (4Укр)

ISBN 966–8227–11–5

© Богуславський О.В., 2003

© Гуманітарний університет "ЗІДМУ", 2003

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ПЕРІОД ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ: ОДИН З УРОКІВ	6
Розділ I СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ УРЯДОВОГО ІНФОРМУВАННЯ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ (березень 1917 р. – квітень 1918 р.).....	22
1.1. Зародження урядової преси.....	22
1.2. Центральна інформаційна служба Української Народної Республіки.....	35
1.3. Урядова військова преса.....	38
1.4. Урядова преса регіонального рівня і вибори до Установчих зборів.....	46
1.5. Інформаційна діяльність міністерств уряду УНР.....	50
Розділ II ІНФОРМАЦІЙНО-ПРЕСОВА ДІЯЛЬНІСТЬ УРЯДІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ	56
2.1. Загальна характеристика інформаційно-пресової політики. Центральні урядові інформаційні органи.....	56
2.2. Губернські урядові друковані органи.....	69
2.3. Інформаційна діяльність окремих міністерств Української Держави.....	76
2.3.1. Міністерство закордонних справ.....	76
2.3.2. Міністерство ісповідань.....	81
2.3.3. Військове міністерство.....	84
2.3.4. Міністерство внутрішніх справ.....	89
2.3.5. Державний секретаріат.....	94
Розділ III ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДИРЕКТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ	104
3.1. Агітаційно-пропагандистська діяльність УНС і Директорії УНР (травень 1918 р. – грудень 1918 р.).....	104
3.2. Преса і цензура Директорії після перемоги над гетьманом.....	113
3.3. Центральні урядові періодичні видання в системі Міністерства преси й інформації.....	121
3.4. Урядова військова інформаційна служба Директорії УНР.....	144
3.5. Закордонна інформаційно-пресова діяльність Міністерства закордонних справ УНР.....	153
3.5.1. Українська делегація на Паризькій мирній конференції 1919 р. і проблема зовнішнього інформування.....	158
3.5.2. Інформаційна діяльність Української дипломатичної місії в Туреччині.....	161
3.5.3. Зовнішньоінформаційна діяльність дипломатичної місії в Італії 1919–1920 рр.....	164
3.5.4. Інформаційна діяльність дипломатичної місії УНР у Вашингтоні.....	168
3.5.5. Посольство УНР у Швейцарії.....	169
3.5.6. Інформаційна діяльність дипломатичної місії в Німеччині.....	173
3.5.7. Пресова діяльність міністерств на тлі офіційної інформаційної діяльності уряду.....	181
Розділ IV СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ	193
4.1. Центральна урядова преса ЗУНР.....	196
4.2. Повітова преса ЗУНР.....	205
4.3. Урядова відомча пресово-інформаційна служба.....	209
4.4. Зовнішньоінформаційна діяльність уряду ЗУНР.....	219
ВИСНОВКИ	232

ВСТУП

Хоча все далі в минуле відходить доба визвольних змагань 1917-1920 рр., багато сторінок і аспектів тих подій залишаються недослідженими. Це стосується і такої важливої та актуальної проблеми, як функціонування української преси, тобто інформаційно-пресова діяльність Української Центральної Ради й пізніших українських нерадянських урядів. Немає потреби зайвий раз підкреслювати, що радянські історики висвітлювали історію українського визвольного руху, а відповідно й преси, упереджено і тенденційно, виходячи з марксистсько-ленінської методології. Це спотворювало об'єктивну картину дійсності, призводило до затушовування національного характеру Української революції (що й було справжньою метою радянської історичної науки).

Але ми хочемо висловити одне застереження. Про українську пресу 1917-1920 рр. говориться і в працях А. Животка та Ю. Тернопільського, відомих дослідників із діаспори, і в працях та спогадах багатьох українських діячів, її почали досліджувати й сучасні науковці. Ми ж вивчаємо не тільки пресу, а й інформаційну діяльність Центральної Ради і українських урядів зазначеного періоду, а також урядову політику в цій сфері державного управління. Це значно розширило об'єкт дослідження, оскільки до наукового аналізу залучено як газети, так і різноманітні вісники, циркуляри, інструкції, законодавчі документи, що регламентували діяльність тогочасної преси тощо.

Ми здаємо собі справу з того, що повністю охопити всі аспекти цієї ще недосліджуваної проблеми важко, і своє завдання вбачаємо в тому, щоб окреслити предмет дослідження, з'ясувати місце інформаційно-пресової діяльності та політики в державотворчому процесі, у визвольних змаганнях, у тій ідеологічній боротьбі, яку змушені були провадити українські уряди із зовнішніми ворогами і яка, зрештою, була прикметною ознакою українського життя, оскільки так і не вдалося досягнути бажаної єдності українських політичних сил.

На наш погляд, не викликає сумніву актуальність означеної теми – і не лише зважаючи на її недослідженість та на постійну потребу вивчати наше минуле, ліквідувати “білі плями” в історії, і в історії преси зокрема, а й тому, що і сьогодні перед суспільством стоять аналогічні проблеми: об’єктивного й повного інформування, створення і захисту національного інформаційного простору, цензури та свободи преси.

ПЕРІОД ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ: ОДИН З УРОКІВ

Поразка визвольних змагань 1917-1920 рр. змусила багатьох діячів задуматися над її причинами. В одному з листів С. Петлюра писав: “Коли українська нація не змогла зреалізувати свого державного ідеалу в 1917-1920 рр., то причиною цього явища було, між іншим, і те, що в той час українська політика не дописала української стратегії, себто військова наша боротьба не мала належної допомоги з боку української політики”¹. У якому б контексті ми не тлумачили поняття “політика”, інформаційна, ідеологічна діяльність завжди буде її важливим складником, а преса – інструментом, знаряддям. Недооцінка цього аспекту боротьби за державність або неможливість вирішення цієї проблеми через певні причини приховує в собі небезпеку. Важливе значення інформаційно-пресової діяльності українських урядів стане зрозумілішим, якщо ми поглянемо на цю проблему в дещо ширшому суспільно-історичному і науковому контексті. Річ у тому, що інформаційну діяльність, розвиток преси як соціального інституту не можна розглядати ізольовано від тих тенденцій, що намітилися в історії преси, починаючи від зламу ХІХ-ХХ ст. Уже на початку ХХ століття в галузі соціальної психології, яка почала виокремлюватися в науку зі своїм предметом дослідження, було висловлено думку про практичне застосування її висновків, результатів експериментальних досліджень психології мас. Так, німецький психолог В. Меде, автор книги “Експериментальна психологія мас” згодом писав про необхідність зробити психологію мас предметом систематичних експериментальних досліджень, бо лише так можна буде належним чином пояснити колективно-психологічні явища. “Йдеться не лише про теоретичне пізнання, але насамперед про практичне застосування її результатів у політиці, законодавстві, педагогіці, економіці”².

Треба зауважити, що чи не вперше в історії політичних партій і рухів ХХ ст. надзвичайно активно використовувала цей соціально-психологічний момент у своїй пропагандистській діяльності (особливо від революції 1905-1907 рр.) партія російських більшовиків. У працях її лідера В. Леніна можна знайти десятки висловлювань, зауважень, рекомендацій, реплік на цю тему.

В історії преси (а якщо ширше – в історії пропаганди) переломним моментом був початок Першої світової війни. Вона остаточно розвіяла ілюзії навіть про мінімальну гармонію в людському суспільстві. Війна спричинилася і до багатьох відкриттів у сфері управління (або маніпулювання) величезними масами людей. Уперше, отримавши у своє розпорядження потужну техніку й організаційну базу, пропагандистська діяльність стала важливим напрямом державної політики. Цьому сприяло й те, що в деяких державах було створено спеціальні структури та установи. Ось що писали “Вогні”, молодіжне видання 30-х років: “Силу й вартість пропаганди навчили цінити щойно під час світової війни. Тоді теж навчилися стосувати її з найбільшою досконалістю та успіхом. У світовій війні перші застосували союзники на західному фронті, і головно завдяки їй розгромили спершу німецьку суспільність в краю, а відтак “побідню німецьку армію” на фронті. Чого не досягнула й не знищила куля, то розсадила з нутра летючка та слово пропагатора. Зброя знищила фізичну силу противника, але його духовну міць та відпорність поконала пропаганда. Німецька армія й німецька політика почувались вповні обеззброєними проти цієї “ нової стратегії ” англійського командування. Цю незavidну ситуацію Німеччини найкраще схарактеризував у своїх споминах ген. Людендорф: “Ми дивилися на розвій ворожої пропаганди в країні, як крілик дивиться на вужа, що готується його проковтнути”. Людендорф, цей сміливий і рішучий полководець на полях боїв, стоїть безрадний в обличчі ворожої пропаганди та не знає, як з нею боротися... В кінці Людендорф пробує розгорнути контрпропаганду, але зусилля запізні... Подібно було в Росії. Большевики своїм кривавим терором добивали тільки те, що перед цим розложили пропагандивною акцією”³.

Дивно, але силу інформаційної й пропагандистської діяльності, ефективність різноманітних технік і методів впливу, що базувалися, зокрема, як на соціально-психологічних явищах, так і на врахуванні психіки індивіда, не скрізь оцінили належним чином, а докладніше кажучи, не змогли передбачити ефективність нового виду зброї. Так сталося і в Німеччині, чий економічний, військовий, зрештою, інтелектуальний потенціал, на думку її військового керівництва, мав забезпечити успіх у воєнних операціях, у війні загалом. Наскільки німецький генералітет недооцінював силу пропаганди протягом війни, настільки у повоєнний час активно захищався тезою про те, що німецьку армію не було розгромлено, що результати війни були зумовлені

падінням запілля, оскільки чужорідні й радикальні елементи його стали легкою здобиччю зарубіжної пропаганди. На цю обставину звернув увагу один з батьків сучасної теорії пропаганди Г. Лассуел⁴.

Зрештою, керівник відділу воєнної пропаганди Генерального штабу німецької армії Ніколаї згодом визнав, що "... противник залишався, по суті, недоступним для всіх видів німецької пропаганди. Цей докір стосується преси так само, як і відповідальних керівників"⁵. Зрозуміло, що поразку Німеччини, як і інших держав Четвертого союзу, зумовив комплекс причин соціально-економічного і військового характеру, а не лише недооцінка пропаганди, тим більше, що німецьке командування теж вдавалося і до дезінформації, і до інших прийомів психологічної війни. Але країни Антанти надали пропаганді державного значення, зробили пропагандистську діяльність широко-масштабною і цілеспрямованою. Так, в Англії спочатку при Міністерстві іноземних справ було створено бюро військової пропаганди, а вже в 1918 р. – створено Міністерство інформації, яке очолив відомий газетний магнат лорд Бівербрук. У структурі цього міністерства був і спеціальний відділ (департамент) пропаганди на противника, який очолив ще один пресовий магнат – лорд Норткліф. По-іншому розбудовували пропагандистську структуру у Франції. Тут службу пропаганди було створено при одному з відділів Генерального штабу, але в державному масштабі пропагандистська діяльність зосереджувалася у т. зв. "Будинку преси", а крім цього існувала ще й неофіційна організація під назвою "Альянс Франсе". При штабі американського експедиційного корпусу існувала спеціальна психологічна підсекція, яка, до речі, не лише займалася підготовкою операцій для розповсюдження листівок (за роки війни над німецькими позиціями і в запіллі щомісяця розкидали майже два мільйони листівок), але й вивчала як моральний, так і соціально-психологічний стан противника. У роки війни було створено і Комітет громадської інформації як спеціальне урядове відомство. Заслуговує на увагу його структура – тут були секції новин, зарубіжних газет, громадянського виховання, кінофільмів, військових виставок, ярмаркових експозицій, зв'язків з бізнесменами, лекторів, реклами і карикатур. З комітетом співпрацювали тисячі письменників, художників, журналістів, його діяльність стала прототипом зовнішньополітичної і внутрішньої пропаганди для багатьох інших держав.

Приклад держав Антанти щодо організації пропагандистської діяльності був орієнтиром для тих європейських народів, які бороли-

ся за національне визволення, зокрема для Чехо-Словаччини і Польщі. М. Саєвич, перекладач спогадів Т. Масарика “Світова революція за війни й у війні 1914-1918”, писав: “І тому не дивниця, що коли розшалілася світова війна – невеликий чеський нарід, хоч майже невідомий тоді у світі, був вже скристалізований, перевихований, підготовлений політично й культурно настільки, що міг не лише почати боротьбу за своє визволення, але й зумів його досягнути коштом: не цілого мільйона доларів, виданих на чотирилітню пропаганду; зорганізуванням 182.000 легіонерів на всіх фронтах і...4500, заледве чотири і пів тисяча поляглих легіонерів у визвольній боротьбі”⁶. Але, на думку українця-перекладача, не лише чеська пропаганда протягом років війни і збройна боротьба спричинилися до постання чехословацької держави: “Річ ясна, що ціла визвольна боротьба чехів не є зривом одної хвилини, а консеквентним вислідом століттями назріваючих розвоєвих тенденцій чеської історії; ці розвоєві тенденції зложилися у душі чеського народу в одноцільну самостійницьку ідеологію, яка зі стихійною силою проявляється за світової війни в доволі однодушному, рішучому протиавстрійському відпорі майже цілого чеського народу”⁷. Це констатація промовистого факту, і ми будемо мати змогу порівняти його з аналогічними фактами української історії. І ще одна важлива обставина, на яку звернув увагу М. Саєвич і яка має пряме відношення до предмета розмови: чеський народ не забув про свою колишню державу, не зневірився, не втягнувся у невилницьке ярмо, не дивився байдуже на те, як топчуть його права на мову, святощі, історію, ім’я: “Питомої слов’янській душі пасивности, кволости волі у чехів не помітно. Чехи, найдалше на захід висунений слов’янський нарід, засвоїли собі у вікових важких змаганнях з німецьким світом активність, динамізм, силу волі, прикмети й категорії думання заходу, здоровий світогляд свобідних і сильних народів, що змагаються за панування над світом... Для них, як і для західних народів, чужим був цей фаталізм, яким спараліжована душа нашого народу. Для заходу доля не є страшним невмолимим демоном... Всі діаметрально протилежні прикмети вдач нашого й чеського народу унагляднюються саме при порівнянні наших і чеських змагань за державну самостійність. Там сильна активність, віра в свої сили, витривалість, самопосвята, ясно сконкретизована ціль перед очима від самого початку до кінця; знаменита тактика провodu, логічність і консеквентність в акції, однодушність всіх політичних кругів і цілого громадянства... У нас – майже повна безпляновість, часто цілковита

відсутність політичного проводу, безліч орієнтацій, тактика, немов би необчислимі рухи м'яча... У нас ідеологія, програма, думка не є тією сталевною пружиною, що непереможно пре до чину, до практичної діяльності, як це є у західних народів; не є огнищем самого хотіння, волі перетворити теперішність чином на задуману дійсність. Там горде “хочу” й – чин, у нас кволе, неособове “хотілось би” й – безділля...”⁸.

Але чи тільки у сфері ментальності, у соціально-психологічних особливостях треба бачити проблему і шукати її вирішення? Зрозуміло, що то запитання риторичне, хоча в очевидності відповіді теж є певний сенс. Нас більше цікавить те, чи передбачали українські діячі тенденції розвитку преси, зростання її значення у впливі на маси, характер цього впливу? Безперечно, що розуміли насамперед значення преси як трибуни поневоленого народу, безперечно, що українська преса щораз далі відходила від просвітницької, виховної, інформаційної функції, від елементарного навчання, від практично-прикладного характеру. Це українські діячі розуміли, бо не було практично жодного більш-менш відомого письменника, поета, художника, правника, педагога, лікаря, який би не брав участі у пресі як видавець, редактор, автор чи член редакційної колегії або видавничої спілки. І. Франко, можна сказати, жертвував своїм художнім талантом, своїм генієм ученого, щоб, займаючись журналістикою, публіцистикою, вирішувати ті чи інші суспільні проблеми. М. Грушевський одним з перших, наприклад, застеріг від захоплення лише культурницькою діяльністю, на що хибував українській рух ХІХ ст.

Інша річ, чи українська “пропаганда” того часу була адекватною пропаганді наших політичних ворогів за змістом, характером, суттю і наявністю тих прийомів, що виходили за межі популяризації певної ідеї, поширення знань, за межі елементарних норм моралі і вимог правди. Адже інформаційно-пропагандистську війну проти українців та їх визвольної війни російські і польські шовіністи провадили давно: заперечення самої назви “Україна”, існування українців як окремого народу та їх мови, нав’язування думки, що українська справа – це німецька вигадка (Енгельс приписував це Меттерніху) і т. д.

Наприкінці 1914 р. С. Петлюра написав статтю “Негативні риси полеміки навколо українського питання”⁹. Маласть на увазі полеміка, що розгорілася на шпальтах деяких тодішніх газет. П. Струве і його однодумці з правих органів преси (слідом за А. Погодіним) кваліфікували сучасний стан української культурної творчості як штучну

“витівку”. Ця характерна риса антиукраїнської полеміки, на думку С. Петлюри, полягає у запереченні української народності як національності, звідки походить і твердження, що цієї національності й бути не може. Твердження, традиційне як для російської політичної думки і культури, так і для російського самодержавства. Так, зважаючи на цензуру, С. Петлюра помірковано і лояльно формулює свої думки, наприклад, діяльність “Союзу визволення України” він розглядає як авантюру. Усю статтю витримано в тоні спокійного, розважливого, можна сказати, академічного з’ясування проблеми. Автор намагається п е р е к о н а т и і своїх опонентів, і читачів, що таких жвавих суперечок, теоретичних розбіжностей і пристрасної полеміки не може бути навколо того, чого нема, маючи на увазі існування української національності, української культури. Але С. Петлюра дарма закликає своїх опонентів (тобто ворогів української ідеї) відмовитися від упередженості і навмисності, дарма закликає їх до поважного вивчення питання про національний розвиток українського народу, який “віддав багато сил і жертв для оборони російської держави і що має підстави вимагати від п. Струве і його однодумців до себе ставлення іншого, ніж те, що вони виявляли досі”¹⁰. С. Петлюра не зрозумів, що полеміка, яку започаткували російські інтелігенти-українофоби, має зовсім інший характер, ніж, скажімо, полеміка між І. Франком і Леся Українкою наприкінці 1896 р. – на початку 1897 р. з приводу шляхів розвитку українського політичного руху (нагадаємо, що почалася полеміка після опублікованої в журналі “Житє і слово” статті І. Франка “З кінцем року”, на яку Леся Українка відповіла статтею “Не так тії вороги, як добрії люди”, а завершив цю суперечку І. Франко статтею “Коли не по конях, то хоч по оглоблях”). Не будемо обговорювати предмета полеміки, бо важливим є інше – І. Франко, як правило, вмільний, нещадний, нищівний, пристрасний полеміст називає цю полеміку “непорозумінням між своїми”, і цим зумовлено вибір прийомів, її тон, аргументацію.

С. Петлюра не зрозумів (або вдавав, що не розуміє), що П. Струве і йому подібні насправді не прагнуть до істини, справедливості, дотримання етичності полемічних методів і публікації загалом, вони опікуються насамперед інтересами російської держави і культури. Так ось, у цьому контексті цікавий ще один момент: С. Петлюра, пишучи про антиукраїнську полеміку, зазначає, що її автори надають читачеві “лише обмежений матеріал”, пише про “крикливу незрівноваженість”, про вибіркоче користування джерелами інформації, про свідоме пере-

кручення фактів, про політичну нетактовність, про поширення політичних пліток. У всякому разі, С. Петлюра критикує лише П. Струве і його однодумців, але ніде явно не ототожнює його позицію з ідентичною антиукраїнською позицією російського уряду. С. Петлюра критикує П. Струве та його однодумців навіть не стільки за антиукраїнську позицію, скільки за характер полеміки: “Ви бачите на цьому прикладі, як перекручуються завдання друкованого слова, і люди, які претендують на ролі речників російського суспільства, глибоко переконані, що правильно розуміють свої функції, коли виступають з недозволеними нападами (недозволеними в морально-етичному сенсі, оскільки в Росії за українофобські ідеї, висловлювання і вчинки ніхто нікого не переслідував. – О. Б.) на почуття гуманності та елементарної людяності тільки тому, що їх виявляють українці.

Нескладні ті методи, за допомогою яких згадана московська газета (йдеться про “Утро России”, яка виступила проти того, що українці організують “національні” шпиталі, добачивши в ньому теж український сепаратизм. – О. Б.), а також і інші органи націоналістичної української преси намагаються опанувати тему полеміки навколо українського питання. Подібні методи постулюються державними міркуваннями...”¹¹. Захищаючи чесну і пристойну полеміку, С. Петлюра зазначає, що частина російської інтелігенції не сприймає методів боротьби з українською культурою, які використовує П. Струве, що вони справляють гнітюче враження, що ці методи дивовижні і неприпустимі з етичного боку.

Для нас сьогодні не так важливо, як би наприкінці 1914 р. відповів С. Петлюра в невідцензурних умовах, адже з початком Першої світової війни він написав статтю “Війна і українці”, лояльну і навіть вірнопіддану (теж в умовах цензури, теж побоюючись, що російський уряд закриє українські газети і заборонить навіть ті скромні прояви національного життя, які були дозволені). Можливо, що С. Петлюра – інтелігентний і делікатний і як людина, і як публіцист – не відповів би по-іншому і у вільній пресі, тим більше, що він на той час не був прихильником ідеї української державності й самостійності. Головне те, що С. Петлюра не зрозумів однієї важливої ситуації: на першому місці має стояти головна ідея – ідея державності, державні міркування, державні інтереси (те, що демонстрували російські публіцисти-українофоби), а не абстрактна вірність чесній, відвертій, моральній полеміці, не традиційне розуміння завдань преси. С. Петлюра не зрозумів, що боротьба проти української ідеї давно вже вийшла за рамки

звичайної дискусії чи полеміки (те, що демонстрували російські публіцисти, теж було свідченням нового розуміння завдань і характеру преси, провісником майбутніх форм ідеологічно-пропагандистської діяльності).

Найбільший парадокс полягає в тому, що С. Петлюра ще в 1908 р. опублікував статтю “Ідейна боротьба з українством”, у якій йшлося про широкий діапазон заходів боротьби з цим явищем. Так, він писав: “Реакційно-консервативні круги російського громадянства” (так делікатно, евфемістично, вдаючись до перифрази, С. Петлюра називає російських українофобів. – О. Б.) використовували в ідейній боротьбі проти українства не лише “ідейні” способи, а й “сыск и донос”, бажаючи зробити цю боротьбу організованою, колективною, а не розрізненою, створили навіть “Союз русских националистов” ... “Ми мало віримо д. Савенкові (теж “українець”, один із засновників цього клубу. – О. Б.), коли він заявляє, що його однодумці мають на увазі боротись з українством “ідейно”, шляхом п р о п а г а н д и “русского национализма” на українському ґрунті. В історії боротьби “русского” державного націоналізму з ідеалами недержавних націй Росії ідеологи цього націоналізму ніколи не додержували ідейної об’єктивності і їх “ідейна” боротьба завше прибирала форми “сыска и доноса”¹².

Усе це мало було переконати українських діячів і публіцистів, що ідейна боротьба проти українства не ведеться (і ніколи не велася) в цивілізованих формах, що це – не академічна дискусія, що утвердження і поширення своїх поглядів набули принципово інших форм, що популяризація і просвітництво – це вчорашній день української преси, що ідейна боротьба на новому етапі вимагає концептуально нового підходу.

Щодо цього цікава стаття І. Леська “Українська пропаганда до Першої світової війни”¹³. Сучасний дослідник пише про тих, хто спричинився до поширення знань, інформації про Україну. Йдеться, зокрема, про М. Драгоманова, І. Франка, М. Тишкевича, Р. Сембратовича, Я. Федорчука. Він справедливо зауважував, що в політиці вирішальною є сила, а не громадська думка. Але, вживаючи поняття “пропаганда”, І. Лесько не здає собі справи з того, що інформаційна діяльність (хай навіть інформаційно-пропагандистська) була значно вужчою за характером і змістом, ніж це передбачає пропаганда.

Не можна сказати, що українські державні й політичні діячі не розуміли значення агітації й пропаганди. Один із промовистих фак-

тів: на початку січня 1919 р. С. Петлюра як Головний Отаман віддає наказ № 18: “До мого відома дійшло, що в місцевостях, оголошених на військовому стані облоги, ведуть злочинну агітацію проти Української Народної Республіки та її законної влади – Директорії переважно люди, що не належать до громадян нашої Республіки і що наїхали з Великоросії та інших країн бувшої Росії. Ці люди, замість того, щоб дякувати Україні за той хліб, який їдять тут, вчиняють різні заколоти, сіють анархію, грабують мирне населення, займаються саботажем, провокацією та спекуляцією”¹⁴. С. Петлюра розпорядився розглядати цих агітаторів (з підробленими українськими паспортами) як шпигунів з усіма висновками, що звідси випливають.

Влітку 1919 р. С. Петлюра писав до І. Мазепи: “На інформацію за кордоном про наші справи не треба жаліти грошей і відповідні асигновки треба зробити: особливо у Парижі, Празі та Румунії. Інші держави витрачають на це великі суми, а ми самих себе губимо, не звертаючи на це уваги... Інформаційну роботу у нас слід децентралізувати, бо коли ми вимагаємо мільйони на Міністерство Преси, то краще дати сотні тисяч повітовим земствам чи комісарам і вони цю інформацію поставлять і краще і своєчасніше”¹⁵.

Уже згодом, у 1925 р., у статті “Українські шляхи” він писав, що вони, “... збаламучені пропагандою демагогічною більшовиків у 1917–1918 рр. і тому не одноліті, не збиті до купи в своєму відпоріві проти військової навали їх, не відразу розпізнали дійсну природу того соціального баламутства, за допомогою якого большевики опанували українським селом”¹⁶.

У тому чи іншому контексті питання інформаційно-пропагандистської діяльності порушували В. Винниченко, І. Мазепа, П. Христюк, М. Ковалевський. Це складна проблема не менш складного часу, і вона потребує уважного і ретельного вивчення. У думках, висловлюваннях, оцінках учасників визвольних змагань, а тим більше їх відповідальних діячів можна знайти чимало цікавого матеріалу, що іноді змушує по-новому оцінити як ідейну боротьбу навколо української державницької ідеї, як масовану пропагандистську боротьбу проти неї наших ворогів, так і місце пропаганди (зокрема й інформаційної діяльності) як цілеспрямованої діяльності в українському державотворчому процесі періоду визвольних змагань 1917-1920 рр.

Сотні разів у різноманітних варіантах і контекстуальних ситуаціях можна побачити терміни “агітація”, “пропаганда”, “інформація”,

“політична робота”. Так, у книзі “Відродження нації” В. Винниченка є навіть розділ “Боротьба за свою лінію”, де автор звернув увагу на те, що більшовицька агітація спочатку успіху не мала¹⁷. Але й українська поступово втратила силу, бо “... не бачив той солдат з боку своєї української влади бажання стати рішуче на бік працюючих, не бачив з її боку тенденцій щось радикально робити в цьому напрямі, щоб як не сьогодні, то далі в майбутньому, переборюючи всі труднощі, визволити свої трудящі маси з-під соціального панування ворожих і нації, й працюючих кляс. Замість того чув, як таке бажання більшовиків, така їхня оборона простого, бідного люду проти всякого пана називалася в українців демагогією, висміювалася, лаялася, заперечувалася”. В. Винниченко дуже суб’єктивний у своїх спогадах, він завжди у критичні моменти перевагу віддавав соціальним, класовим цінностям, а не національним. Щоправда, деякі його міркування про ефективність пропаганди є слушними.

З формальної точки зору, не можна сказати, що українські уряди недооцінювали значення інформаційної діяльності. Так було і за часів Центральної Ради. А вже відразу після краху самодержавства почали з’являтися заклики, різноманітні інформаційні й агітаційні листки. Українські політичні сили намагалися і пояснити, і вплинути, хоча, на наш погляд, їм здавалося, що достатньо лише першого. Принципово ситуацію не змінює те, що Центральна Рада створила прес-бюро, а згодом почала видавати й “Вісті Української Центральної Ради”, що інформаційне прес-бюро було створено і при Генеральному секретаріаті, що інформаційну діяльність провадили міністерства, що була ціла низка регіональних видань. Не було розуміння того, чого можна досягнути завдяки пропаганді як одному з важливих напрямів державної політики. Силу і небезпеку більшовицької пропаганди відчували і бачили, але досвід її, як і роль пропаганди у світовій війні, ніхто не вивчав і не узагальнював.

Чи якоюсь мірою це було враховано згодом?

Державний устрій Української Держави передбачав й інформаційно-пресові структури: функціонувало Українське телеграфне агентство (УТА), підпорядковане Міністерству внутрішніх справ. УТА (нагадаємо, його очолював Д. Донцов) видавало свій друкований орган – “Бюлетень Українського Телеграфного Агентства (У. Т. А.)”. Виходив “Державний вістник”, офіційний орган уряду, функціонувала низка губернських видань, що були органами державних структур,

інформаційну діяльність провадили й окремі міністерства Української Держави.

Гетьман П. Скоропадський, як відомо, прийшов до влади внаслідок перевороту 29 квітня 1918 р. Його підтримали лише хлібороби-демократи, всі інші українські партії (соціал-демократи, соціалісти-федералісти, соціалісти-революціонери, соціалісти-самостійники) до перевороту поставилися негативно. Другий Всеукраїнський селянський з'їзд (8-10 травня 1918 р.) прийняв антигетьманську ухвалу і закликав до рішучої і безкомпромісної збройної боротьби з гетьманською владою. Таку ж ухвалу прийняв і Другий Всеукраїнський територіальний робітничий з'їзд, що відбувся 13-14 травня 1918 р. Треба хіба сказати, що росіян і євреїв на цьому з'їзді було більше, ніж українців.

Уряд майже відразу зреагував на антигетьманські виступи, опублікувавши “Заяву-декларацію” (10 травня 1918 р.), у якій говорилося: “До правительства надходять вістки, що агітатори, котрі, очевидно, заінтересовані в тім, аби сіяти заколоти й анархію в нашім краю, розпускають злобні вістки, немов би в Україні привернено скинене народом самодержавє, при чім самодержцем є гетьман, що нове правительство стає на шлях реакції, який змагає до того, щоб відібрати у народа всі здобуті ним політичні і громадянські свободи, що буцім-то складене з великих поміщиків і капіталістів, це правительство зовсім не дбає про задоволення земельного голоду українського селянства, а також справедливих соціяльних домагань робітничої кляси, та в кінці, що по свому духу правительство є ворогом української нації та її молоді, ще не зміцнілої державної самостійности”¹⁸. І далі говорилося, що за недостатньої поінформованості широких мас подібна злоумисна агітація може мати успіх і викликати безпорядки, а в інтересах збереження державного порядку і спокою її доведеться придушувати, що може потягти за собою деколи і криваві жертви. У “Декларації” було сказано, що всі наведені чутки – це наклепи тих, хто не брідиться негідних способів політичної боротьби, говорилося, що гетьман не прагне стати самодержцем, що уряд має лише перехідний і тимчасовий характер і в умовах повного спокою допроводить до скликання народного представництва, яке і вирішить волю українського народу щодо майбутнього державного ладу в Україні. Уряд заявив, що не буде порушувати свобод, заперечував, що він діє лише в інтересах великих землевласників, обіцяв свою підтримку робітникам, якщо їхні домагання не будуть підривати вітчизняну промисловість.

Документ мав явно пропагандистський характер. У ньому поєднувалися демагогія і необґрунтовані твердження, обіцянки і погрози, заклики і залякування.

Опозиція сформувалася практично через місяць у формі Українського національно-державного союзу, який у травні створили хлібороби-демократи, самостійники-соціалісти, соціалісти-федералісти, Трудова партія, Об'єднана рада залізниць України і Головна рада Всеукраїнської поштово-телеграфної спілки. І хоча формально бракувало соціал-демократів і соціалістів-революціонерів, створення УНДС свідчило, що соціальна база гетьманської влади дуже вузька.

Агітаційно-пропагандистський наступ опозиції був настільки сильним, що це неминуче зумовлювало репресії з боку влади: вона обмежувала політичні свободи, закривала опозиційні видання. Але усе це не допомогло гетьманській владі здобути вплив на маси, спертися на них у реалізації свого державницького ідеалу, не допомогло довго втримати владу. Зрештою, гетьман П. Скоропадський і його уряди програли пропагандистську війну противникові, який у цьому плані був, до речі, ще слабший. І хоча не рівень інформаційно-пресової й агітаційно-пропагандистської роботи зумовив поразку гетьмана П. Скоропадського, але він зовсім не випадково писав у спогадах: “Скажу, що наш уряд в одній дуже важливій галузі державного управління був до обурення слабким і бездарним. Я цю помилку почав виправляти, але пізно. Я хочу вказати на те, що народонаселення зовсім не освідомлене про нашу роботу. Преса і будь-яка пропаганда цілком були відсутніми. У мене ця справа зовсім не йшла, незважаючи на те, що я від першого ж дня мого керівництва державою здавав собі справу щодо значення преси і загалом правильної постановки пропаганди наших ідей... хоча в моїй Грамоті була оголошена свобода слова і преси. Тим не менше від першого ж дня довелося запровадити цензуру і сильне обмеження цієї свободи, головним чином через відділи інформації, що постійно вміщували неправильні повідомлення, що хвилювали населення”¹⁹. Інші висловлювання П. Скоропадського, його оцінка діяльності преси й пропаганди свідчать про те, що він справді високо оцінював їх діяльність і розглядав як важливу сферу чи галузь державного будівництва й управління державою. Може, не менш важливо і те, що П. Скоропадський цю проблему бачив у такому контексті: “Інформація повинна була бути правильно поставлена, крім преси тут повинен був зосередитися увесь відділ пропаганди, і кінематограф, і плакати і т. п.”²⁰.

Інформаційно-пропагандистська діяльність, яку започаткував УНДС, набула ще більшого значення, коли почалися воєнні дії проти влади гетьмана П. Скоропадського. При Директорії УНР було створено відповідну структуру – Інформаційне бюро. Зрештою, про необхідність посилення агітаційно-пропагандистської роботи говорили й напередодні протигетьманського повстання. Після приходу Директорії до влади продовжувало функціонувати Українське телеграфне агентство, але вже з новим керівником, оскільки нова влада розпорядилася заарештувати Д. Донцова, керівника УТА за гетьманських часів (незважаючи на те, що він виступав з критикою політики гетьмана). Спочатку директором УТА було призначено О. Назарука, а згодом він очолив Управління преси і пропаганди. Спогади О. Назарука (“Рік на Великій Україні”) свідчать, що в тих умовах розраховувати на успіх інформаційно-пропагандистської роботи не доводилось.

Принципово іншими були передумови в Галичині. Напередодні світової війни тут існувало організоване політичне життя, склалася досить розгалужена структура української преси. Ця преса (як і українське суспільство на західних землях, що перебували в складі Австро-Угорщини) мала за собою не лише кількадесятирічний досвід боротьби за національну ідентичність, але й дуже напружений період 1900-1914 рр., позначений бурхливими подіями: боротьба за український університет і студентська “сецесія”, селянський страйк 1902 р., боротьба за справедливу виборчу систему. Галицьким українцям доводилося долати не лише консерватизм Відня, але, у першу чергу, антиукраїнську позицію польського суспільства. Галицькі українці, їх політичний провід усвідомлювали, що противники постійно вдаються до прийомів і засобів далеко не парламентських, що преса при цьому відіграє чи не найголовнішу роль. Зрештою, і поява преси Легіону Українських Січових Стрільців часів періоду світової війни (насамперед “Шляхи”, але це стосується і низки сатирично-гумористичних видань) була зумовлена не лише духовно-психологічними потребами стрілецтва, але й необхідністю мати засіб впливу на його думки і настрої.

Ми не схильні перебільшувати, а тим більше ідеалізувати здобутки галицьких українців за часів Австро-Угорської імперії, але загально визнаним фактом була їх висока національно-політична свідомість, соціальна організованість, навіть суспільна дисциплінованість і національна солідарність, хоча й були цілком очевидні розбіжності у програмах політичних партій. Патріотизм аж до самопожертви, інтелект, віра в загальнолюдські цінності, набутий раніше парламентсь-

кий досвід і досвід роботи в державних і українських господарсько-економічних структурах сприяли тому, що будівничі молодії держави почали активну розбудову життя в усіх сферах, не вдаючись до революційних змін, не спокушаючись соціалістичними ідеями й ідеалами, як це було в Українській Народній Республіці. Державний секретаріат уже у своєму першому складі обговорював на своїх засіданнях проект Тимчасового Основного закону ЗУНР, проблеми створення адміністративного апарату й армії, фінансової діяльності, відбудови залізничних шляхів тощо. На кожному засіданні (а вони відбувалися щодня) обговорювали й перебіг бойових дій проти поляків²¹. Але ні протягом цього першого (львівського) і дуже короткого періоду розбудови державності, ні протягом наступних періодів окремо і спеціально не обговорювалося питання інформаційно-пропагандистського й ідеологічного забезпечення процесу розбудови, хоча інформаційна структура теж формувалася як неодмінний атрибут загальної державної діяльності. Так, 4 січня 1919 р. було прийнято закон про керівництво Української Національної Ради, в якому говорилося і про спосіб оповіщення, оприлюднення законів і розпоряджень. Для цього і був призначений “Вістник державних законів і розпорядків Західної Області ЗУНР Української Народної Республіки”. Виходив і офіційний урядовий орган – газета “Республіка”, а також мали свої друковані видання окремі секретаріати (військових справ, шляхів, пошт і телеграфів, освіти й віросповідань). Українська Галицька Армія теж мала низку періодичних видань, серед яких, у першу чергу, треба назвати газету “Стрілець”. Повітові комісаріати (але далеко не всі) як місцеві державні органи влади так само видавали газети, проте у структурі Державного секретаріату не було передбачено координаційного центру інформаційно-пропагандистської діяльності, хоча потреба в ньому була величезна.

Аналізуючи згодом ситуацію, М. Лозинський писав: “Вирішивши в легальній політичній боротьбі з поляками, вони (керівники ЗУНР. – О. Б.) не освідомили собі, що тепер місце політичної боротьби займає війна, – війна на життя або смерть. Поляків уважали вони далі політичними противниками, а не воюючою стороною, супроти якої треба примінити всю строгість воєнного права”²². Подібну думку висловив і О. Назарук: “Петрушевич не міг зрозуміти, як се можливо, щоб Союз Народів, який виграв війну під справедливим гаслом освободження поневолених націй, мав тепер, коли Європа порядкується на нових основах, віддати таку стару українську землю, як Галичина її споконвічним ворогам – полякам. Уважав се хвилевим маневром антанті, яка зле поінформована в нашій справі. Словом, в нім було глибоко

закорінене почуття права і справедливості, щоб міг повірити в те, що діється”²³. Але річ не в тім, що Антанта була погано поінформована, а в тім, що Антанта і Польща почали в своїх інтересах проти ЗУНР по суті психологічну війну, в якій використовувалося все: і шантаж, і залякування, і дезінформація, і відверта брехня. М. Стахів згадує такий факт: генерал Бартелемі, член комісії Антанти, перебуваючи у Львові, інформував свій уряд про українську армію як про більшовиків, бандитів, що вбивають жінок і дітей...²⁴.

Уряд ЗУНР намагався через свої посольства і дипломатичні представництва інформувати уряди інших держав, міжнародну громадськість про діяльність новоствореної держави, намагаючись здобути їх прихильність. Таку функцію виконували за кордоном Українська пресова служба (УПС) у Відні, а також Українське пресове бюро в Парижі, яке обслуговувало делегацію УНР і ЗУНР на мирній конференції в Парижі. Але ні їм, ні Українському пресовому бюро в Лозанні, ні франкомовному виданню, що виходило в Лозанні (“l’Ukraine”) не вдалося подолати значно потужнішу інформаційно-пропагандистську службу противників і ворогів України, як не вдалося подолати і упереджене ставлення Антанти до ЗУНР. Звичайно, бракувало досвідчених фахівців (і дипломатів, і журналістів), бракувало коштів, не було розуміння новітніх тенденцій у розвитку газети, у використанні радіо як засобу інформації і впливу. Дотримання правил чесної гри значно і безперечно поступалося перед новітніми і беззастережними прийомами впливу на маси і формування громадської думки. А найважливіша причина – західні держави керувалися своїми егоїстичними інтересами і “подвійним стандартом” щодо України (адже багато хто з українських державних діячів вірив у “14 пунктів Вільсона”) і не хотіли бачити Україну незалежною державою. Це дорого обійшлося і Європі, і світові. А українська політична думка неодноразово висловлювала пересторогу. У вересні 1919 р. відомий галицький публіцист і один з лідерів соціал-демократичної партії написав дві статті – “Самостійність України”²⁵ і “Федерація чи самостійність?”²⁶, в яких критикував ідею федерації з Росією (її пропагували не лише європейські політики, але й багато хто з українських). М. Ганкевич писав, що воскресіння давньої Росії, що була тюрмою народів, як би вона себе не називала і яких би форм не прибирала, – це смерть для України, для визволених з царської неволі народів, це вічна загроза для демократії, для миру, для соціалізму. Федераційна Росія, на його думку, – це “безличне фарисейство, за яким приховується російський імперіалізм, давня російська захланність і заборчність; це ліберальна маска найбільшого ворога України і найбільшого

ворога демократії на сході Європи”²⁷. Проблему суверенної України М. Ганкевич пов’язував з майбутньою долею усіх народів Сходу Європи. Але подібні думки, як і спроби С. Петлюри будь-яким коштом здобути прихильність Антанти, і лист Є. Петрушевича до Найвищої Ради Антанти²⁸ – усе це було приречено на невдачу.

Ось чому ми далекі від того, щоб головну причину поразки визвольних змагань шукати лише в недосконалості української пропаганди (тобто пропаганди української ідеї), у хибах інформаційно-пресової політики як Центральної Ради, так і українських урядів, хоча й недооцінювати цього чинника теж не можна. Він також став одним з уроків поразки.

¹ Петлюра С. Статті, листи, документи. – Нью-Йорк, 1979. – Т. II. – С. 580.

² Moede W. Experimentelle Massenpsychologie. – Berlin, 1920. – S. 7.

³ Путник Т. Пропаганда // Вогні. – 1938. – Ч. 4. – С. 46-50.

⁴ Lasswell H. Propaganda Technique in the World. – Was.-New York, 1927. – P. 3.

⁵ Цит. за: Лайнбарджер П. Психологическая война. – М., 1962.

⁶ Саєвич Микола. Передмови перекладчика // Масарик Т. Г. Світова революція за війни і у війні 1914-1918. “Спомини”. – Львів, 1930. – С. V.

⁷ Там само.

⁸ Там само. – С. IV-V.

⁹ Петлюра С. Негативні риси полеміки навколо українського питання // С. Петлюра. Статті, листи, документи. – Нью-Йорк, 1979. – Т. II. – С. 291-301.

¹⁰ Там само. – С. 300.

¹¹ Там само. – С. 296.

¹² Там само. – С. 87.

¹³ Лесько І. Українська пропаганда до Першої світової війни // Альманах Українського Народного Союзу на рік 1993. – Друзі Сіті і Нью-Йорк, 1993. – С.142-150.

¹⁴ Петлюра С. Статті, листи, документи. – Нью-Йорк, 1979. – Т. II. – С. 352.

¹⁵ Там само. – С.359.

¹⁶ Там само. – С. 436.

¹⁷ Винниченко В. Відродження нації. – Київ; Відень, 1920. – Частина II. – С. 153.

¹⁸ Цит. за: Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920. – Нью-Йорк, 1969. – Т. II. – С. 33.

¹⁹ Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 - грудень 1918. – Київ; Філадельфія, 1995. – С. 219.

²⁰ Там само. – С. 220.

²¹ Левицький К. Перший державний Секретаріат у Львові // Український скиталець. – 1923. – Ч. 11.

²² Лозинський М. Галичина в рр. 1918-1920. – Нью-Йорк, 1970. – С. 55-56.

²³ Назарук О. Рік на великій Україні. – Відень, 1920. – С. 180.

²⁴ Стахів М. Західна Україна: Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918-1923 рр. – Скрантон, 1959-1961. – Т. 4. – С. 50-51.

²⁵ Ганкевич М. Самостійність України // Вперед. – 1919. – 16 вересня.

²⁶ Його ж. Федерація чи самостійність? // Там само. – 17 вересня.

²⁷ Там само.

²⁸ Див.. Лозинський М. Галичина в рр. 1918-1923. – Нью-Йорк, 1970. – С. 110-112.

1.1. Зародження урядової преси

Вибух світової війни влітку 1914 р. російський уряд знову використав для початку репресивних заходів проти українського культурного, громадського і політичного життя. Побоюючись цього нового посилення політичних репресій у воєнний час, український щоденник у Києві “Рада” з приводу вибуху війни надрукував передовицю, в якій говорилося про те, що місце українців у війні на боці Росії, бо ж оборона Росії – це одночасно оборона української землі. То була неофіційна заява української наддніпрянської інтелігенції, згуртованої в Товаристві українських поступовців (ТУП). Подібну статтю, що мала характер декларації української громади в Петрограді, помістив у своєму часописі “Украинская жизнь” Симон Петлюра. Та ця акція ні до чого не призвела, бо російська влада вже в перші дні війни позакривала майже всі українські часописи та журнали, а їх редакторів мобілізувала до війська або перевела під поліцейний нагляд. Аналогічних санкцій зазнали й інші українські політичні й культурні діячі, внаслідок чого в перші два роки війни українське культурне і політичне життя в підросійській Україні завмерло аж до початку 1917 р.

Зима 1917 р. принесла багато змін в життя імперії. Після того, як доведені до відчаю через відсутність харчів 200.000 петроградських робітників застрайкували 23 лютого, а наступного дня почали прямувати до центру міста, страйк став загальним. Проти мирного населення було кинуто козачі і піхотні частини, які почали відкривати вогонь. З’явилися вбиті і поранені. Але долю імперії було вирішено, коли до демонстрантів приєдналися й окремі армійські частини.

У Петрограді, ще починаючи з ХІХ ст., проживала досить велика українська “колонія”, що складалася з державних урядовців, студентів вищих навчальних закладів, але найбільшу частину українців становили військовики. Не бракувало тут і таких українських громадських та політичних організацій і партій, як Товариство ім. Т. Шевченка, Український клуб “Громада”, відділ Товариства

українських поступовців, Українська соціал-демократична робітничка партія, Головна студентська рада, яка з першого дня революції перетворилася на Тимчасовий український революційний комітет, що вже 2 березня випустив відозву “До українського громадянства, студентства, робітництва й українських офіцерів у Петрограді”. В ній говорилося: “... Найповнішим висловом ідеї національного визволення є національно-державна самостійність, і лише створення власного суверенного державного організму може забезпечити якнайширший культурний розвиток українського народу. В світлі цього ідеалу, як найближчий етап до нього, як практичне завдання сьогодення, українська маса в Петрограді повинна виставити, вкупі з демократією інших народів Росії, лозунг перебудови російської держави на *федеративну* демократичну республіку, з якнайширшими правами окремих націй і спеціально з якнайширшою національною територіальною автономією України.

Отже, широка національно-територіальна автономія України – це практичний лозунг, під яким кличемо вас усвідомляти й організувати українську масу”¹.

Відразу після перевороту Центральний комітет Української соціал-демократичної робітничої партії у Петрограді розпочав видання пресового партійного органу “Наше життя”, одного з перших україномовних часописів на той час.

В Україну звістки про революцію надійшли 1 (за ст. ст.) березня 1917 р., але через заборону військового командування друкувати повідомлення про революційні події в столиці імперії їх не опублікували відразу. Така можливість появилася лише наступного дня.

4 березня 1917 р. з ініціативи Товариства українських поступовців було створено репрезентативно-контактну групу під назвою “Центральна Рада” як об’єднавчий громадсько-політичний орган. Головою Центральної Ради було обрано видатного історика і громадсько-політичного діяча М. Грушевського, його заступником – В. Науменка, а товаришами голови – Д. Антоновича і Д. Дорошенка.

Першою політично-пропагандистською ластівкою в Україні став заклик “До Українського Громадянства”, який видала Рада нелегального Товариства українських поступовців 8 березня 1917 р.: “Українці! Громадяне! Товариші! Слушний час прийшов. Україна, віками пригнічена, зведена до етнографічної маси, окрадена й позбавлена всього – навіть національного ім’я свого – рушає в “сім’ї вольній, новій” визволених народів до нового життя... Рушаймо вперед

батьоро й сміливо туди, де занялась вже зоря нашого національного визволення і воскресення...

Підпирайте новий державний лад, бо він і тільки він несе волю Україні, і що більша наша участь в йому, то ширших прав собі здобудемо...

Закладайте українські школи, насамперед народні, українізуйте теперішні, дбайте про середню й вищу освіту – бо тільки в нашій школі наша будучність...

Відживляйте і засновуйте “Просвіти” й інші товариства, бо в них осередок культурної праці та початок організації наших сил...

Піддержуйте українську пресу, бо вільне слово рознесе по всіх світах про наші домагання, бо вільне слово наше – символ воскресіння і його поставимо ми тепер на стороні наших прав.

Виясняйте народові вагу і значення подій, основи вільного ладу; освідомляйте й розкривайте очі всім незрячим, бо тільки свідомий народ не дасть вирвати здобуті вже права.

Велика історична хвилина вимагає й великого напруження та жертв...

Доля України – в руках її синів, її народу...”².

Тимчасовий уряд змінив увесь адміністративний апарат, а всі посади стали виборними. Замість дотеперішніх губернаторів почали вибирати губернських і повітових комісарів. Кияни обрали губернським комісаром дотеперішнього голову губернської земської управи М. Суковкіна, а його заступником – Д. Дорошенка. Цей вибір затвердив і Тимчасовий уряд.

Урядовий російськомовний часопис “Губернские ведомости” було перейменовано на “Вісти Київського виконавчого комітету при губерніяльному комісарові Тимчасового уряду”, який почав виходити українською і російською мовами, а “Земська газета” – лише українською.

З вибухом революції розпочалася широка українська організаційна діяльність не тільки в Києві та інших містах України, але і в Росії (Москва, Петроград та ін.). Не обминуло це й преси. Першим легальним українським часописом, що почав виходити відразу після революції 1917 р., був петроградський тижневик “Наше життя”. У Києві в кінці березня (з 25 числа. – О. Б.) 1917 р. почав виходити щоденник “Нова рада”, орган Товариства українських поступовців, а також “Робітнича газета”, щоденник УСДРП. На початку революції активізувалася Українська партія соціалістів-революціонерів. Органом цієї

партії був тижневик (згодом – щоденник) “Боротьба” в Києві. В березні ж таки була заснована Українська селянська спілка. Вона мала в Києві свою щоденну газету – “Народня воля”³. М. Ковалевський у спогадах “При джерелах боротьби” згадував, що “перше число з’явилося в накладі 20.000 прим., але виявилось, що цього було замало. Через кілька днів його збільшено до 50.000, але й цього не вистачало. Вже на другому місяці видання наклад “Народної волі” піднімався до 200.000 прим. Щоденник “Рада” мав наклад не більше як 15.000 прим.; так само й “Робітнича Газета” не мала накладу більше 15.000 прим.”⁴.

9 березня Українська Центральна Рада видала першу свою відозву – “Народе Український!”: “Впали вікові пута. Прийшла воля всьому пригніченому людові, всім поневоленим націям Росії. Настав час і твоєї волі й пробудження до нового, вільного, творчого життя після більш як двохсотлітнього сну.

Уперше, український тридцятиміліонний народе, Ти будеш мати змогу сам за себе сказати, хто Ти і як хочеш жити, як окрема нація. З цього часу в дружній сім’ї вільних народів могутньою рукою зачнеш собі сам кращу долю кувати.

Народе Український! Перед тобою шлях до нового життя. Сміливо ж, одностайно, йди на той великий шлях і в ім’я щастя свого, і щастя будучих поколінь Матері України могутньою рукою твори своє нове вільне життя”⁵.

Ця відозва Української Центральної Ради була за своїми формою, революційним пафосом і змістом подібною до дещо пізніших Універсалів.

Першою загальнополітичною акцією в Україні часів революції була маніфестація українства в Києві 19 березня 1917 р., коли зібралися понад 100.000 демонстрантів і яка відіграла політичну роль у самоусвідомленні українськими силами власної потенції. “Мета маніфестації 19 березня була осягнена: вона виявила наглядно й імпульсивно, що українство – се не фікція в головах гуртка романтиків чи маніяків-інтелігентів, а жива сила, яка має силу над масами, їх рушає й підіймає”, – писав М. Грушевський⁶. Наслідком події 19 березня стала резолюція української маніфестації у Києві: “Ми, Українці, зібрані у Києві 19 березня на першій Українській Святі Свободи, вітаємо відновлення народоверхності, знищеного царським деспотизмом, і одностайно постановляємо:

- піддержувати Центральне Правительство, помагаючи йому всіма силами забезпечити новий свободний лад від всяких ворожих заходів, в твердому переконанні, що воно далі прикладатиме всі сили для укріплення свободи і демократизму;

- потвердити йому наші сподівання негайного скликання Установчих Зборів на основі загального, рівного, прямого і тайного вибору, котрі Збори мають ствердити автономний лад, який на Україні заводимо;

- зажадати від Тимчасового Правительства, щоб воно міцно зв'язало справу автономії України з інтересами нового ладу і заохотило людність її до всяких жертв, для чого негайно видало б декларацію, котрою з свого боку визнало потребу широкої автономії Української Землі і поробило одразу всі заходи, щоб надати український характер її публічним установам, з захованням прав національних меншостей;

- в справі переведення цих постанов доручаємо Центральній Раді України порозумітися з Тимчасовим Правительством”⁷.

Спорадичні напівурядові, урядові і неофіційні інформаційні й агітаційні листки не могли замінити цілеспрямованої інформаційної діяльності. Тому Українська Центральна Рада засновує прес-бюро. Завдяки йому стали можливими підготовка та друк різних відозв, резолюцій, оголошень тощо, які становили частину офіційного інформування. Дещо згодом до завдань прес-бюро почав належати і випуск “Вістей з Української Центральної Ради” – першого українського урядового пресового органу доби Української революції 1917 р., що почав виходити з 19 березня 1917 р.

Розглядаючи виникнення та формування “Вістей з УЦР”, зазначимо, що до революційних подій 1917 р. українська преса не мала аналогів таких урядових видань. Поодинокими прикладами подібних часописів були російськомовні органи російської влади в Україні – як за царських часів, так і за Тимчасового уряду. Так, від 1838 до 1917 року у Києві виходили “Київські губернські ведомости”. Це видання не мало структури власне урядового пресового органу, бо серед відділів часопису, де друкувалися офіційні повідомлення уряду, накази і розпорядження місцевої влади, були і публікації з етнографії, історії, загальнокультурної тематики тощо. Після призначення вже згаданого М. Суковина Київським губернським комісаром “Київські губернські ведомости” почали виходити двома мовами – українською та російською під назвою “Вісти Київського виконавчого комітету

при губернiяльному комісарові і Тимчасового Правительства”. Саме це видання, хоч і лише до певної міри, можна вважати прототипом “Вістей з Української Центральної Ради”.

На жаль, часопис не повідомляв ні прізвища редактора, ні складу редакційної колегії, а був тільки підпис “Комітет Української Центральної Ради”. Але, як зазначає Л. Винар у своїй розвідці “Вісти з Української Центральної Ради” з 1917 р.”, “думаємо, що “Вісти” появлялися за співпрацею І. Стешенка, Голови Редакційної Комісії, О. Вуса, Голови Пресового Бюро, і п. В. Скрипник. Михайло Єремійв згадував про свою допомогу в редагуванні “Вістей”⁸. Уже згодом В. Верстюк у своєму біографічному довіднику “Діячі Української Центральної Ради” підтверджує цю думку і доводить, що М.Єремійв був редактором “Вістей з УЦР”⁹, а потім – співредактором “Нової ради”.

Три перші числа “Вістей з УЦР” виходили під назвою: “Вісти з Української Центральної Ради у Київі”, а вже з ч. 4 виходили з пропущенням у заголовку слів “у Київі”. Усі публікації були без авторського підпису, що й підтверджує думку, що й готувалися вони невеликим колом одних і тих самих авторів. Редакція часопису знаходилася за адресою: Київ, Володимирська вул., Педагогічний музей.

У першому числі “Вістей з УЦР” знаходимо в одному з повідомлень цікаву інформацію щодо пресової політики Центральної Ради: “до цього часу Українська Центральна Рада не видавала своїх “Вістей”, бо щодня сподівалася, що вийде українська щоденна газета. Тепер вияснилось, що газета вийде 22-го березоля, а тому видаємо ці наші “Вісти”. Редактори “Вістей” мали на увазі часопис “Нова рада” за редакцією А. Ніковського, який до того ж вийшов лише 25 березня 1917 р. і в якому Центральна Рада, як було задекларовано у цьому повідомленні, планувала друкувати свої матеріали. Але й після виходу “Нової ради” УЦР продовжила видання свого офіціозу “Вісти з Української Центральної Ради”.

У першому числі “Вістей” є матеріали, що розкривають картину перших днів та тижнів української революції. Серед них така публікація, як “Українська Центральна Рада”, де йдеться про утворення УЦР та склад її Президії: “Проф. М. Грушевський – голова, п. Науменко – заступник, п. Антонович – тов. голови, п. Веселовський – писар, п. Коваль – скарбник.

- 1.Фінансова комісія – голова п. Коваль.
- 2.Правничка комісія – голова п. Ткаченко.
- 3.Шкільна комісія – голова п. Стешенко.

4. Агітаційна комісія – голова п. Веселовський.
5. Редакційна комісія – голова п. Стешенко.
6. Друкарських справ – голова п-ні Скрипник.
7. Маніфестаційна комісія – голова п. Антонович.
8. Інф. бюро – голова п. Шульгин.
9. Прес-бюро – голова п. Вус”.

Важливу інформацію подавали й інші публікації, такі як “Київський губернський комітет”, “Виконавчий комітет Київських об’єднаних громадських організацій”, “Губернське земство”, а також публікації з військової тематики – “Український військовий комітет”, “Український охочекомонний полк” та ін. Багато уваги в першому числі приділено також процесу відродження української національно-патріотичної преси у замітці “Українські часописі”: “На місце української щоденної газети “Рада”, закритої воєнними властями з початком війни, буде виходити часопись “Нова Рада” під редакцією Ан. В. Никовського, заходом “Товариства для підмоги українській науці, літературі й штуці в Києві”. Для перших номерів обіцяли досі статті: Ол. Волошин, М. Грушевський, С.Єфремов, М. Загірна, О. Коннор-Вілінська, В. Леонтович, Ф. Матушевський, В. Прокопович, С. Русова, Л. Старицька-Черняхівська, Є. Чикаленко, Г. Чупринка, Л. Яновська. Перший номер вийде 22-го марта. Передплата до кінця року 12 рублів. Тимчасова адреса редакції: Вел. Підвальна, 36.

“Літературно-Науковий Вісник” почне виходити наново у Києві. Є думка сполучити з ним “Промінь”, що передасть йому своїх передплатників. Тимчасова адреса: Київ, Вел. Підвальна, 36.

Журнал “Шлях” з 3-ої книжки виходитиме у Києві. Тижневик “Промінь” – одинока часопись, яку українцям вдалося наладити за старого режиму (в Москві), дуже запізнилася через недогоди друкарні і всякі труднощі з воєнною цензурою просто неймовірні. Перед революцією мав вийти № 3-4 за сей рік, а по нім Шевченківський номер, 5-6. Останні події затримали їх, але вони вийдуть незабаром. Після того, як рішили в найблизшій часі перемінити його на місячник по типу Літературно-Наукового Вісника і перенести видання його до Києва”. Була інформація з Вінниці, де “для найліпшої оборони українських інтересів організувався Союз подільських Українців, котрий видає періодично листи до українського громадянства. (Вийшло вже п’ять листків)”¹⁰.

Друге число “Вістей з УЦР” від 21 березня 1917 повідомило про величаву картину української маніфестації, що відбулася 19 березня.

Йдеться про публікацію “Свято Вільної України 19-го березоля у Києві”, в якій, до речі, була інформація про те, як “жваво йшла продаж “Вістей з Центральної Української Ради”, розходилися по руках друковані українські пісні, брошури, відозви. Пакунки сих останніх дощем падали з балконів і дахів будинків”. У цьому ж числі сповіщається про другі збори Українського військового комітету від 18 березня в справі заснування Товариства Українського військового клубу ім. гетьмана Павла Полуботка та затвердження його статуту. Головна Українська студентська рада повідомляла, що “українське студентство діяльно готується до агітаційної роботи, яку буде вести Великодними святами по селах. Нижче було вміщено замітку про початок функціонування Агітаційної комісії при УЦР, де було зазначено склад комісії та її завдання: “Агітаційна Комісія при У. Ц. Р. почала функціонувати після кооперативного з’їзду. Голова Агітаційної Комісії – тов. Шульгин. В склад комісії входять з інших товаришів: Садовський, Іваніцький, Шарій, Понятенко. Агітаційна Комісія виробила плян агітації на селі і інструкцію агітаторам. 18 березоля відбулося скликане Комісією віче агітаторів, що їхали на села. Докладчиком виступив член Агітаційної Комісії тов. Шарій. Промовляв на тему про відношення до війни У. С. Д. тов. Фідровський. Агітаційна Комісія відкрила своє бюро, куди просить звертатися всіх агітаторів. Агітаційній Комісії негайно потрібна література, газети, відозви. За недовгий час своєї роботи Агітаційна Комісія послала багато агітаторів на села і зв’язалася з організаціями на селі”.

У ч. 3, на якому, однак, не було проставлено номера, а тільки зазначено місяць – “квітень 1917 р.”, практично увесь матеріал був присвячений звітові з Українського національного з’їзду 8 квітня 1917 р. Саме на цьому з’їзді було розгорнуто широку агітаційно-інформативну діяльність, основною метою якої було створення позитивної громадської думки на підтримку політичної лінії Центральної Ради, спрямованої на досягнення широкої автономії для України. На з’їзді було виголошено цілу низку інформативних рефератів: “Дорошенко Д. Державне право і федеративні змагання на Україні; Шульгин О. Федералізм. Домагання демократичної федеративної російської Республіки; Матушевський Ф. Автономія широка і обмежена, національно-територіяльна і національна. Домагання широкої національно-територіяльної автономії України. Права національних меншостей і їх забезпечення; Ткаченко. Основні підстави української автономії; Крижановський. Спосіб і порядок фактичного творення ав-

тономії України і відносин її до російських Установчих Зборів; Садовський. Про географічні і статистичні дані, з котрими треба рахуватися при творенні національно-територіальної автономії України, Понятенко. Заступництво інтересів національних меншостей; Колосс. Про конкретні українські домагання до Тимчасового Уряду; Веселовський С. Історія створення Центральної Ради та її діяльність”¹¹.

Заснування “Вістей з Української Центральної Ради” створило прецедент для розвитку інформаційно-пресової та агітаційної служби уряду. Треба зазначити, що саме завдяки відповідному ставленню голови Центральної Ради М. Грушевського було розбудовано українську пресу в першій половині 1917 р., повністю враховуючи вагу української періодики, зокрема урядової, як головного пропагандиста ідей Української Центральної Ради і активної сили національного відродження в добу революції. Українська преса відігравала непересічне значення у формуванні національного світогляду, політичної думки для найширших кіл українського суспільства. Інформуючи суспільство про діяльність і завдання, які стоять перед Українською Центральною Радою, М. Грушевський писав: “завдання се не було легке при недостатці української преси. По всіх попередніх розгромах і повнім розстрою друкарства, вчиненім війною, вона організувалась тільки ... з кінцем марта (почавши відновленою “Новою Радою”, потім соціал-демократичною “Робітничою Газетою”, ще пізніше, вже в травні, селянською “Народньою Волею” і ріжними меншими виданнями). Через таку неорганізованість української преси освідомленне українського громадянства про політичні завдання моменту йшло дуже гостро – через пресу російську, поштою і телеграфом – дуже неакуратним в сім часі. Одначе громадянство було на стільки настроєне, що з півслова приймало всякі політичні й організаційні гасла”¹². Завдяки позиції М. Грушевського Центральна Рада ще в березні 1917 р. асигнувала 500.000 карбованців на купівлю друкарських машин для організації власної друкарні, бо навіть перше урядове пресове видання “Вісти з Української Центральної Ради” було друковане в приватній друкарні Б. Бондаренка та П. Гніздовського. Саме тому було створено при Центральній Раді друкарську комісію на чолі з В. Скрипник.

5-12 травня в Києві відбувся перший український Військовий з’їзд за участю понад 700 делегатів. Його скликав Клуб ім. гетьмана П. Полуботка в порозумінні з Центральною Радою. В президії були й головували по черзі: С. Петлюра, М. Міхновський, В. Винниченко, Ю. Капкан та С. Письменний.

З'їзд підтвердив ухвали Національного конгресу (вимога національно-територіальної автономії для України, призначення в Тимчасовому уряді міністра для справ України, заснування в Україні місцевого самоврядування). Але з'їзд зазначив в окремій постанові, що він вважає Центральну Раду єдиним компетентним органом, який покликаний вирішувати всі справи, що стосуються України. Чи не найважливішим було питання про армію. З'їзд ухвалив негайну націоналізацію армії за національно-територіальним принципом, а перед цим домагався українізації військових частин, де переважають українці. З'їзд вимагав, щоб навіть на Балтійському флоті окремі кораблі укомплектувати з українців. В українізованих частинах передбачалося впроваджувати українську мову (не лише як засіб побутового спілкування, але й як командну).

Одним з важливих і головних завдань з'їзду було впорядкувати український рух на чолі з одним авторитетним центром. Для цього з'їзд обрав Український генеральний військовий комітет з 18 членів: С. Петлюра, В. Винниченко, ген. Іванів, А. Чернявський, А. Певний, Ю. Капкан, М. Міхновський, Ф. Селецький, С. Граждан, В. Поплавко, М. Полозов, С. Письменний, В. Потішко, Д. Ровінський (єврей), І. Гореміка-Крупчинський та інші¹³. Завдання цього комітету в тому, щоб разом з Центральною Радою створювати українські частини для переведення їх в Україну і для об'єднання в одну українську армію. Вже на цьому першому з'їзді було розподілено обов'язки за різними відділами: так, було створено агітаційно-освітній і редакційно-видавничий відділи на чолі з О. Пилькевичем, що говорило про усвідомлення з'їздом важливості інформації й агітації у військовому середовищі¹⁴.

13 травня 1917 року делегація Центральної Ради і Українського генерального військового комітету виїхала до Петрограда для переговорів з Тимчасовим урядом у справі організації влади в Україні. Побажання УЦР були викладені у формі окремої записки "Під особливу увагу Тимчасовому Уряду й російській демократії. Докладна записка делегації Української Центральної Ради Коаліційному Міністерству та Виконавчому Комітетові Ради Робітничих та Солдатських депутатів". Вимоги Української Центральної Ради були сконцентровані в дев'ятих пунктах і вимагали більш широких автономних прав України, розгляду українського питання на міжнародній конференції, присвяченій долі Галичини, виокремлення українців у військові фор-

мації як на фронті, так і в запіллі, провести українізацію не тільки початкової школи, а й середньої та вищої тощо.

Українська делегація на шляху до Петрограда заїхала до Могилева, де перебувало головне командування російської армії. Делегація зустрілася з українцями-старшинами, які займали різні посади в ставці російської армії. Як згадує М. Ковалевський, багато хто з них симпатизував українським змаганням. Вони дали чимало корисної інформації про настрої російських військових чиновників щодо української справи: “Як і можна було сподіватися, ці настрої були дуже ворожі до визвольних змагань України...”¹⁵.

Як відомо, поїздка делегації Центральної Ради не дала жодного позитивного результату. В. Винниченко, який очолював делегацію, згодом писав: “... руська демократична інтелігенція осталась усе тою самою руською інтелігенцією, – роздвоєною, імпотентною, “мозговичною”. Мозком, розумом вона завсігди признавала все найкраще й поступове; інтелектуально руська інтелігенція завсігди боролась до фанатичної піни на устах за поступ, рівність, волю, – навіть на каторгу, на шибеницю могла піти та й ішла за свої інтелектуальні тезиси. А в реальному, буденному, особливо емоціональному життю вона була плоттю від плотті російської темноти, брутальности, насильства й неохайности, як фізичної, так і моральної. На столах і стінах портрети філософів, великих діячів поступу, братерства, свободи, а в ліжках блощиці, за портретами ж таргани й прусаки. В кабінеті до сліз, до щирого, нефальшивого гніву суперечки й промови про рівність усіх людей, а в кухні так само щиро ляпаси по лиці кухарці за пересмажену курку, “тикання” звощиків, кельнерів.

Те саме й в українській справі. В кабінеті, – в газетах, у промовах – цілком щирі слова про рівність усіх народів, про рівність української нації, про права її, а на кухні, а в буденному житті – штик, кулак, ляпаси за те, що вікова наймичка нарушає привілеї і смаки “барина”¹⁶.

Так оцінили українці ставлення тієї російської інтелігенції (що вважала себе демократичною, поступовою) до української справи. Але вони ще мало знали більшовиків...

У ч. 8 “Вістей з Української Центральної Ради” було надруковано “Резолюцію Української Центральної Ради 3-го червня з приводу відповіді Тимчасового Правительства на домагання, предложені делегацією Української Центральної Ради”, де між іншим йшлося: “1. Звернутися до всього українського народу з закликом організува-

тися і приступити до негайного закладання підвалин автономного ладу на Україні. 2. Ц. Р. вважає потрібним негайно видати до українського народу універсал, в якому має вияснити суть домагань української демократії, а також ті завдання, які стоять перед нею в творенні автономного ладу на Україні разом з иньшими національностями Української Землі. 3. Загальні збори визнають, що Ц. Р. вжила всіх заходів, щоб порозумітися з Тимчасовим Російським урядом у справі оголошення принципу автономії України, і з огляду на те, що стихійний зріст українського руху набирає більших розмірів, що відмова Тимчасовим урядом може той рух направити по небажаному напрямку, У. Ц. Р. постановляє тепер ще з більшим напруженням сил стати до організації й направлення того руху, щоб не довести край і всю Росію до анархії і занепаду здобутків революції”.

Усвідомлюючи наслідки відмови Тимчасового уряду від пропозицій Центральної Ради, М. Грушевський на селянському з’їзді заявив: “Свято революції скінчилося! Настав грізний час! Україна повинна бути зорганізована! Свою долю повинен рішати тільки український нарід!” (ч. 10 “Вістей з Української Центральної Ради”).

Поки другий Український військовий з’їзд проводив свої засідання, 23 червня Українська Центральна Рада в особі В. Винниченка оголосила I Універсал, який був сприйнятий з надзвичайним піднесенням усіма делегатами з’їзду. Універсали не мали нумерації, але в афішах і в поточній мові їх називали: перший, другий і т. д. Виходячи з тези Універсалу про те, що “однині самі будемо творити наше життя”, 27 червня 1917 р. було створено Генеральний секретаріат. У першому офіційному інформаційному документі “Деклярація Генерального Секретаріату” від 27 червня йшлося: “Центральна Рада досягла в своїй національно-політичній діяльності серйозного, відповідального моменту. З виконавчого органу поєднаних партійних і громадських груп, яким вона була в початку революції, вона стала вищим і не тільки виконавчим, але й законодавчим органом всього організованого українського народу... утворення Генерального Секретаріату було необхідним шаблоном розвитку іншого представницького органу. Тому-то інститут Генерального Секретаріату має охоплювати всі потреби Українського народу”. Червоною ниткою в цьому документі проходить думка про необхідність проведення інформаційно-пропагандистської та агітаційної роботи: “Організація і освідомлення має є перша, необхідна, найголовніша підвалина дальшого будівництва”, тому було створено посаду Генерального писаря, до обов’язків

якого входила також “відповідна постановка інформації про діяльність Генерального Секретаріату, між іншим і через періодичний орган Генерального Секретаріату...”¹⁷.

Саме в цьому документі були вперше задекларовані напрями інформаційної політики Генерального секретаріату: “найпершою перешкодою до планомірного переведення цієї роботи є недостача політично-соціальної і національної свідомості і мала організованість народних мас. Цією стороною життя нашого народу має займатися Генеральний Секретаріат по внутрішнім справам. В його компетенції має бути вся справа організації, агітації, пропаганди...”

Діяльність Центральної Ради і Генерального секретаріату викликала глибоке незадоволення й занепокоєння розвитком подій в Україні з боку Тимчасового уряду. 28-29 червня 1917 р. до Києва прибули з Петрограда члени Тимчасового уряду І. Церетелі і М. Терещенко, а з фронту – О. Керенський для переговорів з Центральною Радою. На цих переговорах було досягнуто порозуміння – Універсал мав бути узгоджений з Тимчасовим урядом і потім надрукований разом з його декларацією. Вже 3 липня 1917 р. Мала Рада вислухала й ухвалила II Універсал, який був зовсім “компромісний по відношенню до Тимчасового уряду і ще раз підтвердив нерішучість Центральної Ради у стосунках з Росією”¹⁸.

Повертаючись до видання “Вістей з Української Центральної Ради”, треба зазначити, що думка проф. Л. Винара щодо періодизації видання є дещо неточною. Він вважає, що після створення Генерального секретаріату “Вісти з УЦР” почали виходити під назвою “Вістник Генерального секретаріату Української Народньої Республіки”. Справді, до виходу в світ “Вістника Генерального секретаріату УНР” “Вісти з УЦР” відігравали роль єдиного центрального урядового органу, але останні не перестали виходити й після появи “Вістника”, передруковуючи стенографічні звіти засідань Центральної Ради. Це підтверджує останній доступний випуск “Вістей з УЦР” – ч. 25, датоване січнем 1918 р.

28 червня 1917 р. було оголошено про створення Генерального секретаріату. Новостворена державна інституція активно починає приділяти увагу дуже актуальній проблемі – роботі з пресою. На початку своєї діяльності Генеральний секретаріат не зміг налагодити видання власного періодичного друкованого органу, але вже 3 вересня 1917 р. на засіданні секретаріату було запропоновано внести в порядок денний питання “Про пресу на Україні”, де, крім загальних питань становища

преси в Україні, було розглянуто питання про офіційний орган: “...обговорювалося питання про офіційний орган Генерального секретаріату, про його назву і мову. Питання одкладене надалі.

Далі на черзі поставлено питання про інформацію за українську справу. Необхідно бути завше в курсі того, що пишуть за Генеральний секретаріат та інші як в російській, так і в закордонній пресі. Доручено Генеральному секретарству по національних справах широко поставити діло інформації...”¹⁹. Оскільки питання про створення офіційного органу секретаріату було відкладено, то він вийшов у світ тільки восени 1917 р.

1.2. Центральна інформаційна служба Української Народної Республіки

У листопаді 1917 р. за адресою: Київ, Хрещатик, 38 було засновано інформаційне прес-бюро при Генеральному секретаріаті. До того, як воно було остаточно створене (судячи з протоколу засідання Генерального секретаріату – 13 вересня 1917 р.), генеральному писареві було доручено “поки організується інформаційне бюро подавати в пресу відомості про діяльність Секретаріату”²⁰. Прес-бюро необхідно було створити для повнішого й ефективнішого інформування про події в Україні та за її межами і на нього покладалися такі обов’язки і завдання: “1) збирати інформацію для Центральної Ради в пресі про усі значні події українського життя, що мають відношення до України; 2) з огляду на можливість поширення через пресу ... і усно неправдивих чуток про українське життя подавати постійно інформацію у пресі ... по усіх проявах українського життя; 3) сприяти розвиткові української преси і поширювати відомості про неї”²¹. Директором прес-бюро було призначено відомого українського видавця, редактора і журналіста Ю. Тищенка.

Перше число урядового органу “Вістник Генерального секретаріату України” вийшло друком 6 листопада 1917 р. Чи не найважливішою публікацією цього числа був закон Української Центральної Ради від 25 листопада 1917 р., у якому було зафіксовано, що до сформування Федеративної Російської Республіки і прийняття її конституції виключне і неподільне право видавати закони для Української Народної Республіки належить Українській Центральній Раді²².

Хоча в першому числі і було задекларовано, що газета буде виходити один раз на тиждень²³, але досягти цього на початку не вдалося, і до січня 1918 р. “Вістник” виходив неперіодично, тому в 1917 р.

вийшло вісім чисел часопису²⁴. У другому числі від 23 листопада констатуємо зміну назви офіціозу з “Вістника Генерального секретаріату України” на “Вістник Генерального секретаріату Української Народньої Республіки”.

“Протокол засідання Генерального секретаріату” від 18 грудня 1917 р. свідчить про намагання упорядкувати пресову політику: “...10. Слухали: доложений товаришем генерального секретаря Мазуренком проект постанови про обов’язок друкувати у “Вістнику” всі обов’язкові оголошення...”²⁵. В іншому “Протоколі...” від 30 грудня 1917 р. є така інформація: “... 4. Слухали: внесення генерального секретаря Порша поставити краще видання “Вістника Генерального секретаріату”. Постановили: доручити генеральному секретарю Шаповалу розробити проект видання “Вістника Генерального секретаріату” і організувати редакційну і господарську сторони видання...”²⁶.

Можна стверджувати, що тільки з ч. 1 за 5 січня 1918 р. “Вістник” стає періодичним виданням, “який поки що виходить 3 рази на тиждень, а в близькому часі буде виходити щоденно”²⁷. Часопис виходив на чотирьох сторінках. Структура його нескладна. На першій сторінці був відділ “Офіційно” – короткий зміст урядових повідомлень, що ширше розтлумачувалися на другій і третій сторінках. Під цією ж рубрикою друкували також накази про зарахування на державну службу із зазначенням посадових окладів та накази про звільнення. На третій сторінці був відділ (рубрика) “Неофіційно”, де вміщували інформацію про події на українських етнічних землях, закордонну політику та події з фронтів Першої світової війни. Про останні події повідомлялося і в колонці “Вістка інформаційного відділу”, яка, в свою чергу, поділялася на “Настрої і події на фронті” та “Події в тилу”. Остання сторінка “Вістника” містила рубрику “Оповістки”, де друкувалися привітання Центральній Раді та Генеральному секретаріатові як приватного характеру, так і офіційного. Тільки після того, як минула хвиля ейфорії і привітань поменшало, рубрика перетворилася в “Оголошення”, де містилися урядові і приватні оголошення.

Перше і друге число “Вістника” виходили, як було зазначено, за тимчасовою редакцією директора прес-бюро Ю. Тищенка.

Після того, як від ч. 3 за 13 січня 1918 р. “Вістник Генерального секретаріату УНР” було перейменовано на “Вістник Ради Народних Міністрів УНР”, було призначено постійного редактора – І. Юцишина.

М. Ковалевський у своїх спогадах “При джерелах боротьби” подає такі причини зміни назви уряду, а втім і “Вістника”: “... щоб підкреслити історичне значення IV Універсалу як акту відновлення української держави Українська Центральна Рада постановила скасувати дотеперішню назву українського уряду (Генеральний Секретаріят) і прийняти для уряду нормальну для кожної держави назву Ради Міністрів”²⁸.

У ч. 9 від 15 березня 1918 р. знаходимо редакторську довідку: “До большевицького повстання друковано №№ 1, 2 і 3 “Вістника” за 1918 р. в Києві. Дальші №№ друкувалися в Житомирі, але з помилковою нумерацією”.

Треба зазначити, що прес-бюро, створене в листопаді 1917 р. і очолене Ю. Тищенком, після повернення уряду з Житомира мало вже такі відділи: “редакція “Вістника”, Українська Телеграфічна Агенція, Бібліотека-читальня Прес-бюро, архів”²⁹. Після повернення до Києва Міністерство пошт і телеграфів пожвавило свою діяльність. Так, наказом ч. 24 від 16 березня 1918 р. було організовано Українське державне телеграфне агентство (УТА)³⁰. Ця подія стала початком унормування політики уряду щодо обігу інформації в Україні, а вже в наступному числі “Вістника” надруковано “Статут Українського Державного Телеграфного Агентства”, що був прийнятий на засіданні Ради Міністрів циркуляром ч. 41 від 26 березня 1918 р. У зв’язку з цим “Вістник” ще у ч. 3 від 13 січня 1918 р. надрукував такий циркуляр генерального секретаря пошт і телеграфів: “Приписую припинити розсилку по установам України поштово-телеграфного журналу, як органу, що на Україні не має офіційного значення...”³¹. У цьому ж числі знаходимо інформацію, що “до Секретарства надійшли скарги, що не всі примірники газет і журналів, себто часописів, одержуються передплатниками. Скарги на затримання українських часописів надходять частіше, чим від неукраїнських газет та журналів. Таке становище можливо пояснити тим, що ще за старих часів по поштах і телеграфах були розіслані циркуляри про затримання української літератури і що тими циркулярами можливо користувалися ще й дотепер. Приписується не давати затримки українських газет і журналів”³².

Треба зазначити, що у “Вістнику Ради народних міністрів Української Народньої Республіки” після прийняття III Універсалу були надруковані всі основні розпорядження, закони, договори, що були прийняті Радою Народних Міністрів, серед яких: “Закон про поділ України на Землі”, “Закон про громадянство УНР”, “Закон про

покараннє всіх учасників війни і повстань проти Української Держави”, “Закон про грошову одиницю”, “Закон про заведення григоріанського календаря”, “Берестейський Мирний договір”³³, “Закон про національно-персональну автономію”³⁴, “Закон про утворення Українського Народнього Війська”, “Тимчасовий закон про флоту УНР”³⁵. На жаль, як поодинокий центральний урядовий часопис, “Вістник” не містив публіцистичних матеріалів, зосереджуючись на офіційній урядовій інформації: розпорядженнях, наказах, постановах, обіжниках, оголошеннях тощо.

“Вістник Генерального Секретаріату України” (згодом – “Вістник Ради Народних Міністрів УНР”) розповсюджувався не лише серед офіційних, урядових, громадських, політичних організацій, а й серед учнів шкіл та навчальних закладів³⁶.

Офіційне видання “Вістник Ради Народних Міністрів УНР” перестав виходити на ч. 31 від 2 травня 1918 р. За Української Держави гетьмана П. Скоропадського його функції виконував “Державний Вістник”.

1.3. Урядова військова преса

Уже з перших днів революції свідомі українці в російській армії почали домагатися організації окремих українських частин. Особливої популярності це питання набуло у світлі загального бажання українських вояків повернутися в Україну, тобто для цього треба було негайно припинити війну. Такі намагання були дуже загрозливими для політики Тимчасового уряду, який передбачав закінчення війни за своїм сценарієм – “до победного кінця” – і хотів затримати українців у війську, тим більше, що російська армія складалася з них на 40%³⁷.

Незважаючи на труднощі, український національно-військовий рух зростав, хоч і мав дещо стихійний характер. Уже в квітні 1917 р. у Києві було створено Військову колегію “для справ українізації (виділення українців з частин російської армії) і взагалі для керування українським рухом у війську”³⁸. Всюди, де були українці в частинах російської армії, йшла з більшим чи меншим успіхом військова організаційна робота, створювалися фронтові українські ради та комітети. 5 травня 1917 року відбувся перший Український військовий з’їзд, який створив керівний орган, що мав координувати й очолити національне військове будівництво. Ним став Український генеральний військовий комітет (УГВК). Треба зазначити, що саме перший Украї-

ньський військовий з'їзд виявив ті суперечності, що існували між українськими самостійниками та соціалістами, які стояли на платформі федерації з Росією. Останні, наголошуючи на “всеєвропейському братстві”, говорили, що військо є “пережитком” старої доби і є абсолютно непотрібним. М. Міхновський, який виступив на з'їзді з протилежною думкою від самостійницьких сил, сказав: “... є нації-пани і нації-раби. І сьогодні Україні треба воювати, треба армії, але й треба знати, за що і з ким битися. Сьогодні перед нами в усій величі встала ідея воскресіння одної нероздільної України”³⁹. В ухвалі з'їзду “Про українське народне військо і Український військовий генеральний комітет” було висунуто вимогу негайної націоналізації армії на національно-територіальному принципі, а також організації української національної армії.

Цей з'їзд, як відомо, відіграв велику роль в українському визвольному русі, у процесі зростання національної свідомості українців, хоча делегати його загалом ще не стояли на самостійницьких позиціях, виступали за зміцнення фронту і піднесення його боєздатності. Але водночас з'їзд підтвердив ухвали Всеукраїнського національного конгресу і зажадав від Тимчасового уряду негайного оголошення автономії для України.

У такій складній військово-політичній ситуації постала проблема необхідності агітаційно-пропагандистської та інформаційної діяльності. Треба зазначити, що ще на початку революції у військових частинах видавалися листівки, які хоч і не мали чіткої позиції стосовно майбутнього державно-правного устрою України, все ж зробили великий внесок у справу національного самоусвідомлення вояків-українців. У таких листівках “переважали гасла про підтримку Тимчасового уряду до останньої краплі крові. Наприклад, в одній з них, виданій у березні 1917 року, необхідність підтримки Тимчасового уряду виправдовується в той спосіб, що “новий уряд”, ставши на шлях повернення народам знехтуваних деспотичним царатом прав, вчинить для України, ще до скликання Установчих зборів, такий самий правний акт, який вже видано для Фінляндії. Інша листівка, під заголовком “Відозва до вояків-українців”, закликає вояків українських частин єднатися у Військові ради”⁴⁰.

Уже в травні 1917 р., після Українського військового з'їзду почав виходити офіційний орган Українського військового генерального комітету “Вістник Українського військового генерального комітету” (далі – “Вістник УВГК”) як неперіодичне видання. У ч. 1 були на-

друковані постанови першого Українського військового з'їзду, а також накази УГВК. Наприклад, у наказі ч. 1 від 28 червня 1917 р., підписаному Симоном Петлюрою, йшлося: “До Українського Військового Генерального Комітету звертаються військові громади з запитанням, кого їм обирати до полкових, дивізійних, інших Комітетів, чи українців, чи може й представників інших національностей. Український Військовий Генеральний Комітет наказує: вибирати слід тільки українців і то при всіх випадках і обставинах”⁴¹. У цьому ж числі є і наказ ч. 2: “До Українського Військового Генерального Комітету доходять вістки, що деякі полкові Комітети на прохання та заяви українських військових громад виписувати українські часописи та книжки, одмовляються задовольняти ці прохання. УВГК повідомляє, що такі відмови несправедливі і беззаконні... Українцям ніхто не має права одмовляти виписувати часописи та книги...”. В інформації “Од Делегації Військового Генерального Комітету” є звернення до військового і морського міністрів: “... зробити розпорядження про найскоршу передплату на казенний рахунок у всі части фронту і тилу, у військові заведення і штаби, де є чимале число українців, отсих українських газет: “Нова Рада”, “Робітничка Газета”, “Народня Воля”, “Наше Життя”. На диво, нема жодного слова про урядові видання, такі як “Вісти з Української Центральної Ради” та й “Вістник УВГК”. Про них йшлося тільки в подальших числах часопису. Серед неофіційних матеріалів треба відзначити статтю І. Гореміки-Крупчинського, секретаря УГВК, “Перший ешелон козаків-українців”.

Ч. 2 “Вістника УВГК” було датоване червнем 1917 р. і майже виключно присвячене другому Українському військовому з'їздові та українським військовим вічам у Києві. Серед офіційних матеріалів виділяється “Зразковий статут Української військової громади”, який регламентував творення нових громад і надавав законної сили вже створеним.

Впадає в око публіцистична насиченість цього часопису, бо практично кожне число приносило статті, присвячені тим чи іншим актуальним проблемам і питанням сучасності: “Великий день” (про підтримку у війську І Універсалу) В. Варницького⁴², “Героїчне” роззброєння “полуботківців”⁴³, “Події з ешелонам полку Б. Хмельницького”⁴⁴. Особливо цікаві матеріали, присвячені організації агітаційної роботи. Це, скажімо, стаття “Про роботу агітаційно-просвітніх курсів для українців-військових Київського Гарнізону”⁴⁵.

На жаль, у часописі не було постійних рубрик, що свідчило про певну імпровізованість і хаотичність.

Окремою ділянкою діяльності Українського генерального військового комітету став його агітаційно-просвітній відділ. Так, цей відділ організував проведення перших та других агітаційно-просвітніх курсів для українців-військових Київського гарнізону. Перші курси відбулися 7-28 липня 1917 р.⁴⁶, а другі – 2-28 серпня 1917 р.⁴⁷. Під час перших було вичитано 33 лекції по 1-2 години кожна, під час других – 34 лекції. Перший цикл прослухали 240 слухачів, другий – 150⁴⁸. Для ілюстрації їхньої насиченості подаємо програму других агітаційно-просвітніх курсів при Українському генеральному військовому комітеті:

“1. Економічний відділ:

1. історія політичної економії,
2. предмет політичної економії і поділ на періоди,
3. класична школа і утопічний соціалізм – передова стадія до наукового соціалізму,
4. науковий соціалізм і розвиток соціалізму після Маркса,
5. теорія політичної економії,
6. загальна наука про господарство,
7. обмін, поділ праці,
8. капіталістичне господарство.

2. Політичний відділ:

9. вступ. Що таке держава і громада,
10. розвиток форм громадського життя,
11. феодальна середньовікова держава,
12. абсолютна монархія,
13. конституційна монархія і республіка,
14. політичний устрій сучасних держав,
15. автономія і федерація.

3. Українська національна ідея. Аргументи її:

16. фільологічний аргумент,
17. що таке українська мова,
18. українське письменство,
19. історично-антропологічний аргумент,
20. поняття нації і українського народу,
21. історія українського народу,
22. політичні аргументи,
23. вага українського національного питання в Росії і Європі,
24. економічне становище України.

4. Політичні партії:
 25. що таке політична партія,
 26. історія українського національного руху,
 27. політичні партії Росії і Європи.
5. Лекції на окремі теми:
 28. аграрне питання,
 29. національне питання,
 30. соціалізм, марксизм і т. д.
6. Практичні вказівки:
 31. техніка проведення мітингів, зборів, засідань та ін.,
 32. періодична преса, співробітництво, техніка писання записів,
 33. діловодство у громадських організаціях,
 34. яким мусить бути справжній агітатор”⁴⁹.

При агітаційно-просвітньому відділі було відкрито також книгарню, “яка виконує замовлення на різну соціалістичну і агітаційну літературу”. Відділ розпочав і видавничу діяльність – уже до початку серпня 1917 р. було видано такі брошури: “Інтереси робітництва та національне питання” А. Бояна; “Кто такі українцы и чего они добиваются” О. Пилькевича, а також “Муштровий та Польовий устав” та “Підручник для вивчення кулеметів всіх систем”⁵⁰. 4 серпня 1917 р. у “Вістнику УВГК” було повідомлено, що при УВГК відкрилося прес-бюро, завданням якого було утримувати інформаційний зв’язок з усіма українськими військовими громадами та їх друкованими органами⁵¹.

Тільки в ч. 17 від 30 серпня 1917 р. було вперше подано програму “Вістника Українського Військового Генерального Комітету”, який:

“ друкує постанови, накази й інші матеріали Генерального Комітету;

широко освітлює Україну, як військове життя на фронті і в тилу, так і взагалі політичне, культурне та економічне в Україні;

дає широкі інформації і статті в справі українізації війська та військової освіти;

дає відповіді на всі запитання щодо військових справ”.

Останнє число (24-25) “Вістника УВГК” з’явилося 23 грудня 1917 р., в умовах війни з більшовицькою Росією, що ще раз продемонструвало необхідність творення війська, яке було б не вішалкою для “празникової одежі”, а могло свідомо, зі зброєю в руках та ідеєю в голові встати на захист України.

Крім “Вістника Українського військового генерального секретаріату”, виходив також офіційний урядовий орган Генерального секретаріату військових справ – “Вістник генерального секретаріату військових справ”, який містив усі розпорядження, накази, відозви, обіжники та інформації, що виходили з названого секретаріату.

Треба зазначити, що 1918 р. в Києві з’явився чи не єдиний український військовий орган “Військово-науковий вістник Генерального Штабу У. Н. Р.”. За доби “першої” Української Народної Республіки вийшло лише одне число цього журналу, а ще чотири – за доби гетьманату, хоча вже й під дещо зміненою назвою – “Воєнно-науковий вістник армії і фльоти”. Це було позапартійне видання, яке не порушувало питань внутрішньої політики, як було зазначено у редакційній статті “Наші завдання”: “...Нашим головним гаслом є: армія і фльота сильні й своєю кількістю, і гідністю, гарно підготовані в змісті бойового вивчення й знярядження, які стоять поза партійною боротьбою... Об’єднавши в своєму складі досвідчених журнальних працівників, редакція має можливість давати українському громадянству постійну компетентну інформацію по всіх військово-політичних і військово-економічних питаннях”⁵².

Редакція “Військово-наукового вістника” планувала вести такі постійні відділи: “1) офіційний (накази по Військовому Міністерству і Генеральному штабові; офіційні розпорядження, призначення на посади тощо); 2) хроніка української народної армії та флоту (формування, розміщення, навчання, служба й життя війська і флоту Української Народної Республіки); 3) закордонна військова хроніка (огляди закордонних армій і флотів); 4) бібліографія (огляди періодики, видань з військових і військово-економічних питань, що видавалися українською та чужими мовами); 5) військово-технічні новинки; 6) листи з різних частин армії і флоту, з військових питань, об’єднаних під загальною назвою “Голос армії і флоту”⁵³.

У ч. 1 вміщено статті М. Мамонова “Державна оборона України” і Х. Попелло “Генеральний штаб у закордонних арміях”. Оглянувши “Військово-науковий вістник Генерального Штабу У. Н. Р.”, можна зробити висновок, що він був призначений для вищого командного складу військ і флоту УНР і навіть змістом своїм вказує на певну елітарність та необхідність базової військової освіти у читачів.

10 грудня 1917 р. з’явилося ч. 1 органу Всеукраїнської ради військових депутатів під назвою “Наш голос”. Редакційна стаття в першому числі так визначала програму, напрями, завдання і мету часо-

пису: "... "Наш Голос" буде центральним органом українського вояцтва на фронті і в тилу... Наше завдання зробити "Наш Голос" голосом народу і вояків... "Наш Голос" – міститиме статті на громадські і політичні теми з сучасного життя, а також освітлювати стан і діяльність найвищих інстанцій нашого краю. "Наш Голос" ставить своїм завданням подавати широкі інформації з життя соціалістичних партій як на Україні, в Росії, так і за кордоном. "Наш Голос" матиме дописи про розвиток соціалістичної думки в містах і селах України, а також серед українського вояцтва на фронті і в тилу". Редакція намагалася виконувати те, що заповідала, але вийшло лише кілька чисел. Останнє, шосте, число "Нашого голосу" вийшло 25 грудня 1917 р.

Розуміючи важливість і необхідність проведення українізації війська та створення власної української армії, Генеральний секретаріат військових справ, який очолював С. Петлюра, почав досить активну видавничу діяльність на місцях.

Від самого початку революції у військах силами фронтових, полкових та іншого рівня рад видавалися українські військові часописи. Один з таких часописів був у Трапезунді – "Українські Вісті Закавказзя". Редагував його А. Дражевський, а одним із співредакторів був Лев Биковський⁵⁴. Там само виходили "Вісті Українського Військового з'їзду Кавказького фронту" і "Вісті Української Краєвої Ради Закавказзя". Крім цього, з 1918 р. тут виходила двічі на тиждень велика газета під назвою "Українська Народня Республіка", яку видавала краєва рада за редакцією С. Чалого (П. Куцяка) і за найближчої участі Л. Шрамченка та А. Дражевського. У Трапезунді (1917 р.) українська громада видавала "Вісті громади українців", що виходили двічі на тиждень за редакцією І. Хиценка. Ці видання поширювалися на всі українські частини, розташовані в Тифлісі, Ерзерумі й Батумі. У м. Валк (Естонія) при Виконавчій раді Північно-західного фронту тричі на тиждень виходила газета "Український голос", що була органом військової ради XII армії⁵⁵. "Наприкінці року почала виходити "Козацька Думка" – "українська військова газета", орган малої ради 26 українського корпусу"⁵⁶. У Києві виходив часопис "Українська військова справа", що з'явився 1 червня 1917 р. Крім цього видання, треба відзначити ще й ті, що з'явилися на території України та Криму: в Одесі, завдяки українській Одеській військовій раді, з вересня до кінця грудня 1918 р. виходив часопис "Рідний курінь", а в Севастополі – "Бюллетень Української Ради" (грудень 1917 р. – січень 1918 р.). Вийшло також п'ять чисел "Козацької думки" – органу Українсь-

кої військової ради Південно-західного фронту. 1 липня 1917 р. в Мінську вийшло перше число “Вістей Українського комітету Західного фронту”, яке було надруковане на машинці. У цьому числі було багато цікавого матеріалу про життя і діяльність військової ради. У “Вістнику УВГК” подано докладну бібліографію видань фронтового Комітету української мінської громади: “1) Відозва з закликом до організації (розійшлась) 5.000 прим., 2) Статут Української організації західного фронту (1-е вид. Розійшлося) 3.000 прим., 3) Статут Української організації західного фронту (2-е видання) 3.000 прим., 4) Відозва до російського війська (в рос. мові) 5.000 прим., 5) Універсал Центральної Ради (в тому числі червоною фарбою 1.000 прим., які розійшлися) 10.000 прим., 6) Переяславський Трактат України з Москвою 5.000 – 10 коп. прим., 7) Революційний Гімн Шалійте-Шалійте (з нотами) 1.400 – 50 коп.

Друкуються і готові до друку: Карта розселення Українців в Росії (фарбована) 4.000 по 50 коп., Думи мої, думи Шевченка, музика Борисюка (ноти) 1.400•80 коп., Листівка з портретом Т. Г. Шевченка із віршем “До Шевченка” Новохацького. 2000 по 10 коп., Секретний донос Полтавського Губернатора Багговута Міністру Внутрішніх Справ. 2000 по 10 коп., Постанови I Всеукраїнського Селянського з’їзду 5.000 прим. по 20 коп., Постанови 1-го і 2-го Всеукраїнських Військових З’їздів і наказ делегатам з’їзду 3.000 прим. по 25 коп., Наказ солдатам-українцям 2-го Військового з’їзду. 3.000 прим. по 10 коп., Революційні пісні і Міжнародний гімн (інтернаціонал) Марсельєза, Жалібний Марш. 2.000 прим. по 10 коп.”⁵⁷.

Про необхідність агітації та пропаганди для розвитку українського національного руху, а також про потребу інформування у військах неодноразово писав у своїх публіцистичних статтях і виступах С. Петлюра. Так, в інформації “Од Генерального Секретаря по справах Військових” він писав: “До мене з українських дивізій та інших військових частин приходять численні прохання та заяви про потребу українського печатного слова. наші брати потребують рідної книжки, рідної газети”. Далі С. Петлюра звертав увагу на те, що ні генеральний секретар ні військове секретарство не в змозі самотужки цю проблему розв’язати, а тому закликав: “Отож звертаюся до українських політичних демократичних партій, культурно-просвітніх товариств, видавництв і окремих осіб з проханням одгукнутись на заклик: жертвуйте на українські книжки, газети, відозви, жертвуйте гроші для закупки літератури і одсилки її на фронт вашим братам-вооякам.

Розумна, написана зрозумілою мовою книжка зробить велике культурно-просвітнє діло серед наших земляків на фронті і встановить духовний зв'язок їх з нами...»⁵⁸.

Уже з перших бойових сутичок з більшовицькими бандами Муравйова було видно, як безпідставно розтягнувся процес творення українського війська, а також до чого призвела пробільшовицька, по суті, політика Генерального секретаріату на чолі з В. Винниченком, його особисте ставлення до проблеми створення української армії. Лише восени (тобто через рік!) 1918 р., коли уряд зрозумів важливість і необхідність війська, починають масово з'являтися українські військові часописи, до того ж часу уряд Української Народної Республіки практично не мав своєї військової інформаційної інфраструктури.

1.4. Урядова преса регіонального рівня і вибори до Установчих зборів

Виборам до Установчих зборів у 1917 р. було приділено величезну увагу. Цей представницький тимчасовий орган, який повинен був утворитися на засадах загального виборчого права для розв'язання найважливіших питань державно-правового будівництва Української республіки: прийняття конституції, визначення форми правління тощо, – після чого припинив би свою діяльність. Вибори Всеросійських Установчих зборів були призначені на грудень 1917 р., до Українських Установчих зборів – на 9 січня 1918 р., а день скликання – на 22 січня 1918 р. Уже в I Універсалі Української Центральної Ради проголошувалося, що тільки всенародні Українські Установчі збори мають право ухвалювати всі закони, які повинні встановлювати порядок в Україні. Шоста сесія Центральної Ради займалася виключно виробленням порядку виборів до Установчих зборів та їх скликання. III Універсалом було визначено день виборів і день скликання зборів. Було підкреслено також той принциповий момент, що до їх скликання вся законотворча і законодавча діяльність належить Українській Центральній Раді.

Від осені 1917 р. почалася кампанія активізації громадської думки в Україні, до чого чи не найбільше спричинилася преса. Саме преса формувала громадську думку щодо Установчих зборів. Дуже важко встановити “урядовість” цих періодичних видань, хоч офіційність їх є безперечною.

Від грудня 1917 р. у Києві заходами Головної комісії у справах виборів до Установчих Зборів УНР двічі на тиждень виходили “Вісти

Головної комісії по справах виборів до Установчих зборів У. Н. Р.” за редакцією В. Бойка. Як було зазначено у редакційній статті, часопис буде друкувати: “1) закони і постанови Української Центральної Ради і Генерального Секретаріату, що торкаються справи виборів до Установчих Зборів Української Народньої Республіки, 2) діяльність Головної Комісії по справах виборів до Установчих Зборів У. Н. Р. (огляди, праці, циркуляри, витяги з протоколів засідань), 3) відповіді та пояснення на запити з місць в справі переведення виборів до Установчих Зборів У. Н. Р., 4) відомості про діяльність місцевих органів, що завідують переведенням виборів до Установчих Зборів У. Н. Р., 5) відомості про хід виборчої роботи на місцях (огляд місцевої і провінційної преси України), 6) бібліографія”⁵⁹. Це видання мало від 10 до 16 сторінок друку і за своїм змістом майже не відходило від програмних положень, викладених у редакційній статті.

У перших числах січня 1918 р. у Києві відбулася нарада Головної комісії у справах виборів до Установчих зборів УНР з головами окружних комісій України: “... Обмірковуючи питання популяризації виборів, ухвалили: 1) Використати в самих широких розмірах “Вісти Головної Комісії по справах виборів до Установчих Зборів У. Н. Р”, котрі має видавати Головна Комісія: а) для сього в “Вістях” потрібно містити, окрім офіційальних матеріалів – матеріял неофіційно-інформаційний про хід виборів на місцях, б) “Вісти” повинні виходити можливо частіше, коли буде можливість – тоді і щодня, в) вислати всім окружним, городським, повітовим і участковим комісіям... 2) Звернутися до всіх городських і повітових газет, щоб вони вислали Головній комісії по одному примірникові газет”⁶⁰.

З огляду на більшовицьку окупацію Києва і неможливість проведення виборів та видання часопису ч. 14 вийшло із запізненням – тільки 21 березня 1918 р., тому видавництво “Вістей” і діяльність Головної комісії було продовжено. У зв’язку із загостренням політичної ситуації в Україні, зумовленим як окупаційною політикою німецьких та австрійських військ, так і підготовкою гетьманського перевороту, “Вісти Головної Комісії по справах виборів до Установчих Зборів У. Н. Р.” перестали виходити 25 квітня 1918 року, зупинившись на ч.19.

Крім цього центрального органу Головної комісії у справах виборів до Установчих зборів УНР, видавалися й регіональні, такі як “Український виборець”, що виходив у Одесі з серпня 1917 р., “Вісти Подільської окружної комісії в справах виборів до Установчих Зборів У. Н. Р.”, яких до середини січня 1918 р. вийшло 30 чисел⁶¹. Поді-

бним органом був і “Бюллетень Української Ради”, що виходив у Севастополі силами української ради, яка складалася з військових (бюлетень містив чи не половину публікацій на військову тематику), які перебували в Криму. Вийшло чотири числа “Бюллетня Української Ради” у 1917 р. та приблизно два – в 1918 р. Окремим фактом інформаційної діяльності уряду в питанні виборів до Установчих зборів було брошуроване видання “Закону про вибори до Установчих Зборів Української Народньої Республіки”, здійснене Головною комісією у справах виборів до Українських Установчих зборів восени 1917 р. У правому верхньому кутку обкладинки видання було зазначено “офіційно”. Брошуру було надруковано в друкарні Київської губерніяльної народної управи.

Українські Установчі збори, вибори до них та їх скликання перетворилися для Української Центральної Ради чи не на сенс її існування, хоча, за задумом вождів Центральної Ради, новий законодавчий орган не мав змінювати державно-правного статусу України – вона повинна була і надалі залишатися “автономною” частиною Російської федерації. Установчими зборами українські політики хотіли закріпити для України принцип “про визнання за українським народом самого права на нічим необмежене суверенне самоозначення, права, яке так урочисто проголосила російська революція”⁶². Через зовсім короткий проміжок часу “російська революція”, обстрілюючи Київ, хотіла знищити не стільки нечисленних оборонців міста, скільки саме це право на самовизначення.

Зауважуючи оперативність та максимально можливу швидкість у творенні першого урядового центрального органу (“Вісти з Української Центральної Ради”), що з’явився через 10 днів після створення самого представницького органу – УЦР, не можемо констатувати такої ж оперативності в організації офіційних видань регіонального рівня.

Першим з подібних офіційних місцевих часописів став “Вістник Волинського губерніяльного комісара Тимчасового уряду”, що видавався у Житомирі, який було “перелицьовано” для потреб українського уряду. Ймовірно, з ч. 120 від 20 листопада 1917 р. він вже виходив під назвою “Вістник Волинського губерніяльного комісара Генерального секретаріату У. Н. Р.” за редакцією М.І. Конацького. “Вістник” друкував офіційну інформацію від обох “урядів” – Генерального секретаріату і Тимчасового уряду, а до того ж відповідно двома мовами – українською і російською. Часопис зупинився, очевидно, на ч. 150 від 16 грудня 1917 р., хоча, ймовірно, виходив і до кінця грудня

1917 року. Газету було відроджено у кінці листопада – на початку грудня 1918 р. під назвою “Вістник Волинського губерніяльного комісара Директорії У. Н. Р.” (ч. 3 з’явилося 3 грудня 1918 р.)

Початок 1918 р. був позначений виходом офіційних губернських органів: “Поділля” (вісник Подільського губерньського комісаріату) та “Вістника Комісаріату У. Н. Р. Херсонщини”, перші числа яких з’явилися 3 січня 1918 року.

“Поділля” як урядовий орган Подільського губерньського комісаріату УНР заявляв, що, крім офіційного відділу, “буде заведена неофіційна частина і передові статті, телеграми УТА, телеграми власних кореспондентів, велика губерньська хроніка, фельетони, кореспонденції...”⁶³. Часопис редагували губерньський комісар Г. Степура та відповідальний редактор М. Статкевич. На жаль, редакція часопису не мала твердої позиції щодо вживання державної (української) мови на своїх шпальтах. Так, лише офіційні накази і розпорядження Генерального секретаріату УНР були опубліковані українською мовою, а решта – російською. Серед найважливіших матеріалів, що були надруковані в “Поділлі”, слід назвати IV Універсал⁶⁴, яким було проголошено державну самостійність України. В ч. 9 від 23 березня 1918 р. у підзаголовку з’являється доповнення “щоденна українська демократична газета”, а в редакційній замітці зроблено оголошення: “В газеті заведена офіційна частина “Вістника Подільського Губерніяльного Комісара” замість “Подільських Губерніяльних відомостей”. На жаль, на цьому числі видання “Поділля” припиняється.

“Вістник Комісаріату УНР Херсонщини” у структурному і мовному контексті мало чим відрізнявся від “Поділля”, але, крім офіційних інформацій, часопис уміщував більше авторських публіцистичних матеріалів, а також документів часу: “Большевизм і “Священна війна”⁶⁵, Статут “Вільного козацтва на Україні”⁶⁶, “Бережіть Українську Народню Республіку! Солдати-українці!” А. Пісоцького⁶⁷. Непевність політичної ситуації у січні, лютому та березні, а також відсутність офіційної інформації від урядових структур позначилися на змісті “Вістника”: переважну більшість газетної площі займали оголошення та короткі інформації з губернії, до того ж надруковані російською мовою. Найпродуктивнішим для змісту газети став квітень, коли з’являлися дуже важливі документи: накази українською і німецькою мовою від головнокомандувача експедиційного корпусу в Україні фельдмаршала-лейтенанта фон Меца, відозва “Від Української Центральної Ради до громадянства УНР”, оповіщення Уряду УНР про співпрацю з німцями для очищення

українських земель від більшовиків, “Від Ради Народних Міністрів до всієї людности У. Н. Р.”⁶⁸, текст Берестейського мирного договору⁶⁹ тощо. Від перших чисел часопис редагувала редакційна колегія, останнє ж відоме ч. 29 від 2 травня 1918 р. подає, що вже був призначений редактор – Гр. Гронянов.

Регіональні українські урядові часописи охоплювали практично всю територію України доби Української Центральної Ради і “першої” Української Народної Республіки, тобто ті губернії, які були “дозволені” для автономії Тимчасовим урядом, а саме: Волинську, Подільську і Херсонську губернії (не беручи до уваги Київщини і центральних регіонів). Тож, як уже зазначалося, часописи, хоч і були засновані із запізненням, усе ж намагалися виконувати поставлені перед ними завдання – офіційно інформувати про діяльність уряду УНР, а також доводити до відома всіх громадян України всі закони та розпорядження, які видавав уряд.

1.5. Інформаційна діяльність міністерств уряду УНР

Розуміючи важливість і необхідність інформування не тільки суспільства, але й внутрішніх та регіональних структур тих чи інших міністерств (після перетворення Генерального секретаріату на Раду народних міністрів УНР), уряд починає сприяти заснуванню відомчих урядових органів.

Уже 5 січня 1918 р. у Києві виходить часопис “Вісти Київської округи водяних шляхів”, який був офіційним виданням Генерального секретаріату шляхів та його інспекцій судоходства.

Саме “Вісти” та його попередника – “Извѣстія Кіевского округа путей сообщения” можна вважати тим виданням, яке взяли собі за взірець інші міністерства.

Найбільшою проблемою для “Вістника Київської округи водяних шляхів” була мовна проблема, якій вже в ч. 1 було присвячено звернення Ради спілки робітників і урядовців Київської округи водяних шляхів до окружного управління водяних шляхів, де йшлося: “Всі урядові видання кожної держави видаються загальнодержавною мовою. Це цілком натурально, бо треба, щоб те видання було зрозумілим задля більшості громадян, що заселяють державу. Виходячи з цього і беручи на увагу, що більшість людяності молодій державі – У. Н. Р. – складається з українців, які звичайно найкраще знають свою рідну мову, а не якусь иншу, Спілка робітників і урядовців КОВШ звертає увагу окружній Управі на те неприродне з’явище, що офіційний орган округи “Извѣстія” і досі друкується московською

мовою. З огляду на вищезазначене, Спілка просить окружну Управу вжити рішучих заходів, щоб з 1-го січня 1918 р. “Извѣстія” видавалися б мовою Українського Народу”⁷⁰. У цьому ж числі було надруковано лист-відповідь голови управи А. Аншелеса: “На лист 15 студня ц. р. (1917. – О. Б.) під № 58 Центральний Виконавчий Комітет повідомляє, що він так само вважає за необхідне, що “Извѣстія КОПСа” друкувалися українською мовою, але одночасно тексти кожного числа винні бути складені і мовою москальською, бо, на жаль, не всі урядовці і робітники округи знають українську мову...”. У цьому ж числі було надруковано і листа Спілки до “п. Генерального Секретаря Шляхів України” та відповідь на нього із секретаріату шляхів, де йшлося про “тимчасове” узаконення російської мови та видання “Вістей Київської округи водяних шляхів” двома мовами. Ч. 2 “Вістей” уже виходить з розміщенням матеріалів на шпальтах у дві колонки – український і російський тексти. Тут варто зазначити, що це число було видано за більшовицької окупації Києва. Ч. 3 від 9 березня 1918 р., що вийшло як продовження “Вістей” з урахуванням окупаційного випуску, було повністю україномовним, до того ж “всі оголошення, писані російською мовою, мусять бути знищені...”⁷¹, а ще був друкований наказ товариша народного міністра шляхів Г. Сидоренка: “Наказую часопись і “Вісти...” видавати тільки державною Українською мовою”. Це ж число містило наказ про звільнення всіх урядовців, які “активно допомагали ворогам і зрадникам УНР під час захоплення ними Київа”. Черговий випуск “Вістей” приносить інформацію про наказ Народного міністра шляхів Є. Соковича ч. 49 від 1 квітня 1918 р., в якому зазначено: “Наказую, щоби всі урядовці Народного Міністерства Шляхів негайно приступили до вивчення вкраїнської мови і ортографії, щоби на протязі трьох місяців вже володіли державною мовою. При призначенні і переміщенні на вищі посади потрібно мати на ввазі знання вкраїнської мови”⁷². Тему мовного питання продовжував наказ міністра шляхів ч. 43 від 4 квітня 1918 р. про початок робіт по українському назовництву по течії Дніпра, та про “зміну назв судів, що належать до КОВШ”⁷³. За доби Центральної Ради та Української Народної Республіки видання “Вістей” закінчується ч. 8 від 27 квітня 1918 р., хоча часопис продовжував виходити і за гетьманату.

Починаючи з березня 1918 р., Міністерство земельних справ починає видавництво свого “Вістника”. Офіціоз міністерства виходив за редакцією комітету, завідувачем редакції був призначений К. Осьмак (у 1944 р. став головою Української головної визвольної ради). Як бу-

ло зазначено в редакційній статті, “Вістник” мав виходити двічі на місяць обсягом 16 сторінок. Структура ж часопису передбачалася така:

“Офіційна частина:

1. Закони Української Центральної Ради і розпорядження Ради Народних Міністрів відносно Міністерства Земельних Справ.

2. Накази Народнього Міністерства Земельних Справ.

3. Розпорядження, накази і обіжники Міністерства Земельних Справ.

Неофіційна частина:

1. Від редакції.

2. Провідні статті в справі Народнього Міністерства Земельних Справ і його компетенції.

3. Огляд життя установ підлеглих Міністерству ЗС.

4. З діяльності Народних Рад і Управ.

5. Економічна і сільськогосподарська політика.

6. Земельна політика.

7. Лісова політика і лісові справи взагалі.

8. Сільськогосподарська освіта.

9. Сільськогосподарське і громадсько-агрономічне життя.

10. З діяльності сільськогосподарських товариств, спілок та союзів.

11. Бібліографія.

12. Запитання і відповіді.

13. Оповідки”⁷⁴.

Програму і завдання редакція визначала так: “Вістник Народного Міністерства Земельних Справ” буде щиро допомагати місцевим робітникам в їх роботі і сподівається, що всі вони свідомо ставитимуться до вимог життя і Міністерства. Разом з народними радами, земельними комітетами, агрономічними, кооперативними й іншими організаціями буде складати одну сім’ю, яка з твердою вірою і завзя- тям буде творити щастя народнє і міцну та незалежну Українську державу”. Це число також містило таку урядову інформацію в офіційній частині: Закон Української Центральної Ради про землю від 18.01.1918 р., Закон про поділ України на землі від 6.03.1918 р., постанови, інструкції земельним інспекторам від Народного міністерства земельних справ. Квітневе ч. 2 “Вістника”, крім офіційної частини, вже мало й неофіційну, де було вміщено дискусійну статтю Федора Зайка-Заїкіна “Громадська агрономія”. Саме в цьому числі було вміщено перелік видань Міністерства земельних справ: “1) О. Синявський. Описаннє хліборобських товариств. – К., 1917. –

32 с.; 2) О. Синявський. Хліборобські Товариства (спілки). Короткий огляд спілок, значення їх в земельній реформі та основи організації. – К., 1917. – 32 с.; 3) Б. Мартос і О. Синявський. Хліборобські Спілки (що робити з землею). – К., 1917. – 34 с.; 4) Ф. Зайко-Заїкін. Земські та кооперативні Суспільно-Агрономічні організації (Доклад на I Всеукраїнському агрономічно-економічному з'їзді 2-26.-X. 1917); 5) Офіційно. Збірник законів, обіжних та інших розпоряджень по справам Земельним в У. Н. Р. – К., 1918. – 22 с.”⁷⁵. Саме це ч. 2 було останнім, бо гетьманський переворот змінив земельну політику в Україні і скасував сам “Вістник”.

30 березня 1918 року наказом ч. 34 по Народному міністерству пошт і телеграфів засновано видавництво тижневика “Вісти Народнього Міністерства Почт і Телеграфів”: “Наказую заснувати при Міністерстві Почт і Телеграфів Української Народньої Республіки видавництво тижневика “Вісти” по програмі:

1) Частина офіційна:

- а) Закони Центральної Ради.
- б) Розпорядження Ради Народних Міністрів.
- г) Розпорядження по Міністерству.

2) Частина неофіційна:

Статті і замітки, що торкаються поштового, телеграфного і телефонного діла, як в Українській Народній Республіці, так і за кордоном. Потрібні на це видавництво кошти повинні вноситись в щорічний бюджет Народнього Міністерства Почт і Телеграфів”⁷⁶. Але до видавництва “Вістника” справа так і не дійшла: внутрішня політична ситуація, а через місяць (29 квітня 1918 р.) і гетьманський переворот перекреслили ці плани.

Найвищим виявом соціалістичного запаморочення “інтернаціональним братерством” можна назвати видання органу Міністерства по великоруських справах УНР – “Бюллетня Народного Міністерства по Великоруським дѣламъ У. Н. Р.”. Ч. 1 цього видання з'явилося 1 квітня 1918 р. в Києві і, як і решта міністерських офіційних видань, у своїй структурі мало відділи офіційний і неофіційний. Завданням часопису, що виходив російською мовою, було: “задовільнити потребу мислячих російських кіл України... в об'єктивній політичній і громадській інформації”⁷⁷. У ч. 3 від 14 квітня 1918 р. знаходимо таку інформацію: “Міністерство пропонує до участі в складенні брошури для роз'яснення сутності національно-персональної автономії і її значення, і все, що про це говорить законодавство”⁷⁸. Дуже показовим для ілюстрації шовіністичного став-

лення до українців може бути факт виходу у світ збірника “Малая Русь” за редакцією В. Шульгина, редактора чорносотенного “Кієвлянина”, відомого українофоба й україножера. У вступній статті автор визначає як завдання цього видання боротьбу з найновішими течіями української політичної думки, що призвели до відірвання України від Російської імперії, підкреслює необхідність боротьби з терміном “Україна”. Останньому питанню було присвячено три статті в збірнику: “Мала Русь чи Україна” О. Стороженка, “Наше національне ім’я” О. Савенка та “К вопросу о национальном имени Малой Руси”, де автор запитує: “Для нас непонятно, зачем посвящать этому (вопросу. – О. Б.) более половины зборника?”⁷⁹. Прихід до влади гетьмана П. Скоропадського перервав видання цього “Бюллетня” на ч. 5 від 28 квітня 1918 р.

Таким чином, можемо констатувати, що ідея видання при деяких міністерствах власних офіційних органів була необхідною, бо давала можливість знайомити з діяльністю цих урядових структур найширші кола громадськості, а також була потрібною для внутрішнього інформування чиновників і урядовців у відділах міністерств та у представництвах на місцях. Хоча з іншого боку, паперова криза, відсутність досвідчених фахівців у видавничій справі, загальна ситуація повинні були підказати інший варіант – необхідність зосередити всі видавничі зусилля на виданні всеукраїнського періодичного органу. Загальним висновком є те, що ні Центральна Рада, ні Генеральний секретаріат, а потім і Рада народних міністрів не мали якоїсь чіткої лінії у творенні загальнодержавної пресово-інформаційної політики в Українській Народній Республіці.

¹ Українська суспільно-політична думка в ХХ ст. Документи і матеріали: В 3 т. / Упор. Т. Гунчак і Р. Сольчаник – Мюнхен: Сучасність, 1983. – Т. 1. – С. 256-257.

² Мірчук П. Українська Державність 1917-1920 рр. – Філадельфія, 1967. – С. 258-259.

³ Феденко П. Український рух у ХХ століття. – Лондон: Наше слово, 1959. – С. 108.

⁴ Ковалевський М. При джерелах боротьби: Спомини, враження, рефлексії. – Інсбрук, 1960. – С. 267-268.

⁵ Нова Рада. – 1917. – Ч. 1.

⁶ Хміль І. Політична діяльність В. К. Винниченка // Український історичний журнал. – 1989. – Ч. 7. – С. 82-91.

⁷ Вісти з Української Центральної Ради у Києві. – 1917. – Ч. 2.

⁸ Винар Л. “Вісти Української Центральної Ради” з 1917 р. // Український історик. – 1978. – Ч. 1-3. – С. 141-143.

⁹ Верстюк В., Осташенко Т. Діячі Української Центральної Ради: Бібліографічний довідник. – К., 1998. – С. 91.

¹⁰ Вісти з Української Центральної Ради у Києві. – 1917. – Ч. 1.

¹¹ Вісти з Української Центральної Ради у Києві. – 1917. – Ч. 3.

¹² Грушевський М. Ілюстрована історія України. – Нью-Йорк, 1967. – С. 543.

¹³ Велика Українська Революція: Календар історичних подій за лютий 1917 року – березень 1918 року / Упор. Я. Зозуля. – Нью-Йорк, 1967. – С. 14.

¹⁴ Кедровський В. 1917 рік. – Вінніпег, 1967. – С. 155.

¹⁵ Ковалевський М. При джерелах боротьби: Спомини, враження, рефлексії. – Інсбрук, 1960. – С. 334.

¹⁶ Винниченко В. Відродження нації. – Київ; Відень, 1920. – Ч. I. – С. 99-100.

¹⁷ Верстюк В. Українська Центральна Рада: Навчальний посібник. – К., 1997. – С. 294.

¹⁸ Там само. – С. 166-167.

- ¹⁹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління (ЦДАВО України). – Ф. 1063, оп. 3, спр. 1, арк. 2, 3, 5.
- ²⁰ ЦДАВО України. – Ф. 1063, оп. 3, спр. 1, арк. 14-15.
- ²¹ Там само. – Ф. 1115, оп. 1, спр. 12, арк. 1.
- ²² Вістник Генерального секретаріату України. – 1917. – Ч. 1.
- ²³ Там само.
- ²⁴ Українська Центральна Рада: Документи і матеріали: У 2 т. / Упор. В. Ф. Верстюк та ін. – К., 1997. – Т. 2. – С. 338.
- ²⁵ ЦДАВО України. – Ф. 3690, оп. 1, спр. 5, арк. 24-27.
- ²⁶ Там само. – Ф. 1063, оп. 1, спр. 1, арк. 40-40 зв.
- ²⁷ Вістник Генерального секретаріату У. Н. Р. – 1918. – Ч. 1.
- ²⁸ Ковалевський М. При джерелах боротьби: Спомини, враження, рефлексії. – Інсбрук, 1960. – С. 425.
- ²⁹ Вістник Ради Народних Міністрів У. Н. Р. – 1918. – Ч. 10.
- ³⁰ Там само. – 1918. – Ч. 11.
- ³¹ Там само. – 1918. – Ч. 3.
- ³² Там само. – 1918. – Ч. 12.
- ³³ Там само. – 1918. – Ч. 14.
- ³⁴ Там само. – 1918. – Ч. 20.
- ³⁵ Там само. – 1918. – Ч. 19.
- ³⁶ Крупський І. В. Українська національно-патріотична журналістика Наддніпрянщини періоду діяльності Центральної Ради (1917-1918 рр.) // Українська періодика: Всеукраїнська наук.-теорет. конф. 22-23 грудня 1995 р.; Ред. кол.: М. М. Романюк (відп. ред.) та ін. – Львів, 1995. – С. 82.
- ³⁷ Голубко В. Армія Української Народної Республіки. Утворення та боротьба за державу. – Львів, 1997. – С. 24.
- ³⁸ Феденко П. Український рух у ХХ століття. – Лондон, 1959. – С. 114.
- ³⁹ Голубко В. Армія Української Народної Республіки. Утворення та боротьба за державу. – Львів, 1997. – С. 51.
- ⁴⁰ Горевалов С.І. Військова журналістика України: історія та сучасність. – Львів, 1998. – С. 77.
- ⁴¹ Вістник Українського Військового Генерального Комітету. – 1917. – Ч. 1.
- ⁴² Там само. – 1917. – Ч. 2.
- ⁴³ Там само. – 1917. – Ч. 5-6.
- ⁴⁴ Там само. – 1917. – Ч. 9-10.
- ⁴⁵ Там само. – 1917. – Ч. 8.
- ⁴⁶ Там само.
- ⁴⁷ Там само. – 1917. – Ч. 17.
- ⁴⁸ Там само. – 1917. – Ч. 11.
- ⁴⁹ Там само.
- ⁵⁰ Там само. – 1917. – Ч. 16.
- ⁵¹ Там само. – 1917. – Ч. 12-13.
- ⁵² Військово-науковий Вістник Генерального штабу У. Н. Р. – 1918. – Ч. 1.
- ⁵³ Там само.
- ⁵⁴ Биковський Л. Від Привороття до Трапезунду: Спомини 1895-1918. – Мюнхен, 1969. – С. 118.
- ⁵⁵ Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.). – Львів: Світ, 1992. – С.365.
- ⁵⁶ Животко А. Історія української преси. – Мюнхен, 1989-1990. – С. 116.
- ⁵⁷ Вістник Українського Військового Генерального Комітету. – 1917. – Ч. 11.
- ⁵⁸ Петлюра С. Листи, статті, документи. – Нью-Йорк; Париж, 1979. – Т. 2. – С. 347.
- ⁵⁹ Вісти Головної Комісії по справах виборів до Установчих Зборів У. Н. Р. – 1918. – Ч. 8.
- ⁶⁰ Вісти Головної Комісії по справах виборів до Установчих Зборів У. Н. Р. – 1918. – Ч. 13.
- ⁶¹ Вісти Головної Комісії по справах виборів до Установчих Зборів У. Н. Р. – 1918. – Ч. 11.
- ⁶² Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920 рр.: В 4 т. – Відень, 1921. – Т. 2. – С. 19.
- ⁶³ Поділля. Вістник Подільського Губерніяльного Комісаріату. – 1918. – Ч. 1.
- ⁶⁴ Поділля. Вістник Подільського Губерніяльного Комісаріату. – 1918. – Ч. 4.
- ⁶⁵ Вістник Комісаріату У. Н. Р. Херсонщини. – 1918. – Ч. 2.
- ⁶⁶ Там само. – 1918. – Ч. 5.
- ⁶⁷ Там само. – 1918. – Ч. 6.
- ⁶⁸ Там само. – 1918. – Ч. 21.
- ⁶⁹ Там само. – 1918. – Ч. 22.
- ⁷⁰ Вісти Київської Округи Водяних Шляхів. – 1918. – Ч. 1.
- ⁷¹ Там само. – 1918. – Ч. 3.
- ⁷² Там само. – 1918. – Ч. 5.
- ⁷³ Там само. – 1918. – Ч. 6.
- ⁷⁴ Вістник Народного Міністерства Земельних Справ У. Н. Р. – 1918. – Ч. 1.
- ⁷⁵ Там само. – 1918. – Ч. 2.
- ⁷⁶ Вістник Ради Народних Міністрів У. Н. Р. – 1918. – Ч. 22.
- ⁷⁷ Бюлетень Народного Міністерства по Великооруським дѣламъ У. Н. Р. – 1918. – Ч. 1.
- ⁷⁸ Там само. – 1918. – Ч. 3.
- ⁷⁹ Там само.

2.1. Загальна характеристика інформаційно-пресової політики. Центральні урядові інформаційні органи

Поява Української Держави в політичній історії України була швидше закономірною, ніж випадковою, в усякому разі, успіх перевороту 29 квітня 1918 р., що вивів на політичну арену гетьмана П. Скоропадського, не можна пов'язувати лише з підтримкою німецької армії. До успіху перевороту спричинилася криза Центральної Ради, її політики, а ця криза наростала вже віддавна, якщо не від самого початку, тобто від появи Центральної Ради як політичного чинника. Ми маємо на увазі і наївний розрахунок вождів Української революції на “демократичну” Росію, на її Тимчасовий уряд, їх пацифізм, і соціалістичні ілюзії, і надмірний демократизм, і невміння пропагувати українську ідею і т. д. Серед цих негативних чинників “російський” був чи не найважливішим, хоча й сьогодні, наприклад, важко пояснити небажання створити і мати свою армію для захисту України. Але за іронією долі саме у цей період, а його можна назвати періодом агонії, відбулося кілька подій великого історичного значення. Це III Універсал (хоча і він не був позбавлений утопічних планів про федерацію з Росією) і IV Універсал, що нарешті проголосив самостійність України. Лише цей крок і відкривав дорогу до мирних переговорів із Центральними державами (Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія, Туреччина). Іншої можливості протистояти більшовицькій навалі Центральна Рада не мала. Антанта досить прихильно ставилася до Центральної Ради, не бажаючи, щоб Німеччина і Австро-Угорщина розв'язали собі руки на східному фронті (на початку січня 1918 р. Великобританія і Франція навіть призначили своїх представників, хоча це ще не було офіційним визнанням уряду УНР), але далі дипломатичних заходів справа не рухалася: Антанта не бачила і не хотіла бачити на теренах колишньої Російської імперії появу України як незалежної держави. 9 лютого 1918 р. між УНР, з одного боку, і Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією та Туреччиною, з іншого, було підписано мирний договір. Країни Четверного союзу ви-

знавали уряд УНР, у договорі було обумовлено західний кордон (він залишався таким самим, як і до початку війни між Австро-Угорщиною і Росією), Холмщина відходила до УНР, передбачалося налагодження економічних стосунків, зокрема УНР зобов'язувалася постачати Німеччині і Австро-Угорщині зерно, а вони в Україну – промислові товари. Був між Австро-Угорщиною та УНР і таємний додаток до договору, що стосувався долі Східної Галичини і Буковини (йшлося про утворення одного коронного краю), але Австро-Угорщина згодом відмовилася від своїх зобов'язань.

Тоді ж, 9 лютого, московсько-більшовицькі війська під командуванням М. Муравйова захопили Київ. Почався жорстокий терор. Якщо російських офіцерів розстрілювали внаслідок класової ненависті, то українців – лише за те, що вони розмовляли українською мовою. Поразка у війні з більшовиками ставала настільки очевидною і близькою, що 12 лютого 1918 р. уряд УНР був змушений звернутися до німецького уряду з проханням про військову допомогу проти більшовиків, а вже 19 лютого німецька і австрійська армії ступили на територію України. У березні 1918 р. уряд УНР повернувся до Києва.

Впадає в око та обставина, що Центральна Рада постійно програвала більшовикам не стільки на полі бою, скільки в пропагандистському двобої. Більшовикам вдалося розкласти армію, деморалізувати українські маси, підірвати їх довір'я до Центральної Ради.

Прихід німецьких і австрійських військ допоміг вирішити лише одну проблему – позбутися більшовиків, які швидко відступили. Але Центральній Раді не вдалося опанувати економічну і політичну ситуацію, в країні продовжувалися хаос і безладдя. Загалом німецьке і австрійське військове командування заявляло про своє невтручання у внутрішні справи УНР та про виведення своїх військ після того, як договірні сторони (насамперед, Україна) виконають свої зобов'язання. Проте в Берліні й Відні щоразу більше сумнівалися у спроможності УНР виконати свої “хлібні” зобов'язання. Селяни з недовірою поставилися до закону про соціалізацію землі і, не почувавши себе власниками, відмовлялися її засівати. Німецьке командування встановило контакт з тими силами, які найбільше виступали проти соціалізації землі, – з українськими поміщиками та заможними селянами. Їх інтереси репрезентувала Українська демократично-хліборобська партія, створена ще в березні 1917 р. (був, до речі, і Союз земельних власників, до якого входили російські поміщики).

6 квітня 1918 р. головнокомандувач німецькими військами фельдмаршал Г. Айхгорн видав наказ, який зобов'язував селян засівати поля, а якщо вони не могли цього зробити власними силами, то повинні були передати землю для засіву поміщикам і разом із земельними комітетами допомагати їм у цьому¹. Цей наказ став початком глибокого конфлікту між Центральною Радою і німцями, бо стало зрозуміло, що “допомога” переросла в окупацію.

24 квітня 1918 р. у начальника штабу німецьких військ в Україні генерала Гренера відбулася нарада, на якій було прийнято такі умови:

“1. Визнання Берестейської умови.

2. Розпуск Центральної Ради. Установчі Збори не будуть скликані. Нові вибори до законодавчих інституцій будуть призначені тільки після повного заспокоєння краю. Строк скликання законодавчої палати має бути установлений за порозумінням з вищим німецьким командуванням на Україні.

3. Всі вчинки проти союзних військ каратимуться їхнім полевим судом. Український суд буде захищений від самовільного втручання яких би то не було політичних організацій.

4. Всі непевні елементи мають бути усунуті з державного правління. Всі земельні та інші комітети касуються й змінюються звичайними державними й місцевими установами.

5. Доки не вироблено на Україні закону про відбування населенням військових повинностей, мають силу відповідні закони центральних держав.

6. Дозволяється вільна торгівля і всі перешкоди, які роблено щодо виконання Берестейського договору, будуть усунуті.

7. Земельне питання має бути вирішене через відновлення права власності й виплати селянами грошей за землю, роздану їм при земельному розділі.

8. Військова поміч України буде оплачена. Обсяг і спосіб оплати будуть обмірковані й вирішені окремо”².

25 квітня 1918 р. фельдмаршал Г. Айхгорн видав наказ про впровадження на Україні німецьких польових судів. “Українська Центральна Рада... захвилювалася, запротестувала, та вже востаннє. Два дні – 27-28 квітня – відбувалися в Раді палкі, бурхливі, гнівні дебати. Промовці домагалися усунення реакційних генералів з України, погрожували невиконанням торговельних договорів, селянськими повстаннями, збройною боротьбою з реакційним німецьким військом...”³.

29 квітня 1918 р. відбулося засідання фракцій Центральної Ради, потім закриті засідання, на якому було ухвалено проект Основного Закону (Конституції) Української Народної Республіки, ухвалено зміну земельного закону та обрано проф. М. Грушевського президентом УНР. Це було останнє засідання Української Центральної Ради, бо того самого дня український парламент було розпущено згідно з розпорядженням командування німецького війська. 29 квітня 1918 р. у Києві на з'їзді, скликаному Союзом земельних власників, було обрано гетьманом України генерала Павла Петровича Скоропадського.

Ще перед початком цього з'їзду поширювався листок-одноднівка "Вісти Всеукраїнського з'їзду Демократів-Хліборобів у Києві, 29 квітня 1918 року". Цей інформаційний листок можна беззаперечно вважати первістком урядової преси доби Української Держави.

"Вісти" вийшли за редакцією відомого українського політичного і громадського діяча Сергія Шемета та містили декілька матеріалів, переважно агітаційно-пропагандистського характеру, серед яких були такі: відозва "Хлібороби! Творіть Українську незалежну хліборобську державу!", стаття "Український большевизм", де Центральну Раду було піддано нищівній критиці, а також політичні партії лівого спрямування, політику Української Народної Республіки, а особливо III Універсал, яким було скасовано право власності на землю. В унісон із цією статтею було написано й іншу – "Земля"⁴, де більше уваги приділялося критиці соціалістичної політики щодо земельного питання в Україні.

Свою державну діяльність гетьман П. Скоропадський розпочав із цілковитої відмови від політики Центральної Ради та бажання спрямувати життя в державі у нормальне русло. Думки щодо майбутнього устрою і ладу в Україні було викладено у "Грамоті до всього Українського Народу" від 29 квітня 1918 року. "Грамота", що була абсолютним аналогом Універсалів Української Центральної Ради з точки зору публіцистики, проголошувала:

"Громадяне України! Всім вам, козаки та громадяне України, відомі події останнього часу, коли джерелом лилася кров кращих синів України і знову відроджена Українська Держава стояла на краю загибелі. Врятувалась вона завдяки могутньому підтриманню Центральних Держав, які, вірні своєму слову, продовжують і по цей час боротися за вільність і спокій України. При такій піддержці у всіх зародилась надія, що почнеться відбудовання порядку в Державі й економічне життя України увійде, врешті, в нормальне річище.

Але ці надії не справдилися. Бувше українське правительство не здійснило державного будування України, бо було зовсім нездатне до цього. Бешкети й анархія продовжуються на Україні, економічна руїна й безробіття збільшуються і розповсюджуються з кожним днем і, врешті, перед найбагатшою колись Україною стає грізна мара голоду.

При такім становищі, яке загрожує новою катастрофою Україні, глибоко сколихнуло всі трудові маси населення, які виступили з категоричним домаганням негайно збудувати таку державну владу, яка здатна була б забезпечити населенню спокій, закон і можливість творчої праці. Яко вірний син України, я постановив відкликнутися на цей поклик і взяти на себе тимчасово всю повноту влади. Отцією грамотою я оголошую себе Гетьманом всієї України.

Управа Україною буде провадитися через посередництво призначеного мною Кабінету Міністрів і на остаточнім обгрунтованні приложених при цім законів про тимчасовий державний устрій України.

Центральна і Мала Рада, а також всі земельні комітети від нинішнього дня розпускаються. Всі міністри і товариші звільняються. Всі інші урядовці, що працюють в державних інституціях, зістаються на своїх посадах і повинні продовжувати виконання своїх обов'язків.

В найближчий час буде виданий закон, установляючий порядок виборів до Українського Сойму. До нього я буду твердо стояти на сторожі порядку й законности в Українській Державі, буду домагатися негайного виконання всіх державних розпорядків і буду підтримувати авторитет влади, не спиняючися ні перед якими найкрайнішими мірами.

Права приватної власности, як фундаменту культури й цивілізації, відбудовуються в повній мірі, і всі розпорядки бувшого українського уряду, а так само тимчасового російського уряду, відміняються і касуються. Відбудовується повна свобода по розробленню купчих по куплі-продажі землі. Поруч з цим будуть прийняті міри по вивласненні земель по дійсній їх вартости від великих власників для наділення земельними участками малоземельних хліборобів. Рівночасно будуть твердо забезпечені права робітничої класи. Особлива увага звернеться на поліпшення правного становища і умов праці залізничників, котрі при виключно тяжких умовах ні на один час не кидали своєї відповідальної праці. На економічнім і фінансовім полі відбудовується повна свобода торгівлі й відкривається широкий простір для приватного підприємства й ініціативи.

Передбачаю всю трудність праці, що стоїть передо мною, і молю Бога дати мені силу, щоб достойно виконати те, що я вважаю своїм обов'язком перед рідною Україною в сучасний виключний і критичний для неї час. Мені далекі й чужі які б то не були власні побудки, й головною своєю метою я ставлю користь і добро народу всім дорогої нам України. В цій свідомості кличу всіх вас, громадян і козаків України – без різниці національності і віросповідання, – допомогти мені й моїм працівникам і співробітникам в нашій загальній великовідповідальній ділі.

Гетьман всієї України Павло Скоропадський.

29 квітня 1918 р. Київ”⁵.

Самопроголошенням себе гетьманом П. Скоропадський “... не думав стати самодержцем. Назва Гетьман – це втілення в історичній національно-українській формі ідеї незалежної і вільної України. Стоячи на чолі українського правительства, Гетьман тим самим відновляє й закріплює в народній свідомості думку про невідбиральні народні й козацькі традиції”⁶. Тим самим гетьман відмовлявся “царствувати”.

Дуже актуальними, як на тодішній час, були думки гетьмана у сфері політичної реформи, про що він згадує у своїх “Споминах”: “... не диктатура вищого класу, не диктатура пролетаріату, а рівномірна участь всіх класів суспільства у політичному житті краю”⁷. Згадує П. Скоропадський і про основні засади державного будівництва: “... Створити здібний до державної праці сильний уряд; відбудувати армію і адміністраційний апарат, яких в той час практично не існувало, і за їх поміччю відбудувати порядок, опертий на праві; провести необхідні політичні і соціальні реформи”⁸.

Висунута гетьманом Скоропадським ідея сильної, професійної влади, як єдиної, що могла врятувати в той час Україну та провести політичні й економічні перетворення, знайшла відображення у затверджених ним 29 квітня 1918 року “Законах про тимчасовий державний устрій в Україні”, що мали такі пункти: 1. Про Гетьманську владу; 2. Про Віру; 3. Права і обов'язки Українських козаків і громадян; 4. Про Закони; 5. Про Раду Міністрів; 6. Про Фінансову Раду; 7. Про Генеральний Суд”⁹.

Після впорядкування у вищезгаданих “Законах про тимчасовий державний устрій в Україні” діяльності Ради Міністрів і окремих міністерств виникла нагальна потреба поновлення і реформування урядової інформаційно-пресової діяльності.

Після вдалого державного перевороту 29 квітня 1918 р. центральний офіційний орган УНР – “Вістник Ради Народних Міністрів УНР” – протримався ще два дні і був закритий 2 травня 1918 р. після виходу останнього числа (31). По двох тижнях “мовчанки”, а саме 16 травня 1918 р., було продовжено видання офіціозу під назвою “Державний Вістник”. Як і його попередник, він мав чотири сторінки друку, було збережено структуру “Вістника Ради Народних Міністрів УНР”. Продовжували працювати і колишні співробітники, і відповідальний редактор Іван Ющишин. Залишилася тією самою і адреса редакції – Київ, Хрещатик, 38.

У ч. 3 “Державного Вістника” від 21 травня 1918 р. в офіційній частині в розділі “Міністерство Почт і Телеграфів” було опубліковано “Наказ про Українське Державне Телеграфне Агентство від 25 квітня 1918 р. № 17”, який не встигли оприлюднити у “Вістнику РНМ УНР” через переворот 29.04.1918 р. і який гетьманський уряд залишив без змін. У цьому наказі говорилося: “1) Українське Державне Телеграфне Агентство лічиться при Раді Народних Міністрів і міститься в Києві.

2) Для збирання та розповсюдження відомостей Агентство відкриває філії та призначає, як йому буде потрібно, постійних або тимчасових агентів і кореспондентів у різних місцях України і за кордоном...

Народний Міністер Почт і Телеграфів
Г. Сидоренко”¹⁰.

Після того, як під впливом заяви до гетьмана П. Скоропадського з Українського державного телеграфного агентства було звільнено співробітників, яких звинувачували в “русифікаторстві”¹¹, можна було сподіватися про початок активної проукраїнської діяльності, тим більше, що 24 травня 1918 р. посаду начальника Українського прес-бюро¹² і директора Українського телеграфного агентства отримав відомий український публіцист та журналіст д-р Дмитро Донцов¹³, який вже 30 травня розпочав діяльність на новій посаді.

Як зазначає Д. Дорошенко, Українське телеграфне агентство і Державне бюро преси були приділені до Міністерства внутрішніх справ. Після злиття обох інституцій їх очолив Д. Донцов. “Начальником II-го відділу Бюро Преси – Українського Телеграфного Агентства призначено С. Бразуль-Брешковського, начальником I-го відділу (редакція “Державного Вістника”, збірника законів та инш. Правительственних публікацій) – Ів. Ющишина”¹⁴. Як директор УТА

Д. Донцов у своїй діяльності підпорядковувся віце-міністрові внутрішніх справ.

Головним завданням УТА було постачання українським та іноземним інформаційним органам відомостей про діяльність уряду, внутрішню та зовнішню політику молодої Української Держави, а також ведення, залежно від потреби, пропагандистсько-агітаційної роботи. Підготовка матеріалів до друку ініціювалася гетьманом, який був у досить приятних стосунках з Д. Донцовим, про що і свідчив у “Спогадах” сам П. Скоропадський: “Він мені тоді подобався також тим, що відчував, що лише соціалістичними партіями справи не зробиш. Він непогано писав у “Новій Раді”, і всі його статті мені подобалися”¹⁵. Друкувалися також матеріали, які подавали керівники окремих міністерств, хоча “був ряд випадків, коли Донцов, як керівник У. Т. А., сам ініціював публікацію матеріалів на теми, які, на його думку, були в даний час потрібні (це особливо стосувалося російської проблематики й українсько-російських взаємин, чи навіть політики гетьманського уряду)”¹⁶.

Від перших днів існування Українського телеграфного агентства посипалися скарги на його діяльність. Чи не першими в цьому переліку були скарги німецької окупаційної влади в Україні: “Майор Базе безцеремонно інтерпелював мене (Д. Донцова. – О. Б.) з приводу “тенденційности” У. Т. А., яке інформувало (навіть не про всі!) розрухи на провінції...”¹⁷. Взагалі у своїх спогадах “Рік 1918. Київ” Д. Донцов дає дуже влучну характеристику німецькій військовій адміністрації в Україні – це не тільки втручання в найвищі політичні питання, але й диктат пресовим та інформаційним органам Української Держави: “Генерал Гренер прислав листа, в якому скаржить на У. Т. А. за те, що воно – не робить належної реклями гетьманові та німцям і забагато пише про розрухи...”¹⁸. Автор також висвітлював причини такого невдоволення та скарг: “...присилають вони масу телеграм до У. Т. А. з широкою реклямою для німців. Багато з того матеріялу йшло до коша...”¹⁹.

Та не тільки німецькі військові були незадоволені політикою УТА й особою її директора. Останній говорив: “Киевская Мысль” і “Рабочая Жизнь” починають нагінку на новозасноване пресове Бюро, на мене. Не знати, чого вони виходять з себе – чи тому, що я розмовляв на з’їзді преси по-українськи, чи тому, що промовляв проти федерації...”²⁰.

Українське телеграфне агентство мало також свій друкований орган – “Бюлетень Українського Телеграфного Агентства (У. Т. А)”. Газетою, в повному розумінні, це видання не можна вважати, це, скоріше за все, інформативний листок, в якому вся інформація містилася у повідомленнях, замітках “телеграмного” розміру – 4-5 рядків.

“Бюлетень У. Т. А.” нічого не повідомляв про редактора, місце знаходження редакції (від 6 липня 1918 р. вона знаходилася на вул. Хрещатик, 25), а найважливіше – не мав нумерації чисел, що й ускладнює з’ясування точної дати виходу першого числа “Бюлетеня”. Перші числа виходили у “подвійному” обсязі, бо вся інформація українською мовою обов’язково дублювалася російською. Дещо згодом, від 29 червня 1918 р. “Бюлетень У. Т. А.” виходив окремо українською мовою і російською. Він мав такі рубрики, як “Західний фронт”, “м. Київ”, “Міжнародна інформація”, “Події на українській землі”, “Вісті з Росії”, “Війна”, “За кордоном” тощо. Виходячи з того, що “Бюлетень Українського Телеграфного Агентства” не мав чіткої структури, ті чи інші інформаційні рубрики з’являлися залежно від наявності матеріалів означеної тематики або залежно від політичної кон’юнктури, але були й деякі “незмінні” рубрики, серед яких “м. Київ”, де містилися офіційні накази, відозви, розпорядження та повідомлення зі столиці, рубрика “На Україні”, яка інформувала про поточні події на землях Наддніпрянщини.

Повертаючись до “Державного Вістника”, варто зазначити тісну співпрацю редакції часопису і Державного секретаріату, який очолювали І. Кістяковський, а згодом – С. Завадський. До функцій секретаріату також входило протоколювання засідань Ради Міністрів, а потім редагування і публікація її постанов та рішень. Висвітлюючи діяльність секретаріату, Д. Дорошенко цитує важливий документ тієї доби: “До Секретаріату, яко до інституції, що мала редагувати й публікувати закони, належали люде, що добре знали українську мову. Що Державний Секретаріат складався з людей, які не тільки дбали про чистоту української мови, але також її права, яко мови державної, свідчить записка, зложена і підписана вищими чинами Секретаріату і подана на ім’я Державного Секретаря з приводу нарікань декого з урядовців на ніби-то “недорозвинутість і бідність української мови”. Наводимо тут закінчення цієї записки: “З початку існування державних установ на Україні ми працюємо в державній канцелярії, де, між іншим, зосереджуються законопроекти усіх міністрів. В названій інституції крім українців, котрі здавна вживають рідної мови, перебувають

і ті, що не знали української мови. Але й ці останні через деякий час навчилися писати й говорити по-українському і тепер вони разом з усіма своїми товаришами працюють в законодавчій сфері цілком вільно. Працюючи протягом року над виготовленням ріжного роду докладів, проектів, статутів, записок, проектів законів, над перекладом і обробкою самих законів, проводячи до того ж все службове листування тільки на українській мові, ми упевнилися, що український язик гнучкий, барвистий, дуже багатий словарним матеріалом, має надзвичайну кількість синонімів, омонімів і т.інш. для вислову ріжних відтінків мислі. При опрацюванні законів доводилось зупинятися перед трудностю не недостатчі термінів, а великої кількості їх. Річна праця нас упевнила, що зрозуміла при новітності справи нестійкість термінології вирівнюється, і ми стоїмо на передодні того, коли ця справа може вважатися цілком полагодженою. На підставі практики і півторарічного досвіду ми посвідчуємо, що при сучасному рівні розвитку українського слова нема ніяких об'єктивних даних знов піднімати старі балачки про бідність українського язика взагалі, або нездатність його до адміністративної чи законодавчої практики.

Подаючи зазначені думки до Вашої ласкавої уваги, Пане Державний Секретарю, просимо, коли Ви визнаєте слушність нашої точки погляду і погодитесь з наведеними вище думками, довести до відома Ради Міністрів цю нашу записку під час розгляду питань про природні права української мови в Українській Державі.

Директор Департаменту Законодавчих Справ Державної Канцелярії М. Володковський, Секретар Ради Міністрів В. Дитятін, Директор Департаменту Загальних Справ Державної Канцелярії С. Гаєвський, Директор Державної Друкарні Г. Ювенко, Редактор “Державного Вістника” І. Юцишин, постійний член Термінологічної Комісії проф. А. Кримський.

Київ, 11 жовтня 1918 р.”²¹.

Взагалі питання мови стояло дуже гостро і в уряді, і в міністерствах. Так, виконуючий обов'язки військового міністра ген. Легнау видав 15 травня наказ по міністерству, де між іншим було сказано: “... все діловодство, всі офіційальні відношення неухильно вести на державній мові. В усіх установах і частинах зорганізувати невідкладно курси українознавства, маючи на меті доведення в якнайскорший час знання державної мови до належної високости”²². За кілька днів подібний наказ видало й Міністерство шляхів. Саме цей наказ свідчив, з якою інертністю доводилося боротися, які труднощі виникали

на шляху “українізації”: “До Міністерства доходять відомості, що деякі вищі урядовці примушують слугачих балакати з ними московською мовою, а також були випадки, що поверталися до перекладу надходячі до інституцій прохання, що слугачі здебільшого припинили навчання державної мови на курсах. Наказую твердо пам’ятати, що в Українській Державі державною мовою є українська, пропоную на всі папери, які надходять до інституцій, написані на українській мові, на тій же мові й відповідати. Зносини з найвищими інституціями, особливо з Міністерством, мусять провадитися тільки в державній мові. Внутрішнє діловодство може тимчасово провадитися і в російській мові, але ж поступенно мусить переходити на українську мову. Всі оголошення та розпорядки, які виходять за межі внутрішнього діловодства, пишуться на українській мові.

Пропоную звернути особливу увагу на найскоріше вивчення державної мови урядовцям телеграфу, а до того призначити в конторах коректорів, знайомих з державною мовою, які б виправляли телеграми, виходячі і надходячі до Міністерства; крім цього слідкувати за тим, щоб телеграми, які попадають до апарату, писалися розбірно та ясно. За всяку плутанину в телеграмах відповідатимуть телеграфні служби.

Всякі бланки та книжки до вироблення форм і перекладу на державну мову замовляти в обмеженій кількості, не більше, ніж на півроку. В друкарнях мусять бути заведені шрифти букв української мови, яких недостає в російському алфавіті. Штемпелі й печатки пропоную перекласти на державну мову по одержанні цього наказу.

Наказую всім урядовим інституціям одержувати офіційний орган Ради Міністрів. Всі офіційні і напівофіційні органи мусять видаватись на державній мові. – Міністр шляхів Бутенко”²³.

Ще трохи згодом, 26 липня 1918 р. “Наказ про вживання в слові і письмі Державної Української мови по “Почтово-телеграфному відомству” видав Товариш Міністра пошт і телеграфів В. Кулябко-Корецький: “26 липня 1918 року. № 81. – В Українській Незалежній Самостійній Державі державною мовою визнається мова українська. Зважаючи на це, наказую Начальникам Округа звернути особливу увагу, щоб співробітники Відомства на пошті, телеграфі, радіотелеграфі і телефоні при виконанні службових обов’язків вживали лише української мови, і вжити всіх заходів, щоб при зносинах по всіх службових справах зо всіма державними і приватними установами, а також урядовими особами переписку провадити виключно держав-

ною мовою, звернути також увагу, що коли в Відомстві ще є співробітники, які до цього часу не володіють українською мовою, щоб вони поважно подбали про швидше її вивчення. Нові співробітники, які будуть призначатися на посади по Відомству, мусять володіти як в слові, так і в письмі державною мовою”²⁴.

З наведених указів можна простежити, з якими труднощами зустрілася “українізація”: “хоч як багато і з великим спіхом виходило в той час українських словників та граматик, але навчитися за короткий час вести діловодство, писати всякі папери, накази, циркуляри і т. д. на українській мові урядовий персонал не міг... Хто бачив канцелярські папери того часу, які виходили навіть з таких, цілком “українізованих” міністерств, як Міністерство закордонних справ, той не міг не пожалкувати українську мову – так немилосердно калічено її на всі боки”²⁵. І все ж сьогодні не можна не відзначити, як серйозно високі урядові чиновники поставилися до державної мови.

Серед інших матеріалів, що з’являлися у “Державному Вістнику” і, безперечно, є важливими ілюстраціями розбудови Української Держави, були тексти “Закону про випуск нових грошей Скарбницею”²⁶, “Закону Ради Міністрів про громадянство Української Держави” разом із додатком “Заприсяжні обіцянки громадян”²⁷, “Закону про утворення Державного Сенату”²⁸, “Закону Ради Міністрів про Верховне управління Державою в разі смерті, тяжкої хвороби і перебування поза межами Держави ясновельможного Пана Гетьмана всієї України”²⁹. Висвітлення розвитку освіти і науки в Українській Державі теж знайшло місце на сторінках офіціозу: “Наказ Міністерства Освіти й Мистецтва про утворення національної вищої початкової школи з початком наступного 1918-1919 шкільного року”³⁰, “Закон про Академію Наук України”³¹, “Закон про асигнування 88.987.027 карб. на утримання нижчих початкових шкіл на Україні в 1918 році”³², “Закон про заснування з 1 липня 1918 р. при середніх загальноосвітніх школах 350 стипендій для незаможних учнів української національності” (6 серпня 1918 р. закон був затверджений гетьманом разом з асигнуванням на цю мету 77.500 карб.), “Закон про обов’язкове навчання української мови й літератури, а також історії та географії України по всіх середніх школах”³³. 17.09.1918 р. Рада Народних Міністрів ухвалила закон про перетворення Українського народного університету в Київський державний український університет³⁴. Розбудові Національної бібліотеки Української Держави був присвячений закон Ради Міністрів від 02.08.1918 р., в якому говори-

лося: “Крім загальних завдань – допомагати розповсюдженню знання і підтриманню наукової праці, при бібліотеці має бути найповнішим чином розроблений відділ Ucraina; бібліотека повинна бути книгозбірнею, в якій мають бути зібраними всі пам’ятки духовного життя українського народу і України (рукописні і друкарські). В ній повинні бути зібрані книги, часописи, газети... видані на Україні та поза кордоном”³⁵.

Ці публікації свідчили про національні державницькі намагання уряду, але час від часу з’являлися і тексти таких наказів чи обіжників (“Наказ про відновлення чинности “Положення о Землеустройствѣ”³⁶), що доводили протилежне.

Питання організації та діяльності інформаційно-пресової служби урядів гетьмана П. Скоропадського посідало дуже мало місця в “Державному Вістнику”. Серед таких матеріалів можна зазначити лише вже згадуваний “Наказ про Українське Державне Телеграфне Агентство” від 25.IV.1918 р. № 71, “Наказ Міністра Внутрішніх Справ у справі улаштування Комісії для ліквідації Інформаційного Бюро Міністерства Внутрішніх Справ” від 25. V.1918 р. № 55³⁷ та ухвалену Радою Міністрів “Постанову про асигнування в розпорядження Державного Секретаря 353.694 карб. на видання “Державного Вістника” та на покриття довгів бувшого “Вістника Генерального Секретаріату УНР” та “Вістника Ради Народних Міністрів УНР”³⁸.

Окремо треба сказати про урядові законодавчо-інформаційні видання, здійснені під егідою і за редакцією “Державного Вістника”. Згадку про них вміщено в ч. 30 від 4.08. “Вістника”:

1. Про право продажу та купівлі землі поза міськими оселями.
2. Про право на врожай 1918 р. на території Української Держави.
3. Про забезпечення українських заводів буряками врожаю 1918 року.”³⁹.

Усі три випуски вийшли у двох виданнях: а) популярні для широких мас в українській мові; б) в українській і російській мові паралельно.

12 листопада 1918 р. “Державний Вістник” надрукував “Грамоту Гетьмана всієї України до всіх громадян України!”⁴⁰, де йшлося про складність моменту, початок збройної боротьби з Українським національним союзом. Завершувалася “Грамота” закликом до розуміння всіх заслуг гетьмана і Української Держави та лояльності до влади. 14 листопада 1918 р. було надруковано “Грамоту Гетьмана всієї України до всіх українських громадян і козаків!”⁴¹, в якій говорилося про фе-

дерацію з майбутньою небільшовицькою Росією. Це, по суті, скасувало суверенітет України, що стало останньою краплею у боротьбі проти гетьманату. Вночі з 14 на 15 листопада в Києві на будинках з'явилася відозва Директорії УНР, в якій П. Скоропадського було названо узурпатором влади і зрадником Української Держави.

У середині грудня 1918 року “Державний Вістник” перестає виходити на ч. 84⁴².

Центральні урядові органи інформації і преси протягом усього існування гетьманської форми правління брали на себе дуже складні і надзвичайно важливі обов'язки інформування як уряду і урядових структур, так і населення Української Держави про розпорядження, накази, закони нової влади, намагаючись подати їх у доступній для широких кіл формі.

Якщо “Державний Вістник” та “Бюлетень Українського телеграфного агентства (У. Т. А.)” були розраховані на інформування громадян Української Держави, то Українське телеграфне агентство мало за завдання інформувати чужоземні інформаційні агентства та органи преси про внутрішню і зовнішню політику гетьмана П. Скоропадського, про перебіг державного будівництва в Україні. Іншим завданням УТА було інформування українських друкованих органів про події за кордоном, про ставлення до молоді держави.

2.2. Губернські урядові друковані органи

Крім центральних урядових інформаційно-пресових органів (“Державний Вістник”, “Бюлетень Українського Телеграфного Агентства (У. Т. А.)”, у перші ж місяці від проголошення гетьманату й Української Держави починає формуватися і регіональна урядова преса. Зробивши плавний перехід від унерівської тематики до гетьманської, ці часописи подекуди навіть не змінили своїх редакторів. Усі ці пресові органи відрізнялися від органів центральних майже докорінно – містили лише інформацію, що стосувалася безпосередньо губернії, де цей часопис виходив, це, наприклад, розпорядження місцевих органів самоуправління, накази та розпорядження центральних органів влади стосовно цього регіону, місцева хроніка та оголошення. Склався певний шаблон у розділах цих часописів: частини офіційна і неофіційна, які, у свою чергу, поділялися на такі підрозділи: офіційний відділ, хроніка, оголошення.

“Реєстр всіх періодичних друкованих органів преси на території Української Держави” подає лише два періодичні губернські часопи-

си, що мали гриф “урядові”, це “Відомости Харьковщини” і “Полтавські Губерніяльні Відомости”⁴³. Хоча чому ці газети є більш “урядовими”, ніж інші, встановити не можна.

Від початку липня 1918 р. у Харкові починають виходити “Відомости Харьковщини” за редакцією П. Линицького. До редакції мав відношення начальник газетного відділу Харківського губернського правління П. Чугунов. Адреса редакції знаходилася на вул. Університетська гірка⁴⁴. З’являлися “Відомости Харьковщини” тричі на тиждень російською мовою. І якщо саме видання не є цікавим, з точки зору матеріалів інформаційних, то з огляду на діяльність інформаційно-пресової служби уряду – надзвичайно!

Починаючи від 10.08.1918 р., часопис постійно інформував читачів про можливість придбати відбитки законів та розпоряджень Ради Міністрів⁴⁵. Державні закони і розпорядження Ради Міністрів друкувалися українською мовою з паралельним перекладом російською. Крім того, у видавництві друкувалася брошура “Витяг із всіх Законів і Постанов, затверджених Паном Гетьманом П. Скоропадським”. Брошура виходила частинами, тобто в кожному числі “Державного Вістника”:

1. Одобреное Совѣтомъ Министровъ временное постановление о перемѣнѣ существующихъ законовъ о милиціи и созданіи Государственной Стражи. Цѣна 60 к.

2. Одобренный Совѣтомъ Министровъ законъ о правахъ Губернскихъ Старостъ роспускать волостныя земскія собранія и управы. Цѣна 60 к.

3. Одобренный Совѣтомъ Министровъ законъ о правѣ продажи и покупки земли за Городскими поселеніями. Цѣна 1 р. 25 к.

4. Одобренный Совѣтомъ Министровъ законъ объ обложеніи податю публичныхъ спектаклей и гуляній. Цѣна 60 к.

5. Одобренный Совѣтомъ Министровъ временный законъ о мѣрахъ борьбы съ разрухой сельскаго хозяйства. Цѣна 40 к.

6. Одобреное Совѣтомъ Министровъ положеніе объ учетѣ населенія въ городахъ поселеніяхъ Украинской Державы. Цѣна 2 р.

7. Одобреное Совѣтомъ Министровъ постановление о временныхъ мѣрахъ охраны Государственнаго порядка общественнаго покая. Цѣна 40к.

8. Одобренный Совѣтомъ Министровъ законъ объ обеспеченіи сахарныхъ заводовъ бураками урожая 1918 года. Цѣна 40 к.

9. Одобренный Совѣтомъ Министровъ Временный Законъ о Временныхъ Земельно-Ликвидационныхъ Комиссіяхъ. Цѣна 5 р.

10. Одобренный Совѣтомъ Министровъ Временный Законъ о Временномъ управленіи Государствомъ на случай смерти, тяжелой болѣзни и пребыванія за предѣлами Государства Ясновельможнаго Господина Гетмана всея Украины. Цѣна 1 р. 25 к.

11. Одобренный Совѣтомъ Министровъ законъ о возобновленіи казенной водочной монополіи. Цѣна 40 к.

12. Одобренный Совѣтомъ Министровъ законъ объ учрежденіи Земельныхъ Комиссій, о возобновленіи дѣйствій “Положенія о Землеустройствѣ и нѣкоторыхъ постановленій о крестьянской землесобственности и землепользованіи”. Цѣна 2 р. 85 к.

13. Одобренное Совѣтомъ Министровъ постановление о мѣрахъ борьбы со спекуляціей заграничной валюты. Цѣна 80 к.

14. Одобренный Совѣтомъ Министровъ законъ о порядкѣ назначенія лицъ на Государственную службу. Цѣна 60 к.

15. Одобренный Совѣтомъ Министровъ законъ объ обязательной воинской повинности и о призывѣ 5.000 чел. для комплектованія Сердюцкой дивизіи. Цѣна 40 к.

16. Одобренный Совѣтомъ Министровъ законъ о Бунчуковыхъ Товарищахъ при Гетьманѣ всея Украины. Цѣна 40 к.

17. Одобренное Совѣтомъ Министровъ постановление объ измѣненіи статьи 4-й закона 2-го іюля 1918 года о гражданствѣ Украинскаго Государства. Цѣна 40 к.

18. Одобренный Совѣтомъ Министровъ законъ о заштатномъ вспомооществованіи на дороговизну служащимъ въ казенныхъ и общественныхъ учрежденіяхъ, которыя содержатся на казенныя средства. Цѣна 40 к.

19. Одобренное Совѣтомъ Министровъ постановление объ организаціи общественныхъ работъ и объ ассигнованіи 2.557.535 руб. на эти работы. Цѣна 40 к.

20. Одобренный Совѣтомъ Министровъ законъ о политическомъ правовомъ положеніи служащихъ Военнаго Вѣдомства. Цѣна 40 к.

21. Одобренное Совѣтомъ Министровъ постановление о представленіи въ мѣсячный срокъ въ таможенныя учрежденія Украинскаго Государства заграничныхъ товаровъ, каковыя не были своевременно оплачены пошлинами. Цѣна 40 к.

22. Правила для приѣма въ университеты въ 1918-19 г. г. Цѣна 80 к.

23.Одобренный Совѣтомъ Министровъ законъ о представленіи Губернскимъ старостамъ, Столичному и городскимъ Атаманамъ права реквизиціи военнаго обмундированія и снаряженія. Цѣна 40 к.

24.Одобренный Совѣтомъ Министровъ законъ объ измѣненіи закона отъ 29-го іюня 1918 года о нѣкоторыхъ временныхъ дополненіяхъ ст. ст. 1614, 1621 (Уложенія о Наказаніяхъ) и объ измѣненіи статьи 1625 того же “Уложенія” и примѣчанія къ ней. Цѣна 40 к.

25.Постановленіе Совѣта Министровъ Украинскаго Государства о порядкѣ проведенія нѣкоторыхъ карательныхъ мѣръ. Цѣна 60 к.

26.Одобренное Совѣтомъ Министровъ востановленіе объ ассигнованіи аванса въ суммѣ 10.000.000 рублей на содержаніе и расходы: а) губернскихъ и уѣздныхъ Земельно-ликвидационныхъ Комиссій и в) Комиссій, которыя разсматриваютъ дѣла о правѣ на урожай 1918 года. Цѣна 40 к.

27.Одобренный Совѣтомъ Министровъ законъ объ измѣненіи, дополненіи и упраздненіи нѣкоторыхъ параграфовъ устава о паспортахъ. Цѣна 40 к.

28.Одобренный Совѣтомъ Министровъ законъ объ ограниченіи ввоза на Украину Россійскихъ денежныхъ знаковъ. Цѣна 60 к.

29.Одобренное Совѣтомъ Министровъ постановленіе объ учрежденіи Управленія Кіевскаго Столичнаго Атамана. Цѣна 2 р.

30.Одобренное Совѣтомъ Министровъ постановленіе о расформированіи “Главной Комиссії по дѣламъ выборовъ въ Учредительное Собраніе Украинской Народной Республики” и “Выборнаго Бюро Министерства Внутреннихъ Дѣлъ”, о сформированіи Комиссій по ликвидации “Главной Комиссії” и “выборнаго Бюро” и объ ассигнованіи въ распоряженіе Министра Внутреннихъ Дѣлъ 10.000 рублей по содержанію этой Комиссії и ея канцеляріи. Цѣна 40 к.

31.Одобренный Совѣтомъ Министровъ законъ о нѣкоторыхъ временныхъ измѣненіяхъ Устава Государственнаго Хлѣбнаго Бюро. Цѣна 80 к.

32.Одобренный Совѣтомъ Министровъ законъ о штатахъ и спискѣ Управленій Губернскихъ и Уѣздныхъ Старостъ и объ ассигнованіи въ распоряженіе Министра Внутреннихъ Дѣлъ 4.969.800 р. на содержаніе этихъ Управленій. Цѣна 2 р.

33.Одобренный Совѣтомъ Министровъ законъ объ измѣненіи и дополненіи нѣкоторыхъ постановленій о производствѣ выборовъ городскихъ и земскихъ гласныхъ. Цѣна 40 коп.

34.Одобреное Совѣтомъ Министровъ постановленіе о дополненіи устава временныхъ Ревизіонныхъ Комиссій по провѣркѣ дѣятельности органовъ Городского Самоуправленія. Цѣна 40 коп.

35.Одобреное Совѣтомъ Министровъ постановленіе объ ассигнованіи въ распоряженіе Министра Земледѣлія 2.000.000 рублей на уплату недополученнаго содержанія служащимъ бывшихъ уѣздныхъ и губернскихъ Земельныхъ Комитетовъ и содержанія и сверхштатнаго вознагражденія служащимъ бывшихъ Землеустроительныхъ Комиссій и объ общемъ основаніи этой уплаты. Цѣна 40 коп.

36.Одобренный Совѣтомъ Министровъ законъ объ ассигнованіи въ распоряженіе Министра Юстиціи 28.683.831 рубля на удовлетвореніе содержаніемъ Правительственныхъ лицъ Судебныхъ Палатъ, Окружныхъ Судовъ и Мирowychъ Учрежденій, согласно закона отъ 15-го іюля 1918 года. Цѣна 40 коп.

37.Одобренный Совѣтомъ Министровъ законъ объ уставѣ Украинской Государственной Стражи. Цѣна 15 р. 50 коп.

38.Одобреное Совѣтомъ Министровъ постановленіе о предоставленіи Министру Внутреннихъ Дѣлъ исключительнаго права разрѣшать созывы Губернскихъ и Уѣздныхъ Земскихъ Собраній. Цѣна 40 коп.

39.Обязательное постановленіе о пріостановленіи спекулятивнаго увеличенія цѣнъ на рогатый скоть, овецъ, свиней, изготовленій изъ нихъ и на сало. Цѣна 40 коп.

40.Одобренный Совѣтомъ Министровъ законъ о предоставленіи Министру внутреннихъ Дѣлъ, Губернскимъ Старостамъ, Столичному и Городскимъ Атаманамъ права издавать обязательныя постановленія и налагать наказанія въ административномъ порядкѣ за нарушеніе этихъ постановленій. Цѣна 40 коп.

41.Одобреное Совѣтомъ Министровъ временное постановленіе о мѣрахъ противъ лицъ, угрожающихъ государственной безопасности Украинской Державы и ея правопорядку. Цѣна 80 коп.

42.Одобренный Совѣтомъ Министровъ законъ о гражданствѣ Украинскаго Государства. Цѣна 2 р. 45 к.

43.Одобреное Совѣтомъ Министровъ постановленіе о дополненіи устава временныхъ Ревизіонныхъ Комиссій по провѣркѣ дѣятельности органовъ Городского Самоуправленія. Цѣна 40 коп.

44.Одобренный Совѣтомъ Министровъ законъ объ измѣненіи дѣйствующаго городского положенія. Цѣна 80 к.

45.Одобрений Совѣтомъ Министровъ законъ о производствѣ выборовъ Губернскихъ и Уѣздныхъ Земскихъ гласныхъ. Цѣна 6 р. 20 к.

46.Одобрений Совѣтомъ Министровъ законъ о добавленіи къ закону отъ 30 августа 1918 года объ измѣненіи и дополненіи нѣкоторыхъ постановленій о производствѣ выборовъ городскихъ и земскихъ гласныхъ. Цѣна 40 к.

47.Одобрений Совѣтомъ Министровъ законъ о Комитетѣ труда. Цѣна 80 к.

48.Одобрений Совѣтомъ Министровъ законъ объ увеличеніи Гербового Сбора. Цѣна 2 р. 65 к.

49.Одобрений Совѣтомъ Министровъ временный законъ объ уголовной отвѣтственности за превышеніе предѣльныхъ цѣнъ и за спекуляцію. Цѣна 2 р. 25 к.

50.Постановленіе Совѣта Министровъ Украинскаго Государства объ учрежденіи должностей Временныхъ Судебныхъ Слѣдователей для производства дѣлъ о спекуляціи. Цѣна 60 к.

51.Одобрений Совѣтомъ Министровъ законъ о сборѣ пошлинъ съ привозныхъ изъ заграницы игральныхъ картъ и о наказаніяхъ за нарушеніе этого закона. Цѣна 80 к.

52.Одобренныя постановленія Министра Продовольствія. Цѣна 1 р. 45 к.

53.Циркуляръ о порядкѣ пропуска черезъ границу пассажировъ. Цѣна 40 к.

54.Одобрений Совѣтомъ Министровъ временный законъ о реквизиціи заселенныхъ и незаселенныхъ помѣщеній для удовлетворенія нуждъ государственныхъ и общественныхъ общегосударственнаго значенія учреждений, а также лицъ, находящихся на службѣ въ государственныхъ учрежденіяхъ. Цѣна 2 р. 45 к.

55.Одобрений Совѣтомъ Министровъ законъ объ учрежденіи Государственнаго Хлѣбнаго Бюро. Цѣна 3 р. 5 к.

56.Одобренное Совѣтомъ Министровъ постановленіе объ учрежденіи главнаго Управленія Военской Повинности и объ ассигнованіи 183.434 р. на ея содержаніе. Цѣна 40 к.

57.Одобрений Совѣтомъ Министровъ законъ объ измѣненіи и дополненіи “Примѣчанія XI закона 15 іюля 1918 года о классахъ должностей и окладовъ содержанія чинамъ Судебнаго Вѣдомства”. Цѣна 40 к.

58.Одобрений Совѣтомъ Министровъ законъ о разрѣшеніи писать векселя на гербовой бумагѣ меньшей стоимости противъ вексельной суммы. Цѣна 40 к.

59.Одобрений Совѣтомъ Министровъ законъ о выпускѣ Государственнымъ Земельнымъ Банкомъ первой серіи 5 проц. свидѣтельствъ на 300 милліоновъ рублей. Цѣна 40 к.

60.Одобрений Совѣтомъ Министровъ законъ о предоставленіи Министру Земледѣлія правъ закрывать особыя комиссіи, установленныя на основаніи пар. 5 закона 27-го мая 1918 года о правѣ на урожай 1918 года. Цѣна 40 к.

61.Одобрений Совѣтомъ Министровъ законъ о нѣкоторыхъ дополненіяхъ къ временному закону отъ 24-го іюля 1918 года объ уголовной отвѣтственности за превышеніе предѣльныхъ цѣнъ и за спекуляцію. Цѣна 40 к.

62.Одобренное Совѣтомъ Министровъ постановленіе объ измененіи статьи 178 общаго таможеннаго тарифа на Европейскомъ ринкѣ. Цѣна 40 к.

63.Одобрений Совѣтомъ Министровъ законъ объ измененіи и дополненіи закона отъ 25-го января 1918 года о восьмичасовомъ рабочемъ днѣ. Цѣна 40 к.

64.Одобренное Совѣтомъ Министровъ постановленіе о введеніи Восточно-Европейскаго времени въ Украинской Державѣ. Цѣна 40 к.”⁴⁶.

Цей перелік документів свідчить про активну законотворчу діяльність Української Держави, спробу налагодити функціонування державного апарату, пожвавити господарське життя тощо. Дійшли ці документи до нас завдяки “Державному Вістнику”, що з цього погляду й робить його унікальним джерелом.

Від 12 листопада 1918 р. обсяг газети було змінено, і вона почала виходити як “Экстренный Выпуск”⁴⁷, що мав окрему нумерацію. Випуск від 13 листопада, крім інформації УГА та місцевої хроніки, містив редакційну замітку “Замість передовиці”: “Метою виданого нині позачергового випуску є вмістити в себе всі, по можливості, отримані відомості для освідомлення населення про все, що відбувається.

В ХХ ст. суспільство без преси уподібнюється сліпому, що потрапив до великого міста. Він сприймає на слух увесь шум, але не знає, як його пояснити...”⁴⁸. Але цей позачерговий випуск є останнім доступним числом “Відомостей Харьковщины”.

Відразу після приходу до влади гетьмана П. Скоропадського, у травні 1918 р., починають виходити у Полтаві “Полтавські губерніяльні відомости”. Як і попереднє видання, часопис містив два розділи: офіційний та неофіційний. Редакція знаходилася за адресою: вул. Кобеляцька, Державний будинок. Цей урядовий орган був щоденником і виходив за редакцією Ф. Никонова, а потім – В. Куликовського.

Неофіційна частина містила в собі хроніку місцевого та губерньського життя і подій, а також оголошення. Від 30 листопада 1918 р. “Полтавські губерніяльні відомости” змінюють орієнтацію і стають органом республіканським, що підпорядковувався губерніяльному комісару Директорії УНР Полтавщини⁴⁹. 25 грудня 1918 р. вийшов останній випуск “Полтавських губерніяльних відомостей”.

Серед офіційно “не визнаних” урядовими треба назвати деякі часописи регіональних органів управління, зокрема щоденник “Вістник Одеси” (колишні “Відомости одессаго градоначальника”), який був заснований під цією назвою після перевороту 29 квітня 1918 року. Часопис виходив українською і російською мовами спочатку за редакцією Д. Бузька, від 6 вересня 1918 р. – І. Липи⁵⁰, а від 24 листопада 1918 р. – Ю. Липи⁵¹. Редакція знаходилася за адресою: вул. Польська, 8. У Катеринославі виходив часопис “Катеринославські губерніяльні відомости”, що з’являвся лише російською мовою за редакцією помічника Катеринославського губерньського старости Брофельдта і редактора С. Кутиріна⁵². Регіональні урядові і “напівурядові” друковані органи мали на меті інформувати населення відповідних губерній про зміни в законодавстві Української держави, про розпорядження, накази Ради міністрів та окремих міністерств і відомств, що стосувалися практичних питань і були необхідними для всіх громадян Української Держави. Іншим напрямом їх діяльності було інформування населення про розвиток державності, позитивні зміни, що відбувалися в житті країни.

2.3. Інформаційна діяльність окремих міністерств Української Держави

2.3.1. Міністерство закордонних справ

Після майже місячних переговорів і кількадечних консультацій, 3 травня 1918 року була сформована Рада Міністрів першого гетьманського уряду, що після деяких змін складалася з таких осіб: голова Ради міністрів і міністр внутрішніх справ Ф. Лизогуб, міністр закордонних справ – Д. Дорошенко, військовий міністр – О. Рогоза, мі-

ністр фінансів – А. Ржепецький, міністр торгівлі – С. Гутник, міністр земельних справ – В. Колокольцов, міністр харчових справ – Ю. Соколовський, міністр культур – В. Зіньківський, міністр народного здоров'я – Ю. Любинський, міністр освіти – М. Василенко, міністр шляхів – М. Чубинський, міністр праці – Ю. Вагнер, державний контролер – Г. Афанасьєв, державний секретар – І. Кістяковський⁵³. Протягом літа 1918 р. в Раді міністрів відбулися зміни: міністром харчових справ став С. Гербель, міністром юстиції – О. Романов, міністром внутрішніх справ – І. Кістяковський, державним секретарем – С. Завадський.

Незважаючи на творення нової держави, урядовці міністерств УНР переважно залишилися у новостворених міністерствах. Прийшли лише нові міністри та заступники (товариші) міністрів.

Одним з перших реформованих міністерств, яке розпочало активну діяльність, стало Міністерство закордонних справ під керівництвом Дмитра Дорошенка. Саме він добирав людей для роботи у міністерстві, а також для закордонних представництв Української Держави. На відміну від Міністерства закордонних справ УНР, де був лише загальний департамент, нове міністерство поділялося на два департаменти: загальний і департамент чужоземних зносин⁵⁴, а останній мав відділи: консульський, політичний, а також відділ преси⁵⁵.

21 червня була ухвалена Радою Міністрів постанова про тимчасові дипломатичні представництва (до часу остаточної ратифікації мирового договору) Української Держави в Німеччині, Австро-Угорщині, Туреччині, Болгарії та Румунії⁵⁶.

8 жовтня 1918 р. були засновані дипломатичні представництва у Швейцарії та Фінляндії⁵⁷. 19 жовтня засновано представництво у Польщі⁵⁸. 22 жовтня 1918 р. до скандинавських країн відряджено надзвичайну дипломатичну місію⁵⁹. Наприкінці 1918 року “Українська Держава мала в світі 44 звичайні консуляти або консульські відділи при посольствах, 3 віце-консуляти (в Росії та Сибіру) і 15 консульських агенцій (в Росії, Білорусії, Сибіру та в українському Далекосхідному Краю)”⁶⁰.

Українські консульські відділи в різних державах світу багато робили для захисту своєї країни на дипломатичному рівні, розвитку економічних взаємин між Україною й іншими державами, інформування урядів та інформаційних агентств чужих країн тощо.

Не всі дипломатичні місії та представництва встигли розгорнути свою діяльність за час існування Української Держави, а тим більше –

інформаційну. Серед найбільш активних у ділянці зовнішньої інформації та пропаганди за часів гетьманського урядування стала дипломатична місія у Швейцарії.

Для успішного виконання обов'язків, що були покладені на пресові бюро та інформаційні відділи при діючих дипломатичних представництвах, Міністерство закордонних справ виробило "Тимчасову Інструкцію для Інформаційних Відділів". Ось що було записано в першому пункті: "Задачею інформаційного відділу є, з одного боку, доставляти для посла всі інформації з політичного і господарського життя, з другого – впливати, після вказівок посла, відповідними засобами на громадську думку країни для кращої оборони й заступництва української політики і торгових інтересів"⁶¹.

З приводу дозволити утворення посольства в Швейцарії існують дві версії. За спогадами міністра закордонних справ Д. Дорошенка, посольство було утворено 8 жовтня 1918 р., а за спогадами керівника швейцарського посольства Є. Лукасевича це сталося 14 жовтня: "Рада Міністрів Української Держави ухвалила утворити в Швайцарії посольство й призначила мене міністром-резидентом (наказ ч. 253 від 14 жовтня 1918)"⁶². Посольство мало у своєму складі таких урядовців: В. Якубовський – секретар, А. Миколаїв – драгоман (перекладач), О. Ван дер Врігген – урядовець для особливих доручень, Ю. Білець – дипломатичний кур'єр, О. Гладишевський і В. Соколовський – урядовці для особистих доручень, Д. Андрієвський – начальник консульського відділу, Г. Чикаленко-Келлер, М. Захарченко, І. Добродієва – урядовці.

Уже 16 жовтня посольство виїхало з Києва, через Німеччину до Швейцарії, щоправда, "крім цього персонального складу, гетьманський уряд призначив кількох вищих військових і цивільних урядовців, які не підлягали ... послові, і які мали вільну руку в своїй діяльності, що була окреслена тими міністерствами, що їх вислали. Деякі з них мали доглядати за посольством і були таємними агентами... Порозумівшись з швайцарським департаментом закордонних справ, посол домігся того, що ніхто з них не дістав швайцарської візи, і всі вони примушені були залишитися в Німеччині"⁶³.

Місія прибула до столиці Швейцарії 28 жовтня 1918 р. Уже там до складу посольства увійшли О. Шимановська-Косач (сестра Лесі Українки) і М. Шульгин. Нове посольство розпочало свою діяльність 4 листопада 1918р. у відносно невеликому помешканні з шести кімнат у центрі Берну на Маркт-Гассе, 39.

Світові події в листопаді 1918 р. змінювалися з шаленою швидкістю. Ця обставина, як і ті зміни, що відбувалися наприкінці 1918 р. – на початку 1919 р. в Україні ускладнювали роботу посольства. А важливих і невідкладних питань було багато: потрібно було інформувати міжнародну громадськість про Українську Державу, формувати її позитивний образ, з'ясувати своє ставлення до інших держав, зокрема до Росії, Німеччини. Цікаво, що ще під час переїзду місії через Берлін “референт українських справ у німецькому Міністерстві зовнішніх справ фон Надольни цілком ясно зазначив, що немає ніяких надій на успіх Німеччини у війні. Тому він радив: “Робіть що хочете і старайтесь якнайшвидше нав’язати контакт з Антантою; говоріть їм, що з нами як зовсім не вінчалися, що це була тверда конечність. Говоріть про нас що хочете – географічного положення не змінете”⁶⁴. Очевидно, цим можна пояснити, що посол розіслав дві ноти-меморандуми до урядів країн Антанти.

Крім цих нот-меморандумів, між листопадом 1918 р. та червнем 1919 р. було передано ще п’ять, які порушували питання польсько-української війни, ставлення до Росії й самостійності України. “Вони були опубліковані окремим виданням у невеликій кількості екземплярів”⁶⁵.

У вересні 1918 р., ще до приїзду українського посольства в Берн, Є. Лукасевичу вдалося налагодити контакти з французьким та італійським посольствами в Швейцарії, тим більше, що італійці мали неабияке зацікавлення Україною з точки зору торгівлі. “У наших взаєминах з французами допоміг нам граф М. Тишкевич. Пресове бюро французької амбасади, на чолі якого стояв проф. Агенен, нав’язало з нами тісні контакти, засягаючи від нас всі відомості про українські справи, при чому це бюро не подавало в Париж нічого з інших джерел, крім відомостей, які приходили від нас. Наше посольство видало посібник-порадник в українських справах по-французьки – спеціально для французького пресового бюро, який швидко розійшовся і поміж іншими чужинецькими посольствами.

З Франції приїздив часто Ж. Пелісьє, відомий прихильник української справи, з яким я (Є. Лукасевич. – О. Б.) мав тісні зносини і який був нашим посередником у взаєминах в Парижі (вже в 1919 р. – О. Б.). Тут, у Швейцарії, Ж. Пелісьє випрацював меморандуми про українську справу, які пізніше були друковані в Парижі”⁶⁶.

Для з’ясування подій та політики уряду в Українській державі серед швейцарських редакцій газет розповсюджувалися відповідні

статті, написані працівниками українського посольства. Крім цього, посольство видало низку коротких інформаційних листків-меморандумів: “L’Ukraine, la Russie, la Pologne”, “Au Nom de l’humanite: L’instiable imperialisme de la Russie”, “L’Ukraine indepedente ou autonomie?”, “Les Aliemands et L’Ukraine”, “Nouvelles absurdes de la candidature de l’archiduc Guillfume au trone d’Ukraine”, “Ce que la Russie a fait poue ses Alliees”, “Un autre son de cloche”, “Lettre du general Roswadowsci au metropolite Szeptycki”, “Le reponse du metropolite Szeptycki au general Rozwadowski”, “L’Alliance Russe-Allemande” – і дещо більших за обсягом популярних розвідок: А. Choulguine “L’Ukraine, la Russie et les puissances de L’Entente”, Р. Stebnitsky “L’Ukraine et les ukrainiens”, М. Kordouba “Le territoire et la population de L’Ukraine”.

Усі ці видання безкоштовно розсилалися як урядам і посольствам держав Антанти, нейтральним і новопосталим державам, редакціям часописів і бібліотекам, так і всім посольствам Української Держави.

Як згадує Є. Лукасевич, взаємини між українським посольством і швейцарською пресою були дуже добрі. Редакції щоденників “Neue Zurichher Zeitung”, “Der Bund”, “Baseler Zeitung”, “Imparziale Swiss”, “Journale de Geneve” були не лише прихильними до України, але й відданими нашій справі і боронили її настільки пристрасно, що навіть появлялися і поширювалися чутки про підкуп цієї преси з боку українського посольства. Але посольство мало дуже незначні фонди, тому жодних коштів на “підкуп” преси видавати не могло, обмежуючись дружніми зустрічами і обідами. Найбільше в налагодженні цих контактів допомогли нашій місії граф М. Тишкевич і М. Дю Буа, визначний швейцарський господарський діяч, який пригорнув до українців симпатії швейцарської преси. “До наших приятелів серед журналістів треба зарахувати таких осіб, як проф. д-р Шапіро, д-р А. Хараш, В. Еллански та Е. Прива – доценти Женевського університету”⁶⁷.

Окрім інформаційно-пресового відділу посольства Української держави у Швейцарії (Лозанна), діяло також бюро В. Степанківського, який відкрив його ще з початком світової війни. Послугами цього прес-бюро скористалося і посольство Є. Лукасевича, яке “заохотило його видавати перегляд закордонної преси, за що відплачувано йому 5000 шв. франків на місяць протягом листопада, грудня і січня”⁶⁸. Бюро Степанківського діставало всі офіціальні відомості від західноукраїнського телеграфного агентства у Відні. Але після того, як у січні 1919 р. у тижневику “L’Ukraine”, що його вида-

вав В. Степанківський, почали появлятися статті проти українського посольства у Швейцарії і його голови Є. Лукаевича, усі контакти з ним було розірвано.

Решта українських дипломатичних місій розпочала активну діяльність вже після складення гетьманом П. Скоропадським своїх повноважень, переважна їх більшість – від січня 1919 р. як представництва Директорії Української Народної Республіки.

Повна “незорієнтованість” Західної Європи в проблемах Східної Європи, зокрема Української Держави, (ця “незорієнтованість”, “нерозуміння”, як правило, особливо були помітні тоді, коли йшлося про стратегічні інтереси своїх держав) вимагала від українських дипломатичних представництв потужної інформативної та пропагандистської діяльності, яка тільки у випадку з місією Є. Лукаевича була більш-менш задовільною.

Інформаційний пресинг з боку більш організованих представництв Польщі і Росії (і “білої”, і більшовицької), ситуація, в якій опинилася Українська Держава – “між двох вогнів” – Антантою і Центральними державами, – а також низька професійна підготовка дипломатичних кадрів, які навіть не завжди стояли на українських позиціях (Суковкін, Штейнгель, Баженов), а більше шкодили її міжнародному іміджу, врешті призвели до того, що зовнішньо-інформативна служба Міністерства закордонних справ не справилася зі всіма поставленими завданнями.

2.3.2. Міністерство ісповідань

Уряди Центральної Ради і Української Народної Республіки очолювали соціалісти. Вони не були такими принциповими і прямо-лінійними атеїстами, як, наприклад, більшовики, але їхні політичні погляди певною мірою впливали і на релігійний світогляд, на ставлення до релігії та її місця в державі. На відміну від них, гетьман Скоропадський був людиною віруючою. Це, відповідно, зумовлювало абсолютно інше ставлення держави до релігії, до церкви. “Особисто я – глибоко віруючий православний християнин, – згадував Гетьман у своїх “Спогадах”, – безкінечно відданий нашому православ’ю, але не можу без щирого пожалкування дивитися, на що перетворилася наша Церква, завдяки огидній політиці...”⁶⁹.

Уже 29 квітня Скоропадський підписав “Закон про тимчасовий державний устрій України”, другий пункт якого був “Про Віру”: “... 9. Передовою в Українській Державі вірою є християнська, пра-

вославна. 10. Всі неприналежні до православної віри громадяне, а також всі мешканці на території України користуються кождий на кожному місці свободним відправленням їх віри і богослуження по їх обряду”⁷⁰.

У наказі від 3 травня 1918 р. про сформування уряду у його структурі Міністерства ісповідань не передбачалося. Причина банальна – важко було знайти відповідну кандидатуру на посаду міністра. Але вже 16 травня 1918 р. за наказом Гетьмана посаду Міністра ісповідань займає В. Зіньківський⁷¹, а з 24-28 жовтня 1918 р. – О. Лотоцький. Міністерство ісповідань гетьманського уряду стало стратегічним центром державної політики щодо церкви. Саме там вироблялася “генеральна лінія”, а водночас приймалися рішення, розпорядження. Поєднавши Православну церкву з державою, Гетьман вирішив спрямувати зусилля Міністерства ісповідань на розв’язання найважливіших спірних питань і проблем православ’я України. Ці проблеми розподілялися, з точки зору держави, на кілька основних напрямів: “врегулювання відносин між Українською Державою і Церквою, урядом та єпископатом, визначення статусу церкви в Україні та її юрисдикційного підпорядкування (Московський Патріархат), створення Вищого церковного управління в Україні; скликання Собору і вирішення всіх питань внутрішнього життя церкви; державне фінансування та розв’язання окремих конкретних проблем церковного життя в урядовому порядку”⁷².

Після деяких змін і уточнень структура Міністерства ісповідань набула такого вигляду:

“1. Департамент загальних справ (канцелярія, бухгалтерія, господарчий відділ, інформаційне бюро. реєстратура, архів).

2. Департамент у справах Православної Церкви (загальний, статистичний, фінансовий відділи).

3. Департамент інослов’я й іновір’я (відділи християнських і нехристиянських ісповідань, фінансовий).

4. Департамент духовної освіти (шкільно-педагогічний, фінансовий, видавничий відділи та відділ з охорони старовини)”⁷³.

Видавничий відділ мав зосередити свою діяльність на виданні журналу і газети, підручників, наукової літератури, затвердженої Ученим комітетом.

Ще на початку літа 1918 р. було заплановано видавати щотижневик, де б друкувалися офіційні повідомлення міністерства, хроніка церковного життя в Україні. На посаду головного редактора запроси-

ли професора Київської духовної академії В. Рибінського⁷⁴, за редакцією якого вийшло 21 число тижневика “Віра та держава”⁷⁵.

Але тижневик як тип видання не був розрахований на масового читача, не міг публікувати поточної щоденної інформації, тому було вирішено видавати щоденник, який і розв’язав ці питання. “Обґрунтовуючи необхідність у такій спеціальній газеті, Міністерство Ісповідань підкреслювало: слід протиставлювати щось серйозне та значне соціалістичній протихристиянській пропаганді. Газета мала б захищати віру та Церкву”⁷⁶. Такий часопис повинен був, за наказом Міністерства ісповідань, виходити українською мовою, але з певною кількістю публікацій російською – щоб “краще” передати мову оригіналу. У міністерстві розуміли, що для повного розповсюдження газети необхідно було зробити її дуже дешевою, навіть збитковою, а 15 тисяч примірників, що планувалося видавати, давали можливість охопити досить значну аудиторію. І хоча міністерство намагалося якомога швидше почати видання такого часопису, до офіційного вирішення справи вдалося дійти лише у вересні 1918 р., коли було повідомлено, що газета “Слово” має з’явитися 1 жовтня 1918 р.

Редактором “Слова” став В. Лашніюков, і, як задекларовано було в першому числі часопису, до співпраці запрошено проф. К. Агеєва, С. Бразуль-Брушковського, проф. В. Завітневича, проф. П. Кудрявцева, О. Мохора, о. О. Маричева, проф. Ф. Мишенка, проф. М. Мухина, проф. М. Петрова, проф. В. Попова, проф. О. Покровського, проф. О. Сагарду, проф. Б. Тиблінова, проф. М. Туницького, о. О. Ходацького, о. К. Шевченка, проф. В. Екземплярського. Завдання, що ставила перед собою редакція, були викладені в коротенькій редакційній статті:

“Слово” ставить собі за мету розповсюдження ідей християнського життя:

– буде знайомити читачів з історією української Церкви, поезією та мистецтвом,

– буде подавати загальний газетний матеріал: телеграми, хроніки, кореспонденції та статті по всім політичним, громадським та економічним питанням”⁷⁷.

Хоч як Міністерство ісповідань намагалося розширити наклад часопису до 15 тисяч примірників, але фінансування вдалося знайти лише для 5000⁷⁸. Не краще було і з “українізацією” газети – ч. 1 мало лише одну (!) статтю українською мовою – “Невикористані джерела” О. Мохора. Ця мовна ситуація залишилася протягом того часу, коли

“Слово” редагував В. Лашнюков. Від ч. 37 редактором часопису став І. Павельчишин, і вже за його редакцією “Слово” “українізувалося” майже на 90 відсотків.

Дуже багато місця у часописі посідали публікації про внутрішнє життя церкви, особливо напередодні, протягом і після Собору. Історії Української православної церкви теж приділялося достатньо уваги: “Шляхом історії” Домані (ч. 2), “До Відродження Української Православної Церкви” О. Степового (ч. 3), “Церковний імперіалізм” свящ. М. Крамаренка (ч. 14), “Культ предків” І. Г. (ч. 37). Питанням православ’я і віри присвячено було такі публікації: “Вселенський Православний Собор” О. Степового (ч. 14), “Пастир і село” І. Гончарова (ч. 42), “Хресним шляхом” М. (ч. 61). Не залишився часопис і осторонь світських справ – так, майже в кожному числі друкувалися накази, розпорядження, обіжники Міністерства ісповідань та інші державно важливі публікації – “Земельний закон” (ч. 48), “Зречення Гетьмана” (ч. 62), “Радість визволення” (в’їзд Директорії до Києва) (ч. 65) та ін. Дисонансом пролунала стаття “Українець? вь Россії” (ч. 44) єпископа С. Лаврова, який “вже став на шлях українізації”, але критикував брошуру Д. Донцова “Культура примітивізму” з такої собі “велікоросійской” позиції.

Останнє число (ч. 74) часопису “Слово” вийшло 31.12.1918 р. і за влади Директорії УНР видання не виходило.

Окремою ділянкою Міністерства ісповідань була організація видавництва літератури. Спочатку було створено відповідну комісію (наказом від 8 червня 1918 р.), до якої увійшли проф. В. Екземплярський, П. Кудрявцев, А. Покровський, свящ. Є. Капралов, І. Кречетович, К. Миревич, В. Череховський, В. Лашнюков, І. Демидов⁷⁹. Але з огляду на обставини, у тому числі і недовге існування гетьманату, видавництво не розвинулося, і переважну більшість запланованих видань здійснено не було.

Отже, головними пресово-інформаційними урядовими органами Міністерства ісповідань були тижневик “Віра і Держава” та щоденник “Слово”, які виходили досить регулярно і містили матеріали як з життя церкви, так і просвітницькі, загальнополітичні, економічні та в незначній кількості наукові.

2.3.3. Військове міністерство

Згідно з “Законом про тимчасовий державний устрій України” гетьман є Верховним Воєводою Української Армії і Фльоти”⁸⁰. Розу-

міючи, що запорукою існування Української Держави є армія, гетьман звернув головну увагу на організацію регулярної української армії на засадах, що були загальноприйняті в європейських державах та відповідно до найновіших вимог військової техніки, а також на утворення сильного Чорноморського флоту. Але присутність військ Німеччини і Австро-Угорщини не давала можливості уряду гетьмана працювати в цьому напрямі. Незважаючи на неприхильне ставлення німецького командування до планів організації регулярних збройних сил (П. Скоропадський писав про це згодом у своїх спогадах), гетьманська адміністрація зробила важливі кроки в плані організації майбутньої української армії.

Важливими актами військового будівництва було створення Військового міністерства, при якому діяли “Головне артилерійське, Головне інтендантське та Головне інженерне управління, а також Генерального штабу у складі двох генерал-квартирмейстерств. Перше включало відділи зв’язку, “розвідчий”, топографічний, закордонний і оперативний, а друге – мобілізаційний, організації війська та головної шкільної управи, а також залізничного відділу та інспектур артилерії, військово-технічної та повітряних сил”⁸¹.

Наприкінці травня 1918 р. Генеральний штаб виробив і Рада Міністрів прийняла законопроект про загальні підстави військової служби. Головні основи цього законопроекту були такі:

“1. Завданням армії Української Держави є охорона держави від зовнішніх ворогів і підтримання порядку в державі по заклику горожанської влади. 2. Начальником усіх сухопутних і морських сил Української Держави є Гетьман усієї України. 3. Усі старшини затверджуються наказом Гетьмана до армії Української Держави на пропозицію відповідних начальників...”⁸².

Законодавчу базу військового будівництва заклали кілька актів, у тому числі закон “Про загальний військовий обов’язок” від 24 липня 1918 р. (умови призову, термін служби), закон “Про політично-правне становище служачих Військового Відомства” від 1 серпня 1918 р., в якому, зокрема, говорилося:

“Громадяне Української Держави за час перебування на дійсній службі обмежуються в користуванні політичними правами на наступних підставах: перебуваючим на дійсній військовій службі, навіть і особам, котрі служать у Військовій Офіції по вільному найму, забороняється:

а) користуватися активним ... і пасивним виборчим правом;

б) входити в склад і приймати участь в яких би то не було б спілках, гуртках, товариствах, партіях, радах, комітетах та інших організаціях, які мають політичний характер;

в) знаходитися на мітингах і взагалі на всяких зібраннях політичного характеру, як випадкових, так і спеціально скликаних;

г) приймати безпосередню участь в маніфестаціях та демонстраціях політичного характеру;

д) за порушення цього закону винні підлягають відповідальності по суду, як за невиконання загальних розпоряджень військових начальників...

Голова Ради Мін-в Ф. Лизогуб

Військ. Мін-р Генер. Бунчужний Рогоза⁸³.

Цей закон з огляду на стан дисципліни у збройних частинах, а також з огляду на гіркий досвід УНР з “політизацією” війська, мусив докорінно змінити ситуацію. Починається бурхлива організаційна робота у Військовому міністерстві.

Що стосується інформаційної діяльності структур при Військовому міністерстві, то вона, на відміну від інших міністерств, офіційно не передбачалася, окрім, може, закордонного відділу Генерального штабу, який “тримав зв’язок з українськими військовими аташе при наших посольствах за кордоном, одержував від них постійні донесення і виготовляв з них звіти.

Військовими аташе при посольствах були послані:

до Болгарії – генштабу генеральний значковий Бобровський;

до Румунії – генштабу генеральний хорунжий Середин;

до Туреччини – генштабу полковник Васильїв;

до Австро-Угорщини – генштабу генеральний хорунжий Левицький;

до Швейцарії – генштабу генеральний хорунжий Дроздовський.

Головою Закордонного відділу був генштабу полковник Шевченко⁸⁴.

При 2-му генерал-квартирмейстерстві управління Генерального штабу, а саме при його військово-науковому відділі виходили два журнали – “Армія і флот України” та “Військово-науковий вістник армії і флоту”. Ці видання були, напевно, позначені грифом “для службового ужитку”, бо в “Реєстрі періодичних видань Української Держави” вони не зазначені⁸⁵. Обидва журнали були “присвячені студюванню чужоземних армій та флотів та розробці питань організації, вихованню та бойової підготовки армії та флоту України”⁸⁶. Ре-

дакції часописів знаходилися за адресою: Київ, вул. Банкова, 11. Перша книга “Військово-наукового вістника Генерального штаба” появилася на початку 20-х чисел травня 1918 р., а ч.1 “Армії і флоту України” – на початку жовтня 1918 р. У замітці, вміщеній 10 листопада в часописі “Армія” під назвою “Вихід журналів”, подано таку інформацію: “уже вийшло 5 №№ “Вістника” і 1 № “Армії і Флоту”⁸⁷, тож за п’ять місяців вийшло лише п’ять книжок “двотижневика” “Військово-науковий вістник Генерального штабу” і лише одне число “Армії і флоту України”.

Важливим інформаційним органом Військового міністерства стала “Армія”, “військово-морська газета”, перше число якої появилася 3 листопада 1918 р. Газету було заплановано як російсько-україномовну. Редактором її став П. Дорман. Редакція знаходилася на вул. Володимирській, 28, кім. 10.

У ч. 1 в редакційній статті йшлося про призначення і завдання цього урядового часопису: “... полекшити трудні умови командному складу і старшинству в справі будування, укріплення й розвитку... армії – ми і намічаємо одним з перших своїх завдань... Ми в ряді других завдань щитаємо своїм обов’язком улекшити старшинству трудну роботу по вихованню армії в дусі твердих принципів дисципліни через об’єктивне освітлення цих питань на сторінках газети, пам’ятуючи, що армія є школа народу, настільки необхідна і при тому невеликому виховувавочому впливові загально-громадської школи на військову підготовку населення. Пережита революція розбудила у населення жадання до знання, викликала зацікавлення друкованим словом – внаслідок чого газета в казармі являється не розкішю, як це було в колишній руській школі, а необхідністю.

Виходячи з цього й учитуючи по опиту печального розвалу руської армії, що армія повинна бути поза всякою політикою, ми, крім спеціальних військових питань та відгуків про сучасну постановку військового діла в українській та чужоземних арміях, гадаємо об’єктивним освітленням питань внутрішнього життя українського і других народів служити тим об’єктивним інформаційним органом, потреба в котрому для військово-служачого ясна у всій своїй очевидності.

Народжуючись, орган, ставлючи собі метою бути аполітичним і строго об’єктивним, визнаючи важність військового виховування народу, вважає одним з своїх завдань служити зв’язком між народом і

армією виключно в цілях доведення бойової підготовки України до належної висоти...”⁸⁸.

В унісон редакційній статті в цьому ж числі було надруковано статтю С. Кельнича “Армія і політика” (російською мовою). Взагалі переважну більшість матеріалів у газеті друкували саме російською мовою. На долю української припадали повідомлення та матеріали на історичну тематику: “Забутий Лицар (пам’яті Отамана Гандзюка)” у ч. 1, “Сердюки” І. Смольянинова у ч. 3, а також твори художньої літератури (“Товариш Чірка” П. Матюшка у ч. 1). У газеті були публікації, присвячені військовому будівництву та вихованню військ: “Роль цивільної школи в справі військового виховання народу” П. Намрода (ред. П. Дорман. – О. Б.) у ч. 1, “Українська мова в українській армії” у ч. 2, “Необхідне єднання” А. Ш. у ч. 8, “Натовп і армія” С. К-ч у ч. 12. Окремо треба зазначити, що тут було надруковано статтю А. Ш. “Про агітацію” у ч. 13, де йшлося про те, “що агітацію треба вести не тільки на своїй землі і в своєму народі – вона повинна перенестися в лави большевиків”. В ідеологічно-пропагандистському відношенні ця стаття могла стати програмною, але увесь пафос статті зосереджувався в нав’язуванні однієї думки: “Україна, велика спільна наша мати федеративна Росія – яка це благодатна тема для піднесення здорового національного почуття народу (!). ... Велика Росія буде створена...”. Вже наступне число приносить замітку “В добровольчеську армію!”, яку підписав “Доброволець”, де є прямий заклик до вступу в армію Денікіна! Про яке національне виховання могло йти-ся? У ч. 26 було поміщено “Оголошення особам, які вступають до Астраханського війська”, яких “благословив” Гетьман...

В “Армії” появилася велика кількість публікацій, присвячених суто військовим питанням: “Артилерійські питання” Пушкаря, “Роль артилерії в світовій війні” у ч. 1, “Підготовка командирського складу” В. Буняковського у ч. 3, “Стрілецька підготовка в армії” В. Буняковського у ч. 30-32. Не залишені без уваги були і питання зовнішньої (зрозуміло, що вона була антибільшовицькою) політики: “Єдиний фронт” А. Ш. у ч. 1, “Розрив Німеччини з большевиками” у ч. 6, “Ще про боротьбу з большевиками” А. Ш. у ч. 9, “Дін і Україна” у ч. 12.

Якщо в інших урядових періодичних виданнях ще якимось намагалися декларувати проукраїнську орієнтацію, то “Армія”, яка, в першу чергу, повинна була стати органом українським, неприховано демонструвала своє “великоросійство”. На прикладі цього військово-

морського часопису можна простежити ту шкоду, яку завдала гетьманська політика щодо національних кадрів у всіх урядових структурах, насамперед, це підтримка тих т. зв. “спеціалістів”, які переважно склалися з російських шовіністично-монархічних діячів. Згодом П. Скоропадський писав у спогадах: “... всі ховалися під моє крило, і до комічності шкода, що ці ж люди рубали гілку, на якій сиділи, намагаючись всеяко підірвати моє значення ... великоруські інтелігентні кола були одним з головних факторів мого повалення”⁸⁹.

2.3.4. Міністерство внутрішніх справ

Уже від моменту створення Ради Міністрів 3 травня 1918 р. значення, яке надавалося Міністерству внутрішніх справ було підкреслене тим, що місце міністра внутрішніх справ посів голова Ради Міністрів Ф. Лизогуб.

Протягом літа 1918 р. у складі Ради Міністрів відбулися певні зміни, і посаду міністра внутрішніх справ зайняв І. Кістяківський, відомий український діяч, що свого часу фінансово підтримував видання “Украинской жизни” в Москві.

Розглядаючи діяльність Міністерства внутрішніх справ щодо преси, треба зазначити, що вона відбувалася у таких напрямках: власна інформаційна діяльність; законотворчість у сфері регламентування пресово-інформаційної діяльності на території Української держави.

Інформаційно-пресова діяльність міністерства відбувалася у рамках інформаційної діяльності кожного з міністерств і “Вістника”, завданнями якого були: інформування урядових структур як центрального, так і регіонального підпорядкування про діяльність, накази, розпорядження та обіжники, що появлялися у міністерстві і були або загальноукраїнського, або місцевого значення. Після того, як до Міністерства внутрішніх справ було приділено Українське телеграфне агентство і Державне бюро преси, наказом по міністерству ч. 55 від 29.05.1918 р. було організовано комісію для ліквідації Інформаційного бюро Міністерства внутрішніх справ.

Стосовно регламентації інформаційно-пресової діяльності в Українській Державі треба зазначити, що вона мала антидемократичний характер. Ще займаючи одночасно посади голови Ради Міністрів і міністра внутрішніх справ, Ф. Лизогуб у своєму інтерв'ю чорносо-тенному часопису “Голос Кієва” зауважив: “... щодо свобод і преси, тут думка правительства така, що свобода преси мусить бути й буде, одначе не допуститься спроби викликати клясову боротьбу чи боро-

тьбу проти існуючого устрою. Винуватців потягнеться до судової відповідальности”⁹⁰.

Треба зазначити, що вже в перші дні гетьманату за наказами міністерства було заборонено декілька часописів в Україні, які якраз і підпадали під тезу “заклику до клясової боротьби”, серед них були соціалістичні органи ще з часів УНР: “В першу чергу замкнено орган УПСР – щоденну газету “Боротьба” і орган Центрального Комітету Селянської Спілки – щоденну газету “Народня воля” ... Далі було закрито цілу низку інших газет як в Києві, так і в провінції: в Харкові – “Мысль народа”, в Одесі – “Земля і воля”, в Катеринославі – “Наш луч” (орг. соц.-дем.), в Херсоні – українську газету “Дніпро”, в Сумах – “Луч”, в Гомелі – “Вістник мійського самоврядування”, знову в Харкові – “Народнє діло” і так далі”⁹¹.

Ту пресу, що ще залишалася (особливо українську “Робітничу газету”, “Нову раду”, “Літературно-науковий вістник” та й інші, в тому числі і кооперативні видання), було взято, як зауважує П. Христюк, “в лещата дикої і безглуздої попередньої цензури”⁹².

Після того, як на посаду міністра внутрішніх справ призначено І. Кістяківського, в Києві було створено Київський комітет у справах друку, до якого входили чотири особи – І. Гришковський, Б. Новицький, В. Любарський, В. Трофимович. При Комітеті у справах друку було створено і цензорський комітет, до якого увійшли Є. Якименко, О. Сорокин, О. Якшин, Б. Гурський, В. Іванов, Б. Кильвейн, М. Ітельсон. Начальником відділу управління по справах друку став К. Реймерс⁹³.

Найперше, з чого почав новостворений Комітет у справах друку, був циркуляр губернським старостам і градоначальникам, в якому говорилося, що “в зв’язку з утворенням в складі Міністерства внутрішніх справ Особливого Відділу по справах друку, загальний нагляд за періодичними виданнями, що виходять у світ в межах Української Держави, покладається на це управління.

Повне і своєчасне освідомлення Управління про характер і напрям періодичних видань і точна реєстрація як самих видань, так і типографій, є необхідною передумовою для правильного функціонування Управління”⁹⁴. Слідом за цим циркуляром міністр внутрішніх справ І. Кістяківський відправив телеграму ч. 558 від 16.09.1918 р.:

“Губерніяльним Старостам
і Міським Отаманам!

Прохаю негайно зробити розпорядження висилати до моєї Канцелярії Управління по справах друку по два примірники кожного числа всіх без винятку періодичних часописей, які виходять в доручених Вам місцевостях, взявши їх з представляємими Редакціями...”⁹⁵.

27 червня 1918 р. до Канцелярії міністра І. Кістяківського надійшли “Загальні положення у справі догляду за друком”, що фактично підтверджували попередні “Положення про попередню цензуру” і після затвердження діяли в Українській Державі:

“1. Загальні положення:

- а) З питання організації нагляду за друком в Українській Державі.
- б) Значення преси в політичному і громадському життю.
- в) Значення преси для розвитку прогресу та цивілізації в державі.

2. Організація нагляду за пресою і допомога її розвитку в державі.

- а) Головне Управління по справах друку та його функції...

... Головне Управління по справах друку, маючи найвищий нагляд за друком в Українській Державі, здійснює цей нагляд через підлеглі йому органи: Комітети по справах друку в Києві, Одесі, Харкові; і в інших губерніяльних містах через особливих інспекторів по справах друку, а повітових – через старост, а окрім того, через осіб, що підлягають Головному Управлінню.

Проект Тимчасового Положення про заснування спостерігаючих за друком і Тимчасових Правил про пресу:

1. Заснування спостерігаючих за друком (про Головне Управління по справах друку).

2. Про Комітети й інспекторів по справах друку.

3. Про інспекторів для нагляду за типографіями.

- б) Тимчасові правила про друк (Загальні Положення).

1. Попередня цензура, тимчасово встановлюється для всіх видань, що виходять в Державі...

2. Від цензури звільнені видання: урядові, академій, університетів й інших вищих учбових закладів з дозволу начальників цих закладів; всі видання, дозволені Міністерствами...

3. Карна відповідальність за порушення Правил про друк”⁹⁶.

Дещо згодом, а саме у серпні 1918 р. Управління у справах друку при Міністерстві внутрішніх справ встановило перелік питань, обговорення яких у пресі не допускається:

“1. Все, що спрямоване проти Пана Гетьмана: його особи, влади, заходів, і взагалі всього, що спрямоване на дискредитацію влади Яс-новельможного.

2. Заклик в тій чи іншій формі до зникнення існуючого ладу на Україні.

3. Все, що спрямоване проти Уряду, критика, що може підірвати довіру суспільства до нього, неправдиві чутки про діяльність Уряду, що може викликати ворожість до нього в населенні, неперевірені чутки про зміни в складі Уряду.

4. Заклики до страйків, стачок, повстань робітників і впровадження таких дій, якщо вони мали місце.

5. Статті, що можуть викликати ворожнечу однієї частини населення України до іншої.

6. Все, що торкається німецьких властей і військ, що перебувають на території України: заходи властей, військ, якщо відомості не виходять з офіційних джерел і можуть викликати незадоволення населення; статті, спрямовані проти перебування німецьких військ в Україні, і такі, що можуть викликати вороже відношення населення до них; повідомлення всяких неперевірених чуток тенденційного характеру, що торкаються німецьких військ і властей.

7. Повідомлення про повстання та безпорядки в Україні.

8. Повідомлення про катастрофи на території України і про кількість постраждалих німецьких солдатів.

9. Повідомлення про політичні обшуки й арешти на території України”⁹⁷.

Таким чином, події внутрішнього характеру, що відбувалися в Українській Державі, вже не могли дійти до аудиторії, до того ж це переважно стосувалося численної неурядової преси, яка була чи не єдиним джерелом інформації. Усе це й дало підстави П. Христюку сказати, що гетьманська цензура “випередила далеко цензуру бувших царських часів. Ніяка вільна думка, ніяка критика диктатури буржуазії, ніяка правдива звістка про становище на місцях і про діяльність агентів уряду там, ні одна серйозна стаття про потреби селянства і робітництва не допускалася цензурою”⁹⁸. Автор “Заміток і матеріалів до історії української революції” згадує, що гетьманська цензура не дозволила до друку в “Літературно-науковому вістнику” статті М. Грушевського з приводу III Універсалу, в якій наводилася думка про “невмиручість відродженої української державности в народніх республікансько-демократичних формах”.

Досить цікаво, що були спроби газетних страйків. Так, редакції одеських газет, отримавши повідомлення про запровадження попередньої цензури, скликали 18 травня 1918 р. надзвичайне засідання Ко-

мітету одеської преси за участю керівників редакцій газет. Учасники засідання розцінили акт запровадження попередньої цензури як порушення одного з головних завоювань революції – свободи преси, а тому було вирішено припинити вихід цих одеських часописів і перейти до страйку, який хоч і тривав декілька днів, але бажаного результату не дав – попередню цензуру скасовано не було⁹⁹.

Газети день у день світилися білими шпальтами, журналісти безнадійно скаржилися на цензуру та доводили необхідність її скасування. С.Єфремов писав у “Новій раді” з приводу гетьманської цензури: “Я пережив на своєму віку цензуру самодержавну часів Горемикіна-Плеве, пережив колишню весну Святополк-Мирського, пережив період “конституційних” конфіскацій, штрафів та процесів, закуштував трохи військової цензури, навіть большевицької зазнав, – але, скажу по совісті, більш безтолкової цензури, як тепер, я не знаю. Тоді, принаймні, були спроби поставити якісь межі слову, в яких воно могло вже безборонно обертатися; були якісь закони, проти яких слово почувало свою силу і могло не пертись на рожен; була хоч система, з якою так чи інакше мусів рахуватися, хто брав на себе важкий хрест письменника. Нічого цього тепер нема. Навіть нема системи”¹⁰⁰.

До того ж появилися нові правила друку щодо особи гетьмана П. Скоропадського, що виходили зі Штабу гетьмана та з Управління в справах друку Міністерства внутрішніх справ, як про це свідчить обіжник міністра внутрішніх справ ч. 69 від 7 вересня 1918 р.:

“Гетьманська Канцелярія прохає, щоб у крайовій пресі не допускалися фотографічні знімки, каліграфія і інше Ясновельможного Пана Гетьмана, членів Його сім’ї, а також і групи з участю їх не спитавши на це попереднього дозволу Гетьманського Коменданта”¹⁰¹.

Про те, що і сам гетьман цікавився питаннями цензури, а головним чином тими публікаціями, що не були допущені до друку, свідчить такий документ:

“Нач. Штабу Гетьмана всієї України. Таємно. Міністрові Внутрішніх Справ. Наказ ч. 64. Від 7.07.18 р.

Пан Гетьман наказав завше надсилати мені для доповіді Пану Гетьману всієї України всі статті, котрі цензура не допускає для розміщення в часописах і інших органах преси”¹⁰².

Влада не лише ліквідувала свободу слова, але й обмежила інші політичні свободи, не кажучи вже про репресії проти своїх політичних противників. Підсумовуючи, можна сказати, що і в ділянці пре-

сово-інформаційної урядової політики Міністерство внутрішніх справ на чолі з Ф. Лизогубом, а згодом – з І. Кістяківським провадило анти-демократичну політику, приховуючись захистом державних інтересів і боротьбою з соціалістично-комуністичною загрозою в Українській Державі. Ця політика була не лише антидемократичною, але й анти-українською, бо призвела до того, що розквітла російська як монархічна, так і “демократична” преса. Усі випадки цієї преси проти української не підпадали під жодну зі статей “Переліку питань, обговорення яких в пресі не допускається”, це йшло на шкоду українській справі і на користь “веліконеделімцям”...

2.3.5. Державний секретаріат

На чолі Державного секретаріату Української Держави за уряду Ф. Лизогуба стояв І. Кістяківський, а дещо згодом, коли І. Кістяківський очолив Міністерство внутрішніх справ, – С. Завадовський.

Інформаційно-пресова діяльність цієї урядової структури була специфічною, бо на відміну від інших міністерств, Державний секретаріат не мав свого окремого видання. Департамент преси, що був заснований при Державному секретаріаті, вже від перших днів травня 1918 р. починає видавати два урядові органи – “Вісти краєвої преси” і “Вісти закордонної преси”. Ці два своєрідні “дайджести” вітчизняної і закордонної періодики виходили під грифом “Виключно для урядового вжитку!” і з’явилися 9 травня 1918 р. На жаль, в жодному не було вказано редактора часопису. Редакції обох “Вістей” знаходилися за адресою: Хрещатик, 38.

“Вісти краєвої преси” були присвячені лише короткому викладові найбільш цікавих матеріалів, що появлялися в українських часописах – як україномовних, так і російськомовних, але всі публікації у “Вістях краєвої преси” друкувалися українською мовою.

Часопис мав три відділи: “Внутрішня політика”, “Закордонна політика”, “З подій по Україні”. Під рубрикою “Закордонна політика” містилися повідомлення, пов’язані тільки з Україною. Усі повідомлення мали максимально короткий, “телеграфний” вигляд. Були тут і телеграми та повідомлення Українського телеграфного агентства.

Протягом усього часу видання “Вістей краєвої преси” (до 29 липня 1918 р.) робилися витяги з таких газет: “Відродження”, “Нова рада”, “Робітнича газета”, “Вільне життя”, “Рабочая жизнь”, “Голось Кієва”, “Кієвская мысль”, “Одесскія новости”, “Neue Zeit”, “Русскій голось”, “Kurjer Kijowski”, “Одесскій листокъ”, “Послѣднія новости”,

“Вѣстник кievской городской продовольственной управы”, “Уманське слово”, “Лохвицьке слово”, “Рідний край”, “Folkszeitung”, “Придніпровській край”, “Сумской вѣстник”, “Херсонській вѣстник”, “Другъ народа”, “Союз”, “Волна”, “Про югъ”, “Полтавскія новости”, “Южный край”, “Січ”, “Трудовая Волянь”, “Молодая Украина”, “Przewodnik Oswiatowy”, “Самостійник”, “Волинська народня газета”, “Селянське слово”, “Вільне життя”, “Бѣлорусское эхо”, “Роменскій день”, “Слово Подоліі”, “Народне діло”, “Військово-науковий вістник Генерального штабу”, “Наше слово”, “Народна справа”, “Прилукская мысль”, “Черниговская земская газета”, “Свободная мысль”, “Вільний голос”, “Кооперативна зоря”.

У цьому часописі, напевно єдиному серед української преси, подавалися відомості з усіх регіонів України, які не пройшли превентивної цензури. Всього вийшло 57 чисел “Вістей краюї преси”, останнє – 29 липня 1918 р., де у статті “Від редакції” з’ясовувалися причини припинення часопису: “З нинішнім числом припиняється видавання “Вістей Краюї Преси”, бо наказом Генерального (має бути Державного. – О. Б.) Секретаря з дня 25 липня закривається Відділ Краюї Преси, який власне видавав це пресове звітлення”¹⁰³.

Іншим спеціальним урядовим виданням були “Вісти закордонної преси”. Поставивши за мету підготовку повідомлень закордонної преси, часопис друкував переклади усіх матеріалів відповідної тематики, що знаходилися у різних міністерствах, а також власні переклади тих чи інших публікацій закордонної преси. Переклади робило Бюро закордонної преси.

“Вісти закордонної преси” мали такі відділи: “Україна в світлі закордонної преси”, “Економічна частина”, “Фінансова частина” та “Інформаційна частина”.

Найбільше уваги редакція “Вістей” приділяла значенню України в міжнародній opinio. Так, із баварського журналу “Osteuropische Zukunft” було взято бібліографічний матеріал, що появився у “Вістях” 10 червня 1918 р.:

1. Фальк Шупле “Україна і німецьке воєнне господарство”.
2. Отто Касслер “Індустрія України”.
3. К. Буш “Дороги комунікації з Україною”.
4. Евген Меллер “Відомости о народах України”.
5. Конрад Гінтер “Переклади українських гімнів німецькою мовою”¹⁰⁴. Публікація завершувалася закликом вступати до Товарис-

тва “Україна”, яке було покликане “підтримувати поступ України до Свободи”.

“Вісті закордонної преси” протрималися до серпня 1918 р., бо потім ускладнилася доставка закордонної преси в Україну, тим більше, що всі реферовані пресові органи, на основі яких робилися повідомлення у “Вістях Закордонної преси”, були німецького чи австро-угорського походження. Це були такі часописи: “Frankfurter Zeitung”, “Berliner Lokal Anzeitung”, “Neue Freie Press”, “Polnische Nachrichten”, “Tagliche Rundschau”, “Vossische Zeitung”, “Öester Morgenzeitung”, “Deutsche Warschauen Zeitung”, “L’Ukraine”, “Hamburger Fremdenblatt”, “Morgenzeitung”, “Kölnische Zeitung”, “Berliner Tageblatt”, “Pester Lloud”, “Vorwärts”, “Osteuropische Zukunft”.

Останнє відоме число “Вістей закордонної преси” – ч. 64 від 13 серпня 1918 р., яке, напевно, і було останнім.

Загалом інформаційно-пресова діяльність Генерального секретаріату Української Держави добре прислужилася розбудові загальної системи пресової служби урядів гетьманату.

Щоб завершити огляд інформаційної діяльності гетьманського уряду, треба сказати і про інформаційну діяльність ще деяких міністерств, а саме: шляхів, народного здоров’я та опікування, освіти.

Міністерство шляхів, яке очолював Б. Бутенко, продовжило видавати колишні “Вести Киевской округи водных путей”, а згодом, за УНР, – “Вісті Генерального секретаріату шляхів”. Від 18 травня цей орган переходить під юрисдикцію Міністерства шляхів Української Держави. Вже у ч. 10 було надруковано “Грамоту” гетьмана П. Скоропадського¹⁰⁵. Як і решта подібних міністерських інформаційних видань, “Вісті Київської округи водяних шляхів” служили для опублікування наказів, розпоряджень і додаткової інформації (перейменування суден Дніпровської флотилії, найглибші місця в Дніпрі, словник діловодства), що були розраховані на урядовців і службовців як у Києві, так і на місцях. Досить багато місця у “Вістях” присвячувалося проблемам “українізації”, майже в кожному числі друкувався словничок, а в ч. від 24 серпня 1918 р. майже вся площа була присвячена “Найголовнішим правилам українського правопису”¹⁰⁶. Всього за гетьманату вийшло 34 числа “Вістей Київської округи водяних шляхів”, на ч. 44 від 30 грудня 1918 р. він припиняє своє видавництво.

Інформаційна діяльність Міністерства освіти була більш складною за своєю структурою, бо до неї можна долучити і видавничу справу, яку це міністерство жваво провадило.

2 травня 1918 р. на посаду міністра народної освіти було призначено проф. М. Василенка. Після деяких змін міністерство перейменували на Міністерство народної освіти та мистецтва. На жаль, сьогодні немає можливості встановити, чи виходив при міністерстві інформаційний орган, але достеменно відомо про активну видавничу діяльність, а особливо після того, як міністерство очолив М. Стебницький.

Для поширення українських друкованих видань, здійснених за кордоном, міністерство провело через Кабінет Міністрів постанову, якою було скасовано мито, що утримували з кожного закордонного видання, без уваги на те, чи є воно українським, чи ні. Ця постанова мала силу до 1 червня 1919 р. і стосувалася всіх українських видань, що діставалися в Україну з будь-якої держави. Законом від 7 червня 1918 р. Рада Міністрів ухвалила видати Міністерству народної освіти 2.000.000 крб. на видання шкільних підручників. На кошти цього фонду вже в 1918 р. видано 950.000 примірників “Граматки” для 1-го року навчання С. Черкасенка і Воронця; 600.000 примірників “Читанки” С. Чепіги і 350.000 “Задачника” С. Чепіги; 300.000 примірників “Читанки” С. Черкасенка для 2-го року навчання; 300.000 “Задачника” для 2-го року навчання С. Чепіги і 50.000 “Задачника” Бесараба; 20.000 “Читанки” О. Білоусенка для 3-го року навчання.

Для середніх шкіл було видано: “Граматика” І. Огієнка – 100.000 примірників; “Арихметики” Шапошникова – 350.000 примірників; “Задачника” Н. Шульгиної-Іщук – 35.000 примірників; “Задачника” Шульца – 90.000 примірників; “Задачника” Верещагіна – 30.000 примірників; “Алгебри” Борошка – 20.000 примірників; “Алгебраїчного задачника” Шапошникова – 35.000 примірників. Всього було видано 1.620.000 примірників шкільних книжок для народних шкіл і 345.000 примірників книжок для шкіл середніх. Спеціальною ухвалою Ради Міністрів від 29 червня 1918 року було виділено 10.000 крб. на видання книжки “Порадник діячам позашкільної освіти і дошкільного виховання”¹⁰⁷. Окрім цього, в справі заснування Української академії наук в Києві було надруковано “Пояснюючу записку Міністра Народної Освіти та Мистецтва, подану до Ради Міністрів Української Держави. Київ. 1918. Ст. 26.8”¹⁰⁸.

Від моменту сформування, на початку травня 1918 р., Міністерство народного здоров’я та опікування мало перед собою дуже складні завдання – змінити на краще санітарно-епідеміологічну та медичну ситуацію в Україні, яка була найближчим запіллям російської армії в Першій світовій війні. Зруйнований медичний і санітарний апарат че-

рез відсутність медикаментів і санітарних засобів уже не міг контролювати ситуацію – поширювалися пошесті, зі сходу загрожувала холера. Силами міністра В. Любинського, який був призначений на цю посаду наказом гетьмана ч. 1 від 3 травня 1918 р.¹⁰⁹, і його найближчих співробітників Є. Яковенка та Б. Матюшенка було організовано, в першу чергу, боротьбу з пошесними хворобами. Діяльність міністерства була спрямована на використання величезного майна і особистого персоналу медично-санітарних організацій військового часу, таких як Червоний Хрест, на підтримку та оновлення існуючих в Україні великих лікарських інституцій. Міністерство закуповувало медикаменти, переважно в Німеччині, які розподіляло по різних державних і громадських лікарських організаціях. “Предметом опіки Міністерства були також численні дитячі притулки, що заснувалися в часи війни для дітей біженців й сиріт, і якими також опікувалися раніше різні громадські організації”¹¹⁰.

Наказом ч. 6 по Міністерству народного здоров'я та опікування від 24.06.1918 р. на посаду відповідального редактора “Вістника Міністерства народного здоров'я і опікування” з 1 червня призначено завідувача інформаційного бюро й бібліотеки Ю. Меленевського. На відміну від інших міністерств, які видавали свої офіційні інформаційні органи лише на кількох сторінках, уже ч. 1 “Вістника Міністерства здоров'я і опікування” мало до 10 аркушів друку, що виходило із завдань цього органу.

Як і решта офіційних часописів, “Вістник Міністерства народного здоров'я і опікування” мав два основних відділи – офіційний і неофіційний. Офіційний відділ містив накази гетьмана, що стосувалися медичних та медико-санітарних питань, накази по Міністерству народного здоров'я та опікування, обіжники, накази про призначення та звільнення з посад тощо. Неофіційна частина журналу, у свою чергу, мала декілька підрозділів, що витікали із завдання “Вістника”, що були задекларовані у редакційній статті ч. 1, який побачив світ 30 липня. Зміст цього відділу мали становити:

“ ... 2. Огляди діяльності місцевих громадських організацій, які працюють в тій же сфері.

3. Огляди діяльності відповідних закордонних офіційних і громадських інституцій.

4. Оригінальні статті, огляди, реферати будуть міститись по питаннях: 1) організація медицини в селах, містах, на фабриках і заводах; 2) пошесні хвороби, епідеміологія і бактеріологія; 3) санітарна статистика; 4) медично-санітарне законодавство; 5) загальна гігієна і

засоби санітарних дослідів; 6) санітарна техніка; 7) професійна гігієна; 8) соціальна гігієна; 9) громадська психіатрія; 10) військова; 11) шляхова; 12) судова медицина; 13) шкільна гігієна; 14) медична освіта; 15) санітарна просвіта; 16) санітарно-курортні справи; 17) аптечно-фармацевтична справа; 18) медичний побут; 19) опікування калік і не здатних до праці; 20) охорона материнства і опікування дитинства.

5. Sprawozdania zasedań i z'їздів.

6. Медична бібліографія, біографія, некрольоги, справочний відділ, вільні посади, запитання і відповіді на них, хроніка, всякі дрібні відомості”¹¹¹.

Щодо мети і завдань “Вістника Міністерства народного здоровля і опікування”, проблем і шляхів їх розв’язання, то редакція бачила це так: “... Тільки в повному контакті та в дружнім співробітництві з широкими лікарськими і громадськими колами України Міністерство розуміє можливою свою роботу. Зробити це співробітництво найбільш міцним і постійним, це є першою метою, яку редакція ставить “Вістникові Міністерства Народного Здоровля і Опікування”. Санітарна Рада, медично-громадські з’їзди і, нарешті, “Вістник” – ось кільці того ланцюга, який повинен міцно зв’язати Міністерство із суспільством, притягти самі широкі лікарські і громадські верстви до обговорення тих широких і вельми важливих чергових завдань державного значення, які стоять зараз перед Міністерством”. І про завдання самого Міністерства народного здоровля і опікування: “... приймати енергійної культури в сфері народного здоровля, пійти в цьому напрямку якомога дедалі на зустріч змаганням культурних сил України... принаймні, на перший час, поки зросте і зміцніє приватна громадська ініціатива”¹¹².

Ці дві мети цілком твердо окреслювали характер і напрям журналу. Зауважимо, що редакційний комітет, до якого входили Д. П. Бобров, Т. Ф. Влойків, О. Я. Говсіїв, О. В. Глівко, В. М. Гаккебуш, проф. Добровольський, інж. О. А. Земляніцин, В. О. Кир’яков, проф. О. В. Корчак-Чепурківський, С. Є. Корженевський, М. П. Левицький, Ю. Ф. Меленевський, провізор Л. К. Морейніс, проф. М. П. Нещадименко, С. А. Тамілін, В. В. Удовенко, серед своїх завдань задекларував те, що “Вістник Міністерства народного здоровля і опікування” не має на меті стати органом суто урядовим. Ось чому в редакційній статті говорилося про створення урядового медичного офіціозу: “В грудні 1917 р. Головне Медично-Санітарне Управління ухвалило видавати “Вістник Головного Медично-Санітарного Управ-

ління”. Тоді ж у загальних рисах було ухвалено програму “Вістника”, але події місяця січня позбавили Управління видати перше число ... 28 березня відбулась нарада Управління в складі Г. Ф. Влайкова, А. А. Говсїва, О. В. Корчака-Чепурківського, М. П. Левицького, Б. П. Матюшенка, Ю. Ф. Меленевського, котра ухвалила загальні підвалини щодо видання “Вістника”, а саме завдання “Вістника” – сприяти розробленню питань охорони народного здоровля і державного опікування на Україні...”.

Окрім видавання “Вістника Міністерства народного здоровля і опікування”, міністерство, зокрема відділ санітарної просвіти, що його очолював Ю. Меленевський, мало такі завдання: “... утворення постійних музеїв і мандрівних медично-санітарних і гігієнічних виставок, а також агітацію гігієнічно-санітарних знань шляхом популярних лекцій, відповідної літератури, агітації в часописах...” Так, у ч. 1 “Вістника” у розділі “Хроніка в Міністерстві народного здоровля і опікування” подаються такі інформації про результати цієї діяльності: “Досі зроблено: утворено окремі секції для детального вироблення програми виставок і розгляду популярної літератури по питаннях: 1) анатомії і фізіології, 2) гігієни, 3) бактеріології, 4) пранцям, 5) сухотам, 6) пияцтву, 7) гігієни материнства і дитини, 8) першій допомозі в нещасних випадках, 9) допомоги калікам, 10) професійної гігієни. Програма виставок по цим відділам вже складена.

Роздивлялися брошуру про пияцтво і про охорону здоровля під час праці при сільськогосподарських машинах”.

При відділі санітарної просвіти було створено інформаційно-видавничий відділ, який очолив Ю. Меленевський, і до якого входили: секретар-редактор – В. Я. Підгаєцький, завідувач контори – О. І. Крупський, завідувач інформаційного бюро – В. В. Піотровський, бібліотекар – М. В. Мініцький. Цей інформаційно-видавничий відділ видав плакати про холеру і брошуру М. П. Левицького “Про холеру”.

Звертають на себе увагу і такі публікації у ч. 1 “Вістника”: “Фрагменти по філософії медицини” С. Таміліна, “Краєвий Медично-Санітарний з’їзд України 16-19 жовтня 1917 р. у м. Києві”, “До питання про медично-санітарний устрій на Україні при будівництві її на демократичних підвалинах” М. Малигіна та ін. Відділ “Бібліографія санітарно-медичних видань” подав досить широку палітру фахових санітарно-медичних періодичних видань, що виходили в Україні, а саме: “Українські медичні вісти”, “Згода” – місячник Всеукраїнської фельдшерсько-акушерської спілки, “Наше слово” – місячний профе-

сійний орган фельдшерів, “Вістник Всеукраїнської спілки лікарських помішників, помішниць і акушерок”.

Треба зазначити, що Міністерство народного здоров’я і опікування дуже багато уваги приділяло українізації. Так, доктор М. Галин, керівник Термінологічної комісії міністерства підготував до друку “Матеріали до української медичної термінології” та “Російсько-український медичний словник”, який, щоправда, побачив світ у Києві тільки 1920 р. Останнє число “Вістника Міністерства народного здоров’я і опікування” вийшло 23 грудня 1918 року, про що свідчать архівні матеріали¹¹³.

Інформаційна та пресова діяльність уряду Української держави 1918 р. відбувалася на більш вищому рівні, ніж діяльність уряду УНР. Маючи центральний урядовий орган “Державний Вістник” та інформаційне агентство УГА, уряд також подбав про швидкий розвиток та функціонування міністерських інформаційно-пресових структур, які виконували чи не найважливіше завдання – ознайомлення уряду та громадянства зі станом справ у тому чи іншому міністерстві, про успіхи чи провали в його діяльності.

Щодо питання ефективності діяльності інформаційних органів гетьманських урядів, треба визнати, що “завдяки” політиці гетьмана П. Скоропадського існував прецедент для мовної боротьби у суспільно-політичному житті, і преса була тому найкращим прикладом. Це мовне протистояння було відсутнє аж до занепаду Держави.

¹ Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр.: Українська Гетьманська Держава 1918 р. – Нью-Йорк, 1954. – Т. 2. – С. 18.

² Там само. – С. 31-32.

³ Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції. 1917-1920 рр. – Нью-Йорк, 1969. – Т. 2. – 167 с.

⁴ Вісти Всеукраїнського З’їзду Демократів-Хліборобів. – 1918. – 29 квітня.

⁵ Державний Вістник. – 1918. – Ч. 1.

⁶ Там само.

⁷ Скоропадський П. Спомини. – К., 1992. – С. 98.

⁸ Там само. – С. 84.

⁹ Державний Вістник. – 1918. – Ч. 1.

¹⁰ Державний Вістник. – 1918. – Ч. 13.

¹¹ Там само. – Ч. 5.

¹² Сосновський М. Дмитро Донцов: політичний портрет. – Нью-Йорк; Торонто, 1974. – 143 с.

¹³ Уривок зі “Споминів” Гетьмана Павла Скоропадського // Хліборобська Україна. – 1924-1925 рр. – Кн. 5. – С. 62.

¹⁴ Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр.: Українська Гетьманська Держава 1918 р. – Нью-Йорк, 1954. – Т. 2. – С. 261.

¹⁵ Скоропадський П. Спогади. – К., 1995. – С. 129.

¹⁶ Сосновський М. Дмитро Донцов: політичний портрет. – Нью-Йорк; Торонто, 1974. – С. 146.

¹⁷ Донцов Д. Рік 1918. – Київ-Торонто: Гомін України, 1954. – С. 15.

¹⁸ Там само. – С. 19.

¹⁹ Там само. – С. 19.

²⁰ Там само. – С. 15.

- ²¹ Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр.: Українська Гетьманська Держава 1918 р. – Нью-Йорк, 1954. – Т. 2. – С. 70.
- ²² Державний Вістник. – 1918. – Ч. 43.
- ²³ Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр.: Українська Гетьманська Держава 1918 р. – Нью-Йорк, 1954. – Т. 2. – С. 112.
- ²⁴ Там само. – 1918. – Ч. 47.
- ²⁵ Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр.: Українська Гетьманська Держава 1918 р. – Нью-Йорк, 1954. – Т. 2. – С. 101.
- ²⁶ Там само. – 1918. – Ч. 8.
- ²⁷ Там само. – 1918. – Ч. 21.
- ²⁸ Там само. – 1918. – Ч. 25.
- ²⁹ Там само. – 1918. – Ч. 30.
- ³⁰ Там само. – 1918. – Ч. 44.
- ³¹ Там само. – 1918. – Ч. 73.
- ³² Там само. – 1918. – Ч. 33.
- ³³ Державний Вістник. – 1918. – Ч. 32.
- ³⁴ Там само. – 1918. – Ч. 41.
- ³⁵ Там само. – 1918. – Ч. 32.
- ³⁶ Там само. – 1918. – Ч. 24.
- ³⁷ Там само. – 1918. – Ч. 16.
- ³⁸ Там само. – 1918. – Ч. 67.
- ³⁹ Там само. – 1918. – Ч. 30.
- ⁴⁰ Там само. – 1918. – Ч. 69.
- ⁴¹ Там само. – 1918. – Ч. 71.
- ⁴² Центральний державний архів вищих органів влади та управління в м. Києві (ЦДАВО). – Ф. 1184, оп. 2, спр. 1, арк. 13.
- ⁴³ Там само. – Ф. 1184, оп. 2, спр. 1, арк. 43.
- ⁴⁴ Відомости Харківщини. – 1918. – Ч. 9.
- ⁴⁵ Там само. – 1918. – Ч. 16.
- ⁴⁶ Там само. – 1918. – Ч. 54.
- ⁴⁷ Там само. – 1918. – Ч. 55 (1).
- ⁴⁸ Там само. – 1918. – Ч. 2.
- ⁴⁹ Полтавські Губерніяльні Відомости. – 1918. – Ч. 81.
- ⁵⁰ Вістник Одеси. – 1918. – Ч. 117.
- ⁵¹ Там само. – 1918. – Ч. 181.
- ⁵² Катеринославські Губерніяльні Відомости. – 1918. – Ч. 32.
- ⁵³ Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр.: Українська Гетьманська Держава 1918 р. – Нью-Йорк, 1954. – Т. 2. – С. 60-61.
- ⁵⁴ Там само. – С. 148.
- ⁵⁵ Копиленко О., Копиленко М. Держава і право України 1917-1920 рр. – К., 1996. – С. 98.
- ⁵⁶ Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр.: Українська Гетьманська Держава 1918 р. – Нью-Йорк, 1954. – Т. 2. – С. 150.
- ⁵⁷ Державний Вістник. – 1918. – Ч. 60.
- ⁵⁸ Там само. – 1918. – Ч. 62.
- ⁵⁹ Косаренко-Косаревиц В. Українська дипломатична місія до Скандинавії // Вісник. – 1955. – Ч. 4. – С. 22-24; Ч. 5. – С. 30-31.
- ⁶⁰ Трембицький В. Консуляти в Українській державі 1917-1920 рр. і Українська консульська служба // Вісник. – 1968. – Ч. 2. – С. 21-22.
- ⁶¹ ЦДАВО. – Ф. 3619, оп. 3, спр. 1, арк. 23.
- ⁶² Васильківський Л. Причинки до історії української дипломатії в 1917-1921 рр. (III) // Сучасність. – 1970. – Ч. 10. – С. 112.
- ⁶³ Там само. – С. 111.
- ⁶⁴ Там само. – С. 113.
- ⁶⁵ Там само. – С. 114.
- ⁶⁶ Там само. – С. 114.
- ⁶⁷ Там само. – С. 117.
- ⁶⁸ Причинки до історії української дипломатії 1917-1921 рр. (IV). Діяльність українського посольства в Швейцарії в насвітленні д-ра медицини Євмена Лукасевича (II) // Сучасність. – 1970. – Ч. 11. – С. 76.
- ⁶⁹ Скоропадський П. Спогади. – К., 1992. – С. 198.
- ⁷⁰ Державний Вістник. – 1918. – Ч. 1.
- ⁷¹ Там само. – 1918. – Ч. 4.

- ⁷² Уляновський В. Церква в Українській Державі 1917-1920 рр. (Доба Гетьманату П. Скоропадського). – К., 1995. – С. 71.
- ⁷³ ЦДАВО. – Ф. 1064, оп. 1, спр. 295, арк. 1-4.
- ⁷⁴ Там само. – Ф. 1071, оп. 1, спр. 314, арк. 1-6.
- ⁷⁵ Там само. – Ф. 1071, оп. 1, спр. 258, арк. 1.
- ⁷⁶ Уляновський В. Церква в Українській Державі 1917-1920 рр. (Доба Гетьманату П. Скоропадського). – К., 1995. – С. 112.
- ⁷⁷ Слово. – 1918. – Ч. 1.
- ⁷⁸ ЦДАВО. – Ф. 1071, оп. 1, спр. 317, арк. 12.
- ⁷⁹ Там само. – Ф. 1071, оп. 1, спр. 30, арк. 1.
- ⁸⁰ Конституційні акти України 1917-1920 рр. Невідомі Конституції України. – К., 1992. – С. 84.
- ⁸¹ Копиленко О., Копиленко М. Держава і право України 1917-1920 рр. – К., 1996. – С. 101.
- ⁸² Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр.: Українська Гетьманська Держава 1918 р. – Нью-Йорк, 1954. – Т. 2. – С. 235.
- ⁸³ Там само. – С. 238-239.
- ⁸⁴ Монкевич Б. Організація регулярної армії Української Держави 1918 року // Україна в минулому. – Київ-Львів, 1995. – Вип. 7. – С. 72.
- ⁸⁵ ЦДАВО. – Ф. 1184, оп. 2, спр. 1, арк. 13.
- ⁸⁶ Державний Вістник. – 1918. – Ч. 4.
- ⁸⁷ Армія. – 1918. – Ч. 6.
- ⁸⁸ Там само. – 1918. – Ч. 1.
- ⁸⁹ Скоропадський П. Спогади. – К., 1995. – С. 48.
- ⁹⁰ Державний Вістник. – 1918. – Ч. 16.
- ⁹¹ Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920 рр. – Відень, 1921. – Т. 3. – С. 36-37.
- ⁹² Там само.
- ⁹³ ЦДАВО. – Ф. 1184, оп. 1, спр. 3, арк. 22.
- ⁹⁴ Там само. – Ф. 1184, оп. 1, спр. 4, арк. 5.
- ⁹⁵ Там само. – Ф. 1184, оп. 1, спр. 4, арк. 7.
- ⁹⁶ Там само. – Ф. 1184, оп. 1, спр. 5, арк. 1-1 зв.
- ⁹⁷ Там само. – Ф. 1184, оп. 1, спр. 5, арк. 19 – 19 зв.
- ⁹⁸ Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920 рр. – Відень, 1921. – Т. 3. – С. 37.
- ⁹⁹ Там само.
- ¹⁰⁰ Нова рада. – 1918. – Ч. 111.
- ¹⁰¹ ЦДАВО. – Ф. 1184, оп. 1, спр. 7, арк. 16.
- ¹⁰² Там само. – Ф. 1184, оп. 1, спр. 7, арк. 20.
- ¹⁰³ Вісти Краєвої Преси. – 1918. – Ч. 57.
- ¹⁰⁴ Вісти Закордонної Преси. – 1918. – Ч. 25.
- ¹⁰⁵ Вістник Київської Округи Водяних Шляхів. – 1918. – Ч. 9.
- ¹⁰⁶ Там само. – 1918. – Ч. 22.
- ¹⁰⁷ Вістник. – 1918. – Ч. 20.
- ¹⁰⁸ Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр.: Українська Гетьманська Держава 1918 р. – Нью-Йорк, 1954. – Т. 2. – С. 362.
- ¹⁰⁹ Вістник Міністерства народного здоров'я та опікування. – 1918. – Ч. 1.
- ¹¹⁰ Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр.: Українська Гетьманська Держава 1918 р. – Нью-Йорк, 1954. – Т. 2. – С. 314.
- ¹¹¹ Вістник Міністерства народного здоров'я та опікування. – 1918. – Ч. 1.
- ¹¹² Там само.
- ¹¹³ ЦДАВО. – Ф. 1035, оп. 1, спр. 82, арк. 1-69.

Розділ III ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДИРЕКТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

3.1. Агітаційно-пропагандистська діяльність УНС і Директорії УНР (травень 1918 р. – грудень 1918 р.)

Після створення (ще у травні 1918 року) Українського національно-державного союзу, до якого ввійшли представники українських соціалістів-федералістів, соціалістів-самостійників, соціалістів-революціонерів, соціал-демократів, а також деяких українських організацій, зокрема Поштово-телеграфної спілки та Об'єднаної ради залізниць України, було започатковано добу активного спротиву гетьманській формі правління і німецькій військовій окупаційній адміністрації в Україні. Вже 24 травня 1918 р. гетьманові було передано спільно вироблений політичний меморандум, що висловлював засади Українського національно-державного союзу, його незадоволення діяльністю гетьманського уряду і вотум недовір'я: "Все доводить, що сучасний кабінет міністрів врятувати державу від анархії й безладдя, установити тверду владу, оперту на довіррю народа, та зміцнити самостійну Українську Державу не зможе..."

Добрий державний лад може завести тільки н а ц і о н а л ь н и й д е м о к р а т и ч н и й кабінет, складений в більшості відомих українських діячів, взагалі з осіб української орієнтації, які мали б повне довірре широких українських мас"¹.

30 травня було передано подібний меморандум-звернення Українського національно-державного союзу до німецького народу: "В цей грізний час небезпеки для життя українського народу та його держави Союз всіх українських національних партій звертається до німецького народу і з повним розумінням ваги менту для будучини наших обопільних відносин кличе: Берестейська умова повинна бути свято додержана і військове німецьке командування не має втручатися до нашої внутрішньої боротьби, не має підтримувати московську меншість, яка нині через Раду міністрів захопила владу на Україні!"². Треба зауважити, що за своїм змістом і емоційним забарвленням ці два документи мало чим відрізнялися від "Грамоти до всього Українського Народу" гетьмана Павла Скоропадського від 29 квітня 1918 р., в якій, зокрема,

говорилося: “Бувше Українське Правительство не здійснило державного будування України, бо було зовсім не здатне до сього. Бешкети й анархія продовжуються на Україні, економічна руїна й безробіття збільшуються і розповсюджуються з кожним днем і врешті перед найбагатшою колись Україною стає грізна мара голоду”³.

Про те, в якому напрямі працювала політична думка протигетьманської опозиції, свідчить меморандум Всеукраїнського земського з'їзду, який відбувся в червні 1918 р. у Києві, що також був переданий гетьманові. Серед багатьох пунктів, що стосуються гетьманської політики, є характеристика пресової політики уряду Гетьмана: “... Разом з загальним скасуванням горожанських вільностей повернулось і старе відношення до преси: цензурні заборони тяжать над живим словом, урядові ж відповідальні інформаційні органи (як УТА) тенденційно переказують або фальсифікують факти життя, і преса втрачає вплив і значення для населення; ширяться чутки і провокація”⁴.

На початку серпня 1918 р. Український національно-державний союз перетворився в Український національний союз, який, маючи розгалужену мережу своїх відділків по Україні, став тією силою, тиск якої на владу значно посилювався. Про значення створення єдиної національної опозиції писав В. Винниченко в статті “Рано втомлюватись”, що була надрукована в “Робітничій газеті” від 17 вересня 1918 року: “...з'єднавшись в “Національний союз”, ми мусимо дбати про те, щоб ні одне місто, містечко, село, чи один куток загроженої, оточеної ворогами України не лишився не з'єднаним в цю всенациональну організацію. На нашу мову, на нашу душу й тіло роблять отвертий замах. Вовки вже настільки “обнаглили”, що хапають за ноги...”

Треба рятувати Рабиню-Мати, оточену розлюченою зграєю “братів”⁵.

Від 18 вересня 1918 р. головою Українського національного союзу стає В. Винниченко. Спочатку новостворений Союз діяв у цілком легальній формі і ставив собі такі завдання: “1) створення міцної самостійної держави; 2) боротьба за законну демократичну владу в Україні, відповідальну перед парламентом; 3) боротьба за демократичний виборчий закон до всіх установ; 4) оборона прав українського народу і його держави в міжнародній політиці”⁶.

Проте несподівана зміна міжнародної ситуації, спричинена насамперед революцією в Німеччині, зумовила й різку зміну планів Національного союзу, який почав готувати протигетьманський збройний виступ.

14 листопада гетьман П. Скоропадський видав “Грамоту”, в якій заявив: “Нині перед нами нове державне завдання. Держави Згоди здавна були приятелями колишньої великої і єдиної Російської Держави. Тепер, після пережитих Росією великих заворушень, умови її майбутнього існування повинні, безумовно, змінитися. На інших принципах, на принципах федеративних повинна бути відновлена давня майбутність і сила Всеросійської Держави. В цій федерації Україні належить зайняти одно з перших місць... Їй першій належить виступити в справі утворення Всеросійської федерації, якої метою кінцевою буде відновлення Великої Росії... Глибоко переконаний, що інші шляхи були б загибіллю для України, я кличу всіх, кому дорога її майбутність, тісно зв’язана з будучиною і щастям всієї Росії, з’єднатися біля мене і стати грудьми на захист України і Росії”⁷.

15 листопада 1918 р. новосформований Кабінет Міністрів на чолі з Гербелем оголосив про свої найближчі завдання: “Праця коло відбудовання єдиної Росії на федеративних основах...”⁸.

Українське суспільство зустріло грамоту гетьмана вороже, в тому числі і в Українському національному союзі, хоча перед її оголошенням не всі члени Союзу були за збройне повстання проти гетьмана, бо дехто ще вірив, що він не піде за російськими монархістами. Але фактична ліквідація української державності і передача влади урядові, що складався з “великонеділимського” елемента, остаточно розвіяв ці сподівання.

13-го листопада в приміщенні Міністерства шляхів відбулося таємне засідання за участі всіх партій, навіть соціалістів-федералістів. На засіданні “було вибрано Директорію в такому складі: Голова Директорії В. Винниченко. Члени: С. Петлюра й Ф. Швець. Власне, Директорія, на думку того засідання, мала бути тільки з трьох чоловік. Двох же було подано тільки тимчасово. Це були: А. Макаренко і П. Андрієвський, але потім забулося, й Директорія виступала все в складі п’ятерки чоловік”⁹.

Микита Шаповал у своїй праці “Велика революція” зазначає, що він і В. Винниченко прийшли до такої думки щодо платформи повс-

тання: “Повалення гетьманщини і відновлення УНР, усунення німців з України, скликання Українських Установчих Зборів. На час боротьби провід мав би бути доручений 3-5 особам (назву для колегії ми придумали: Директорія. УНСоюз мав би вибрати Директорію, а коли б повстання скінчилося успіхом, то Директорія скликала б українські Установчі Збори”¹⁰.

13-14 листопада Директорія мала виїхати з Києва до Білої Церкви. “В місті лишався ще на один день Голова Директорії для складення й випуску відозви від імені Директорії й призначення заступників її в Києві для координації революційної акції”¹¹. Заклик-відозву до населення було підготовлено і розклеєно по місту в ніч з 14 на 15 листопада. М. Стахів, щоправда, у своєму дослідженні “Україна в добі Директорії УНР” подає іншу дату – 15-16 листопада.

У заклику сказано: “Громадяни!.. Останнім зрадницьким актом генерала-гетьмана П. Скоропадського про скасування самостійности Української Держави український нарід віддається остаточно на поталу поміщицько-бюрократичній реакції та на цілковите поневолення. Сформований новий уряд із представників реакційних клас, які мають творити єдину неділиму Росію, виразно говорить про те, що чекає український нарід, коли він не встане рішуче й до останнього чоловіка в оборону свого життя.

Український Національний Союз, яко найвище представництво організованої української демократії, вживав до останнього дня всіх заходів, щоб мирно, без пролиття крові і дезорганізації громадського життя захистити і одстояти права народу. Але всі мирні заходи української демократії весь час зустрічали лютий опір з боку поміщиків, бюрократії та буржуазії.

Отже, настав час залишити мирні заходи.

Од імені організованої української демократії, від усього активного народнього громадянства, яке обрало нас, ми, Д и р е к т о р і я У к р а ї н с ь к о ї Н а р о д н о ї Р е с п у б л і к и , цим оповіщаємо:

Генерал Павло Скоропадський є насильник і узурпатор народньої влади. Все Правительство його, як протинародне, протинаціональне, оповіщаємо недійсним.

Пропонуємо генералові П. Скоропадському і його міністрам залишити обманом і насильством захоплені ними урядові посади.

В ім’я спокою, порядку в Республіці, пропонуємо зробити це негайно, без пролиття крові”.

Далі йшли заклики до російських офіцерських організацій та німецького війська скласти зброю і не втручатися в українські справи, з погрозою “консеквенцій у випадку невиконання цього поклику до них”.

Ще один характерний уривок із цієї відозви: “Всі останні чесні громадяни, як Українці, та і не-Українці, повинні разом з нами стати збройною дружньою силою проти ворогів і злочинців народу й тоді всі соціальні й політичні здобутки революційної демократії будуть повернені. А Установчі Українські Збори твердо й непохитно закріплять їх на українській вільній землі”. Відозва закінчувалася закликом: “До зброї, громадяни, і до порядку”¹².

Заклик Директорії УНР від 15 листопада, яким проголошувалося повстання, містив правну основу всієї акції і конституційну програму. В ньому було визначено основні завдання Директорії:

“1) Має повернутися весь попередній демократичний лад (“здобутки”) в Українській Державі, знищені режимом гетьмана Павла Скоропадського. Це кожний громадянин мусів розуміти, як повернення режиму Української Центральної Ради до часу, поки не зійдуться Установчі Збори України. Тому, що в декларації нічого не говориться про вибори до цих Установчих Українських Зборів, то кожний мусів розуміти це приречення, як скликання після перемоги повстання вже вибраних за УЦРади послів Установчих Українських Зборів.

2) Влада Директорії має бути тимчасова, короткотривала, до часу усунення режиму гетьмана Скоропадського, але в тому часі вона з природи речі має бути диктаторська.

3) Про спосіб організації адміністрації в країні на звільнених від режиму гетьманщини територіях і про організацію центральної влади до часу відновлення “здобутків революції” з попереднього періоду УЦРади в декларації не сказано нічого, але розуміється само собою, що все має йти демократичним шляхом”¹³.

Саме цю декларацію від 15 листопада, на нашу думку, можна вважати першим прикладом інформаційно-агітаційної діяльності Директорії як нового уряду, який хоч і не був легітимним, але виявляв неабияку активність у цій ділянці.

Уже з початком військових дій проти гетьманських військ надзвичайно сильно постала проблема інформації й пропаганди, а тому було створено структуру, що повинна була займатися цими проблемами, Інформаційне бюро при Директорії УНР, яке очолив Н. Григорієв, голова Організаційного бюро центральної течії Україн-

ської партії соціалістів-революціонерів¹⁴. Як згадує Осип Назарук у своїх мемуарах “Рік на Великій Україні”, “ще перед заняттям Києва говорив Винниченко про потребу налагодження агітаційної й просвітної праці на велику міру...”¹⁵. Так, уже після оголошення декларації 15 листопада враз із початком повстання у багатьох містах України, де ще свого часу були створені відділи Українського національного союзу, починають видаватися силами Інформаційного бюро часописи, основним завданням яких було провести відповідну агітаційно-пропагандистську роботу і мобілізувати населення до антигетьманського повстання по всій Україні. Ще 14 листопада 1918 р. починає виходити перша республіканська газета “Воля” за редакцією М. Любченка, а видавало її Інформаційне бюро при головнокомандувачі південно-західним районом республіканських військ. Часопис виходив двома мовами – українською і російською. За кілька днів, а саме 27 листопада 1918 р., у Катеринославі вийшло перше число (хоч і без нумерації) “Бюлетеня штабу Республіканських військ Катеринославщини”. Це, власне, був агітаційний листок. 29 листопада 1918 р. появляється у Вінниці перше число “Республіканських вістей”, що їх видавала Вінницька філія Національного союзу. Часопис редагував комітет, він мав структуру урядового органу, оскільки тут була офіційна й неофіційна інформаційна частина. В часі повстання газета дуже часто нагадувала листівку – “агітку”, яка рясніла гаслами на кшталт “Нехай живе Українська Народня Республіка!”, “Нехай живе Українська Революція!” та закликами до боротьби з режимом. Кожне число часопису містило військовий бюлетень Головної команди, що вміщував офіційну інформацію з місць боїв з гетьманськими військами, заклики Інформаційного бюро армії Української Народної Республіки “До Українського Народу”¹⁶, “Єднаймося!”¹⁷. Серед серйозних публіцистичних матеріалів слід назвати статті “Свобода і Демократія”¹⁸ і “До історії організації повстання”¹⁹. Було надруковано і “Оповідання Німецької Команди міста”, де говорилося: “Злобно поширювані по місті поголоски, неначебто німецькі війська задумували виступ проти нової української республіканської влади в користь якоїсь партії, є неправдиві і вповні видумані. Німецькі війська не бажають нічого іншого, як в спокою очікувати хвилі свого від’їзду в батьківщину...”²⁰. Тим самим німецьке військове командування за-свідчило новій українській владі свою лояльність та нейтральність.

Часопис “Республіка” появилася в Житомирі як орган Інформаційного бюро штабу головнокомандувача південно-західного району

за редакцією М. Любченка 30 листопада 1918 р. Уже 12 грудня 1918 р у ч. 2 часопису вийшла редакційна стаття за підписом М. Любченка “Тепер або ніколи!”²¹ – яскравий приклад палкої публіцистики революційної доби. Завдання ж і мету часопису редакція з’ясувала тільки в ч. 3 від 5 грудня 1918 р.: “З початком листопадової революції значна частина України залишилася без друкованого слова, тому що великі центри, доставляючі пресу для провінції – Київ і Одеса – опинилися в руках ворога, тому були відрізані від інших частин держави.

Між тим момент потребує якомога більш ясного висвітлення подій і завдань республіканського уряду, а тому, на думку командувача південно-західного району республіканських військ полковника Оскілка при його штабі було організовано Інформаційне бюро, яке взяло на себе роботу по виданню газет, брошур, летючок для населення і війська. Інформаційне бюро видає за редакцією М. П. Любченка дві газети – “Воля” (Бердичів) і “Республіка” в Житомирі. Обидві газети, крім точної інформації про події в Україні та розпоряджень республіканської влади, містять також загальногазетний матеріал у вигляді статей, фельєтонів, белетристики. До участі в газеті залучені видатні літературні сили.

З сьогоднішнього дня “Республіка” буде виходити в Житомирі щоденно. Обидві газети Інформаційного Бюро друкуються українською і російською мовами, щоб бути приступними для широких кіл населення. Передбачається також поміщення матеріалу на єврейській мові”²².

На початку грудня 1918 р. почав виходити часопис “Життя і воля”, який видавало в Бердичеві Інформаційне бюро при Бердичівській залозі, а редагувала комісія Інформаційного бюро штабу оперативних сил південного району; від ч. 10 за 27.12.18 редактором стає письменник Данило Мамчур. Тоді ж появляються і харківські “Республіканські вісти” – щоденник, орган Українського національного союзу в Харкові, в редагуванні якого брали участь Г. Вашлак, П. Волосенко, Я. Довбищенко, Г. Добросюк, Н. Жилін, М. Ковалів, С. Кривецький, Т. Кулінич, І. Нічка, М. Петренко, О. Полоцький, П. Єващенко, В. Горський. 12 грудня 1918 р. у Житомирі починає виходити “Вістник Волинського губерніяльного комісара Директорії Української Народньої Республіки” за редакцією Копецького. На тлі інших видань це вирізнялося особливою неохайністю: багато неточностей в датуванні, численні номерів, велика кількість граматичних

помилкок. Ймовірно, всього вийшло 10 чисел часопису, а останнє, з відомих, датоване 31 грудня 1918 р.

Інформаційне бюро філії Національного союзу при штабі Комендатури українського республіканського війська м. Васильків від 17 грудня 1918 р. видавало “Васильківські вісти”. Досить “бідний” репертуар публіцистичних, авторських матеріалів, які містилися переважно (!) у ч. 2: “Шляхом боротьби” Хорішенка, “Що зробила Васильківська “Просвіта?” Слідкувача, “Славний Чередниченко (біографічний нарис)” Семена Кравчука²³. Взагалі цей часопис характерний своїм яскраво антибільшовицьким, антирадянським і антиросійським забарвленням.

У числі від 19 грудня 1918 р. у редакційній інформації “До читачів” читаємо: “останнє число читаєте Ви ... все, що могли дати читачам, ми дали...”

Інформаційне бюро Ставки в Катеринославі розпочало видання “Республіканця”, органу штабу республіканських військ Катеринославщини, що виходив спочатку під керівництвом редакційної комісії, а від ч. 18 за 4 січня 1919 р. за редакцією С. В. Бачинського.

Від середини грудня 1918 р. штаб армії головнокомандувача Лівобережної України отамана П. Болбочана розпочав видання “Бюлетеня Штабу Армії Головнокомандувача Лівобережної України” в м. Кременчук. Це видання більш подібне до листівки, бо текст містився на одній сторінці аркуша.

Серед часописів цієї групи можна назвати газету Олександрівського відділу Українського національного союзу “Дзвін”, перше число якого вийшло у другій половині 1918 р. Матеріали, що друкувалися у “Дзвіні”, свідчать про те, як завирувало українське культурне та громадсько-політичне життя після повстання проти гетьмана. Так, у числі від 4 січня 1919 р. було надруковано репертуар театру “Просвіта” при Народному домі: “Степовий гість” Б. Грінченка, “Суєта” І. Карпенка-Карого, “Крути та не перекручай” М. Старицького, “Житейське море” І. Карпенка-Карого, “Балмаскарад”, “Ялинка для дітей”, “Брат на брата” Ф. Грищинського, “Криваве щастя” К. Барвінського, “Мазепа” К. Мірославського”²⁴.

“Переяславські вісти” – орган Переяславського інформаційного бюро, перше число якого вийшло 15 грудня 1918 р. Цей неперіодичний часопис повторив шлях інших часописів, які, виконавши своє призначення, “тихо” зникали до кінця 1918 р.

Серед часописів, що виходили і в 1919 р., треба назвати вже згадувані вінницькі “Республіканські вісти”, орган філії УНС (останнє відоме число – 52, датоване 11 лютого 1919 р.), олександрівський “Дзвін” (виходив, ймовірно, до ч. 3 від 7 січня 1919 р. – це останній відомий випуск), орган штабу Південно-східної групи республіканських військ “Республіканець”, який раніше виходив у м. Катеринослав, а потім продовжив виходити в Єлисаветі від ч. 32 до 31 січня 1919 р. за редакцією П.І. Коробчанського (останнє відоме число – 34 від 2 лютого 1919 р.), бердичівський часопис “Життя і воля” – орган Інформаційного бюро при Бердичівській залозі (останнє відоме число – 3 від 4 березня 1919 р.).

Одним із перших практичних кроків центрального Інформаційного бюро при Директорії УНР, в умовах розпочатого антигетьманського повстання безперечно можна вважати опрацьовану постанову-директиву від 26 листопада 1918 року, яка забороняла ворожу українській державності агітацію: “Всім губерніяльним і повітовим Комісарам про агітацію проти Директорії. Нагадується пп. Комісарам для точного неухильного виконання, що згідно постанови Директорії від 26 листопада 1918 р. під страхом кари військового часу забороняється яка-небудь агітація і підбурювання проти влади України та її Державної незалежності... Всякий, хто перешкоджає народові боротися проти гетьмана, поміщиків та капіталістів, хто перешкоджає утворенню народньої республіки, той є злочинець ...

Голова Директорії УНР В. Винниченко”²⁵.

У такому ж дусі було продубльовано цю постанову вже для війська в наказі ч. 35 отаманом Є. Коновальцем, командиром Осадного корпусу Січових стрільців: “Наказом моїм від 22. Цього грудня за ч. 21 було заборонено всяку агітацію проти існуючого державного устрою Української Народньої Республіки, її самостійності, прав Директорії, законів, установ і розпоряджень підлеглої Українському Урядові влад. В додаток до цього оповіщаю, ... що всі агітатори, котрі з метою ворожої агітації будуть з’являтися в казарми, табори та інші місця розташування війська, негайно будуть розстріляні без слідства і суду на місці свого злочинства”.

Головний отаман військ Директорії С. Петлюра у наказі ч. 15 писав: “До мого відома дійшло, що в місцевостях, оголошених на військовому стані облоги, ведуть злочинну агітацію проти Української Народньої республіки та її законної влади – Директорії – переважно люде, що не належать до громадян нашої республіки, що наїхали пе-

реважно з Великоросії... Наказую... висилати за межі України всіх ворогів української влади, замічених в злочинній агітації проти неї... 2 січня 1919 року.

Головний Отаман Петлюра”²⁵.

3.2. Преса і цензура Директорії після перемоги над гетьманом

14 грудня 1918 року республіканські війська захопили Київ, цього ж дня гетьман Павло Скоропадський підписав грамоту про зречення, де між іншим було зазначено: “Бог не дав мені сил справитися з цим завданням... Нині я, з огляду на умови, які склалися, відмовляюся від влади”. Рада міністрів під проводом Гербеля теж зробила заяву (російською мовою): “Обговоривши вимогу Директорії, рада міністрів постановила скласти свої уповноваження і передати владу Директорії”²⁶. 19 грудня Директорія в’їхала в Київ.

26 грудня 1918 року Директорія оприлюднила декларацію, де було з’ясовано, хоч подекуди і загально, її позицію в багатьох питаннях державного будівництва, які стосувалися проблеми влади, повернення контрибуцій, робочого контролю, соціальних реформ, міжнародних відносин, внутрішньої політики, виборів, діяльності Конгресу тощо. Саме ця декларація стала своєрідною конституцією Директорії. Ще перед її проголошенням, 26 грудня, Директорія провадила з представниками партій довгі переговори у справі складу Ради народних міністрів, до якої увійшло 20 осіб.

Зі спогадів О. Назарука довідуємося, що ще перед проголошенням декларації (20 грудня) до нього зателефонував В. Винниченко “і сказав, що має бути зорганізоване Головне Управління преси й пропаганди на правах окремого міністерства, а в кандидати на цей новий уряд (якому мають бути підчинені всі інформаційні бюро, всі радіостанції, державні друкарні, урядові часописи й видавництва, цензура і т. п.) видвигають між іншими мене”²⁷. Ухвалою Директорії УНР від 21 грудня 1918 р. комісаром преси та Українського телеграфного агентства призначено О. Назарука.

Аналізуючи діяльність урядового інформаційно-пресового апарату гетьмана в умовах повстання, варто підкреслити, що чи ненайважливіша інформаційна установа – Українське телеграфне агентство – з кінця листопада 1918 р. залишилася без керівництва. Д. Донцова, керівника УТА, після надрукованої в “Новій раді” 25 листопада 1918 р. його статті, де було засуджено політику гетьмана, усунуто з цієї посади. Д. Донцов у своїх спогадах “Рік 1918. Київ” пише: “Від

14-го, по заняттю Києва республіканцями, Ковальський та ще дехто, просили мене перебрати назад від Б-я (на жаль, цю особу встановити не вдалося. – О. Б.) і лишитися там аж до приходу Директорії”, але на мене виданий приказ про арешт, ... з’явилися 8 вартових добровольців, шукаючи за мною”²⁸. Таким чином, Директорія намагалася помститися і Д. Донцову, й іншим українським діячам, що були на державній службі у гетьмана. У випадку з Д. Донцовим ситуація ускладнювалася його негативним ставленням до соціалістичних ідей, які сповідували представники республіканських партій, тих партій, що підтримували Директорію. Тому на посаду Директора УТА було призначено О. Назарука, але після того, як він очолив Управління преси і пропаганди, директором УТА став В. Калинович. Директором канцелярії було призначено І. Ющишина, колишнього головного редактора офіціозу “Державний вістник”, Н. Григорієва – начальником Інформаційного бюро армії УНР (він ще на початку повстання обійняв цю посаду) та Р. Гризодуба – начальником Центрального інформаційного бюро при Директорії УНР. Завданням Українського телеграфного агентства залишалося поставляти пресі й уряду швидко і надійну інформацію про все, що діється в Україні та поза її межами, а також подавати інформації про Україну та політику уряду для іноземних інформаційних агентств для формування позитивного іміджу УНР у світі.

Треба зазначити, що республіканська влада встигла зробити кілька помилок уже в перші дні після зайняття Києва. Серед них – закриття польського по-проукраїнському налаштованого часопису “Dziennik Kijowski” за редакцією Й. Волошиновського: “Мабуть, через помилку або безголов’я, бо замикаючи той “Дзєннік”, який стояв на платформі самостійности України, нова влада лишила виходити орган “вшехполяків” в Києві, які до тої самостійности відносилися негативно. Треба було б зробити навпаки”²⁹.

Про великі проблеми в діяльності Управління преси і пропаганди згадував і О. Назарук: “Коли я сконтролював інформації..., то переконався, що на 14 начальників різних відділів тільки оден знав, що робиться в його відділі, кільки він людей має і т. п. Міліони йшли на пресу й інформування населення. Але преса поза Київ майже ніде не виходила, а в краю були великі полоси, де по двох місяцях від вибуху повстання селянство не знало нічого про нову владу”³⁰. Ситуацію погіршувала майже повна розруха на залізниці, до того ж міжпартійна ворожнеча: “Коли начальники поїздів – самостійники не приймали

преси й літератури с-р-ів і с-д-ів, представники різних партій, жалувалися на це, що за державні гроші шириться виключно партійна література. Раз візвала мене Стрілецька Рада на якийсь засідання фронтових офіцерів. Я прийшов і довідався, що до цілого ряду полків на фронті не доходить взагалі ні одна часопись, ні одна відозва, ні одна книжка! А держава видавала мільйони на це! Річ була ясна, що хтось або продавав наші видання (які ми паками висилали) на масло, або з партійних причин одні другим не допускали друкованого слова...”³¹. Відсутність трудової дисципліни, перекомплектація кадрами майже всіх державних установ: “... в бюрах звичайно навіть місця нема – таку масу урядовців приймають. Напр., в одному “архіві” при УТА, де треба було поскладати щодня троха газет, застав я “занятих” аж 5 урядовців...”³².

Усе це ускладнювало управління пресою і пропагандою в ті бурхливі часи, коли доводилося будувати державу.

Питаннями цензури на той час займалося командування корпусу Січових стрільців, хоч це й не було закріплено урядовим актом. Найпершою спробою “цензурування” Січовими стрільцями можна назвати наказ, “щоб усі російські надписи в цілیم Києві замінити українськими”³³. Тут стався дивний випадок – жодна з чужомовних газет не осудила цей наказ, але київська “Рада” помістила статтю С.Єфремова, де він прирівнював його до “насильного обтинання того, що виростло”³⁴. Тому на пропозицію Винниченка скасувати цензуру голова Управління преси і пропаганди О. Назарук відповів, що він “згодився б знести цензуру – для чужомовних газет, але не для українських. Бо тоді треба буде одного українського редактора за другим ставити під суд...”³⁵. Це ще раз свідчило про низький рівень усвідомлення серйозності моменту, про низький рівень патріотизму серед інтелігенції. Зрозуміло, що запровадження цензури не всім подобалося. Порозумівшись з головою Директорії В. Винниченком, голова Управління преси і пропаганди спочатку вирішив запровадити в Києві, а згодом і в усій державі ліцензійну систему і попередню цензуру випусків газет, тобто перших примірників кожного друкованого випуску газети чи книжки. Це була так звана превентивна цензура. Якщо урядовий цензор знаходив у якійсь публікації щось протизаконне, тоді він конфіскував або всю статтю, або відповідну її частину, але видавця і автора не притягали до відповідальності перед судом.

Голова Управління преси і пропаганди О. Назарук, який і очолював цензурний комітет, розіслав коротку інструкцію з переліком пи-

тань, що входять в засяг цензури: “1) Не допускати нічого проти самостійности української держави; 2) Не пускати злобних нападів проти українського уряду й армії”³⁶.

Для цензурного контролю було створено ще в грудні 1918 р. Київський комітет у справах друку, до якого увійшли І. Гришковський, Б. Новицький, В. Любарський, В. Трофимович. Цензорами при Київському комітеті у справах друку було призначено: Є. Якименка, О. Сорокіна, О. Якшина, Б. Турського, В. Іванова, Б. Кильвейна, М. Ітельсона. Начальником цього відділу Управління по справах друку став К. Реймерс³⁷.

Уже 26 грудня 1918 р. управління видало інструкцію ч. 571: “На основі обіжника від 21/ХІІ № 89 маю честь сповістити, що Управління по справах друку, як орган загального догляду за виходячими в світ в межах УНР творами друку, зокрема має такі завдання:

1) Приймання всіх виходячих в межах УНР творів друку, загальної реєстрації їх, складання каталогів та бібліографічних оглядів цих творів, а також постачання їми урядових інстанцій, які користуються правом одержання примірників даремно.

2) Справи по відкриттю друкарень, літографій, металографій та інших закладів для друку літер та виявлень.

3) Реєстрування та розгляд творів, призначених до публічних вистав на сценах.

4) Розгляд виданих за кордоном творів друку, одержаних з різних урядових інституцій.

5) Догляд за діяльністю місцевих комітетів та інспекторів по справах друку, розрішення їх сумнівів та питань по справах друку...

Управління по справах друку складається з 3-х відділів, а саме:

1) Загальний та реєстраційний відділ.

2) Відділ по догляду за друкарнями і пресою.

3) Театральний відділ і відділ по догляду за творами друку, які надходять з-за кордону.

Доглядові першого відділу підлягають: справи про персональний склад Управління та підлеглих йому установ і осіб...

Догляд за правильністю доставки друкованих творів, їхня реєстрація, складання каталогів і бібліографічних списків, переховування контрольних екземплярів друкованих творів, які надходять з місцевих установ, і постачання ними державних архівів. Окрім цього, на Начальникові відділу тяжить обов'язок догляду за провінційними пері-

одичними виданнями – по вказівках затверджених Начальником Управління.

Компетенції другого відділу підлягає: догляд за діяльністю місцевих установ і урядових осіб по надзору за друком і друкарнями, розслідування скарг на них, складання списків друкованих творів, які судом призначені на знищення, складання загальних інструкцій і спеціальних роз'яснень щодо питань, які торкаються діяльності установ друку. Окрім цього, Начальник відділу має обов'язки по догляду за провінційними періодичними виданнями.

Третій відділ, відділ театральний та відділ по догляду за друкованими творами, що надходять з-за кордону і слідкує за театральними п'єсами, призначеними для вистави на сценах цілої Держави; розглядає твори, що друкуються за кордоном і надходять до Управління по справах друку³⁸.

Станом на 25 грудня 1918 р. Управління у справах друку мало таких службовців: О. Андріяшев (начальник управління), Л. Семенов (помічник начальника), Я. Сурдаков (начальник загального відділу), К. Рейнерс (начальник реєстраційно-статистичного відділу). Вакантною була посада начальника театального відділу³⁹.

Питання державності української мови управління теж порушувало. Так, наказом ч. 38 від 30 грудня 1918 р. начальник управління О. Андріяшев зобов'язав службовців, згідно з розпорядженням Комісара преси, “що з сьогоднішнього дня знання української мови, слова та пера буде обов'язковим для всіх”⁴⁰.

Треба зазначити, що всі чиновники управління мали вищу освіту: “Андріяшев О. М. має 55 років, народився в Чернігові, закінчив Чернігівську гімназію та Університет Св. Володимира, українець.

Семенов Л. П. має 42 роки, народився в Ярославлі, закінчив Кадетський корпус, артилерійське училище, Військово-Юридичну академію, росіянин.

Сурдаков Я. В. має 64 роки, народився в Мінській губернії, закінчив Московський університет та Петроградську Військово-медичну академію.

Рейнерс К. К. закінчив Юридичний факультет Петроградського університету”⁴¹. Усі службовці мали, напевно, і досвід, бо О. Назарук у своїх спогадах згадував нападки з боку політичних партій за те, що він відібрав для роботи ще царських цензорів.

Уже 30 грудня 1918 р. Директорія підписала законодавчий акт, який регламентував діяльність Управління преси та пропаганди:

“Декрет про утворення Управління Преси та Інформації

§ 1

Директорія Української Народної Республіки вирішає покликати до життя Управління Преси та Інформації.

§ 2

Завданням цього Управління являється освідомляти широкі народні маси на Україні про самостійнодержавницькі інтереси Української Народної Республіки, як також заступати ці інтереси перед громадською думкою за кордоном.

§ 3

В склад Управління входять отсі існуючі вже установи:

Українське Телеграфне Агентство, Управління всіх радіо-телеграфів на Вкраїні (в порозумінню з Міністерством Почт і Телеграфів та Військовим Міністерством.

Центральне Інформаційне Бюро з усіма відділами.

Інформаційне Бюро Армії Української Народної Республіки.

Державна Друкарня.

Центральне Управління по справах друку.

Як також інші державні, земські та міські установи, які є або будуть утворені та мають зв'язок з пресою та пропагандою.

В обсяг діяльності цього Міністерства входять також усі урядові й півурядові часописи, не включаючи земських та міських.

§ 4

Внутрішній устрій Департаментів вирішить окремий статут.

§ 5

Керуючий Управління користується правами і має рішачий голос в Кабінеті Міністрів в тих справах, які торкаються його відомств”⁴².

2 січня 1919 року голова Управління преси і пропаганди О. Назарук скликав нараду представників інституцій, які входили в це управління. В нараді взяли участь: голова Управління преси і пропаганди О. Назарук, представник державної друкарні Г. Явенко, представник Інформаційного бюро при армії УНР Н. Григорійв, представник Бюро преси д-р Кічура, представник колишнього офіціозу “Державний вістник” І. Стадник, комісар радіо-телеграфної станції І. Зелінський, директор загальної канцелярії, начальник Управління у справах друку О. Андріяшев, директор УТА В. Калинович та ін. Подаємо нижче витяги з протоколу цієї наради, що дають можливість з'ясувати деякі важливі моменти діяльності всіх служб Управління

преси і пропаганди. Так, з доповіді директора Державної друкарні Г. Явенка дізнаємося, що “друкарня має в своєму розпорядженні 4 двох-альбомні машини, дві машини малого розміру, п’ять “американок” і т. д. дві ротаційні машини...

Машин для ілюстрацій немає, зате є цинкографія. Друкарня тепер належить до Державної канцелярії. Паперу мається доволі. Замовлено паперу на 2 млн карбованців. Бракує фарби і цинку. Склад співробітників – добрий. Друкарня переноситься на Печерськ, до 14 січня друкарня може бути вповні налагоджена і зможе перейняти друкування офіційних органів⁴³. Голова Інформаційного бюро армії УНР Н. Григорійв доповів, що “Бюро видало дотепер 400.000 карбованців (100.000 до приходу в Київ, 300.000 після того). Доконче потрібні асигнати грошей.

Бюро розіслало дотепер біля 60 тисяч примірників газет і 200.000 відозв. Філії Бюро існують при всіх 8 корпусних командах України. Бюро розпоряджається даліше біля 100 філіями з інструкторами. Крім того, мається цілий штат агітаторів, які щодня (в числі ок. 50) роз’їзжають по всім напрямкам України. З місцями, де стоїть військо, піддержуються телеграфний і телефонний зв’язок.

Інформаційне Бюро ділиться на три відділи: а) відділ інформаційний (розсилає за допомогою радіо, телеграфу і телефону інформації на провінцію); б) відділ інструкторсько-агітаційний – постачає в першій мірі відповідних агітаторів. Ділиться на три секції: прес-бюро, друкарська секція, секція розповсюдження. Видавнича секція видає “Ставку”, крім того, має видавати “Інформаційний Листок”. При ній існує шкільно-просвітня секція. Читалися вже лекції в Фастові, Умані і т. д.; в) видавничий відділ: у Києві працює 98 людей. До них треба долічити інструкторів на провінціях. Установити видатки неможливо, та річно буде треба не менш 50 млн карбованців.

Докладчик пропонує скасувати Центральне інформаційне бюро і нарада одногосно приймає цю пропозицію”⁴⁴.

“Представник Бюра преси д-р Кічура на цій нараді повідомив, що діяльність Бюро є тепер у стадії реорганізації – первісно було намічено три відділи: УТА, відділ краєвої преси, відділ заграничної преси.

Відділ краєвої преси закрито І. Кістяковським, а відділ закордонної сам по собі припинив своє існування після німецької революції (припинився зовсім довіз закордонної преси до Києва).

З числа співробітників обох відділів осталося лише 7 людей...

При відповідній поставці видавництва, вона потребуватиме тільки малих грошей – 2 млн карбованців річно”⁴⁵.

Четвертим доповідачем визвався редактор “Державного Вістника” І. Стадник, який з’ясував важливі питання перспектив видання офіційного органу: “Минулий рік закінчився ч. 84. Нове число “Державного Вістника” вийде тільки після 14 січня. Намічується новий плян організації цього відділу. Мається видавати 2 офіційних органи:

а) Вістник Української Народньої Республіки (щоденник, офіційна, політична газета);

б) Вістник Законів Української Народньої Республіки (періодичне видавництво Державних Законів).

“Вістник УНР” має ділитися на три часті: 1. урядову; 2. неурядову; 3. оголошення. Доповідач сподівається, що обидва видання окупляться самі по собі, але на початку державна підтримка все ж необхідна. Кошти видавництва на 1919 рік оцінювались на 1 млн карбованців, 16.000 залеглих оголошень, а також дефіцит у сумі 600.000 карбованців”.

Комісар радіо телеграфної станції І. Зеленський проінформував присутніх, що “на території України існує чотири великі радіо станції: в Києві, Жмеринці, Миколаєві й Одесі (остання попсована), крім того станція в Вінниці. За попереднім обрахунком попереднього уряду було намічено 820.000 карбованців річних витрат.

Зараз потрібен ремонт станцій. Крім того, треба перенести Миколаївську станцію до Києва.

Прийомні станції існують в Харкові, Катеринославі, Одесі, Львові, Полтаві, Чернігові, Гомелі, Рівнім, Коломиї, Вінниці, Кременчузі та Бахмачі. Крім того існують інструкторські школи”.

Начальник Управління в справах друку О. Андріяшев роз’яснив завдання, які стоять перед Управлінням: “Управління є посередником між урядом і населенням та доглядає за пресою, театрами і т. д. При Головному Управлінні зайняті 25 осіб. Річні кошти Управління і місцевих установ виносять 350.000 карбованців + господарські видатки, і того – 580.000 крб.

Д-р Назарук підкреслив, що цензура, в такій або іншій формі, існують мусить і надалі”⁴⁶.

Останнім доповідачем на нараді від 2 січня 1919 р. був В. Калинович, який очолив УТА нещодавно, тому достатньою інформацією не володів, але оцінював річні витрати Українського телеграфного агентства в 2 млн карбованців.

Уже 3 січня 1919 р. було офіційно оголошено про запровадження цензури. До кінця січня 1919 р. голова Управління преси і пропаганди вніс проект закону про повну свободу друку за умови, що в разі будь-якого порушення законів і розпоряджень будуть відповідати редактор, автор і друкарня, які цього порушення припустилися. Однак, з огляду на величезну низку законопроектів, що їх мала затвердити Директорія і Рада Міністрів, цей проект закону не пройшов усіх інстанцій, так і залишившись проектом.

Цензурні заборони діяли, і неважко переконатися, що державне будівництво тільки вигравало від них. Хоча подекуди траплялися і крайнощі: “Побачив молодий четар або прапорщик слово “федерація” в якійсь російській газеті і, не запитавши нікого, йде з відділом війська нищити протисамостійницьку газету, палить такі газети на площах Києва і т. п.”⁴⁷.

Управління планувало й іншу діяльність: організація школи українських радіотелеграфістів (було навіть підготовлено курс для радіотелеграфістів та замовлено підручник), експедицію української преси для українців у Азії, а також організацію доставки української преси на Кубань. В останньому питанні було зібрано багато інформації, але, на жаль, далі справа не пішла.

В уряді Остапенка, який було сформовано 13 лютого 1919 р., посада міністра преси й інформації залишилася за О. Назаруком. Наприкінці березня 1919 р. міністр преси й інформації О. Назарук подав у відставку, але уряд і Директорія її не прийняли, і він формально залишався на цій посаді до обрання нового уряду. Вже в наступному уряді УНР, за прем'єрства Б. Мартоса, посаду міністра преси одержав емісар ЦК УПСР І. Лизанівський, але це вже були “технічні” посади в уряді, які не мали права голосу в “політичному кабінеті”⁴⁸. Цей кабінет був сформований 9 квітня 1919 р.

3.3. Центральні урядові періодичні видання в системі Міністерства преси й інформації

Уже за кілька днів після захоплення директоріальними військами Києва за редакцією завідувача Центрального інформаційного бюро при Директорії УНР Р. Гризодуба було розпочато видання урядового офіційного органу “Вістник Української Народньої Республіки”. Перше число цього часопису вийшло ще 17 грудня 1918 р. із закликом до збройної боротьби проти влади гетьмана П. Скоропадського.

Далі в цьому ж числі було надруковано два “Накази селянам” (від 21 листопада 1918 р.). У першому було з’ясовано причини повстання проти гетьмана, сказано про керівний склад Директорії УНР та головні засади нової влади – опір злочинності і ворожій агітації, повернення землі селянам, але проти її захоплення, як також і проти грабунку панських маєтків. Другий був зовсім не оригінальний за своїм змістом – селян закликали віддавати “харч для підтримки війська та записуватися до нього”⁴⁹.

Серед найважливіших матеріалів ч. 1 “Вістника УНР” треба назвати “Наказ Директорії УНР про загальну мобілізацію”, “Наказ Армії УНР про опіку уряду над постраждалими у війні козаками і старшинами, членами їх родин. Про нагородження орденами. Про збудування пам’ятника героям в м. Києві по його здобутті”. Окремо треба виділити “Оповіщення Директорії УНР”, де, між іншим, висувалися такі завдання:

- 1) скинути гетьмана та його правительство і вернути назад УНР,
- 2) поскидати скрізь гетьманську варту і старост,
- 3) розігнати та знищити поміщицькі “каральні отряди”, що катували народ,
- 4) передати власть народові і його виборним людям, повернувши назад демократичні думи та земства,
- 5) одібрати землю в поміщиків і передати її трудяшим та безземельним і малоземельним,
- 6) повернути всі ті контрибуції, що поздирали з них поміщики та глитаї,
- 7) відновити всі ті права городського ротного клясу, що їх було здобуто за час революції,
- 8) поставити контроль робітників над фабриками, заводами...
- 9) вернути людности право вільно збиратися, говорити, видавати газети.
- 10) якомога швидше скласти Кабінет Народних Міністрів та організувати Передпарлямент”.

Наступне число появилася 19 грудня 1918 р. У ч. 2 знаходимо інформацію щодо періодичності часопису: до кінця 1918 р. він мав виходити двічі на тиждень. Далі йшла досить “смілива” декларація – “Від Директорії УНР до всіх правительств світу”, де були висловлені наївні сподівання на те, що “демократичні правительства народів світу цілком зрозуміють прагнення Українського народу і виявлять при-

родну готовність допомогти йому закінчити державну будову молоді Української Народньої Республіки”.

Тут же надруковано заклик “До Галичан і Буковинців Української Народности”, підписаний С. Петлюрою та представником Січових стрільців О. Назаруком, в якому йшлося про мобілізацію галичан і буковинців до республіканських військ. Наказом “До армії УНР ч. 2” всі військові начальники зобов’язувалися організовувати роз’яснювальну роботу серед селян. Інший, і теж дуже важливий, наказ Головного отамана С. Петлюри “Громадянам УНР” забороняв будь-які прояви антидержавного і антиурядового агітування; ним же заборонялася діяльність партій і організацій, що в тій чи іншій формі ведуть боротьбу з українським рухом.

У “Неофіційному відділі” містилася партійна хроніка, урядові постанови, що стосувалися місцевих органів самоуправління. Було розпочато друк “Тимчасової інструкції по земельним справам всім селянам”, що було продовжено в ч. 3 “Вістника УНР”.

Серед трьох чисел “Вістника УНР”, що вийшли у 1918 р., ч. 3 від 21 грудня було найменш інформативним, хоча і в ньому знаходимо таку цінну державотворчу публікацію, як “Огляд і ухвалення попередніх законів Української Центральної Ради”, що стосувалися: а) національно-персональної автономії, б) національних меншин, в) тимчасових заборон всіх умов на землю.

“Вістник Української Народньої Республіки”, що почав появлятися в грудні 1918 р., безперечно, був лише прототипом майбутнього “Вістника”, на що вказує відсутність нумерації 1918 р. в році 1919.

Найпершим центральним урядовим виданням у 1919 р. став “Вістник Державних Законів для всіх Земель Української Народньої Республіки”, перше число якого появилось 18 січня 1919 р. Про завдання цього офіціозу йшлося в редакційній статті ч. 1 “Вістника Української Народньої Республіки”: “... “Вістник Державних Законів” для всіх земель міститиме всі закони і розпорядки Верховної Влади.

“Вістник Державних Законів УНР” буде друкуватися у форматі великої 8-ки паперу, окремими випусками (8-12) сторінок, щоб при кінці року можна було оправити в окрему книжку.

Кожний закон чи розпорядок буде носити своє порядкове число, заголовок, щоб легко було його віднайти та покликатись на нього.

Перші три випуски “Вістника Державних Законів УНР” вийшли з друку і були розіслані всім державним установам. Дальші випуски будуть появлятися в міру громадження законів і розпоряджень”⁵⁰.

Всього до кінця 1919 року вийшло 40 чисел “Вістника Державних Законів для всіх земель УНР”. В 1920 – 2 випуски і один – в 1921 році.

25 січня 1919 р. в Києві появилoся перше в новому році число “Вістника Української Народньої Республіки”. Вже в цьому числі в редакційній статті були з’ясовані мета, завдання та деякі технічні моменти новоствореного часопису: “...наказом Керуючого Головним Управлінням Преси й інформації ухвалено перевести організацію “Державного Вістника” в тому змислі, щоб він міг задовільнити всі урядові потреби, для яких така урядова газета призначена ... рішено було “Державний Вістник” розділити на два видавництва: щоденну урядову газету (“Вістник Української Народньої Республіки”) й видавництво українських державних законів (“Вістник Законів Української Народньої Республіки”).

“Вістник УНР” поділяється на три частини. Перша – урядова частина, в якій щодня появляються усі нові урядові накази, прикази, оповіщення, а також невеликі розміром закони і розпорядки, а ці останні передруковуватимуться з “Вістника Законів”, який того ж дня виходить з друку і розсилається усім урядовим інституціям. Усі найвищі урядові постанови оголошуються насамперед в цих офіційних виданнях.

Друга частина – неурядова, яка згодом мала редагуватися як кожна політична газета, з вступними статтями, статтями про внутрішню і закордонну політику, про всі прояви суспільного життя, з літературними нарисами, критикою і т. д. Сподіваємось, що ця частина задовільнить найвибагливіші побажання широких кіл громадянства УНР, бо запрошено до співробітництва багацько найліпших публіцистичних та наукових сил.

Програма – розвиток, зміцнення і забезпечення української державности.

Третя частина – оголошення. Коли зазначається вона як окрема частина, то тільки для того, що там окрім приватних оголошень будуть друкуватися і об’яви урядових установ і приватних інституцій, які на основі певного державного закону зобов’язані подавати їх до прилюдного відома в урядовій газеті...

Обидва видавництва: “Вістник УНР” і “Вістник Законів УНР” – це два окремі видання під однією Редакцією, кожне призначене для

своїх спеціальних цілей, але обидва вони мають на меті якнайбільше поглибити і розширити свідомість законности в широких масах громадянства правової Української Народньої Республіки”.

В “Урядовій частині” цього числа було надруковано доленосний документ, що повинен був на ділі створити Самостійну Соборну Українську Державу та з’єднати український народ в одне ціле. Таким документом став Універсал Директорії УНР: “Іменем Української Народньої Республіки Директорія оповіщає народ Український про велику подію в історії землі нашої української.

3-го січня 1919 року в м. Станиславові Українська Національна Рада Західної Української Народньої Республіки, як виразник волі всіх українців бувшої Австро-Угорської імперії і як найвищий їх законодавчий чинник, торжественно проголосила злуку Західної Української Народньої Республіки з Наддніпрянською Народньою Республікою – в одноцільну, суверенну Народню Республіку.

Вітаючи з великою радістю цей історичний крок західних братів наших, Директорія Української Народньої Республіки ухвалила ту злуку прийняти і здійснити на умовах, які зазначені в постанові Західної Української Республіки від 3-го січня 1919 року.

Однині воєдино зливаються століттям одірвані одна від одної частини єдиної України – Західно-Українська Народня Республіка (Галичина, Буковина, Угорська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна. Здійснилися віковічні мрії, якими жили і за які умирали кращі сини України.

Однині є єдина незалежна Українська Народня Республіка.

Однині народ Український, визволений могутнім поривом своїх власних сил, має змогу об’єднаними дружніми зусиллями всіх своїх синів будувати нероздільну, самостійну Державу Українську на благо і щастя всього її трудового люду”.

Окрім зазначених матеріалів, в цьому числі були надруковані списки дипломатичних призначень, інша урядова інформація, а також стаття інж. Василя Галушки “Економічні перспективи”.

Перші три числа “Вістника УНР” вийшли за редакцією М. Стадника; ч. 3, останнє за його редакцією, вийшло 1 лютого 1919 року ще в Києві. Наступне, ч. 4, вийшло 7 лютого за редакцією І. Ющишина у Вінниці, куди змушений був переїхати уряд у зв’язку із захопленням Києва більшовицькими військами. Це сталося в результаті невдалих переговорів з російським більшовицьким урядом і спричинило відставку голови уряду УНР В. Чехівського. Ця ситуація

розкрила справжнє обличчя і керівництва Директорії – ”Винниченко дуже хотів вийти з Директорії і виїхати з України, бо, як казав він, – ”утомився”. С. Петлюра подав заяву до Центрального Комітету Соціалдемократичної Партії про тимчасовий вихід із партії. В той час було ясно, що зречення Петлюри від праці в Директорії і залишення посту Головного Отамана Армії УНР викликало б повний хаос в обороні України проти ворожих сил...”⁵¹.

У ч. 4 “Вістника УНР”, який дещо змінився не тільки зовнішньо, а й за змістом, знаходимо низку публіцистичних матеріалів: “Нові шляхи” (проблеми державного будівництва) І. Карая, “Про самопошану й критику”, “Основний принцип почуття права” – обидві Андрія Чекановського (псевдонім О. Назарука. – О. Б.), статтю С. Гая “Польський стан посідання” (короткий огляд українсько-польських відносин від XII ст. до сучасності), а також звернення Центрального інформаційного бюро при Директорії УНР “До Просвіт, народних учителів і всіх свідомих українців”, де говорилося: “Через військові події на Україні і не налагоджену пересилку пошти з газетами та відозвами, що або зникає по дорозі, або приходить дуже запізно, село остається без всякої інформації і легко піддається всяким провокаційним підбуренням проти Уряду. В цей відповідальний час Центральне Інформаційне Бюро кличе Вас до революційної праці і боротьби з темними силами. Вступайте до праці на місцях, до філій Бюро, які засновані по повітових і губерніяльних містах і посилайте кур’єрів із волостей за літературою. Адреса Центрального Інформаційного Бюро: Винниця, Миколаївська 70”.

Треба зазначити, що від першого числа 1919 року “Вістник УНР” почав друкувати більше авторських публіцистичних матеріалів: ”Спогад в річницю московсько-більшевицької навали” М. Стадника, критичний нарис О. Ковалевського “Микола Вороний”, “Україна, Антанта і більшовизм” М. Галущинського, “В справі оздоровлення української армії” А. Чекановського, “Самостійна Україна як морально-правний проблем” А. Б.⁵², ”Патріоти за гроші” О. П-ча, “Тіні забутих предків, або одвертий лист до большевицького міністра війни українця Пана Коцюбинського” А. Чекановського⁵³, “Кубанщина і Україна” Ю. Чубука⁵⁴, “Єврейські погроми” О. Назарука⁵⁵ та ін. Як бачимо, тематика публіцистичних виступів була досить широкою, але вся вона сконцентрована навколо ідеї боротьби за державність. Такий напрям мала і стаття І. Метлинського “Нагальна справа” в ч. 6 від 12 лютого 1919 р., в якій автор розглядає проблеми пропаганди та агіта-

ції: “...щоправда на пропаганду ніби звернули увагу: інформаційне бюро при Директорії УНР, інформаційне бюро армії, інформаційне бюро при Головному Штабі, інформаційні бюро при кожному з міністерств... Мало не два десятки інформаційних бюр, які щось видають, щось розповсюджують, про щось інформують.

А проте ...

Селяни нічого не знають про події, що одбуваються, або коли й знають, то в освітленні зовсім протилежному, та й взагалі, відозви протягом двох років революції загубили увесь свій сенс: живому слову селяни вірять більше, ніж друкованому... Населення українське не поінформоване про сучасні події, не дивлячись на десятки інформаційних Бюр... Що ж казати про те, що жадної пропаганди не провадиться в Росії й інших державах?.. Потрібно негайно привернути увагу на цей бік. Потрібно ліквідувати всі інформаційні бюро без винятку, сконцентровавши всю інформаційну працю в одній установі – Міністерстві Пропаганди... Концентрація праці в одних руках – це залог її успішності, її реальності. Необхідно до ведення цієї роботи притягнути найліпші наші літературні сили й використати ті сотні людей, що цілком даремно тепер сидять по інформаційним бюрох... Необхідно в найскоршім часі організувати Міністерство Пропаганди... А всякі “Ставки”, що не читаються ні козаками, ні селянами, всякі газетки, що видаються інформаційними бюроми міністерств для своїх співробітників, всякі центральні бюро, що насупереч “На Шипці все спокійно”, – не тільки не досягають інформаційних цілей, а й противно, викликають наслідки цілком протилежні”⁵⁶.

Важко сказати, чи вплинула ця стаття на чиновників Управління преси й інформації, але надалі багато гострих питань, порушених у матеріалі і пов’язаних з питанням агітації та пропаганди, було вирішено.

З коротеньких інформацій-оголошень, що друкувалися на сторінках “Вістника УНР”, дізнаємося про ті проблеми і труднощі, що їх мала офіційна урядова преса й інформаційна служба. Про яке якісне інформування з-за кордону могло йтися, якщо “УТА купує всі закордонні й іногородні газети”⁵⁷, що свідчило про повну неможливість організувати інформаційну діяльність.

Про необхідність пропаганди постійно писали чи не всі періодичні видання. Але ось в одному з чисел “Вістника УНР” читаємо: “З причин скорочення штату “Вістника УНР” і “Вістника Державних Законів УНР” редакція не в стані обслужити всі Державні установи розсилкою “Вістника”.

Починаючи з сьогоднішнього числа, редакція розсилатиме “Вістники” тільки для Центральних Державних Установ, і то лиш до їх загальних департаментів”. І далі, в іншому оголошенні з цього ж числа: “Адміністрація...повідомляє, що з огляду на ненормальний лад вона буде висилати аж до окремого замовлення оба “Вістники” колективно по повітах так і губерніяльним і повітовим комісарам по 25 примірників, а повітовим з’їздам Миркових Суддів по 15 примірників...”⁵⁸. І це в той час, коли величезна кількість працівників були задіяні для “обслуговування” різних міністерських та партійних видань!

Числом 10 від 4 березня 1919 р. закінчився ще один етап видавництва “Вістника УНР” – вінницький. Уряд переїхав до Кам’янця-Подільського, відступаючи перед більшовицькою навалою.

Наступне число “Вістника”, до речі, теж ч. 10, вийшло 29 червня 1919 р. у Кам’янці як “видання Міністерства Преси УНР”. Офіційний відділ редагував директор Департаменту преси і друку В. Голубович. Редакція “Вістника” розміщувалася за адресою: Кам’янець, Архирейська вулиця, Вища початкова школа. Треба зазначити, що дуже змінився зовнішній вигляд (неякісний папір, нечіткий друк), обсяг скоротився до двох сторінок, зник відділ оголошень.

На тримісячну мовчанку “Вістника” припав період погіршення відносин між урядами УНР та ЗУНР. На момент виходу в світ ч. 10 в Кам’янці про прохолодні відносини між урядами свідчила гаряча газетна полемічна війна, яка досить часто, особливо з боку наддніпрянської преси, переходила всі можливі межі. Тому вже в цьому випуску “Вістника УНР” було надруковано статтю В. Голубовича “Галицькі справи”⁵⁹, у якій автор агресивно закликав до ліквідації проголошеної у Західній області УНР диктатури президента Є. Петрушевича. Ця тема й надалі знаходила відображення на шпальтах “Вістника УНР”: “Що пише галицько-буржуазна преса про наш уряд?”⁶⁰, “До галицько-українських відносин”⁶¹ та ін. Цікавою публікацією у ч. 10/1 можна назвати і статтю Гр. Наш. (криптонім Н. Григоріва. – О. Б.) “Не піддавайтесь на провокацію!”. У ч. 13 від 9 липня 1919 р. вміщено статтю П. Сокола “На Покутті” (про ситуацію на Покутті до румунської окупації і про захоплення поляками Коломиї) та редакційну статтю “Головний отаман про погроми”.

10 липня 1919 р. в ч. 14 було надруковано ухвалений Кабінетом Народних Міністрів закон “Про мобілізацію літературних, наукових, артистичних і технічних сил України”:

“1) Надати керуючому Управлінням Преси й Інформації право мобілізувати для державних потреб до 55 років без рижниці пола нижче зазначених категорій робітників мистецтва та культури, не призваних до війська:

- а) працівників сцени і кінотеатру
- б) держагентів, оркестрантів, співаків, організаторів народних хорів
- в) малярів і рисовників та технічних працівників, що обслуговують сферу мистецтва
- г) друкарських робітників, робітників, що стоять на послугах друкарських справ.

2) Закону не підлягають службовці Державних Установ...

4) Переведення цього закону в життя накладено на керуючого Управлінням Преси й Інформації в порозумінні з Військовим Міністерством та Міністерством Народньої Освіти.

5) Закон цей перевести в життя по телеграфу.

Голова Кабінету Народних Міністрів Б. Мартос

За Керуючого Української Преси й Інформації

Іван Часник”⁶².

Писала газета і про польську окупацію та терор в Галичині. Так, у ч. 17 була стаття “Знущання поляків над українцями в Галичині” Стрільця, у ч. 18 – “Польський імперіалізм і Україна” В. Голубовича.

Важливими для сучасних дослідників є також вміщені у “Віснику УНР” “Накази про призначення по Управлінню Преси й Інформації”. Так, наказ ч. 60 від 24.07.19 р. подає таку інформацію: “Юрій Чубук призначений на посаду відновленої редакції газети “Український Козак” з 18.07.19 р. За Керуючого Управлінням І. Часник”; “Наказ ч. 62 від 16.07.19 р.: “газету “Український Козак” орган Української Народної Армії, видання Управління Преси й Інформації передати до Департаменту Преси й Друку з 4.06.19 р.”; “наказом ч. 64 від 24.07.19 р. Олекса Панас призначається по вільному наймі на посаду фаховця по учоту друкарень в Департаменті Преси і Друку з 23.07.19 р.”⁶³; “наказом ч. 65 від 24.07.19 р. д-р Микола Стадник призначається до виконання обов’язків начальника Відділу офіційних видань в Департаменті Преси й Друку і виконуючим обов’язки редактора “Вістника Державних Законів” і офіційною частиною “Вістника УНР” з дня 19.07.19 р.”⁶⁴.

Питання видавничої дисципліни у підвідомчих Управлінню преси й інформації установах теж стояло досить гостро:

“Управління Преси й Інформації (по Департаменту Преси й Друку). Обіжник ч. 4 від 5.08.1919 р.

Всім видавцям, редакціям часописів, журналів, літографіям і мета-лографіям на території УНР. Згідно зі статутом Управління Преси й Інформації, всі вищезгадані установи є обов’язані надсилати в Департамент Преси й Друку 20 примірників своїх видань, зараз по виході в світ...”, “Управління Преси й Інформації. Обіжник ч. 973 від 10.09.19 р.

Лучаються випадки, що постанови і розпорядки Верховної Влади і Центральних Державних Установ не своєчасно друкуються в пресі не вважаючи на те, що Управлінням Преси й Інформації згадані Державні акти акуратно відсилаються видавництвам., ... пропонується Редакціям всіх періодичних видань, щоб всі акти Верховної Влади і Уряду ... друкувалися негайно в першому черговому числі...”⁶⁵.

У цьому ж числі “Вістника УНР” надруковано оголошення: “Через брак паперу й інші технічні перешкоди “Вістник УНР” буде виходити неперіодично та буде обіймати лише частку урядову і оповістки”.

Останнім числом “Вістника Української Народньої Республіки” було, ймовірно, ч. 49 від 31 жовтня 1919 року.

Наступним виданням Міністерства преси і інформації в Кам’янці-Подільському став часопис “Новини”, який редагувала колегія, а редакція знаходилася за адресою: Кам’янець, Центральна площа, 35. Це видання мало більш пропагандистський характер, ніж інформативний. Основні рубрики: “Офіційно”, “Оперативний звіт”, “По Україні”, “За кордоном”, “Діяльність міністерств”.

Перше число вийшло 14 жовтня 1919 р. У редакційній статті (ч. 2 від 16 жовтня 1919 року) було з’ясовано завдання та мету нового часопису: “Газета “Новини” видання Міністерства Преси й Інформації. ... Вона буде подавати в стислій формі головніші відомості про все, чим живе зараз УНР. В першу чергу в газеті будуть подаватися відомості про життя нашого фронту, про повстання, про те, як стоїть справа нашої Республіки за кордоном, про діяльність Директорії й Уряду, особливо про законодавство, яке торкатиметься селянства, далі про життя нашого селянства по обидва боки фронту і т. п.”. Далі редакція закликає своїх читачів до діалогу на сторінках часопису – надсилати дописи про життя свого села, про те, що цікавило в той час українське селянство.

Серед найважливіших матеріалів, що друкувалися в “Новинах”, можна визначити: “Закон про урочисту обітницю Директорії”,

“Присяга прийнята 14 жовтня 1919 р.” (ч. 1), “Закриття Української Академії Наук в Києві Денікіним” (ч. 7), “Боротьба з пошестями” (ч. 8), а також щоденні інформації у відділах “Діяльність Уряду”, “Праця по Міністерствах”, “Дописи з місць”, “По той бік фронту”, “Повстанський рух”, “За кордоном”.

Поширеною була своєрідна щоденна “рубрика” Департаменту пропаганди Міністерства преси й інформації, що містила пропагандивні заклики на кшталт: “Хочеш спокою і волі, жени хорта Денікіна з України!”⁶⁶, “Не пускай вовка Денікіна в свою хату, бо має владу хижака!”, “Гоніть з села дезертирів – вони зрадники рідного краю. Всі до війська для захисту Землі і Волі!”, “Громадяне! Народня Армія УНР визволила вас від панування комуністів, від катувань чрезвычайки. Вона обороняє вас від погромів денікінських розбійників, а що ви даєте для армії?”, “Громадяне! ... з 12 по 19 жовтня урядом УНР оголошено “Тиждень Українського Козака”, в ці дні ви мусите показати, що ви надалі підтримуєте соціалістичний уряд, що вам дорогі Земля і Воля, що ви підтримуйте нашу армію. За цей “тиждень” ви повинні принести хліба, одежі, білизни і чобіт. Армія і хворі чекають вашого діла!”⁶⁷, “Батьки, матері! Ваші сини в війську – вдягніть їх, нагодуйте їх: тож ваші сини!”, “Геть з України руських золотопогонних генералів!”, “Дбайте про свідомість! Заводьте “Просвіти!”. Тільки свідомий знає, хто кому ворог, а кому друг!”⁶⁸, “Селяне! Коли ви не знаєте, що робить Ваш Уряд і які корисні для вас закони видає, то ідіть до повітових та волосних Комісарів, одержуйте від них відомості та газети”⁶⁹, “Не хочеш Української Республіки – Денікін дасть свою “режь публіку”!⁷⁰

У ч. 6 від 21 жовтня 1919 р. було надруковано заклик Департаменту пропаганди про мобілізацію всіх творчих сил: “Письменники, Артисти-малюрі, Лекторі! Вітчизна вимагає напруженої праці. Хто лічить ся вірним сином України, той мусить взятися за роботу...”.

Після того, як Українська Галицька Армія під командуванням генерала М. Тарнавського, опинившись у скрутному військовому і санітарно-епідеміологічному становищі, змушена була перейти на бік Добровольчої армії генерала Денікіна, появилось число 16 “Новин” від 11.11.19 року, присвячене цій “зраді”, де й було надруковано оповіщення та заклик уряду: “Смерть зрадникам, що продають трудовий люд катам – денікінцям!”, а також нота “Від Правительства УНР: “... Генерал Тарнавський з купкою офіцерів-москвофілів продав Галиць-

ку Армію ген. Денікіну...”. Це було продовженням загальної анти-ЗУНРівської пропаганди наддніпрянського уряду.

Саме в цей непевний час чи не найбільше розгорнулася праця колишнього Управління, а тепер Міністерства преси й інформації. Як згадував О. Назарук, найбільший клопіт був “з творенням інформаційних бюр на Україні й за кордоном та фінансуванням їх. В краю творило їх кожне міністерство “для своїх справ”, з чого повставав просто ідеальний хаос...”⁷¹.

Іншим аспектом діяльності Міністерства преси й інформації та його міністра стала антипогромницька інформаційно-пропагандистська діяльність. Проти жидівських погромів виступили всі політичні партії та лідери, але, як писав О. Назарук, погроми – це “психологія всіх відступаючих армій, які шукають “винних”⁷². У Вінниці О. Назарук зібрав нараду представників жидівських партій і міської громади, щоб знайти шлях до виходу з цієї ситуації. Саме тоді було підготовлено, надруковано і розповсюджено велику кількість відозв, листівок та статей, розісланих до багатьох періодичних видань – як урядових, так і загальнополітичних.

З початком червня 1919 р., після звільнення частини території Української Народної Республіки від московсько-більшовицьких військ, Управління преси й інформації, осівши разом з урядом у Кам’янці-Подільському, почало ще жвавіше інформувати й політично виховувати селянство та військових. Для цього Управління (головно його окремих “Відділ народних видань”) видало значну кількість брошур та листівок. Зацитуємо “Галицький голос”:

“Видання проти московсько-більшевицьких комуністів:

- 1) До зброї! Геть червоних імперіалістів! (листок ч. 2 разом з ч. 1).
- 2) Українська Народня Армія не має помсти до всіх обдурених московськими комуністами (листок ч. 4, 2-й наклад ч. 20 і 3-й наклад ч. 27).
- 3) Правдиве слово про большевиків-комуністів (брошура ст. 14, ч. 5, 2-й наклад ч. 31 і 3-й наклад ч. 55).
- 4) До громадянства Поділля (Відозва Висшої команди Запорізького війська з старшиною і козацтвом ч. 6).
- 5) Безсовісний обман (метелик ст. 4, ч. 8).
- 6) Московські комуністи вже готують мішки на наш новий ворожай (листок-плякат ч. 13, другий наклад ч. 39).
- 7) Братне життя кацапів з українцями (плякат з малюнком ч. 167).

- 8) Ультиматум голові т. зв. “Українського Робітничо-Селянського Уряду” Раковському 1919 р. червня 25 дня, м. Сквиря (лист-плякат ч. 18, другий наклад ч. 56).
- 9) До селянства і робітництва України (Відозва Центрального комітету української партії соціалістів-революціонерів) (метелик ст. 4, ч. 22).
- 10) Письмо к товарищам-красноармейцам от рабочих и крестьян Каневского уезда, Киевской губернии (брошурка ст. 8, ч. 41).
- 11) Большевики знов хочуть ограбувати селян (селянам по той бік фронту від Міністерства Земельних Справ М. Ковалевського (листок ч. 42).
- 12) До населення місцевостей України, зайнятих большевиками (лист-плякат від Центральних Комітетів, ч. 48).
- 13) Товариші красноармейці (ч. 62).
- 14) Большевицька брехня (метелик ст. 4, ч. 63).

Видання інформаційно-агітаційні:

- 1) Народня влада і наймити буржуазії (листок ч. 1).
- 2) До населення м. Кам’янця-на-Поділля (Відозва про святкування роковин видвиження Центральної Ради 10–23 червня 1917 р. Перший Універсал – листок ч. 7).
- 3) Універсал Української Центральної Ради до Українського народу на Україні і поза Україною сушого (у формі більшого плякату і то подвійного накладу ч. 12).
- 4) Що робить Правительство Української Народньої Республіки для народа? (метелик ст. 8, ч. 15 і другий наклад ч. 88).
- 5) До козаків Української Народньої Армії (від Уряду листок-плякат ч. 19 і другий наклад ч. 30).
- 6) Селяне і робітники (Відозва-плякат Головного Отамана Петлюри ч. 21).
- 7) І. Юрківський. Чому ми мусим боротися за Самостійну УНР? (Брошура ст. 12, ч. 11, другий наклад ч. 33).
- 8) Федеративна чи Самостійна? (метелик ст. 4, ч. 14, другий наклад ч. 37).
- 9) Привіт до козаків Народньої Армії (від Головного Штаба повстанців (листок ч. 16 і другий наклад ч. 29, 3-й наклад ч. 53).
- 10) До робітників і селян (від УСДРП метелик ст. 4, ч. 28).
- 11) Magyar Katonak! (по мадярськи плякат ч. 34, другий наклад ч. 40).

- 12) До козаків Української Народньої Армії (плякат від Уряду ч. 35).
- 13) Про успіх на фронті Республіканської Армії (плякат ч. 36).
- 14) Про нарізку землі (метелик ст. 4, ч. 30).
- 15) Закон про землю і закон про ліси (брошура ст. 24, ч. 52).

Видання інформаційні про Галичан-Українців:

- 1) Селяне Поділля (листок ч. 43).
- 2) Привіт Наддністрянським козакам і старшинам від Державної Інспектури Української Народньої Армії (листок ч. 44, II наклад – ч. 60, III наклад – ч. 64а).
- 3) До козаків Наддністрянської Галицької України (метелик ст. 4, ч. 45, II наклад – ч. 58).
- 4) Селяне України! (листок про Галичан, ч. 54, II наклад – ч. 74).
- 5) Козаки і Старшини (плякат-листок від Державної Інспектури про прихід Галичан ч. 47).
- 6) Козаки і старшина Галицької Армії (відозва-листок від козаків і старшин Наддніпрянщини – листок ч. 57).
- 7) Що це за люде в австрійській формі йдуть до нас? (Про наших братів Галицької і Буковинської України. Метелик ст. 4, ч. 59).
- 8) В Галичину тільки одна дорога (листок ч. 67).
- 9) Помагаймо Галичанам, вони й нам помагають! (ч. 68)
- 10) Вас. Пачовський. Галичина й Наддніпрянська Україна (брошура ст. 24, ч. 71).
- 11) До братів Галичан! (ч. 72).
- 12) До Галицьких жовнірів (ч. 73).

Видання про жидівське питання:

- 1) Постанова Ради Народних Міністрів – проти жидівських погромів (листок ч. 3).
- 2) Жиди і Українська Республіка (телеграма Головного Отамана. Листок ч. 24, другий наклад – ч. 70).
- 3) Т. Глушківський. Стережіться провокації! (брошура ст. 8, ч. 32).
- 4) С. Золотаренко. Чому серед жидівського робітництва є багато большевиків? (з додатком: жидівські соціалістичні партії і Українська Народня Республіка. Ст. 16, ч. 61).
- 5) Відозва до жидів-громадян (ч. 65).

Видання про санітарні справи:

- 1) Про поворотний тиф (плякат ч. 10).

- 2) Стережіть ся вошей (листочок Головної Військової Санітарної Управи ч. 23, другий наклад – ч. 25 й 3-й наклад ч. 75).

Видання літературного змісту:

- 1) Збірка статей (Чи можна вживати слова “Товариш” – Не всякому вір! – “Дві брехні” (брошура ст. 8, ч. 46).
- 2) С. Васильченко. Ось та Ась (дума-казка ст. 1-8, ч. 50).
- 3) С. Васильченко. Казка про свячене яйце, про чорта і про Христю в намисті (брошура ст. 1-8, ч. 51)”⁷³.

Одночасно редакція періодичних видань при Департаменті пропаганди Міністерства преси й інформації надрукувала запрошення “авторів подавати до неї рукописи брошур, метеликів, листівок, плякатів, відозв, політичних гуморесок і агітаційних творів, а також карикатури на сучасні політичні теми.

Редакція має на меті якнайширше використовувати друковані засоби для широкої пропаганди серед населення ідей:

- 1) Самостійної Великої Незалежної Української Народньої Республіки;
- 2) Крайньої необхідності і конечності боротьби як з большевиками, так і з Денікіним;
- 3) Живої потреби купчення всіх активних сил країни навколо виразника волі народу – Отамана Петлюри, Високої Директорії та Уряду УНР;
- 4) Самодіяльності як єдиної твердої підвалини нашої всякої незалежності і добробуту.

Не зв’язуючи авторів, Редакція дозволяє собі звернути увагу авторів, що в біжучу хвилину необхідні матеріяли на такі теми:

Брошури

- 1) Історія України (популярно-агітаційний нарис).
- 2) Навіщо Україні Незалежність? Провідна думка: природні багатства України при її залежності ставитимуть її в положення колонії?
- 3) Чи можлива згода з Денікіним?
- 4) Чому наш нарід проти большевиків-комуністів?
- 5) Як розв’язати земельне питання в Україні?
- 6) Збірничок найголовніших законів і розпоряджень для селян.
- 7) Про братів наших Галичан.
- 8) Меншості на Вкраїні.
- 9) Хто рятує УНР? Провідна думка: не треба ні на кого покладатися – лише на самих себе?

- 10) Чому ми всі петлюровці?
- 11) З ким треба йти робітникам?
- 12) Збірка козацьких дум та пісень з поясненнями.
- 13) Наші герої козаки.
- 14) Про погроми і хто їх влаштовує.
- 15) Чого хочуть і чого не хочуть повстанці?
- 16) Чи скоро дорожнеча спаде?

Метелики, листівки, відозви, плякати:

- 1) Несім податі!
- 2) За УНР проти Денікіна і большевиків.
- 3) Брати задніпрянці встають.
- 4) Що несе нам Денікін?
- 5) Що чека дезертира?
- 6) Чи добре зробили селяне, як не віддали державі третього снопа.

Редакція оплачує 5.000 гривень за аркуш (40.000 літер), як оплачуватиме і малюнки”⁷⁴.

На початку жовтня 1919 р. на засіданні Ради Міністрів було заслухано доповідь міністра преси й пропаганди про діяльність міністерства. Зі слів міністра певні успіхи були. Він, зокрема, говорив про “переформування бувшого Управління преси й інформації в Міністерство преси й інформації і біжучу працю по інформації і пропаганді. В Міністерстві має бути чотири департаменти, з них: три технічного характеру (Загальний, Інформаційний і Преси й друку) і один політичної пропаганди. Окремо стоїть експедиція. Найбільш детально розроблений плян діяльності Департаменту пропаганди... При цьому департамент утворює редакційні колегії періодичні (щоденні газети, тижневики) і неперіодичні (метелики, відозви, брошури, плякати, картограми, карикатури), курси агітаторів короткострочні і інструкторські довгострочні. Мається на меті організувати агіто-потяг; ведеться праця по підготовці використання кінематографів для цілі пропаганди. До праці запрошені всі відомі літературно-лекторські сили.

Тираж видань Міністерства доведений до 35.000 щоденних видань.

На фронті видається газет по розрахунку на 100 душ 10-15 примірників. Тираж видань Міністерства в ближчі дні мусить бути доведений до 100.000 примірників щоденно. В першу чергу мають видавати “Новини” в кількості 15-30.000 примірників”⁷⁵. Було зазначено, що на перешкоді видавничій діяльності міністерства стає брак відповідальних працівників і технічних засобів (друкарні та паперу).

Іншою важливою проблемою залишалася цензура. Офіційним відділом Міністерства преси й інформації в Кам'янці-Подільському було оголошено циркуляр ч. 1 від 17.06.19 р., який регламентував видавничу діяльність: “Всім друкарням, літографіям і другим подібним заведенням на території України, занятої військами Української Народньої Республіки.

§ 1

Всі періодичні і неперіодичні видання, часописи, журнали, книжки, брошури, відозви, мапи і різні форми друку можуть виходити в світ тільки по попередній провірці відповідними органами Управління Преси й Інформації.

§ 2

Перевірчі функції виконують

а) в місці осідку Ради Народних Міністрів і Управління Преси й Інформації: Регістраційний відділ Департаменту Преси й Друку;

б) в губерніяльних містах Комітети преси, встановлювані Управлінням Преси й Інформації при Губерніяльних Комісаріятах преси;

в) в повітових містах Повітові Комісари Преси, встановлювані Управлінням Преси й Інформації.

§ 3

Сила цього циркуляра поширюється на всі урядові видання без винятку.

§ 4

Винні в невиконанні цього циркуляра будуть відповідати перед судом по законам воєнного часу.

§ 5

Нагляд за виконанням цього циркуляра накладається (див. § 2).

Тов. Мін. Преси П. Феденко

Директор Департаменту Преси й Друку І. Юцишин”⁷⁶.

Через два дні, 19 червня 1919 р., було розповсюджено циркулярне розпорядження міністра преси й інформації ч. 2: “Всім редакціям часописів та періодичних видань на території Військ УНР.

У своїй публіцистичній діяльності повинні редакції керуватися отсими постановами:

- 1) Не переповідати ніяких ворожих статей супроти Румунії, з якою Уряд УНР має вступити в добросусідські відносини.
- 2) Не містити статей з вираженням наміром розбудження партійної ворожнечи і не заповняти газет беззмістовними партій-

ними лайками, які викликають незадоволення в рядах армії і в народних масах.

- 3) Не поміщувати ніяких статей про стратегічні операції на фронті, крім офіційних звідомлень Головної Команди, надісланих Департаментом Інформації Управління Преси й Інформації.
- 4) Не допускати ніяких ворожих закидів Уряду в справі оборони й укріплення правопорядку на Україні.
- 5) Не допускати ворожої агітації проти єврейського населення за провини окремих одиниць або гуртків серед європейських народів.

За невиконання отсих постанов тягне відповідальність газета перед судом по законам військового часу.

Міністр Преси І. Лизанівський

Дир. Департаменту

Преси й Пропаганди”⁷⁷.

У цьому ж числі містилася інформація про закриття в Кам’янці часопису “Громада” за невиконання цих розпоряджень міністра преси й інформації від 17.06.19 р. про обов’язкову доставку видання для попередньої цензури.

Після того, як в “Українському Козаку” появилася інформація від 2.07.19 р. “Недуга Міністра Преси”, де повідомлялося, що міністр преси й інформації І. Лизанівський “тяжко захворів на брюшний тиф”⁷⁸, його наступником став товариш міністра преси й інформації І. Часник. Після того, як 12 серпня 1919 р. було створено коаліційний уряд І. Мазепи, посаду міністра преси й інформації обійняв Теофіль (Теофан) Черкаський, колишній завідувач Київської губернської філії Центрального інформаційного бюро.

Від перших днів 1919 р. перед Міністерством преси й інформації постала проблема створення інформаційного органу, розрахованого на селянство, яке становило більшість українського населення і війська. Першим часописом такого типу став “Український тижневик”, що появилася у Вінниці як видання Центрального інформаційного бюро при Директорії УНР 23 січня 1919 р. (видавала редакційна комісія видавничого відділу Центрального інформаційного бюро). Вийшло всього лише 2 числа часопису, а між першим і другим числом минув майже місяць. У ч. 1 було надруковано цікавий матеріал А. Х-ка “Про державну мову на Україні”, де між іншим говорилося: “... московські большевики в минулому році, пануючи на Україні,

видавали “Вістник Української Народної Республіки” не тільки під російською назвою, але здебільшого й на російській мові”, підкреслюючи таким чином своє бажання “соединить в одно ціле братські народи”⁷⁹, що знов підтверджувало плани большевиків користуватися будь-якими прийомами для досягнення своєї мети.

З березня 1919 р. у Вінниці за тієї ж редакції починає виходити “перелицьований” “Український тижневик” під назвою “Український вістник”. У редакційній статті в ч. 1 було зазначено, що “з огляду на те, що часопис “Український Тижневик” починає виходити частіше, назва його віднині змінюється на “Український Вістник”⁸⁰. Ч. 1 часопису містило матеріал Інформаційного бюро армії УНР “Що треба зараз робити?”, де порушувалося питання створення нової армії та необхідності боротьби з московським більшовизмом. У наступному числі вміщено такі матеріали і звернення: “Відозва Президії комісії Трудового Конгресу до селян і козаків УНР”, стаття “Чим одрізняються Трудові Ради від “совітів”?”, а також оповідання С. Васильченка “Казка про свячене яйце, про чорта і про Христю в намисті”. На жаль, і цей часопис перестав виходити після ч. 2 від 7 березня 1919 р.

Іншою й останньою спробою створення “спеціалізованого” часопису, призначеного для українського селянства, була газета “Новини”, яка почала виходити напередодні залишення урядом і українськими військами власної території – 14 жовтня 1919 р. в Кам’янці-Подільському. У редакційній статті в ч. 2 було зазначено: “Газета “Новини” видання Міністерства преси й інформації і призначена для селянства”. Часопис перестав виходити після ч. 17 від 12 листопада 1919 р.

Незважаючи на складне військово-політичне й економічне становище, відсутність достатньої кількості паперу та друкарських машин, Міністерство преси й інформації продовжувало видавничу діяльність. Це “Посланіє Кирило-Методієвського Братства. Православне Християнство на Україні”, “Провідник по Київщині” В. Чериновича, “Чи треба боротися з Денікінім?”, “Євреї та Українська Республіка”.

Серед інших засобів пропагандистсько-агітаційної діяльності Міністерства преси й інформації треба зазначити діяльність Українського народного театру під орудою М. Садовського. Так, від 10 вересня до 30 жовтня 1919 р. цей театр поставив у Жмеринці для українського війська, місцевого населення, біженців не менше 20 вистав. У його репертуарі були п’єси Б. Грінченка, Панаса Мирного,

М. Кропивницького, М. Старицького, І. Карпенка-Карого, С. Васильченка та ін. Про кожну із цих вистав писав “Український козак” (числа 44-86).

22 серпня 1919 р. у ч. 43 часопису “Трудова громада” було вміщено інтерв’ю з Міністром преси й інформації Т. Черкаським від 18 серпня, яке подаємо тут з незначними скороченнями, бо воно є чи не єдиним офіційним джерелом-звітом, який підсумовує діяльність Міністерства преси й інформації протягом 1919 р.: “... В чужих державах майже не знаходимо відповідних Міністерств. Управління не є Міністерством, але заміняє його (цим пояснюється використання термінів і “міністерство”, і “управління” в пресі, в офіційних документах, і в нашому тексті. – О. Б.)... Управління преси вживає заходів, аби поставити на належну висоту всю пресу на Україні.

Головне Управління виробляє законопроект про асигнування відповідного кредиту для допомоги органам преси. Метою законопроекту є утворення цілої низки органів провінціальної преси, котрі несли би світло правдивої інформації і національного освідомлення по численних селах України.

Давати відповідні матеріали для цієї сітки провінціальних газет має спеціальне “Бюро газетних матеріалів”.

Над цим зараз працює Українське Телеграфне Агентство, котре подає інформації по Україні, а також за кордон про всі важніші події на Україні, використовуючи для цього радіо. Щоденно за границю висилається радіолисток.

На фронт два рази на день висилається радіо газета, а телефоном і телеграфом щоденно на самі далекі закутки України, звільненої від большевиків, наскільки це по технічним обставинам можливо.

Циркуляри УТА надсилаються телеграфом обіжно; таким чином циркуляри УТА одержують всі міста і села, де є поштово-телеграфна установа.

Зараз майже досягнута згода з міністерством пошт і телеграфів, щоб через посередництво останніх використати для цілі інформації урядовців поштово-телеграфних установ. Біля кожної поштово-телеграфної установи має бути вітрина, на якій будуть вивішуватися циркуляри УТА, а також і ріжні часописи; крім того циркуляри УТА телеграфними установами надсилаються в містах комісарам Преси і комісарам адміністраційним, а на селах представникам адміністраційної влади і “Просвіти” для відповідного поширення серед населення.

Часописи, які виходять в повітових містах, одержують циркуляри УТА від комісарів Преси, а в губерніяльних містах безпосередньо від УТА.

Циркуляри УТА видаються в Кам'янці часописам по 7 адресам і надсилаються по телеграфу по 2 адресам.

Українське Телеграфне Агентство уже зав'язало зносини з Агентством Вольфа в Берліні, з яким і обмінюється комунікатами через повітроплава та спеціальних гонців, а також німецьким телеграфним агентством в Мавені, з яким уже по радіо УТА має зносини, крім того ведуться переговори з Агентством Райтера.

На днях виїхав спеціальний Уповноважений УТА за кордон, який має заключити умови з пресовими агентствами в Бухарешті, Відні, Берні, Берліні, Парижі, по можливості, в Лондоні і інших важливіших пунктах; йому також доручено налагодити регулярну доставку газет закордонних на услів'ях обміну.

Після заключення умов буде надіслано філію УТА за кордон. Кілька разів через повітроплав і двічі через спеціальних кур'єрів УТА надіслано наші часописи за кордон.

Зараз УТА має своїх кореспондентів в Кам'янці, які обслуговують усі центральні установи, в кожному повітовому місті при ставках Головного Отамана, всіх груп і в деяких дивізіях і полках.

У всіх губерніяльних і повітових і инш. містах будуть улаштовані вітрини. Зараз готується велика мапа України, яка буде по всіх повітових і губерніяльних містах вивішена на спеціальній вітрині, де буде наглядно означатися хід військових операцій.

Для потреб всіх державних і громадських установ Головне Управління видає: "Вістник Державних Законів" і щоденну газету "Вістник Української Народньої Республіки". Відділ народних видань Управління видає цілий ряд брошур і відозв, які інформують народні маси про все те, що діється на Україні. В брошурах і відозвах даються інформації про діяльність Правительства і Директорії, з'ясовується боротьба против большевизму і наклепів, які вороги Української Республіки видають на правительство. Видаються брошури, завдання котрих освідомляти національно українські селянсько-робітничі маси. Так само видано багато інформаційних відозв і метеликів про Галичан і про їх прихід на Україну; цілий ряд видань присвячено українсько-жидівським відносинам. Помимо чисто інформаційно-агітаційних видань Головне Управління присвячує цілий ряд видань історії України, виложеної ріжними формами, і красному письменст-

ву – дотепер видано більше мільона вісімсот тисяч екземплярів брошур на понад 100 тем. Крім того, Управління видає щотижневу селянську газету “Селянська Громада”, яка користується великою популярністю серед селян і на фронті серед козаків. Через брак друкарських машин, значна кількість котрих зайнята тепер для потреб Міністерства Фінансів і фронту, більше друкувати не можна, хоча для самого Правобережжя треба друкувати 100 тисяч екземплярів.

У газеті (“Селянська громада”. – О. Б.) містяться популярні статті на політичні теми і друкуються всі важніші заходи і популярно викладаються для селян. Крім того, уміщається весь найважливіший популярний матеріал на тиждень. Видається газета “Український Козак”, що присвячена задовільненню духовних потреб фронту. Друкарня і редакція “Український Козак” містяться в поїзді і мають повну можливість бути завжди поблизу фронту. Газету видає відділ Міністерства, при котрім єсть також спеціальний відділ експедиції. Управління само дбає про розвозку літератури, як на фронт, так і в запілля. Висилаються з літературою спеціальні кур’єри, які везуть літературу для військових частин і для населення зараз же, як тільки військо посувається вперед. Використовуються всі селянські з’їзди, на які висилається людей з літературою. Але задовільнити всі вимоги і потреби в газетах і брошурах, які ставлять козаки і селяне (а потреби ці дуже великі) дуже тяжко, бо ще не нав’язаний тісніший зв’язок з селом. Не налагоджена як слід залізниця. Через брак паперу і технічних засобів друкується далеко менше, чим цього вимагає дійсна потреба”⁸¹. Далі міністр відповідав на основні нарікання щодо діяльності Міністерства преси й інформації: брак досвідчених робітників, невеликий термін існування і практичної діяльності установи, важкі умови військового лихоліття. Він згадав “руїну залізниць, пошт, телеграфу і всіх провінційних органів інших міністерств і місцевих громадських організацій – тоді стануть ясні причини браку інформації на місцях. Через кволість місцевих органів наших міністерств, з котрих більшість переживає велику фінансову кризу, Головне Управління Преси не має належного опертя в заснованню своїх місцевих комісаріятів і належної піддержки в усій своїй праці”.

Т. Черкаський сформулював найближчі завдання свого відомства: “Окрім експедиції Департамент Пропаганди має величезне завдання: пропаганда і також національне освідомлення проводиться шляхом театральних вистав і концертів хорів. Це є могутнє средство

будити любов до свого краю і рідної історії. Коротка практика Департаменту Пропаганди показала це з повною очевидністю.

Успіх цього нового діла перевищив усі сподівання. Головна Центральна базисна трупа працює в Кам'янці: вона виділяє з себе поодинокі менші трупи, які йдуть на провінцію і під фронт. Ці трупи вислано до Дунаєвець, Ново-Ушиці, Могиліва і Ямпіля. Інші трупи або вже пішли, або скоро будуть вислані в напрямку на Проскурів, Жмеринку і далі. Театр грає Українських клясиків і найбільшу увагу звертає на репертуар побутовий та історичний, який робить найкраще враження на козаків. В театрах дають дешеві місця для козаків, а також безплатні для хворих і приїзжих козаків в Кам'янці від 300 до 500 квитків щоденно. Для частин, які відходять на фронт, даються вистави безплатно. Треба завважити, що великі витрати на провадження цієї справи цілком покриваються великими прибутками і навіть дають певний зиск.

Ще одне велике завдання, котре лежить перед Головним Управлінням Преси – це реєстрація, учет і використання в державному масштабі всіх засобів – матеріалів друкарської продукції: сюди треба зарахувати друкарні, папір, фабрики паперу і т. інш. Мається на думці націоналізація всіх фабрик паперу на Україні. Реєстрація всіх форм друкованого слова становить також ще одно серйозне завдання Департаменту Преси й Друку.

До нього також належить попередній перегляд всіх періодичних видань. Існуванню цього попереднього перегляду треба завдячити відсутність недопустимої різкості в обмірковуванні газетами серйозних питань внутрішньої і міжнародної політики, що немало сприяє закріпленню нашого становища назовні і внутрі Республіки. Треба, нарешті, згадати про місцеві органи Міністерства. Губерніяльні і повітові Комісаріяти мають в мініатюрі відбивати діяльність цілого Міністерства в межах свого району відповідно головним галузям: інформації, пропаганди і сфері діяльності Департаменту Преси й Друку.

Що до важливої справи закордонної інформації, то Управління Преси виробило законопроект про заснування кількох Пресово-Телеграфних Бюро, який винесено вже на затвердження Ради Народніх Міністрів”.

Дещо окремо в системі (якщо таку діяльність можна назвати системою) урядового розповсюдження інформації стояла справа з Українським Телеграфним Агентством та його друкованими органами.

Основним продуктом УТА була інформація, яка, як вже зазначалося вище, розповсюджувалася на території, відбитій від більшовиків і контрольованій Дієвою армією УНР, через телефонний та телеграфний зв'язок. Найбільш поширеним варіантом були т. зв. “Телеграми УТА”, що розповсюджувалися як для органів преси, так і для урядових і громадських інституцій на місцях.

Серед періодичних видань УТА треба відзначити “Бюлетень УТА”, ч. 1 якого появилось 23 червня 1919 р. у Кам'янці-Подільському як видання Міністерства преси й інформації УНР. Появилось лише два числа “Бюлетеня”, останнє вийшло 30 червня.

Основні рубрики видання – “Оперативний звіт”, “Організація влади”, “Фронт повстанців”, “Московська політика в Україні”, “Німецько-польська війна” тощо. У “Бюлетені УТА” були надруковані інтерв'ю з міністром внутрішніх справ⁸² та військовим міністром⁸³.

Продовженням цього видання став часопис УТА “Останні новини”, перше число якого було надруковане 7 липня 1919 р. Це видання теж появилось у Кам'янці-Подільському і теж як видання Департаменту інформації Міністерства преси й інформації. Часопис виходив на поганому обгортковому папері. Матеріали, надруковані в часописі, були згруповані в одній рубриці – “Оперативний звіт”, решта – це побіжні матеріали, що друкувалися в міру надходження до редакції. Від ч. 8 за 25 серпня 1919 р. часопис, ймовірно, виходив у друкарні й редакції “Українського козака”, про що свідчить допис рукою на титульній сторінці⁸⁴. Останнім випуском “Останніх новин” було ч. 27 від 13 жовтня 1919 р.

Відхід уряду й українських військ за Збруч, на територію Польщі, припинив діяльність офіційних урядових інституцій в краю, в тому числі і видавничих. Таким чином, розвиток української урядової інформаційно-пресової діяльності було припинено, а для преси починався новий період – еміграції.

3.4. Урядова військова інформаційна служба Директорії УНР

Питання інформування республіканських військ постало відразу після початку повстання проти гетьмана. Як вже зазначалося, головою Інформаційного бюро армії УНР став Н. Григоріїв, і вже в перші тижні повстання появляються військові пресові органи нової влади. На жаль, повною мірою офіційними військовими ми навряд чи можемо вважати ці часописи, які друкувалися при військових повстанських штабах чи з'єднаннях. Серед таких видань: “Республіка” (жито-

мирська газета “Інформаційного бюро штабу головноначальствуючого південного району”), “Воля” (видавало Інформаційне бюро при головнокомандуючому південно-західним районом республіканських військ), “Бюлетень штабу армії Головнокомандуючого Лівобережної України” (Кременчук), “Бюлетень штабу Республіканських військ на Катеринославщині”, “Республіканець” (орган штабу Республіканських військ Катеринославщини), “Повстанець” (орган “штабу Коша Українських повсталих вільнокозачих військ на Катеринославщині”) тощо.

Першим же урядовим офіційним військовим виданням, розпочатим після перемоги над гетьманським режимом, став часопис “Ставка”, перше число якого появилось в Києві 16 грудня 1918 р. Ця газета виходила заходами Інформаційного бюро армії УНР; адреса редакції – Київ, Фундукліївська, 19, пом. 10, кімн. 13⁸⁵. Часопис коротко інформував читачів як про події в Україні, у Києві, так і про події за кордоном, на фронтах. Основні рубрики: “Офіційний відділ”, “Телеграми”, “Вісти з-за кордону”, “Бюлетень Інформаційного Бюро Армії УНР” та ін. Починаючи з ч. 14 від 1 січня 1919 р. назва газети змінюється зі “Ставки” на “Українську ставку”. Змінюється, на жаль не на краще, і зміст часопису – побільшало загальних публікацій і зменшилася кількість авторських.

У ч. 20 від 20 січня 1919 р. знаходимо цікавий факт про організацію інформаційної служби в армії УНР: “З наказу Голови Інформаційного Бюро армії УНР касується секція прес-бюро при видавничім відділі Інформаційного Бюро Армії УНР”. Ця інформація, з одного боку, дає можливість зрозуміти, наскільки були “роздуті” штати інфраструктури Інформаційного бюро армії УНР, а з іншого – що з цим явищем намагалися боротися. З редакційних заміток довідуємося, що “від ч. 39 “Українська ставка” часово виходитиме разом з газетою “Республіканські Вісти”⁸⁶. Таким чином, від 12 лютого і до 5 березня 1919 р. (ч. 57) часопис виходив разом з іншою газетою⁸⁷. Останнє відоме число “Української ставки” – ч. 66 від 16 березня 1919 р.

На початку 1919 р. починає виходити інформаційний листок Інформаційного бюро армії УНР “Новини”. Перші кілька чисел газети, на жаль, не були датовані, тому важко з’ясувати, скільки чисел вийшло перед тим, як починається датування, та й “той факт, що редакція знаходилася у вагоні, дає уявлення, як працювали журналісти”⁸⁸. Дуже цікавим матеріалом у ч. 1 “Новин” є “Маніфест українських більшовиків”, що був прийнятий на з’їзді партії на початку січня 1919 р.

Українські більшовики вимагали від своїх російських “колеґ” припинення агресивних військових дій на території України, а головню на українсько-російському кордоні. Головні відділи-рубрики, які мали “Новини”: “Політичні новини”, “Земельна справа”, “Військові справи”, “Голос народу”, “Всячина”, “За кордоном”, “По Україні”, повідомлення про події на фронтах були зібрані в двох рубриках – у “Бюлетені Інформаційного Бюро Армії УНР” та в “Оперативному звіті Генерального Штабу”.

Від 10 лютого 1919 р. у Жмеринці, куди у зв’язку з більшовицьким наступом переїхали всі урядові установи, було розпочато видання окремого щоденного “Бюлетеня Інформаційного Бюро Армії УНР”. Як подає редакційна стаття, “в тяжку для України годину починаємо випускати наш “Бюлетень”⁸⁹. Вся інформація в “Бюлетені” стосувалася таких основних питань: події в Україні, в “совдепії”, за кордоном. Матеріалів було не так багато, тому їх розміщували лише на одній сторінці листка. Від ч. 4 за 13 лютого 1919 р. видання “Бюлетеня” було припинено за розпорядженням Інформаційного бюро армії УНР у зв’язку з перенесенням матеріалів, що там друкувалися, в окрему рубрику до газети “Ставка” – “Українська ставка”⁹⁰.

У квітні 1919 р. Інформаційне бюро армії УНР, що тоді перебувало разом з урядом і Директорією УНР в Здолбунові, починає видавати щоденник “Дзвін”, перше число якого побачило світ 18 квітня 1919 р. Цей часопис, на відміну від згаданих видань, мав дещо більше публіцистичних матеріалів, хоч за жанром більшість з них – замітки. “Дзвін” – виразно пропетлюрівська, антибільшовицька газета, інформаційно-оперативна якість якої впливала на перебіг подій суцього дня (слово – на діло)”⁹¹. Чи не найважливішими публікаціями перших чисел газети стали накази і заклики проти погромів. Наприклад, уже в ч. 1 – “На боротьбу проти жидівських погромів” – наказ Головної управи Війська УНР ч. 256 від 19.04.19 р. застерігає: “...всіх, хто тільки провадитиме погромну агітацію поміж козаками задержувати і негайно віддавати під надзвичайний суд”⁹². На сторінках газети були статті та матеріали на різні теми військового життя – “Під кацапським наїздом”⁹³, “Проїзд Сірих” О. Доценка⁹⁴, “Що треба робити нашому урядові” П. Мазюкевича⁹⁵, “Авантюра Оскілка”⁹⁶, “Військо і політика” О. Назарука⁹⁷ та ін. Знаходимо інформацію щодо організації діяльності Інформаційного бюро армії УНР: “З огляду на реконструкцію Інформаційного Бюро, всім Філіям негайно приступити до ліквідації всіх доручених їм справ, яку скінчити 1 травня с. р. і здати діла в Ін-

формаційне Бюро в Здолбунові”⁹⁸. Від ч. 13 за 7 травня 1919 р. редакцію “Дзвону” перенесено до Радзивилова, а вже на ч. 20 від 16 травня щоденник перестає виходити.

Наступним виданням Інформаційного бюро армії УНР став часопис “Український козак”, перше число якого вийшло 17 травня 1919 р. у Радзивиліві. Це видання можна вважати на сто відсотків спеціальним, призначеним для вояків армії УНР. Уже ч. 2 (6 червня 1919 р.) було друковане у Волочиську, ч. 3 (8 червня 1919 р.) – в Карневичах, ч. 4 (11 червня 1919 р.) – в Чорному острові. Від ч. 7 (14 червня 1919 р.) місцем постою редакції зазначено: Ставка, потяг друкарні Міністерства преси й інформації, вагон № 2392. Від ч. 27 за 10 серпня 1919 р. часопис виходить як видання Міністерства преси й інформації із уточненням – “фронтowa газета Української Народньої Армії”. Часопис виходив за редакцією Юрія Чубука. Від ч. 41 часопис – видання польового відділу Міністерства преси й інформації. Від ч. 30 редакція перебувала у Жмеринці.

Серед вагомих публікацій часопису варто назвати такі: “Чи ми повинні боротися з большевиками-комуністами?”⁹⁹, “Не пускайте гадюк у хату”¹⁰⁰, “Нова Оскілковщина”¹⁰¹, “Око за око, зуб за зуб!”¹⁰² тощо. Міжнародним відносинам часопис теж присвячував місце на своїх сторінках – “До єврейського населення України”: ... будемо рука в руку з українським населенням боротися за перемогу вільної УНР”¹⁰³.

Особливо треба зазначити, що після т. зв. “бунту” П. Болбочана, а головню після його розстрілу, в ч. 11 від 19 червня 1919 р. появляються дві публікації, що свідчать про політичні симпатії окремих співробітників Інформаційного бюро армії УНР. Так, у статті “Слова й діла” автори з бюро дуже емоційно виступають проти “буржуазно думаючих партій” (соціалістів-федералістів, самостійників і народних революціонерів), закидають їм участь у бунті П. Болбочана. У “Листі в редакцію (до п. Редактора газети “Український Козак”)” всі ці думки “підтверджуються”, мовляв, хлібороби-демократи, федералісти, самостійники як праві партії плазують перед Антантою, “а це тепер недоречно”. У ч. 10 від 18.06.19 р. в статті “Орієнтація” автори виступають проти зносин з Антантою і Францією. В усіх цих антиправих і антизахідних виступах відчувається діяльність начальника Інформаційного бюро армії УНР Н. Григорієва, що свого часу підтверджував П. Христюк: “Соц.-рев. Григорієва обвинувачували в тому, що він, замість поборювати большевизм, своєю роботою в Інформацій-

ному Бюрі підбиває населення і військо до большевизму”¹⁰⁴. Окрім 88 чисел “Українського Козака” також вийшло 3 випуски бюлетеня газети “Український Козак”.

До нездійснених планів військово-видавничого відділу Генерального штабу УНР треба віднести видання “Військово-наукового вісника” за редакцією Ол. Ковалевського, а також літературно-військового тижневика “Наш прапор”, до співпраці в якому було запрошено визначних публіцистичних і літературних сил того часу: В. Благодір, С. Васильченка, М. Вороного, М. Івченка, О. Ковалевського, О. Осецького, К. Поліщука, Ю. Тищенко, М. Чечеля, Гр. Чупринку та ін. Видання цього тижневика планувалося під керівництвом О. Ковалевського та за редакцією В. Поплавка. На жаль, маємо про це лише побіжну інформацію в “Бюлетені Інформаційного Бюро армії УНР” (ч. 1 за 1919 р.). А найважливішими військовими періодичними виданнями останнього періоду існування Української Народної Республіки (осінь 1919 – літо 1920 рр.) стали часописи “Україна” та “Наша правда”.

Орган Інформаційного бюро армії УНР “Україна” почав виходити 9 серпня 1919 р. як “видання Прес-Квартири Штабу Дієвої Армії”¹⁰⁵. У зверненні до читачів у редакційній статті “Читайте велику українську газету “Україна” було наголошено на безпартійності й демократичності часопису й визначено його майбутню діяльність так: “Україна” стоятиме на ґрунті державності та незалежності; буде освітлювати життя України, захищати інтереси селян та робітників, відстоювати демократичні реформи; буде об’єднувати всі інтелігентні кола України для загальної культурно-освітньої праці та будівництва держави; буде давати широку інформацію по всіх галузях життя державного, партійного, громадського та мистецького; відстоюватиме міцну дисципліновану армію”.

Усі ці завдання, що їх поставила перед собою редакція, були реалізовані через різножанрові публікації про розбудову держави, її зовнішню і внутрішню політику, оперативні звіти, повідомлення штабу Дієвої армії УНР, кореспонденції в рубриках “Життя фронту”, “Вісти з фронту”, “По той бік фронту”, “Війна з Московщиною”, “Діяльність Правительства” та ін. Кожне число часопису розпочиналося редакційною статтею, присвяченою найактуальнішим проблемам часу. В рубриці “Діяльність Правительства” газета постійно вміщувала урядові розпорядження, повідомляла про зміни в уряді та Директорії УНР, знайомила з діяльністю закордонних місій тощо. Самостійність

і державність Української Народної Республіки стали провідною темою публікацій у часописі.

Після того, як газету було відновлено в 1920 р., у ч. 99, в першому відновленому випуску, було надруковано звернення Інформаційного бюро УНР “Народе український”, де йшлося про угоду між УНР і Польщею “щодо спільної боротьби проти спільного ворога Совітської Московії”: “Поляки нам помагають відкинути більшовиків з землі нашої, а захищати Україну далі, порядкувати в ній – це діло наше власне, діло народне. Отже головне – створення в найкоротший час власної регулярної армії...”¹⁰⁶.

Враховуючи складність політичної, економічної, військової ситуації, редакція газети намагалася інформаційно забезпечити військо на фронтах. Серед постійних авторів, чий прізвища можна було бачити найчастіше, треба відзначити С. Васильченка, Б. Грінченка, О. Олеся, С. Черкасенка, В. Дубровського, Ф. Дудка, О. Журливу, К. Стеценка, І. Ющишина та ін.

Інший військовий часопис, чи радше інформаційний листок, – “Наша правда”, що видавався зусиллями культурно-просвітнього відділу штабу Дієвої армії УНР. Перше число побачило світ 25 травня 1920 р. Газета з’являлася тричі на тиждень за редакцією колегиї. Число перше часопису вийшло під гаслом “Ширте “Нашу правду” з рук до рук, з хати до хати! Таким чином люде наші довідаються про СВОЮ (підкреслення редакції. – О. Б.) правду!”¹⁰⁷. “Наша правда” ставила собі за мету підняти національну самосвідомість українських вояків: “Знаючи добре, що не тільки силою одного меча, а й знанням здобувається воля народу, українською військовою владою було створено в кожній дивізії, а також і в бригадах культурно-освітні відділи, які повинні дбати про поширення необхідних знань як серед старшинства, так і козацтва. Передовсім було звернено увагу на національну свідомість, задля чого скрізь і всюди впорядковувалися читання і лекції з історії, географії та економіки України, а також було засновано ряд дивізійних та бригадних бібліотек-читалень. Задля праці культурно-освітніх відділів, зараз майже по всіх частинах закладаються товариства “Просвіта”, які являються допомоговою силою в праці культурно-освітніх відділів і об’єднують в одну сім’ю козаків і старшин української армії...”. Цікавою публікацією цього числа став інформаційно-бібліографічний матеріал “Українська преса”, що показував стан військової преси останніх днів Української Народної Республіки: “... в районі Армії існує щоденна газета “Українське

слово” і тижневик “Україна”. Культурно-Освітній відділ Штабу Дієвої Армії УНР видає військову газету “Козацька Думка”. Виходить ще й тижневик “Син України”, який видається коштами Української Військової Місії в Польщі. Культурно-освітнім відділом Штабу Н-ської дивізії видається літературно-просвітній військовий тижневик “На варті”.

Крім того, майже кожний Культурно-освітній відділ дивізій, також і бригад, видає гектографічним способом гумористичні тижневики і газети-хроніки”.

Ч. 2 “Нашої правди” вийшло у зв’язку з відступом і непевним становищем українських військ 30 вересня 1920 р. Серед матеріалів, що групувалися в рубрики й містилися в часописі, треба відзначити “Оперативні звіти Штабу Дієвої Армії УНР”, “Вісти з Українського Світу”, “Протибільшовицька війна”, “Вісти з Росії” тощо.

Останнє число часопису вийшло 20 жовтня 1920 р., і в ньому було вміщено публікацію про від’їзд В. Винниченка за кордон у 1919 р., його загравання з московськими більшовиками, про поїздку в Україну і в Москву та поспішний від’їзд за кордон знову. По суті, часопис прямо звинувачував В. Винниченка у зраді ідеї і співпраці з ворогом, і то тільки для того, щоб залишитися “чесним з собою” та своїми соціалістичними переконаннями. І це робив один з колишніх вождів. То ж про яку протибільшовицьку консолідацію народу, змученого шестирічною війною, могла йти мова...

Безперечно, останнім центральним урядовим військовим інформаційним органом можемо вважати “Козацьку Думку”. Як зазначено в підзаголовку, це був “Вістник Дієвої Армії Української Народньої Республіки”, що його видавав Культурно-просвітній відділ Дієвої армії УНР. І навіть в ті останні, найважчі дні газета намагалася тримати козаків і старшину в курсі справ, що відбуваються в Україні, а частково і в світі. Серед публікацій останніх чисел викликають цікавість такі: “Козацтво і церковна справа на Україні”¹⁰⁸, “Не плачем – а мечем!”¹⁰⁹ та ін. Про те, що командування Дієвої армії УНР дбало про збереження морально-політичного рівня вояків, свідчить така замітка: “13 вересня прифронтною трупю Культурно-Просвітнього відділу Дієвої Армії УНР у Станиславові, в театрі ім. Монюшка, відбудеться вистава Тогобічного “Борці за мрії”¹¹⁰. Останнє число часопису вийшло 21 жовтня 1920 р., коли вся Дієва армія УНР перейшла Збруч та була роззброєна військами недавнього союзника й інтернована в таборах, розташованих на території Польщі.

Окрім центральних військових періодичних видань, що появлялися заходами Інформаційного бюро Дієвої армії УНР, виходили також часописи окремих військових установ та підрозділів, що дислокувалися в різних місцевостях України, які контролювала Дієва армія. Головними проблемами, що їх висвітлювали на сторінках українських військових газет, були хроніка військових дій, події в Україні, міжнародна хроніка, військове життя частини, в якій виходила газета.

Одним з найперших таких часописів був “Бюлетень Філії Інформаційного Бюро армії УНР при X Дієвому Корпусі”, що виходив як щоденник у м. Барі з 19 лютого 1919 р. Часопис виходив до кінця лютого, і ч. 8 від 27.02.1919 р. було останнім. Серед публікацій переважають урядові розпорядження та накази. Рубрикація відсутня, хоча одну можна назвати – “Бюлетень Головного Інформаційного Бюро Армії УНР”. Єдиною авторською публікацією, вартою уваги, була стаття Сенька “Якого добра бажають нам большевики”.

З 11 червня 1919 р. в Кам’янці-Подільському починає виходити військовий позапартійний часопис “Козак” – “вістник 16 пішого загону”. Багато місця займали публікації, присвячені національній консолідації в умовах війни. Йдеться, зокрема, про статтю “На смерть борця за волю і честь українського народу, старшини Українського Республіканського війська Акимовича”¹¹¹, в якій редакція закликала облишити партійні чвари: “Коли хата горить, то не про те думає розумний господар, як переробити піч, як розмалювати стіни, який стіл поставити замість старого – а про те, як загасити вогонь... Україна в огні, і нам поки що треба забувати про все, щоб одностайно стати до гасіння пожежі”. Під назвою “Козак” виходив у Новій Ушиці і “вістник 3 пішої дивізії” – це було продовження попереднього видання, але у збільшеному форматі і з тим же поліграфічним оформленням. 8 липня 1919 р. появився і “Бюлетень газети “Козак”. Саме з цього часопису дізнаємося, що керував Ушицьким повітовим комісаріатом преси й інформації М. Корчинський: “з 23.06 Міністерством преси й інформації призначений Комісаром преси й інформації Ушицького повіту...”

Згідно циркуляру Міністерства преси й інформації від 17 червня 1919 р. §1 пропонується всім друкарям, літографіям, подібним заведенням нічого не друкувати без мого дозволу”¹¹². Ця інформація ще раз підтверджує існування цензури, яка в тих невідрадних умовах була конче потрібна.

Навесні 1919 р. у Луцьку філія Інформаційного бюро армії УНР при 1-й козацько-стрілецькій (сірій) дивізії почала видавати часопис

“Вістки Сірих”. Газета виходила під гаслом “Хай живе Народня Українська Республіка”. Загалом видання належить до типу бойових листків із закликком-проханням: “Сам прочитай і другому передай! Із рук до рук, із хати до хати!”.

Часопис мав рубрики: “Життя Луцького повіту”, “В Луцьку”, “По Україні”, “Телеграми” тощо. З найбільш цікавих матеріалів часопису назвемо “Чи проходить Опанас без московських штанів, а Параска без запаски?”¹¹³, “Нота України Мирній Конференції”¹¹⁴, “Дайте хліба”¹¹⁵ та ін.

З 11 травня 1919 р. у Рівному виходив часопис “Надія України”, який видавала Державна інспекція північної групи. Цей часопис теж виходив під характерним для урядової преси гаслом: “Нехай живе Українська Народня Республіка!”. Серед рубрик треба виділити такі: “Офіціальна частина”, “Війна з Московщиною”, “Радіо і телеграми”, “Бризки життя”, “Вісти з Києва” та ін., що відначалися інформаційною насиченістю, емоційністю та живою мовою. Матеріали, які друкувалися на сторінках газети, відрізнялися відвертим антибільшовицьким забарвленням: “Наші герої” Д.І. Познякова¹¹⁶, “Геть обдурисвітів комуністів”¹¹⁷. Друкувалися тут і твори красного письменства, фейлетони тощо.

Серед часописів, що виходили в окремих військових частинах, треба назвати “козацьку часопись” “Вільний Козак”, що виходила у Білій Церкві. Поліська група армії УНР видавала “Бюлетень інспекції національно-культурно-політичних справ північної групи військ УНР”. Окремий Залізний загін видавав газету “Каменярі”. Корпус Січових стрільців під командуванням полковника Є. Коновальця, що входив до складу Дієвої армії УНР, теж мав свої друковані органи: “Січовий стрілець”, а з початку травня 1919 р. – “Стрілецька думка” як орган корпусу Січових стрільців. Ці два часописи мало чим відрізнялися від інших видань того періоду як за змістом, так і за формою. Об’єднували їх і відданість ідеї національної революції, безкомпромісні державницькі позиції в усіх опублікованих матеріалах.

Окремою специфічною ділянкою видавничої діяльності у війську стали видання Відділу навчання військ Головного управління Генерального штабу УНР, серед яких частина побачила світ ще на території України, частина – в таборах для інтернованих у Польщі та Чехо-Словаччині. Це “Муштровий статут для піхоти” (Кам’янець, 1919 р.), “Статут внутрішньої служби” (Кам’янець, 1919 р.), “Муштровий статут для легкої пушкової і гавбичної артилерії”,

“Навчання при гарматі (з коротким рос.-укр. словарцем)”, що теж вишло у Кам’янці 1919 року, “Програм навчання молодих козаків піхоти, кінноти та артилерії” (Кам’янець, 1919 р.), “Керування батареєю” (Кам’янець, 1919 р.), “Військовий карний статут” (з рос.-укр. словником правничих термінів), “Дисциплінарний статут” (Кам’янець, 1919 р.), “Дисциплінарний статут” (Перемишль, 1920 р.), “Як жив український народ” (Кам’янець, 10 квітня 1919 р.), “Скорочений курс навчання кулеметному ділу” (Галич, 1920 р.), “Обов’язки рангів кулеметної сотні” (Галич, 1920 р.)”¹¹⁸.

Політика уряду останнього періоду визвольних змагань доби Директорії УНР не сприяла подоланню того суцільного хаосу, який панував в Україні у 1919–1920 рр. і який чи не найбільше позначився на боєздатності війська й ефективності військової інформаційної служби. Замість того, щоб виступити єдиним фронтом проти більшовицької ідеологічної облуди, наддніпрянські діячі займалися внутрішньопартійними сварками. Чого можна було сподіватися від людей, які рішення партійних з’їздів ставили вище за розпорядження уряду, а іноді їх ними й замінювали?

Виділяючи поважні суми на пропаганду, уряд не контролював виконання своїх розпоряджень у цій ділянці. Низький рівень видань, спричинений браком паперу, поліграфічного обладнання, відсутністю фахівців, іноді підсилювався свідомим і несвідомим саботажем службовців, які займалися розповсюдженням літератури. Серед стратегічних причин невдач на ідеологічно-пропагандистському фронті треба назвати відсутність системи української військової преси.

3.5. Закордонна інформаційно-пресова діяльність Міністерства закордонних справ УНР

Міністерство закордонних справ, що було створене 26 грудня 1918 р. й очолене головою Ради Народних Міністрів В. Чехівським, мало під своїм керівництвом посольства, дипломатичні місії і консульства за кордоном.

Уряд вислав “делегації ... та місії до таких країн: Великобританія, ЗДА, Італія, Греція, Бельгія з Голандією, Данія, Ватикан, Румунія, Естонія, Латвія з Литвою, Грузія з Азербайджаном, Кубанню та Північним Кавказом, Чехо-Словаччина, Угорщина, Польща, Туреччина, Фінляндія”¹¹⁹.

Усі без винятку дипломатичні місії мали одним зі своїх “надзавдань” інформування західного політичного й журналістського

світу про внутрішню та зовнішню політику уряду і Директорії УНР, події внутрішнього життя, розвиток подій на українсько-більшовицькому фронті. Частина місій більш активно займалася зовнішньо інформативною діяльністю, решта – менш активно, як через об’єктивні, так і через суб’єктивні причини.

Треба зазначити також, що Міністерство закордонних справ у зв’язку зі своєю специфічною діяльністю не видавало окремого пресового бюлетеня, що було характерним для багатьох інших міністерств. Поодиноким прикладом інформаційно-видавничої діяльності Міністерства закордонних справ можна назвати прес-релізи пресового відділу канцелярії міністра, що розсилали до посольства УНР у Німеччині та Надзвичайної дипломатичної місії в Італії, а потім дипломатичними каналами – до інших посольств та місій УНР. Прес-реліз давав доволі розгорнуту інформацію про ті чи інші найактуальніші події, що відбувалися у внутрішній і зовнішній політиці УНР. Так, в огляді “За час 15-25 липня 1919 р.” від 27 липня 1919 р. знаходимо такі рубрики: “Стратегічне становище”, “Політичне становище”, “Зовнішня політика”, “Зміни кабінету”¹²⁰. Зазвичай, ці огляди супроводжувалися запискою відділу преси: “Відділ Преси Міністерства Закордонних справ має честь переслати при цьому інформаційні матеріали про стан на Україні до відома і евентуального використання в місцевій пресі”¹²¹.

Окрім оглядів стратегічного й політичного становища, відділ преси також передавав для використання закордонними представництвами “Воєнно-політичний огляд” та “Огляд діяльності Міністерства Закордонних Справ”. Саме з останнього можна дізнатися про пресову діяльність міністерства.

Виходячи з того, що питання пропаганди за кордоном є одним із головних завдань Міністерства закордонних справ, воно підготувало відповідну доповідну записку, яку збиралися подати на розгляд Ради Міністрів. Ось її основні моменти: “1) Оживити діяльність існуючих пресових і інформаційних Бюр. 2) Установити постійний їх зв’язок з Центральними Установами, особливо з Міністерством Закордонних Справ. 3) Використати всі наші журналістські сили, що є зараз за кордоном. 4) Придбати впливову закордонну пресу і визначних чужинців-журналістів, що би відповідними статтями інформували європейську лінію в користь Української Народньої Республіки, пам’ятаючи, що думка преси – це думка громадянства. 5) Познайомлювати європейську лінію шляхом конгресів, рефератів, лекцій і т. п. 6) Створити

одно центральне пресове і інформаційне бюро, яке шляхом політичних і економічних комунікатів і бюлетенів змогло б інформувати закордонну пресу про всі прояви громадського і політичного життя Української Народньої Республіки. 7) Здобути вплив на одну з великих європейських телеграфних агентур.

Щоб перевести згадану справу з теорії на реальний ґрунт, Міністерство Закордонних Справ звернулось до Ради Міністрів з проханням ухвалити і асигнувати в розпорядження Міністра Закордонних Справ 5 (п'ять) мільонів польських марок”¹²².

Діяльність відділу преси Міністерства закордонних справ полягала в такому: “1) Виготовлення огляду стратегічних і політичних подій на Україні для вжитку нашого дипломатичного корпусу. 2) Інформації закордону про найважливіші у нас біжучі політичні і стратегічні події шляхом урядових комунікатів, телеграм і т. ін. 3) Спроби нав'язання контакту з поодинокими Центральними Установами в справі отримання коротких звітів від кожного із них. 4) Виготовлення письмених рефератів місцевої і закордонної преси для внутрішніх потреб Міністерства”. В останній фазі визвольних змагань (1920 р.) до означених завдань відділу преси додалися такі:

“1) Виготовлювання письмених рефератів місцевої закордонної преси (польської – О. Б.) для внутрішніх потреб Міністерства і Дипломатичного Корпусу.

2) Виготовлювання спростувань статей і інформацій для українських газет, головню “Народньої Справи”¹²³.

“1) Виготовлення огляду політичних і стратегічних подій, мимо цього, що зв'язок Міністерства із другими тотожними Установами був надзвичайно утруднений, обняло докладний аналіз стратегічного і з'ясування нашого внутрішнього і зовнішнього політичного становища.

2) В цілому ряді коротких телеграм до Відня, Брукселі і Парижа періодично інформовано наші представництва про політичне і стратегічне становище у нас.

3) Виготовлювані письмени реферати преси про біжучі політичні події розсилається п. п. Головному Отаманові, Голові Ради Народних Міністрів і Керуючим Департаментами Міністерства Закордонних Справ для їх вжитку”¹²⁴.

В “Огляді діяльності Міністерства Закордонних Справ за жовтень 1920 р.” у рубриці “Пресова діяльність” знаходимо інформацію про фактичний стан речей у видавничій діяльності Міністерства:

- “1) Не відпущено Міністерству коштів навіть на посилку телеграм, хоча законом було асигновано на справи пропаганди 5.000.000 польських марок.
- 2) Затрачено на деякий час наслідком переходу армії УНР і переїзду Центральних Державних Установ на рідну територію зв'язок з Дієвою армією, Військовим Міністерством і Директорією.
- 3) Нарушено технічний апарат Відділу Преси через відкликання прикомандированих для праці при відділі урядовців інших Міністерств”¹²⁵. (Це було зумовлено складним військово-політичним становищем уряду УНР).

Інший “Огляд діяльності Міністерства ... за місяць серпень 1920 року” ч. 298, що був підготовлений уже в еміграційних умовах у Тарнові (Польща), містить інформацію про рішення Міністерства пожвавити зовнішньоінформаційну діяльність: “Міністерство Закордонних Справ звернуло увагу на справу інформації за кордоном, стараючись постійними вістками про стратегічне і політичне становище у нас держати політичну думку Європи в курсі справ і подій, які розвиваються на сході взагалі, а на Україні – зокрема”¹²⁶. Роз'яснювався також технічний механізм виконання цієї акції: “В тій цілі виготовлювано Відділом Преси щоденно телеграфічні бюлетені, які пересилано до Українського Пресового бюро у Відні, в Ригу і Швейцарію”¹²⁷. В цей самий час до всіх інформаційних бюро УНР за кордоном було скеровано обіжник, в якому їх було повідомлено:

- “1) що найважливіші біжучі інформаційні матеріали про події на нашому фронті, як також і справи внутрішнього інформаційного характеру, пересилає Міністерство Закордонних Справ по телеграфу до Віденського Пресового Бюро УНР, завданням якого є їх передати найшвидчою дорогою посольствам і Місіям УНР та закордонній пресі;
- 2) що Віденське пресове бюро мусить в першу чергу, пересилаючи листи, мати на увазі бюро; а) в Брюсселі, де відбувається Міжнародна Фінансова Конференція; б) в Ризі, де ведуться Мирові переговори між Польщею і совітами; в) в Швейцарії, з огляду на її важний політичний центр;
- 3) що пресові бюро УНР для проведення одноцільної акції за кордоном мусять стояти в тісному контакті з Віденським Пресовим бюро, обмінюватись своїми міркуваннями відносно способів інтензивнішої діяльності і систематизації інфор-

мацій і подавати їх до відома Міністерства Закордонних Справ. У цей спосіб Міністерство Закордонних справ думає шляхом виміни думок, систематичних поправок, опертих на практичності і досвіді, налагодити справу інформації закордону про Україну в дусі тих бажань, які відповідатимуть обставинам даної Держави, де знаходиться наше інформаційне бюро”¹²⁸.

Окрім цього, Міністерство звернулося до інформаційних бюро за кордоном окремим обіжником, де наголошувалися основні засади, напрями і прагнення політики уряду УНР: “1) протибольшевицька акція, 2) противрангелевська акція, 3) справа Польсько-Українського союзу і 4) акція в справі протижидівських погромів, об’ясняючи в ньому докладно становище Уряду відносно вищезгаданих пунктів”¹²⁹.

Надаючи великого значення Ризьким переговорам і необхідності отримувати швидко інформацію про їх перебіг, Міністерство закордонних справ використало пропозицію українського Дипломатичного представництва в Ризі відносно передачі інформації через латвійську радіостанцію.

У питанні українсько-польських відносин відділ преси Міністерства закордонних справ зайняв специфічну позицію, що була зумовлена тоном польської преси, починаючи з початку осені 1920 р. і українсько-польськими відносинами після підписання договору та спільних військових дій на території України. Тон польської преси викликав занепокоєння в уряді УНР: “... в останньому часі преса стала представляти в досить неприхильному освітленню події на Україні взагалі, а українську державну ідею зокрема...”¹³⁰. Для того, щоб паралізувати небажаний спалах емоцій у правій пресі, Міністерство призначило спеціального кореспондента, завданням якого було вміщувати в польській і галицькій пресі статті й інформацію про стан української справи. Відповідними статтями відділу преси вдалося вплинути на інтенсивність антиукраїнського інформування, а також ослабити негативну реакцію галицької преси, яка не могла вибачити урядові УНР і Головному отаманові С. Петлюрі договору з Польщею, що підірвав віру в ідею соборності.

Підсумовуючи діяльність відділу преси Міністерства закордонних справ у ділянці зовнішнього інформування, можемо зробити певні висновки. Відділ преси чи не найголовнішим своїм завданням мав корегування інформаційної роботи пресових бюро при посольствах і місіях УНР за кордоном, постачання цих бюро інформацією про вну-

трішню та зовнішню політику уряду; підготовку письмових рефератів місцевої і закордонної преси для внутрішніх потреб Міністерства й дипломатичного корпусу; листування з редакціями газет, інформаційними бюро, місіями і посольствами УНР; вироблення концепції самостійної української пропаганди за кордоном.

Надзвичайно великі витрати на різного роду дипломатичні місії та представництва в 1919 р. призвели до того, що в жовтні 1920 р. за браком коштів Міністерство закордонних справ змушене було припинити діяльність українських представництв у Болгарії, Греції, Данії, США та Швеції.

Фінансові проблеми уряду УНР, що вже був за крок до катастрофи, не дали Міністерству закордонних справ змоги належно розгорнути зовнішнє інформування, хоча уряд розумів його важливість: “Повне розуміння пресової справи з’явилося для закордонної діяльності Міністерства одним із першорядних чинників, тому що зараз наша держава, опинюючись хвилево без території, має для піддержання Української державності взагалі, і українського питання за кордоном зокрема, тільки два фактори: 1) А-Р-М-І-Ю, що з зброєю в руках зазначає перед світом існування Української Держави і 2) П-Р-Е-С-У, посередством якої може впливати на хід політичних подій відносно України”¹³¹.

Але попри розуміння важливості справи, ефективність українського зовнішнього інформування була низькою, як і зовнішньополітична діяльність уряду УНР була незавершеною і може вважатися незадовільною.

3.5.1. Українська делегація на Паризькій мирній конференції 1919 р. і проблема зовнішнього інформування

Найважливішою дипломатичною місією України в період 1918 – 1919 рр. була делегація на мирну конференцію в Парижі. Водночас ця делегація була й представництвом УНР у Франції. Щодо персонального складу цю місію вважають чи не найвдаліше підбраною (з уваги на те, що до кадрів цієї делегації було багато претензій і з боку іноземних дипломатів, і з боку преси, та й в українських часописах з’являлися критичні матеріали). Діяльність делегації була чітко регламентована організаційним статутом, який розробило Міністерство закордонних справ. Делегація складалася як з дипломатичних співробітників, так і з дорадників-консультантів.

Делегація до Парижа була вислана на початку січня 1919 р. як представництво УНР, але після ратифікації Акта злуки Західноукраїнської Народної Республіки та Української Народної Республіки де-

легація отримала компетенцію заступати інтереси Соборної України. Це було закріплено спільним актом 30 березня 1919 р.

Персонально делегація складалася з 5 членів: Г. Сидоренко (голова місії), В. Панейко (заступник голови), О. Шульгин, А. Марголін і Б. Матюшенко. Кадрові зміни почалися з кінця літа 1919 р., коли замінено голову делегації: замість відкликаного Г. Сидоренка її очолив граф М. Тишкевич. У грудні 1919 р., після того, як став відомим польсько-український договір, заступник голови делегації В. Панейко і радник делегації С. Томашівський вийшли з делегації і зробили публічну заяву про те, що надалі будуть “провадити заступництво Західної України”.

Чи не найбільшою перешкодою в діяльності делегації на мирній конференції стала відсутність готового інформаційного матеріалу іноземними мовами про Україну взагалі і політичну концепцію самостійної Української Республіки в контексті західноєвропейської політики зокрема. Такі матеріали треба було готувати на місці, у Франції, а це вимагало як користування відповідними архівами та бібліотеками, яких там не було, так і часу. “Треба було приїхати до Парижа з готовою інформаційною літературою в англійській і французькій мовах та з відповідно готовим основним меморіалом, який включав би Україну у великі питання світової політики. У меморіалі мусів бути нарис політичної міжнародної концепції, яка відповідала б потребам України і одночасно заторкнула б життєві справи Заходу”¹³².

Три тижні після приїзду до Парижа Г. Сидоренко намагався зорієнтуватися й увійти в курс справ, і тільки 10 лютого 1919 р. він подав ноту до президента мирної конференції. Ця нота української делегації була радше інформативною, ніж політичною. Власне кажучи, політичної концепції в ній практично не було. Дещо згодом делегація видала друковану на машинці “Хронологію подій за 1917–1918 рр.” (спочатку англійською, потім французькою мовами), але теж без політичної концепції.

А тим часом вороги української державності – в першу чергу російські “єдинонеделіимці” всіх мастей та польські шовіністські кола – засипали дипломатичні представництва західних країн своєю літературою, призначеною для дискредитації самої ідеї суверенної України в спільноті європейських країн.

Те, що голова делегації Г. Сидоренко не привіз на Паризьку мирну конференцію відповідного меморіалу, на думку М. Стахова, було помилкою і недоглядом не лише Директорії. Відповідальність за це

лежала не тільки на ній, адже до його підготовки мали безпосередню причетність ще за гетьманських часів і голова зовнішнього відомства Д. Дорошенко, і В. Липинський, який був послом у Відні, і О. Шульгин, який був послом у Софії. М. Стахів пише: “Працював також на добрій з погляду високого суспільного авторитету посаді д-р Дмитро Донцов. Він за гетьманату був шефом Української Телеграфної Агенції (УТА), тобто офіційного інформаційного бюро в Києві. Мав він тоді чимало вільного часу і матеріалів, щоб написати відповідну інформаційну брошуру для чужого світу в одній із світових мов, зокрема по-французьки або по-англійськи. Проте він такого теж не зробив, хоча мав легке і блискуче перо. Як тільки упав гетьманат, він цілком правильно зразу переставився на рейки праці для Директорії УНР; він постарався про виїзд за кордон до Швейцарії на дипломатичну службу власне в пресовій ділянці. Проте, він від грудня 1918 аж до 1920 не написав потрібної інформаційної книжки чи брошури (при кінці 1920 року Донцов почав писати книжку лише для внутрішнього українського вжитку “Підстави нашої політики”)”¹³³.

Таких здібних публіцистів, які у той самий час працювали в дипломатичному корпусі від кінця 1918 р., було набагато більше. Та, на жаль, жоден з них теж не виконав цієї необхідної роботи, якої вимагав політичний момент. Треба зазначити, що таких необхідних матеріалів не підготували й представники Західноукраїнської Народної Республіки, хоча теж мали для цього все необхідне.

Саме тоді й постала необхідність створення всередині місії структури, яка б займалася саме цими питаннями – підготовкою та друком необхідних матеріалів для проведення міжнародної акції. У складі делегації був молодий історик Ф. Савченко, який і очолив її пресове бюро. Але лише від середини травня 1919 р. це бюро почало свою діяльність, про що свідчить замітка в “Республіці” від 22 травня: “Українське Пресове Бюро в Парижі під керівництвом Савченка почало публікувати свої комунікати”¹³⁴. Тільки в другій половині 1919 р. українська делегація на мирній конференції в Парижі опублікувала дуже важливу і потрібну працю професора С. Дністрянського “Ukraine and the Peace Conference. The Ukrainian Problems” обсягом 117 сторінок. Вона мала такі розділи: 1) Право самовизначення народів. 2) Українська нація. 3) Українська історія. 4) Українська територія. 5) Українське народне багатство.

У другій половині 1919 р. видавнича діяльність української делегації поживавилася, особливо після приїзду на мирну конференцію

нового голови делегації графа М. Тишкевича, який прибув до Парижа з Швейцарії. Саме у Швейцарії було видано низку інформаційної літератури авторства М. Тишкевича, яку розіслано багатьом представникам на конференції: “L’Ukraine – un aperçu politique et économique”, “Documents historiques sur l’Ukraine”, “Le territoire et la population de l’Ukraine”, “L’Ukraine en face du congrès de la paix”, “La littérature ukrainienne”¹³⁵.

Негативним результатом для себе на мирній конференції 1919 р. Україна не в останню чергу “завдячує” і діяльності української делегації на ній. Французький політик Шарль Дюбре у своїй доповіді “Причини невдачі Української Місії в Парижі”, яку він у складі групи французьких політиків привіз до Кам’янця-Подільського, зазначав: “... 3) Місія майже нічого не зробила, щоб ознайомити союзні держави з тим, що на Україні є уряд цілком оформлений, в склад якого входять видатні особи, яким Антанта могла б цілком довіряти. Вони не потурбувалися освітити велику постать Петлюри й оборонити його перед неправдивим обвинуваченням в більшовизмі, що закидали йому поляки й москвини... 5) Взагалі пропаганда на користь України була кепсько поставлена, без пляну, без метод і без жодного порозуміння з прихильниками України...”¹³⁶.

3.5.2. Інформаційна діяльність Української дипломатичної місії в Туреччині

Уже на початку 1919 р. Міністерство закордонних справ УНР вирішило вислати новий склад посольства до Царгорода, де призначений гетьманом український посол М. Суковкин зайняв з упадком гетьманату позицію, ворожу українській державності. Найбільш зацікавленим у зміні складу місії виявився Голова Ради Міністрів В. Чехівський, бо надавав великого значення справі визнання царгородським патріархом автокефалії Української церкви, проголошеної декретом від 1 січня 1919 р. Найвірогіднішою особою на посаду посла вважали колишнього міністра культів О. Лотоцького, якого й було затверджено головою дипломатичної місії до Туреччини. У складі посольства залишилися деякі урядовці попередньої місії, решту було звільнено і замінено новими людьми. Серед останніх були – П. Чикаленко, В. Приходько, О. Коваленко, М. Ковальський, військовий аташе полковник В. Кедровський, його заступник генерал Остафій, юрисконсульт Міністерства культів В. Радзимовський та два

кур'єри – П. Лінкевич і В. Желеховський. Радником посольства залишився Л. Кобилянський.

23 квітня 1919 р., після прибуття частини посольства на чолі з послом до Константинополя, розпочинається діяльність цієї дипломатичної одиниці, в тому числі й інформаційно-пропагандистська.

Константинополь вимагав широкої інформаційної роботи, бо через близькість та постійність зв'язків з Україною він практично був головним джерелом, з якого європейська преса дізнавалася про події та політику уряду в Україні. Але не треба забувати, що для успішної діяльності самого посольства необхідна була добре налагоджена інформаційна служба. Треба зазначити, що представництва держав Антанти, які отримували інформацію в т. зв. “центральных” країнах, ставилися до неї з очевидним упередженням. За найбільш правдиве джерело інформації вони вважали російські добровольчі кола, тому наше посольство мало багато прецедентів недовір'я до неросійських джерел інформації, що, зрозуміло, не йшло на користь українській справі. Тому добровольче командування витратило великі суми грошей на справу агітації: “Крім субсидованої французької преси (“L'Ententé”, “Stambul”), мало воно спеціальні агентства, що безоглядно фальшували усякі відомості в російських інтересах. Головне значення мало тут агентство “Русагенъ”. Появилось воно в половині травня 1919 р. та ставило собі завданням “освѣдомлять міровую печать о событіяхъ, затрагивающихъ въ какой либо мѣрѣ интересы Россіи, и вести систематическую борьбу съ искаженными свѣдѣніями, распространяемыми совѣтскими органами”; не меншу, а чи не більшу увагу присвячувало воно тим відомостям, що виходили з українського Посольства... Пізніше, коли Кубанська Рада вислала з Кубані друге добровольче бюро “Освагъ”, воно теж знайшло собі притулок у Царгороді поруч з “Русагеномъ” та конкурувало з ним щодо сенсаційності видуманих звісток, переважно про події на Україні... Агентури тих установ проводили настирливу агітацію проти України і в друках, і в усяких публічних та непублічних виступах і відвідували редакції царгородських газет у тих випадках, коли в якій появиться що прихильне для України”¹³⁷.

Перші місяці посольство інформувало головним чином турецькі урядові та громадські кола через турецьку пресу, де, крім усяких інформаційних заміток та ширших статей про Україну, в газеті “Іфгам” за 4.09.19 р. було вміщено інтерв'ю з послом О. Лотоцьким, у якому він між іншим заявив: “Не можна задовольнятися лише тенденційни-

ми повідомленнями агенцій, а звістки, що їх подають європейські часописи, суперечать одна одній”¹³⁸. З приїздом до Константинополя в серпні 1919 р. кн. Я. Токаржевського-Карашевича було поставлено пресову службу посольства на більш тверду основу. Він налагодив контакти з кількома редакціями газет, що почали приділяти увагу також і українському рухові. Таким чином, ґрунтовна та детальна інформація українського прес-бюро стала конкурувати із загальними і поверховими матеріалами, що виходили з “Русагена” та “Освага”. Ситуація з інформацією була досить складною і в самому прес-бюро посольства, бо, перебуваючи за межами України, без надійного й оперативного зв’язку, працівники посольства мали туманне уявлення про події в Україні. О. Лотоцький згодом згадував: “Даремно... писалося до наших урядових чинників благання – прислати каменецьку пресу, але жодного відгуку на них не приходило. А ж пізніше, коли я, переїжджаючи через Варшаву та користуючись ласкавою гостинністю ту-тешньої української місії, опинився в кімнаті “Hotelu Europejskiego”, мою увагу привернули на себе якісь складені горою на шафі пачки, видимо, приготовані кудись для пересилки. Діставши з шафи кілька таких самих пачок, я мало не обмер з перечуття: то було кладовище посилок українських газет, опакowanych у Кам’янці в Міністерстві пропаганди та перевезених до варшавської місії – для дальшої пересилки. Тут була і для Царгородського Посольства велика кількість пачок, за які ми в Царгороді ладні були життя своє віддати. А увесь той скарб вичікував на отельній шафі слушної “оказії” – та так і не діждався. Так би мовити, недотягнення урядової техніки...”¹³⁹.

Крім пресової інформації, що її передавали до турецьких та інших часописів та редакцій, посольство розпочало видавництво інформаційно-пропагандистських брошур, які мали висвітлювати українську справу. Було перевидано, додавши доповнення О. Лотоцького, брошуру “Туреччина й Україна” (перше видання підготував ще раніше Союз визволення України). У справі проголошення автокефалії Української церкви було видано грецькою мовою меморандум, поданий послом О. Лотоцьким Константинопольському православному патріархові. Французькою мовою було підготовлено до друку два збірники: один “L’Ukraine indépendante”, зі стислими статтями на теми української державності, другий – дещо іншого характеру, де, крім статей з українського питання містилася й деяка інформація, пов’язана з діяльністю українських дипломатичних установ за кордоном.

Російські сили вжили усіх заходів, щоб перешкодити українській інформаційно-видавничій справі. Так, внаслідок розпоряджень місцевої союзницької влади з часописів усувався український матеріал. Викреслювали не тільки статті та звістки, а й саму назву “Україна”. З підготовлених до друку брошур вдалося до початку цих репресій випустити лише дві – “Туреччина та Україна” і меморандум у справі автокефалії. Обидві франкомовні брошури цензура не дозволила друкувати, хоча їх зміст, за О. Лотоцьким, був такий, що не давав жодних підстав для подібних заборон. “Таке без’язике положення змусило мене в цілях інформування принаймні самих царгородських дипломатів, звернутися до всіх дипломатичних представництв у Царгороді, союзних і нейтральних, до кожного зокрема, щоб вони, з огляду на фактичну блокаду Посольства щодо його кореспонденції, переслали мій лист до української дипломатичної установи в своїй державі. Мене менше обходило те, чи буде той лист переслано, я мав на увазі, що той лист, поданий незапечатаним, конечно буде прочитаний у дипломатичних установах Царгороду та в певній мірі заступить ту інформацію, яку провадити українське Посольство було позбавлено виданою аліянтами заборonoю”¹⁴⁰.

На жаль, вже з початку 1920 р. діяльність посольства було майже зовсім паралізовано. Причина банальна — відсутність коштів. “Місячний кошторис встановлено з 1 вересня б/р (1919 р. – О. Б.) в сумі 700 тур. лір. Перед тим місячний бюджет виносив 917 тур. лір. Видатки зменшилися на 24%. Персональний склад з 2 осіб скорочено до 1 особи”¹⁴¹. І без того квота видавнича діяльність українського посольства повністю занепала.

3.5.3. Зовнішньоінформаційна діяльність дипломатичної місії в Італії 1919–1920 рр.

Ще в січні 1919 р. було створено українську дипломатичну місію до Італії під керівництвом Д. Антоновича, яка вже 14 січня 1919 року виїхала до Риму. Через те, що частина делегації не мала потрібних дипломатичних віз, на місце вона дісталася тільки на початку липня, а решта – в жовтні 1919 р.

Але основний склад місії прибув до Італії вже під кінець січня 1919 р. На початку лютого радник місії В. Мазуренко, який тимчасово виконував обов’язки голови, доручив М.Єремієву створення пресового бюро: “Коли ми (М.Єремієв. – О. Б.) з Мазуренком приїхали до Риму, нам говорили, головне в промислових і навіть у деяких урядо-

вих колах, що нам симпатизують, як от міністер продовольчих справ Муріяльдї, вказували на необхідність якнайгрунтовніше інформувати італійську громадську думку про зміст, історію й цілі українського руху... Громадська думка тут має велику силу, але про український рух – жодного уявлення ніхто тут не має”¹⁴².

На той час у Римі був уже Український центральний комітет, який створили давніші українські емігранти — І. Гриненко, Вс. Шебедів, Т. Бальман. Вони ж провели попередньо й інформаційну роботу. Отже, про українське питання знали і члени уряду, і журналісти, і громадські діячі.

Ось чому для роботи у прес-бюро В. Мазуренко запросив і тих, хто заснував Український центральний комітет. Разом з ними й іншими “потрібними людьми” прес-бюро почало “...видавати для італійської преси гектографовані бюлетені, друкований тижневик великого формату “Ля Воце дель Україна...”¹⁴³. У підготовці “La Voce dell Ukraine” брали участь й італійці. Це, зокрема, Антоніо Пескарцолі (головним завданням якого були полемічні статті до часопису, а також статті в італійській пресі щодо оборони української справи), перекладач редакції Ріванера та ін.

Ч. 1 “La Voce dell Ukraine” з’явилося в лютому 1919 р. за редакцією М.Єремїїва. Треба зазначити, що діяльність пресового бюро увесь час зустрічалися з “опікою” голови місії Д. Антоновича. Ця “опіка” мала негативний характер, бо Д. Антонович своїми інтригами тримав увесь склад бюро та й самої Місії у постійній взаємонедовірі та напруженні. Часопис тільки три числа виходив задекларованим тижневиком. Після того, як 16 жовтня 1919 р. до Риму прибув Є. Онацький, його було призначено і шефом пресового бюро, і редактором часопису. Серед найбільш цікавих матеріалів та статей, що були друковані на сторінках “La Voce dell Ukraine”, треба відзначити: “Московське вагало і фон дер Гольц” І. Гриненка, “Іван Котляревський” Т. Липовецької-Бальман, спроба порівняння народної психології в статті В. Шебедева “Українська загадка” і його ж “В погоні за мертвими душами” (відсіч намаганням білих імперіалістів “прибрати” до своїх рук українських військовополонених), а також стаття А. Пескарцолі “Раз назавжди”, де автор дає оцінку білоемігрантському часопису “Дон Кіхот”¹⁴⁴ (“La Voce dell Ukraine”. – 1919. – Ч. 9).

У наступному числі від 3 листопада 1919 р. було вміщено такі статті й публікації: “Нота Восьми держав”, “Союз народів колишньої Росії” та “З приводу погромів” Є. Онацького, “Річкові сполучення на

Україні і чужинецькі капітали” І. Гриненка та “Брехні російських неділимців”.

Характерною ознакою матеріалів, що друкувалися в “La Voce dell Ukraine”, була відсутність будь-яких авторських підписів, і тільки Є. Онацький у спогадах “По похилій площі” подає своє авторство тих чи інших статей і є чи не єдиним джерелом з цього питання.

8 листопада 1919 р. голові місії було подано заяву Українського центрального комітету в Італії, зі змісту якого довідуємось, що члени Комітету не були задоволені тим, як місія провадить інформаційну діяльність: “Центральний український комітет приймає до відома, що з причини браку точних юридичних умов у відносинах між дипломатичною місією і Центральним комітетом в справі пресової роботи в Італії, ця робота не давала таких здобутків, які могла б дати, і тому має честь запропонувати п. голові місії передати пресову роботу в Італії на повну відповідальність і під управу Центрального комітету, що складається з людей, які знають місцеві відносини, мову і мають широкі зв’язки, що дає їм спромогу поставити найкраще і на певному ґрунті пресову службу в Італії.

Центральний комітет пропонує утворити пресову організацію з чотирьох членів комітету: пп. Бальман, Гриненка, Шебедева, Онацького, представника місії.

Відносини з місією в справі організації пресового бюро й провадження його роботи комітет доручає вести д-рові Ів. Гриненкові.

Секретар комітету Ів. Гриненко”¹⁴⁵.

Це не дало результатів. Річ у тім, що між Д. Антоновичем, головою місії, і співробітниками бюро, представниками УЦК не було нормальних ділових стосунків. Від ч. 12 за 26 листопада 1919 р. часопис “La Voce dell Ukraine” знову почав виходити як тижневик. У цьому числі було вміщено дуже цікаві журналістські матеріали. Це стаття І. Гриненка “З приводу одного злочину” – про рішення Ради амбасадорів віддати Галичину полякам; стаття В. Шебедева “Денікінська епопея” і його “Красномовний документ” – про переслідування української культури під царським режимом і під денікінською окупацією – з приводу оголошення в Києві переліку українських книжок, що підлягають знищенню; стаття Є. Онацького про книжку француза Дюбре “Два роки на Україні”, автора, який прихильно ставився до України; переклад Т. Бальман-Липовецької “Чигирин” Т. Шевченка тощо.

1 грудня 1919 р. на прохання Є. Онацького його переведено секретарем пресового бюро, а начальником став Т. Галіп, який до того працював у віденському Українському пресовому бюро.

Несподівано на допомогу пресовому бюро і Дипломатичній місії приходить часопис “*Il Popolo d'Italia*” (“Народ Італії”), редактором якого був талановитий журналіст і політичний діяч Беніто Муссоліні. “Муссоліні та його “*Іль Пополю д’Італія*”, як тільки з’явилася в Італії українська Дипломатична Місія і розпочала свою пропаганду української незалежності, зразу ж зрозуміли вагу України в справі господарського відродження Італії і особливо для боротьби з більшовизмом”¹⁴⁶. Скільки інформації дають хоча б назви статей Б. Муссоліні та співробітників “*Il Popolo d'Italia*”: стаття “Італія і Україна” Н. Бонсервіці (6. VII.1919); “Звернутися до Сходу!” (26. VIII.1919) і “Український народ відвойовує свою столицю” (6.IX.1919) Б. Муссоліні та інші. За таку прихильність до України Беніто Муссоліні був “нагороджений” російськими монархістами-єдиноподілимцями прізвиськом “Українець”.

Навесні 1920 р. почалася ліквідація прес-бюро: “...з 1 лютого його матеріальні можливості скорочено з 15.000 до 7.000 лір, а з 1 березня – до 4.000 лір місячно. З 1 березня працю провадили тільки завідувач і два технічних робітники. Незважаючи на це, праця йшла безперервно, в межах можливого, хоч і в зменшеному розмірі. “*Ля Воче*” вийшло тільки раз у лютому і раз у березні. Інформаційних бюлетенів італійською мовою вийшло 6 – за лютий, 8 – за березень, а в щоденних оглядах преси – французької й італійської – від лютого зроблено деякі зміни: виготовлялося їх французькою мовою і висилалося всім нашим місіям за кордоном (до лютого їх готували тільки по-італійськи для обслуговування наших місій в Італії). Місячні огляди італійської та французької преси і надалі готували для міністерства; у березні, за браком засобів, їх не виготовлено, але складено і вислано одну доповідь про зовнішню політику Італії і другу – про ставлення соціалістичної партії до української незалежності.

Велику увагу звернено на вміщення статей і заміток в італійській пресі. Всього було вміщено наших 29 статей, головне в лютому. У березні статей вміщено мало, бо бюро в теперішньому складі не спроможне постачати статті до часописів.

Доводиться, на жаль, ствердити, що зменшення праці прес-бюро припадає на час, коли, з одного боку, польське пресове бюро розвиває

найактивнішу діяльність, а, з другого, і більшовики набирають тут (в Італії. – О. Б.) усе більшого впливу...”¹⁴⁷.

Останнє число (18) “La Voce dell Ukraine” вийшло в березні 1920 року. На цьому інформаційну діяльність дипломатичної місії УНР в Італії було припинено.

3.5.4. Інформаційна діяльність дипломатичної місії УНР у Вашингтоні

Українська дипломатична місія була створена урядом УНР в січні 1919 р. До неї призначили одинадцять осіб, але після приїзду до Відня для отримання американських віз ця кількість урядовців була зменшена до двох осіб. Першим призначеним головою дипломатичної місії був Є. Голіцинський, але цих функцій він ніколи не виконував, бо був відкликаний і виконував обов’язки посла в Естонії¹⁴⁸. Після відкликання Є. Голіцинського його посаду зайняв Ю. Бачинський, який був затверджений ухвалою Директорії УНР з 8 квітня 1919 р. виконуючим обов’язки голови місії; делегація прибула до Америки 2 серпня 1919 р.

Уповноважений урядом доповнювати при потребі штат місії, Ю. Бачинський прийняв на роботу І. Ардана, колишнього редактора і власника “Свободи”, згодом голову Українського народного союзу й редактора його органу “Народня воля”. І. Ардан був радником Української дипломатичної місії і керівником її пресового бюро, відомого під назвою “Приятелі України”. Таким чином, “офіційним” україномовним органом місії став часопис “Народна воля”.

Ю. Бачинський привіз лист від Директорії УНР до Українського народного комітету в Америці із закликом підтримати українську місію. Чи не найважливішим завданням місії була організація зустрічі з міністром закордонних справ США Робертом Ленсінгом, але всі ці заходи не мали успіху, бо Україна не була визнана американським урядом. Врешті Ю. Бачинський переслав лист від уряду УНР американському міністрові, на що отримав відповідь: “Ленсінг ... повторив увесь лист Юліяна Бачинського, а при кінці сказав, що уряд вважає Україну як частину Росії...”¹⁴⁹. Уряд США використовував у своїх інтересах “14 пунктів Вільсона”. Він не хотів бачити Росію більшовицькою, але й не хотів бачити Росію розчленованою. А Ю. Бачинський, вражений невдачею, просив не говорити про це нікому і “3 листопада 1919 р. вислав з Вашингтона до паризького

“Бюро укренієн де пресе” телеграму, що він розмовляв з Ленсінгом. Пізніше він сам заперечив правдивість телеграми”¹⁵⁰.

Попри всі труднощі і невдачі, дипломатична місія шукала і знаходила контакти з американськими міністерствами та з Червоним Хрестом, а її пресове бюро розсилало інформацію про Україну до газет в Америці й Канаді. Серед тих відомостей були і маніфест С. Петлюри до українського народу, і нота Ю. Бачинського до американського уряду в справі пропонуваного більшовиками торговельного договору зі Сполученими Штатами. У вересні 1919 р. місія звернулася із закликом “До всього українського громадянства в Америці”, де Ю. Бачинський писав, що зі створенням УНР впали кордони, які ділили наш народ, і що українські землі є власністю тільки українського народу. В жовтні 1919 р. Ю. Бачинський звернувся із закликом “Від Української Дипломатичної Місії в Злучених Державах” до тих українців, які хотіли в той час вертатися на українські землі, і застеріг їх перед цим поспішним кроком. У грудні 1919 р. місія видала “Відозву до американських українців” з нагоди приїзду до Америки українського хору Олександра Кошиця. Також у грудні комітет “Friends of Ukraine” (“Приятелі України”) оприлюднив відозву до українського громадянства в США й Канаді, в якій описувалися страшні пограбування та спустошення у Східній Галичині та грабунки і злочини, які чинили російські більшовицькі війська на Наддніпрянщині.

Спільними зусиллями місії та Українського народного комітету “видано дві книжки: “Ukraine on the Road to Freedom” та “Polish Atrocities in Ukrainian East Galicia”, а при співучасті УНК Ліга 4 Народів видала просторий меморіал і книжку п. з. “The Case of New Republics”, які розіслано безплатно в тисячах примірників”¹⁵¹.

Обіжником загального департаменту Міністерства закордонних справ ч. 1648 від 9 серпня 1920 р. повідомлялося, що “ідучи назустріч необхідному скороченню державних видатків, Міністерство вирішило принципово припинити тимчасово діяльність Посольства в Болгарії, і Надзв. Дипл. Місій в Швеції, Греції, Данії та Сполучених Держав Північної Америки”¹⁵².

3.5.5. Посольство УНР у Швейцарії

Посольство Директорії УНР в Швейцарії не було новоствореним, бо розпочало свою діяльність ще за доби гетьманату П. Скоропадського. Нова республіканська влада не поспішала зміню-

вати особовий склад представництва, тим більше, що воно провадило досить активну інформаційно-пропагандистську діяльність.

Остаточно склад посольства усталився вже на початку 1919 р., коли з України прибули радник Є. Сокович і консул О. Білинський. Відразу після оновлення посольства розпочато й інформаційну діяльність. У період між листопадом 1918 р. і червнем 1919 р. було підготовлено сім нот-меморандумів, які порушували питання щодо польсько-української війни, стосунків з Росією й самостійності України. Вони були надруковані окремим виданням невеликим накладом.

Л. Васильківський пише: “Повна незорієнтованість Західної Європи та незнання українського питання змушували нас видавати публікації, присвячені українському питанню, і боротися з польською пропагандою, яка масово засипала французьку й швейцарську пресу літературою в обороні своєї справи та часто плюгавила нашу справу, а в найкращому разі неправильно інформувала чужинців про нас”¹⁵³.

Крім статей у швейцарській пресі та інформаційних листівок, посол Є. Лукасевич вирішив розпочати видання більш важливих публікацій французькою мовою: перекладів деяких наших українських видань або й спеціально написаних на замовлення публікацій, опрацьованих співробітниками посольства. До червня 1919 р. (доки на посаді посла був Є. Лукасевич) були здійснені такі видання: “P. Stebnitsky, L'Ukraine et les ukrainiens. A. Choulguine, L'Ukraine, la Russie et les puissances de l'Entente. C-te M. Tyszkewics, la literature ukrainienne. C-te M. Tyszkewics, Documents historiques sur l'Ukraine. S. Cheloukhin, Les termes Petite-Russie et Ukraine. Dr. M. Kordouba, le territoire et la population de l'Ukraine. L'Ukraine, une apercu sur son territoire son peuple, ses conditions culturelles, ethnographiques, politiques et économiques. Notes presentées par la Mission diplomatique de la Republique Ukrainienne en Suisse aux Perpeséntans diplomatiques en Suisse (Nowembre 1918 a Juin 1919)”¹⁵⁴.

Усі ці видання розсилалися безкоштовно всім посольствам антантських, нейтральних та новостворених держав. У великій кількості цю літературу висилали до Парижа українській делегації на мирній конференції. Так, у Швейцарії французьким журналістом Жаном Пелісьє було підготовлено меморандуми про українську справу, які згодом були надруковані в Парижі.

До речі, у 1919 р. у центральних періодичних органах Швейцарії “Journal de Geneve”, “Impartial Suisse”, “Neue Züricher Zeitung”, “La

Nation” та інших було надруковано багато статей на теми української політики.

“La Nation” давала щотижневі огляди політичної ситуації в Україні, про події в Україні були щоденні відомості та багато менших статей, які друкувала провінційна швейцарська преса, так звана “міттельпресе”¹⁵⁵.

У січні 1919 р. до Берна прибув В. Панейко, який повідомив про створення в Станіславові телеграфного бюро та його філії у Відні. Саме через цю філію мали отримувати інформацію дипломатичні місії та посольства. Та, на жаль, посольство не отримувало інформаційних повідомлень, які осідали в Українському пресовому бюро В. Степанківського. Після кількох протестів посла Є. Лукасевича до посла В. Липинського телеграми стали поступати до пресового бюро посольства, але це тривало недовго, бо з погіршенням взаємовідносин між урядами ЗУНР і УНР навіть таке інформування припинилося.

Знаючи, що пресове бюро Степанківського не має нічого спільного з посольством УНР, і маючи недовір’я до його повідомлень, “Швейцарське агентство депеш” зробило пропозицію нашому посольству брати й передавати відомості про Україну тільки від посольства, а тим самим замкнути Степанківському доступ до преси. “Швейцарське агентство депеш” зв’язало нас з “Гавасом” і “Ройтером”, яким стало передавати всі наші бюлетені. Кошти були невеликі – місячно це коштувало близько 800 швейцарських франків...”¹⁵⁶.

У вже згадуваному обіжнику МЗС ч. 1648 від 9 серпня 1920 р. є інформація про зменшення кошторису посольства в Швейцарії на 50% – з 20.000 швейцарських франків до 1 вересня 1919 р. до 10.000 франків – після. Так само було зменшено і персональний склад посольства – з 7 осіб до 3.

Останнім інформаційним виданням прес-бюро посольства УНР у Швейцарії була брошура французькою мовою “L’Ukraine”.

Після призначення нового посла – барона М. Василька – в умовах майже повної втрати української території посольство вже майже не провадило інформаційну діяльність.

Інформаційно-видавнича діяльність інших дипломатичних представництв Української Народної Республіки хоч і передбачала видання інформаційних повідомлень та комунікатів, проте цим або ніхто не займався, або подібна діяльність перебувала на початковому етапі.

Так, в Угорщині пресове бюро дипломатичної місії УНР видавало інформаційне видання німецькою мовою “Die Ukraine”. Пресовим референтом представництва був білорус Ходаркевич¹⁵⁷. Це видання не втрималося на довший час, бо Будапешт захопили румунські війська.

У Копенгагені українське прес-бюро з 15 квітня 1919 р. почало видавати “Bulletiner fra det Ukrainske Pressbureau”. Ч. 1 мало 10 сторінок друку та одну етнографічну карту України. Цей бюлетень виходив голландською мовою і був розрахований на інформаційне обслуговування Нідерландів та Бельгії.

2 березня 1919 р. в Грецію прибула українська надзвичайна дипломатична місія на чолі з Ф. Матушевським. Крім дипломатичної служби представництво опікувалося українськими полоненими царської армії, що були в Салоніках, та видавало ревію грецькою мовою, яке “інформувало грецькі інтелектуальні та політичні круги про політичний стан Української Республіки, про українське історичне минуле, економіку України, життя греків в Україні, яких нараховувано біля 105.000 проживаючих у Причорномор'ї та в Одесі. Крім цього, воно займалося редагуванням статей для грецької атенської преси та становищем українських монастирів св. Пантелеймона та скита св. Іллі та Афоні”¹⁵⁸. Ч. 1-2 “Грецько-Українського ревію” вийшло в грудні 1919 року. “На початку 1920 р. в Атенах, стараннями М. Левицького, який заступав місце голови Української Дипломатичної Місії після смерті Ф. Матушевського, почав виходити інформаційний часопис грецькою мовою п. н. “Епітеоресіс Елліно-Україніке”¹⁵⁹. У редагуванні часопису та в поборюванні ворожих виступів допоміг відомий грецький історик, професор Афінського університету Каролідіс, який для першого числа подав огляд історії України та її відносин з Візантією.

Видавало свої бюлетені й прес-бюро українського посольства в Румунії, де завідувачем пресового відділу був Д. Маєр-Михальський, який походив з Буковини¹⁶⁰. Діяло також прес-бюро при Дипломатичній місії УНР у Чехословаччині. Посаду прес-аташе займав д-р Домбчевський¹⁶¹.

У Болгарії наші дипломати теж розгорнули видавничу справу. “Досить широко розвинуло Посольство взаємини з колами громадськими та літературними. Засобами його видавало два органи в болгарській мові – тижневик “Украинско-Български Преглъдъ” та місячник “Украинското Слово”. Перший, що служив для політичної інформації, провадив В. Сікора разом з видатним болгарським публіцистом Страшмировим, що був редактором “Преглъду”, сам багато писав та

перекладав. "Українське Слово", проваджене Д. Шелудьком, — мало літературно-науковий характер. Через се видавництво Посольство зв'язувалося з науковим і літературним світом Болгарії. Постійним співробітником був публіцист та видавець Ніколов. Містив свої статті проф. Младенов. Поет Челінгіров давав переклади Шевченка, академік-малляр Баджов дав обкладинку для "Прегльду"¹⁶². Обидва часописи почали виходити в другій половині 1919 року. А. Животко у своїй "Історії української преси" додає, що в цих виданнях ще співпрацювали проф. Д. Шишманов, Д. Страшмиров, Н. Балабанов, д-р Ст. Младенов та ін.¹⁶³.

3.5.6. Інформаційна діяльність дипломатичної місії в Німеччині

Про інформаційно-пропагандистську діяльність дипломатичної служби УНР у Німеччині є чи не найповніші архівні матеріали.

Представництво УНР в Німеччині теж не було новоствореним, бо свою діяльність воно розпочало ще за гетьмана П. Скоропадського. Місію очолив М. Порш, а інформаційний відділ — В. Левицький, саме під його керівництвом відділ розгорнув чи не найактивнішу діяльність.

Діяльність відділу регламентувалася певним планом.: "Дотеперішня організація Інформаційного Відділу вимагає за для успішного виконання його широких завдань переведення деяких основних змін щодо складу співробітників і плану праці.

А. Теперішній фактичний стан

Склад Інформаційного Відділу

1) Начальник Відділу	В. Левицький
2) Урядовець	Д. Матвіїв
3) Перекладчиця	О. Шостакова
4) Писар	Р. Лепкий
5) Писарка	М. Павль

Поділ праці: ... обі писарські сили заняті писанням на машинах і дрібнішою технічною роботою, д. Шостакова реферує французьку пресу, д. Матвіїв реферує німецьку пресу. На начальника відділу лишається:

- 1) Загальне керування працею Відділу.
- 2) Упорядкування й опрацювання щоденного пресового матеріалу.
- 3) Щоденний доклад послові.
- 4) Редагування українських оглядів політичної ситуації.
- 5) Редагування інформаційного бюлетеня для німецької преси.

- 6) Опрацювання спеціального реферату на доручення посла.
 - 7) Справа пропаганди.
 - 8) Архів і бібліотека.
- Берлін 20. III.1919 р.”¹⁶⁴.

Програма роботи інформаційного відділу полягала в такому:

- I. Опрацювати німецьку й іншу заграничну пресу для інформування самого посольства, далі українське правительство й українські закордонні місії.
- II. Інформувати німецьку пресу про українські справи та керувати взагалі ділом української пропаганди.
- III. Опрацювати для посольства після потреби окремі політичні й економічні питання.

Для опрацювання референтами Інформаційного Бюро пропонуються такі періодичні чужомовні органи:

I. Німецька преса:

Державна: всі берлінські щоденники.

З провінційної: Франкфуртер Цайтунг, Кельніше Цайтунг, Мінхінер Нойесте Нахріхтен.

Австрійські: Арбайтер Цайтунг, Нойе Фрайе Прессе, Вінер Тагблят.

II. Французька преса:

Льіманіте, Льом Лібр, Ле Там, Ле Матен, Журналь ді пеель.

Швейцарські: Журналь де Женев, Газет де Льозанн.

III. Англійська преса:

Таймс, Дейлі Нюс, Лебур, Лідер, Манчестер Гардіян;

IV. Італійська преса:

Коррієре делля Сера;

V. Чеська преса:

Народні Лісти, Венков, Право ліду, Лідове новіни (Брно);

VI. Польська преса:

Дзеннік Познаньські.

VII. Російська преса:

Голос Росії (Берлін), Время (Берлін).

Крім того, має відділ до розпорядження телеграми Бюра Вольфа, газетні вирізки бюро “Аргус” (в Берліні і в Женеві)”.

Регламентується і техніка опрацювання: “Весь пресовий матеріал, що наспіє до Відділу, переглядається кожного дня. Всі замітніші статті, телеграми і замітки наклеюються на папір з зазначенням часо-

писі, з якої вирізок взятий, і її номеру. Цінніший матеріал з французької і англійської преси перекладається в цілості або у витягах.

На основі зібраного щоденного матеріалу начальник відділу: а) складає щоденний усний доклад послові про біжучі політичні події; б) виготовляє для ужитку правительства і місій писемний огляд політичної ситуації. Таких оглядів появилoся до тепер 3 – 1) за час від 1–15.03, 2) від 19–29.03, 3) від 24–30.03.1919 р.”¹⁶⁵.

Окремого і важливого значення набуло питання інформування німецької преси: “Інформаційна діяльність Відділу мусіла дотепер поборювати великі труднощі і за недостатком постійних і певних відомостей про стан нашої справи дома і закордоном. Найважливішим джерелом були для нього дотепер бюлетені Віденського пресового бюро, які одначе приходять надто пізно або неправильно, далі – телеграфні відомості від віденського або иньшого посольств про особливо важні події та иньші принагідні відомості від приїзжих, кур’єрів і т. д. Всі ті джерела мають одначе в більшій або меншій мірі ціну принагідності. Далі замітити треба цілковитий брак української преси. Інформування преси відділене формально від посольства та ведеться під фірмою “Українішер Прессе Дінст” і під приватною адресою Начальника Відділу. Для інформації використовується кожна варта відомість такими способами:

а) Бюро Вольфа. Найважливішим джерелом є півурядове Телеграфне Бюро Вольфа, з яким Відділ стоїть від місяця у зв’язках. Особливо важні вістки передаються цим Бюром за окремою заплатаю телеграфічно або телефонічно всій німецькій, центральній і неутральній пресі.

б) Бюро Дамерта. В останньому часі Відділ, що обслуговує поверх 1000 німецьких часописів, головно провінційних, та згоджується публікувати інформаційні замітки і статті про українську справу.

в) Бюлетені. Від 14 березня видавав Відділ майже кожний день бюлетені, в яких містилися усі біжучі вістки, що доторкаються безпосередньо української справи. Таких бюлетенів вийшло дотепер 16. Бюлетені розсилаються всій берлінській пресі і деяким провінційним органам, українським місіям у Берліні, деяким німецьким урядовим особам, політикам і публіцистам. Всі передруки з бюлетенів у німецькій пресі вирізуються і переховуються.

Після потреби Відділ опрацьовує на доручення посла окреме питання політичного й економічного змісту, збирає потрібні матеріали та виготовлює писемні доклади. Дотепер виготовив Відділ: 1) ін-

формаційну записку про українсько-польський спір; 2) звідомлення про переговори в Спа; 3) доклад про відношення антанти до більшовиків.

Питання пропаганди теж займали належне місце в діяльності Відділу: Інформаційний Відділ займається ширенням літератури про українські справи на німецькій і французькій мовах. Задля цього увійшов Відділ в порозуміння з однією берлінською книгарнею (Хризеліусіше Бухгандлунг) та уладив за її вікнами виставу публікацій про українську справу”¹⁶⁶.

15 січня 1921 року був складений офіційний звіт про діяльність Інформаційного (пресового) відділу посольства УНР в Німеччині:

“Інформаційно-пресовий відділ посольства існує в 1920 р. в такім персональнім складі співробітників: Начальник Відділу: Ст. Секретар д-р В. Левицький, референти: ред. М. Вальдман і Густав Шпехт.

Праця Інформаційного Відділу відбувалася в цьому (1920 р. – О. Б.) році серед умов без порівняння тяжчих, ніж це було в минулому 1919 р. З початком року склад співробітників Відділу був зменшений більш як на половину, а його видатки обмежені низше мінімуму, потрібного на адміністративні витрати, як виписку часописів і часописних вирізок, пресові порта і инше. Невеликі інформаційні джерела, з яких Відділ черпав давніше відомости про події на Україні, висохли в цім році майже цілковито. Українське пресове бюро у Відні, яке в минулому році повідомляло телеграфічно про важніші події та було до певної міри інформаційним центром, перестало це робити в цьому році, обмежилось до висилки своїх повідомлень звичайним поштовим шляхом. Через надмірне спізнення були вони часто для використання в пресі вже непридатні. Українська преса, крім львівської і емігрантської в цьому році майже не виходила, а урядові інформації приходили задля комунікаційних перешкод дуже рідко.

Одночасно з тим труднощі внутрішнього характеру, які змушували до обмеження діяльності Відділу, розвиток політичних подій вимагали від української пропаганди в Німеччині ведення можливо найбільшої інтензивності праці, щоб відповідати вимогам складної політичної ситуації. Польсько-український союз викликав глибоку реакцію у відношенні Німеччини до української справи. Під безпосереднім враженням від цієї події станула в очах німецької публічної opinio УНР побіч двох найбільш зненавиджених ворогів: Франції і Польщі. Цей настрій скріплюється ще більш систематичною роботою

самих Українців, які з особистих причин не вагалися дискредитувати публічно не тільки поодинокі урядові особи, але й цілий визвольний український рух. Видавництво тижневика “Дойче Україніше Цайтунг” – то тільки один окремих епізод, ведений свідомо всіма можливими засобами. Все те вимагало від української пропаганди ужиття всіх сил, щоб повернути позитивне відношення німецької суспільності до боротьби українського народу за державну самостійність та викликати зрозуміння її найновіших проявлень”¹⁶⁷.

Серед найбільш важливих аспектів діяльності інформаційно-пресового бюро можна назвати такі: “Інформування німецької суспільності про Україну (Українська Пресова Служба).

У попередньому році діяльність Інформаційного Відділу була головним засобом інформування німецької преси й інтересованих німців, коли були власне видання відділу, поширювані під фірмою “Української Пресової Служби” (Україніше Прессдінст). Ці видання задержав Відділ і в цьому році, однак значення їх де в чому змінилося. В зв’язку з новою політичною ситуацією показалося більш доцільно широко інформувати без зазначування їх українського походження під фірмою німецьких кореспонденційних бюро або окремих редакцій, щоб не обнижувати їх вартости в часах знеохочення до всього, що виходить з офіційальних українських кіл. Через те більшість своїх інформацій поширював Відділ у цім році у формі статей і заміток, через німецькі бюро, редакції і окремі журнали. У власному видавництві листків Відділ перейшов передовсім на інформаційні, при яких потрібно було зазначати їхнє українське походження, або такі, для яких тяжче було найти місце в німецьких видавництвах, а які мали вагу для досить широких кіл інтересантів, що одержували повідомлення Відділу.

У цілому ця частина діяльності Відділу представляється так:

I. Власні інформаційні видання.

- 1) Інформаційних бюлетнів з біжучими відомостями видав Відділ 112 з 358 вістками.
- 2) Політичних оглядів зі статтями основнішого значення було видано 4.
- 3) Економічних оглядів видано 2.

Ці видання розсилалися з початком року на 231 постійну адресу, з кінцем року число адресатів зросло до 318. Між ними були: редакцій і кореспонденційних бюро 185, окремих німецьких політиків і урядових осіб 56, організацій і інститутів 10, чужинців 19, українців і

українських інституцій 48. В Німеччині розходилися ці видання на 279 постійних адресів, за кордон ішло – 39.

II. Статті і замітки.

Статті і замітки поширювані під власною фірмою Пресового Бюро, передавшись головно Берлінським кореспонденційним бюроам. Їх листи між иншим:

Бюро Дамерта, Телеграфне Бюро Вольфа, Ост-Експрес, Нойе Політіше Кореспонденц, Ост-Еуропа Дінст і инші. Багато статей було написано для ужитку окремих редакцій і журналів. Крім великої скількості дрібних інформацій, було написано і розширено тим способом разом понад 70 політичних і економічних статей.

III. Брошури.

Заходами Відділу видані були в цім році слідуючі брошури: 1. Ді Ляге дер Юден ін дер Україне (збірник матеріалів про стан Жидів на Україні з повним німецьким перекладом закону про жидівську автономію на Україні, 5 арк. друку, 3 тисячі примірників і поширюване головно в жидівських колах у Німеччині, почасти в Австрії та викликало сильний відгомін у жидівській пресі). 2. Ост-Еуропа унд Дойчлянд (кореспонденційний виклад політичного розвитку Східної Європи і тих домагань, які цей розвиток ставить до німецької політики на сході. Брошура зустріла дуже велике заінтересування в німецьких колах і була видана до тепер в 2-ох накладах, перший – 1000, другий – 3000 примірників. Другий наклад був призначений в першій мірі для німецьких економічних кол. 3. Ді Руссішен Ранштадтен (відбитка статті, написаної для тижневика “Дойче Політік) видано 500 прим.

Популяризування української штуки

а) Перед виїздом Української Республіканської Капелі старався відділ підготовляти їй ґрунт для концертів у Німеччині, поміщення рецензій про її успіхи в инших державах, за весь час її побуту у Берліні підмогав їй, стараючись передовсім про заінтересування і притягнення на її концерти артистичних і журналістичних кіл.

б) Співробітник Відділу п. Густав Шпехт переклав п'єсу В. Винниченка “Брехня”, яка вийшла як манускрипт для театрального сценарію накладом німецького видавництва Кіппенгайера та була розіслана всім німецьким театрам. До тепер набули право вистави цієї п'єси 3 великі німецькі театри: у Франкфурті н/М, Лейпцигу і Нюрнберзі, а крім того ведуться переговори про її виставу у однім з біль-

ших драматичних театрів в Берліні. Той самий перекладник підготовляє тепер переклад п'єси "Чорна Пантера і Білий Медвідь".

в) Бібліотеки і Книгарні

Як з попереднього року, так і тепер Інформаційний Відділ старався про систематичну доставку всіх доступних видань про Україну для важніших німецьких бібліотек, число їх, які дістають літературу від Відділу виносить 31, до яких в першій мірі належать університетські бібліотеки. Публікації про Україну продавалися у 5-х берлінських книгарнях.

Успіхи Інформаційного Відділу

Деякий матеріал про успіхи Інформаційного Відділу в німецькій пресі дають часописні вирізки, збирані Відділом. Однак треба зазначити, що Відділ мав до розпорядження тільки невелику частину німецької преси, так що і зібрані ним вирізки відносять щонайбільше до 250 органів німецької преси, що становить ледве трохи більше 5% цілої преси.

За 1920 рік зареєстровано до тепер Відділом: 3212 голосів преси, між тим 804 більших політичних і економічних статей. В поодиноких місяцях було:

Місяць:	Статті:	Замітки:
Січень	94	228
Лютий	47	118
Березень	42	48
Квітень	73	82
Травень	219	426
Червень	39	184
Липень	90	123
Серпень	69	174
Вересень	22	232
Жовтень	21	283
Падоліст	52	329
Грудень	36	178.

У цім виказі зазначені вирізки тільки з німецької преси, отже без берлінської російської преси, яка використовує майже в кожному номері всі Інформаційні Відділи.

У наведеній статистиці впадає в око в порівнянні до попереднього року велика кількість статей, значна частина яких вийшла з Відділу. Для прикладу наведемо тільки, що стаття "Російсько-

польська війна”, писана в Інформаційному Відділі, приходять у вирізках 18 разів, а в дійсності була певно передрукована далеко більше разів, далі—лист В. Винниченка до українських робітників і селян був передрукований у 7-ох органах німецької соціалістичної преси, інтерв'ю посла Порша зі співробітником “Нойе Берлінер Цайтунг” з 5.05.20 було передруковане і в виїмках у великій кількості часописів в Німеччині і поза нею, економічна стаття міністра Барановського про німецько-українські економічні зносини була передрукована в 5 економічних журналах, брошурах “Ост-Еуропа унд Дойчланд”, видана Відділом, була передрукована в цілості в гамбурзькому тижневику “Іберзее Цайтунг”.

Б. Інформування України про Німеччину

Ця частина діяльності Відділу, яка в попередньому році проводилася в досить широкому масштабі, буквально в цьому році з причин, наведених у вступі, обмежена значно. Зокрема треба зазначити:

1. Політичні і економічні огляди перестали виходити з початком року через звільнення дотичних рефератів. В ц. р. Відділ видав 3 огляди політичної ситуації та надіється відновити їх попереднього видання від початку 21 року.

2. Огляди німецької преси. Від початку жовтня Відділ почав видавати огляди голосів німецької преси про українську справу, які розсилалися для ужитку уряду, різних урядових установ, українських редакцій тощо. До кінця року видано було таких оглядів 42, а зареєстровано було в них 624 голосів преси.

3. Радіотелеграфічні повідомлення висилаються відділом на Україну через станцію Науен аж до кінця березня, мусів одначе припинити їх, одержавши відомість, що в українських руках немає станції, яка могла б їх приймати. До того часу було вислано в цьому році 14 радіотелеграмних оглядів для преси і декілька урядових телеграм. Справи нав'язання радіотелеграфних зносин з українською кооперативною станцією в Києві, роблені літом, не принесли успіху. Восени провадив Відділ переговори з німецьким підприємством “Транс-Радіо”, що до улаштування радіотелеграфної станції в Кам'янці, одначе політичні події з падолиста того року зробили ці переговори безпредметовими. Два представники Відділу брали участь як офіційні делегати Посольства в святочнім відкритті радіо-телеграфної станції в Науен.

4. Інформаційні матеріяли і архів. Відділ дбав і в цьому році про збирання інформативних матеріялів і літератури про відносини в Ні-

меччині та про українську справу. Крім важніших журналів, головно економічного змісту, законів збирав Відділ систематично всі видання про українську справу, що появлялися в Європі і Америці, вирізки голосів німецької преси, що переходять в архіві Відділу. Врешті зорганізував Відділ в останніх часах висилку преси і ин. Матеріалів для Українського Міністерства Закордонних Справ”¹⁶⁸.

Серед найважливіших друкованих періодичних видань інформаційного відділу в 1919 році треба назвати “Огляд політичної ситуації”, ч. 1 якого появилось 15 березня 1919 р., а останнє – ч. 9 від 16 травня 1919 р. Особливу увагу серед матеріалів, що там містилися, привертають статті: “Справа бльокади і доставки харчів”, “Frankreich und die Ukraine” (відбитка з “Journal de Genève”), “Доклад про положення у Києві”, “Боротьба Петлюри з большевиками” (інтерв’ю від 31.03.19, Відень)¹⁶⁹ тощо.

Інше важливе періодичне видання інформаційного відділу – “Економічний огляд”, ч. 1 якого появилось 23 червня 1919 р. Це видання мало додаток – “Біржевий огляд” (ч. 1 від 8.07.1919 р.). Усі ці три циклостилєві видання виходили під грифом “Таємно”. Останній “Економічний огляд” датований ч. 15 від 16 грудня 1919 р.

Таким чином, інформаційний відділ посольства УНР у Німеччині виконував своє завдання чи не на найвищому рівні. Провадячи інформаційну діяльність на території Німеччини, відділ займався також і інформуванням уряду та Директорії про настрої та політичні зміни стосовно УНР, виконуючи, таким чином, і розвідувальну діяльність.

3.5.7. Пресова діяльність міністерств на глі офіційної інформаційної діяльності уряду

Ще напередодні проголошення Декларації 26 грудня 1918 р. Директорія УНР вела переговори з усіма політичними партіями в Україні щодо створення коаліційного уряду. Врешті 26 грудня його було створено у формі Ради Народних Міністрів, що складалася з 17 міністерств, Управління преси й інформації, Державного контролера і секретаря.

Партійна приналежність членів уряду на чолі з його головою В. Чехівським вказує на лівосоціалістичну орієнтацію, але і праві партії в уряді були також представлені, хоч і в меншості. Саме ця права меншість утримувала лівих міністрів від експериментування зі “світовою соціалістичною революцією”. Історія переконала, що призначення

В. Чехівського на посаду Голови Ради Народних Міністрів УНР було величезною помилкою з точки зору державотворчої політики.

Відразу після створення уряду постала проблема його співпраці з усіма українськими суспільно-політичними чинниками. “Провід Директорії і кабінет засадничо не шукали повної консолідації з усім українським суспільно-політичним світом, а навпаки, ставилися дуже холодно до так званих “правих” партій і суспільних кіл, які в істоті речі були тільки поміркованими демократами, а не “правими”. Зате влада Директорії старалася згори накинати курс сильно на “ліво”¹⁷⁰.

Хиткість внутрішніх відносин, політична ворожнеча, відсутність чітких зовнішньополітичних орієнтирів не йшли на користь у творенні держави. Відсутність виразної політичної лінії відбилася й на творенні влади на місцях – губернські і повітові комісаріати були слабким підґрунтям влади на місцях, у провінції.

Саме для налагодження механізму формування громадської думки в певних сферах, а також постійного зв’язку між центральними урядовими інституціями і місцевими представництвами цих структур потрібна була розгалужена структура преси і відповідна інформаційно-пресова політика.

Чи не найпершим відомим відновленим міністерським друкованим органом стає “Бюлетень Інформаційного Бюро Народного Міністерства Шляхів”, ч. 1 якого вийшло вже 5 лютого 1919 р. у м. Козятині, де опинилося Міністерство шляхів, яке разом з урядом виїхало з Києва перед більшовицькою окупацією.

“Бюлетень” був унікальним явищем в умовах паперової кризи та військових невдач республіканських військ, які так потребували інформаційно-пропагандистських видань, бо він виходив протягом лютого 1919 р. як щоденник (!). Від ч. 8 за 13 лютого видання перенесено до Козятина, а адреса редакції зазначена так: “валка Міністерства шляхів, вагон ч. 228”¹⁷¹. Ця ж адреса означала й перебування Інформаційного бюро Міністерства шляхів. Але вже від 23 лютого редакція повернулася до Жмеринки. Офіційним редактором “Бюлетеня” був директор Загального департаменту В. Тулюпа¹⁷². Зміст “Бюлетеня” становила переважно інформація з України, з фронтів антибільшовицької війни, про ситуацію в господарстві земель, що перебували під ворожою окупацією. Та чи не найбільша увага приділялася публікації матеріалів на теми агітаційно-культурно-просвітні: “Що треба знати кожному козакові Української Республіканської армії” А.І. (ч. 8), “Культурно-просвітня справа при Залізнично-Технічному корпусі” (ч.

20) та теми організації інформаційної діяльності як Міністерства шляхів, так і в інших сферах: “Поновлення праці УГА”(ч. 6), “Справа інформації на колії Правобережної залізниці” (ч. 24), де між іншим ішлося про “великі проблеми в інформуванні, ... пасивність культурно-просвітньої роботи”. Ці висновки були зроблені після перевірки, здійсненої інструктором Інформаційного відділу залізниць Богорським¹⁷³.

“Бюлетень” виходив у вигляді аркуша-листівки (друком з обох сторін, інколи – з однієї), яку розміщували для читання на призначених для цього на вокзалах та біля офіційних установ місцях. Останнє число вийшло 8 березня 1919 р. (ч. 27).

Іншим виданням Міністерства шляхів був “Бюлетень Інформаційно-видавничого відділу Міністерства Шляхів Української Народньої Республіки”. Саме це видання стало інформаційним і ставило за мету інформувати функціонерів і представників Міністерства шляхів на місцях про нові накази, розпорядження, обіжники, звільнення та призначення, здійснені центральною владою і скеровані на виконання в провінції. Ймовірно, вийшло 33 числа цього “Бюлетеня”.

Поряд з “Бюлетенем Інформаційно-видавничого відділу Міністерства шляхів УНР” виходили й інші подібні друковані органи – “Бюлетень інформаційного відділу Міністерства Внутрішніх Справ УНР” (вийшло 27 чисел), “Бюлетень інформаційного відділу Міністерства Земельних Справ”.

Узимку 1919 р. почав виходити “Вістник Міністерства Земельних Справ УНР”. Чи не найважливішим серед подібних “Вістників” можна вважати саме цей орган, бо він містив всю інформацію стосовно проведення та реалізації земельної реформи в Українській Народній Республіці. Оскільки переважну більшість і вояків армії УНР, і цивільного населення становили селяни, потреба в такому виданні була величезна, але вийшло лише 40 чисел цього “Вістника”.

Вже восени 1919 р. появляється подвійне ч. 1-2 “Вістника Народнього Міністерства Внутрішніх Справ УНР”, яке вийшло 30 вересня 1919 р. як журнал. У редакційній статті цього числа було зазначено: “Міністерство Внутрішніх Справ, приступаючи до видання свого друкованого органу, буде дотримуватися, головним чином, слідуючих завдань, оскільки їх виконання будуть можливі в сучасний важливий мент.

Перше – дати змогу адміністративним, громадським і державним інституціям відомства Міністерства Внутрішніх Справ мати зав-

ше у своєму розпорядженні збірник біжучих розпоряджень, інструкцій, обіжників і законів, які безпосередньо стосуються їх службових обов'язків, а також законів і розпоряджень інших Міністерств, які мають широке громадсько-державне значення.

Друге – рядом статей дати змогу широким верствам нашого суспільства, особливо селянству, пізнатися з державним устроєм інших народів, інших країн, а також і з державним і громадянським – правовим устроєм нашої молоді Народньої Республіки...

Редакція “ВМВС” широко одчиняє сторінки свого журналу для людей думки, для людей, які б з одвертою душею бажають працювати на користь і для загального щастя Республіки.

Крім сказаного, на його сторінках будуть уміщатися повідомлення про діяльність адміністративних апаратів і т. п.”¹⁷⁴.

Журнал, як і решта урядової преси, мав такі розділи: “Офіційна частина”, “Неофіційна частина” та “Хроніка”. Вже в першому числі була надрукована досить цікава стаття М. К. “Самоврядування Західної Європи і Америки” в “Неофіційній частині” та “Закон про тимчасову організацію влади на місцях”, підписаний Міністром внутрішніх справ Іс. Мазепою, обіжники і нові призначення – в “Офіційній”. На жаль, вийшло всього лише це подвійне число “Вістника Народнього Міністерства Внутрішніх Справ”.

16 вересня 1919 року на посаду міністра ісповідань було призначено професора Івана Огієнка — одного з визначних громадських, культурних діячів в Україні та еміграції. Чи не найпершим рішенням нового міністра була зміна назви Міністерства з “культурів” на “ісповідань”, мотивуючи це тим, “що слово “культ” вважалось чужоземним і малозрозумілим для широких мас, ото ж менше відповідало реаліям нашого життя, ніж слово “ісповідання”¹⁷⁵.

У своїй діяльності міністр І. Огієнко намагався враховувати не лише стан церковного життя, а й інформацію про загальнополітичний, військовий, зовнішньополітичний стан України. З цього приводу він вніс на засіданні Ради Народних Міністрів (29 вересня 1919 р.) пропозицію, аби міністрів ширше інформували про це.

Розуміючи вагу інформації й інформування як факторів формування громадської думки щодо української церкви не тільки серед духовенства, а й серед широких верств громадянства, Міністерство ісповідань оголосило про намір організувати свій урядовий офіційний орган. Вирішено було заснувати його в Кам'янці-Подільському, а Міністерство преси й інформації обіцяло передати для цієї мети друкар-

ню. Рішення про створення тижневика – органу Міністерства ісповідань під назвою “Українська церква” – було прийнято 21 вересня 1919 р. на нараді з участю панотців Є. Сіцинського, М. Гадзинського й К. Старинкевича та професорів В. Біднова, М. Драй-Хмари, А. Неселовського, І. Мобарського та І. Клепарського. Тижневик “Українська церква” планували видавати обсягом друкованого аркуша. Як і решта урядової преси, він мав би два відділи: офіційну і неофіційну частини. В офіційному відділі планувалося друкувати державні закони, що стосувалися існування та діяльності Церкви, накази, розпорядження та обіжники Міністерства ісповідань тощо. Неофіційна ж частина містила б переклади з праць святих отців та письменників, що досліджували тогочасний стан церковного життя, проповіді, статті на громадсько-політичні та суспільні теми, публікації догматичного та богословського змісту, праці з історії та археографії, бібліографію, оголошення та ін. Раз на місяць в “Українській церкві” мали друкувати додаток – список проповідей на місяць уперед. Редактором було затверджено Є. Сіцинського, виконавчим редактором – В. Біднова, редактором проповідей – В. Липківського. Тираж становив 5000 примірників¹⁷⁶.

З листопада 1919 р. Рада Народних Міністрів ухвалила асигнувати 300.000 гривень (хоча Міністерство просило 762.060 гривень) на потреби редакції (сума не дуже велика, якщо брати до уваги, що одне число тижневика коштувало 20.000 грн). Суму було видано за умови скорочення чисельного складу редакції¹⁷⁷. Та попри всі намагання розпочати видання “Української церкви” спроби не увінчалися успіхом. Основною перешкодою стали відступ українських військ, виїзд уряду УНР на чолі з Головним отаманом С. Петлюрою до Польщі, складна внутрішня і зовнішня ситуація тощо. В умовах виїзду уряду УНР за межі України, міністра І. Огієнка було призначено Головноуповноваженим уряду УНР. Ця посада передбачала виконання обов’язків голови уряду в дуже складних умовах фактичної окупації частини українських земель польськими військами. Тільки після повернення уряду УНР на територію України (після підписання українсько-польського військового договору 24 квітня 1920 р.) почалася робота над виданням пресового органу Міністерства ісповідань. І. Огієнко пише: “1920.15. VI. У Кам’янці-Подільському вийшло ч. 1-е неперіодичного видання “Вістник Міністерства Ісповідань Української Народньої Республіки”¹⁷⁸. Всього вийшло чотири числа “Вістника”. Останнє – 8 квітня 1921 року.

Серед матеріалів, що друкувалися у “Вістнику”, які викликають наше зацікавлення, можна назвати, окрім законів та розпоряджень уряду та Директорії УНР стосовно церкви в Українській Республіці, “Головні правила Українського правопису” проф. І. Огієнка¹⁷⁹, відмову Вселенської патріархії визнати автокефалію української церкви¹⁸⁰, мовознавчі матеріали з використання української літературної мови у церковній вимові¹⁸¹.

До інших напрямів діяльності Міністерства ісповідань належать агітаційно-просвітня і видавнича. Так, при Міністерстві були створені курси, які мали охопити не лише духовенство, а й диригентів церковних хорів та всіх прихильників служби Божої. 22 вересня 1919 р. Рада міністра ісповідань постановила їх розпочати 29 вересня 1919 р. у приміщенні Кам’янецького університету¹⁸². Програма курсів передбачала 11 лекцій: “Вимовлення українське” – 3 лекції (українська вимова церковного тексту), “Історія Української Церкви” – 3, “Історія України” – 2, “Географія України” – 1, “Історія українського письменства” – 2 лекції¹⁸³. Історію літератури читав В. Чехівський, історію та географію України – В. Біднов, “Політичний занепад України наприкінці XVIII – на початку XIX століття”, “Відродження України”, правила вимови в українській мові читав міністр ісповідань І. Огієнко¹⁸⁴.

Міністерство ісповідань намагалося розгорнути і видавничу діяльність. Так, разом із Міністерством преси й інформації були надруковані праці священника К. Ванікевича “Священна історія Старого Завіту” (б. м., б. д.), “Коротенькі книжечки для початкового навчання”. Було видруковано накладом у 30 тис. примірників “Послання Кирило-Методіївського Братства православним Християнам на Україну” (Кам’янець-Подільський, 1919).

Але, на жаль, видавничу діяльність розгорнути в запланованому обсязі не вдалося. Перед видавництвом стояли практично непоборні проблеми: брак паперу, фарби, відповідних шрифтів, та й політично-військова ситуація не дала можливості розширити видавничу і культурно-просвітню діяльність.

Чи не найбільш специфічним міністерським виданням, що появлялося силами Міністерства галицьких справ, можна назвати “Галицький голос”, який почав виходити 16 серпня 1919 р. у Кам’янці-Подільському. Особливістю цього органу було те, що він виходив як загальнополітичний інформаційний і агітаційно-

пропагандистський часопис і не розповсюджувався як суто міністерське видання.

Уже в ч. 1 у матеріалі “З діяльності Міністерства Галицьких справ” знаходимо інформацію про діяльність його відділу преси й пропаганди: “... у відділі преси і пропаганди департаменту адміністраційно-політичного йде робота над виданням агітаційної літератури для війська, збігців і населення Галичини.

Метою цієї літератури є скріплення та поучування про завдання і обов’язки громадян УНР в нинішньому часі”¹⁸⁵. Окрім цієї інформації, в цьому числі маємо розвідку “Часописи на Україні”, де подано картину розвитку преси (хоч і з деякими помилками і недокладностями), як тієї, що вже припинила свій вихід, так і тієї, що продовжувала появлятися. У ч. 2 від 26 серпня 1919 р. є стаття О. Назарука “Про цензуру”, мова про яку вже йшла.

Внутрішня боротьба між урядами УНР та ЗО УНР призвела до того, що ситуацію в Міністерстві галицьких справ лише умовно можна було назвати нормальною. Так, у числі 3 від 4 вересня 1919 р. було подано інформацію про “замкнення рахунків Міністерства на час від 15-го липня до 24 серпня 1919 р.”. Це ж число подає інформацію про “розходи і видатки на інформацію: 7.200 грн, на пресу і пропаганду: 58.4000 грн – всього: 65.600 грн”¹⁸⁶.

Відносини двох українських урядів далися взнаки й “Галицькому голосові” – так, у ч. 1 за 12 вересня 1919 р. було конфісковано статтю, присвячену цьому питанню.

Всього вийшло шість чисел часопису “Галицький голос” – останнє появилося 12 жовтня 1919 р.

Аналіз характеру діяльності інформаційних відділів і бюро при міністерствах та відомствах українських урядів доби Директорії УНР свідчить про те, що більшість міністерств широко використовувала “Бюлетені” та “Вістники” для інформування про свою діяльність у рамках “відкритості” діяльності уряду для широких суспільних верств. Хоча в умовах економічної, політичної і військової кризи, як і кризи агітаційно-пропагандистської пресової діяльності, було б доцільніше використовувати й без того дефіцитний папір саме на потреби ідеологічної роботи. Маса більшовицьких агітаторів і пропагандистів зайняла цю “нішу” в українському суспільно-політичному житті, бо саме на потреби агітації московський більшовицький уряд робив величезні видатки, тоді як в українському війську одна газета припадала чи не на 20 козаків.

Зважаючи на потужну більшовицьку пропаганду, демагогічну й підступну, важливо було організувати контрпропаганду. Потрібно було організувати пропаганду, спрямовану на українську меншину в Росії, що на початку революції активно і захоплено підтримувала відродження України.

Організація зовнішньоінформаційної служби вимагала великих коштів і кваліфікованих, відданих справі людей. На жаль, зовнішню інформацію теж не вдалося поставити на відповідний рівень, що й зумовило нерозуміння Заходом (звісно, що в нього були й свої стратегічні інтереси) цілей і прагнень українського визвольного руху та спричинило зовнішньополітичну неприхильність й ізоляцію.

Не в останню чергу негативну роль зіграли і внутрішні суперечки. Так, наприклад, деякі соціалістичні кола ніяк не могли звикнути до існування цензури, вважаючи її чи не найганебнішим виявом контрреволюції, не розуміючи, що малоосвіченому селянинові, робітникові чи козакові дуже важко розібратися в цих політичних баталіях, тим більше увесь час перебуваючи під “опікою” більшовицької агітації. Та й як інакше можна було зрозуміти грубі, агресивні нападки на свій уряд з боку окремих українських партійних і громадських діячів, як не так, що найбільшим ворогом свого народу – саме і є цей уряд.

Відображення на сторінках преси (і урядової в тому числі) конфлікту між урядами УНР і ЗУНР теж не надавало впевненості населенню, тим більше, що реальною військовою силою на той час була лише Українська Галицька Армія, бо армія наддніпрянська спочатку була лише в стадії організації, а згодом не всі її частини належною мірою були дисципліновані.

¹ Христюк П. Замітки і матеріяли до історії української революції. 1917–1920 рр.: В 4 т. – Відень, 1921. – Т.3. – С.65.

² Там само. – С. 68.

³ Вісти Всеукраїнського З'їзду Демократів-Хліборобів у Києві. – 1918. – 29 квітня.

⁴ Христюк П. Замітки і матеріяли до історії української революції. 1917–1920 рр.: В 4 т. – Відень, 1921. – Т.3. – С.82.

⁵ Робітнича Газета. – 1918. – Ч. 369.

⁶ Феденко П. Український рух в ХХ столітті. – Лондон: Наше слово. – С.160.

⁷ Христюк П. Замітки і матеріяли до історії української революції. 1917–1920 рр.: В 4 т. – Відень, 1921. – Т.3. – С.120-121.

⁸ Там само. – С.122.

⁹ Винниченко В. Відродження нації: В 3 т. – Відень, 1920. – Т.3. – С.110.

¹⁰ Шаповал М. Велика Революція і українська визвольна програма. 3 нагоди 10-ліття революції на Україні. – Прага, 1928. – С.23.

¹¹ Винниченко В. Відродження нації: В 3 т. – Відень, 1920. – Т.3. – С.110.

¹² Христюк П. Замітки і матеріяли до історії української революції. 1917–1920 рр.: В 4 т. – Відень, 1921. – Т.3. – С.131-132.

- ¹³ Стахів М. Україна в добі Директорії УНР: В 7 т. – Скрантон, 1962. – Т.1: Власними силами. – С.78-79.
- ¹⁴ Христюк П. Замітки та матеріяли до історії української революції 1917-1920 рр.: В 4 т. – Відень, 1921. – Т.4. – С.12.
- ¹⁵ Назарук О. Рік на Великій Україні: Конспект споминів з Української Революції. – Нью-Йорк, 1978. – С.83.
- ¹⁶ Республіканські вісти. – 1918. – Ч.8.
- ¹⁷ Там само. – 1918. – Ч.5.
- ¹⁸ Там само. – 1918. – Ч.3.
- ¹⁹ Там само. – 1918. – Ч.17.
- ²⁰ Там само. – 1918. – Ч.3.
- ²¹ Республіка. – 1918. – Ч.2.
- ²² Там само. – 1918. – Ч.3.
- ²³ Васильківські Вісти. – 1918. – Ч.4.
- ²⁴ Дзвін. – 1918. – Ч.8.
- ²⁵ Христюк П. Замітки та матеріяли до історії української революції 1917–1920 рр.: В 4 т. – Відень, 1921. – Т.4. – С.24.
- ²⁶ Феденко П. Український рух в ХХ столітті. – Лондон, 1959. – С.166.
- ²⁷ Назарук О. Рік на Великій Україні: Конспект споминів з Української Революції. – Нью-Йорк, 1978. – С.86.
- ²⁸ Донцов Д. Рік 1918. – Київ - Торонто, 1954. – С.96.
- ²⁹ Там само. – С.92-93.
- ³⁰ Назарук О. Рік на Великій Україні: Конспект споминів з Української Революції. – Нью-Йорк, 1978. – С.88-89.
- ³¹ Там само. – С.92-93.
- ³² Там само. – С.95.
- ³³ Там само. – С.98.
- ³⁴ Там само. – С.98.
- ³⁵ Там само. – С.99.
- ³⁶ Там само. – С.100.
- ³⁷ Центральний державний архів вищих органів влади та управління (ЦДАВО України). – Ф. 1184, оп. 1, спр. 3, арк. 22.
- ³⁸ Там само. – Ф.1184, оп. 1, спр. 3, арк. 41.
- ³⁹ Там само. – Ф. 1184, оп. 1, спр. 3, арк. 44.
- ⁴⁰ Там само. – Ф.1184, оп. 1, спр. 3, арк. 47а.
- ⁴¹ Там само. – Ф.1184, оп. 1, спр. 3, арк. 48-50.
- ⁴² Вістник Української Народньої Республіки. – 1918. – Ч.9.
- ⁴³ Центральний державний архів вищих органів влади та управління (ЦДАВО України). – Ф. 1184, оп. 1, спр. 11, арк. 13.
- ⁴⁴ Там само. – Ф.1184, оп. 1, спр. 11, арк. 13-14.
- ⁴⁵ Там само. – Ф.1184, оп. 1, спр. 11, арк. 14.
- ⁴⁶ Там само. – Ф.1184, оп. 1, спр. 11, арк. 15.
- ⁴⁷ Назарук О. Рік на Великій Україні: Конспект споминів з Української Революції. – Нью-Йорк, 1978. – С.106.
- ⁴⁸ Феденко П. Український рух в ХХ столітті. – Лондон, 1959. – С.120.
- ⁴⁹ Вістник Української Народньої Республіки. – 1918. – Ч.1.
- ⁵⁰ Там само. – 1919. – Ч.1.
- ⁵¹ Феденко П. Український рух в ХХ столітті. – Лондон, 1959. – С.182.
- ⁵² Вістник Української Народньої Республіки. – 1919. – Ч.6.
- ⁵³ Вістник Української Народньої Республіки. – 1919. – Ч.6.
- ⁵⁴ Там само. – 1919. – Ч.9.
- ⁵⁵ Там само. – 1919. – Ч.10.
- ⁵⁶ Там само. – 1919. – Ч.6.
- ⁵⁷ Там само. – 1919. – Ч.8.
- ⁵⁸ Там само. – 1919. – Ч.10.
- ⁵⁹ Там само. – 1919. – Ч.10/1.
- ⁶⁰ Там само. – 1919. – Ч.15/1.
- ⁶¹ Там само. – 1919. – Ч.16.
- ⁶² Там само. – 1919. – Ч.14.
- ⁶³ Там само. – 1919. – Ч.27.
- ⁶⁴ Там само. – 1919. – Ч.30.
- ⁶⁵ Там само. – 1919. – Ч.35.

-
- ⁶⁶ Вістник Української Народної Республіки. – 1919. – Ч.45; Новини. – 1919. – Ч.3.
- ⁶⁷ Новини. – 1919. – Ч.4.
- ⁶⁸ Там само. – 1919. – Ч.5.
- ⁶⁹ Там само. – 1919. – Ч.8.
- ⁷⁰ Там само. – 1919. – Ч.12.
- ⁷¹ Назарук О. Рік на Великій Україні: Конспект споминів з Української Революції. – Нью-Йорк, 1978. – С.140.
- ⁷² Там само. – С.143.
- ⁷³ Галицький Голос. – 1919. – Ч.3.
- ⁷⁴ Там само.
- ⁷⁵ Новини. – 1919. – Ч.5.
- ⁷⁶ Там само.
- ⁷⁷ Український Козак. – 1919. – Ч.14.
- ⁷⁸ Там само. – 1919. – Ч.22.
- ⁷⁹ Український Тижневик. – 1919. – Ч.1.
- ⁸⁰ Український Вістник. – 1919. – Ч.2.
- ⁸¹ Трудова Громада. – 1919. – Ч.43.
- ⁸² Бюлетень Українського Телеграфного Агентства (УТА). – 1919. – Ч.1.
- ⁸³ Там само. – 1919. – Ч.2.
- ⁸⁴ Останні Новини. – 1919. – Ч.8.
- ⁸⁵ Ставка. – 1919. – Ч.1.
- ⁸⁶ Там само. – 1919. – Ч.38.
- ⁸⁷ Республіканські Вісти. – 1919. – Ч.76.
- ⁸⁸ Кость С., Тимчишин О., Федірko К. Нариси з історії української військової преси. – Львів, 1998. – С.134.
- ⁸⁹ Бюлетень Інформаційного Бюро Армії УНР. – 1919. – Ч.1.
- ⁹⁰ Новини. – 1919. – Ч.4.
- ⁹¹ Павлюк І. Українські часописи Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя (1917-1939): Анотований покажчик. – Львів; Луцьк, 1997. – 180 с.
- ⁹² Дзвін. – 1919. – Ч.4.
- ⁹³ Там само. – 1919. – Ч.3.
- ⁹⁴ Там само. – 1919. – Ч.5.
- ⁹⁵ Там само. – 1919. – Ч.8.
- ⁹⁶ Там само. – 1919. – Ч.4-15.
- ⁹⁷ Там само. – 1919. – Ч.19.
- ⁹⁸ Там само. – 1919. – Ч.6.
- ⁹⁹ Український Козак. – 1919. – Ч.1.
- ¹⁰⁰ Бюлетень газети "Український Козак". – 1919. – 10 червня.
- ¹⁰¹ Український Козак. – 1919. – Ч.4.
- ¹⁰² Там само. – 1919. – Ч.15.
- ¹⁰³ Там само. – 1919. – Ч.6.
- ¹⁰⁴ Христюк П. Замітки та матеріяли до історії української революції 1917–1920 рр.: В 4 т. – Відень, 1921. – Т.4. – С.89.
- ¹⁰⁵ Україна. – 1919. – Ч.1.
- ¹⁰⁶ Там само. – 1919. – Ч.99.
- ¹⁰⁷ Наша правда. – 1920. – Ч.1.
- ¹⁰⁸ Козацька Думка. – 1920. – Ч.11.
- ¹⁰⁹ Там само. – 1920. – Ч.10.
- ¹¹⁰ Бюлетень Філії Інформаційного Бюро Армії У. Н. Р. при X Дієвому Корпусі. – 1919. – Ч.8.
- ¹¹¹ Козак. – 1919. – Ч.1.
- ¹¹² Там само. – 1919. – Ч.8.
- ¹¹³ Вістки Сірих. – 1919. – Ч.5.
- ¹¹⁴ Там само. – 1919. – Ч.11.
- ¹¹⁵ Там само. – 1919. – Ч.14.
- ¹¹⁶ Надія України. – 1919. – Ч.1.
- ¹¹⁷ Там само. – 1919. – Ч.2.
- ¹¹⁸ Купченко К. Українська військова література (1914-1923) // Літопис Червоної Калини. – 1930. – Ч.9. – С.23-24.
- ¹¹⁹ Галайчук Б., Вітанович І. Дипломатія // Енциклопедія українознавства: В 2 т. / Під ред. В. Кубійовича. – Мюнхен, 1957. – Т.2. – С.511-514.
- ¹²⁰ Огляд стратегічного і політичного становища на Україні. – 1919. – Ч.391.

- ¹²¹ Там само. – 1920. – Ч.1067/4543.
- ¹²² Hunchak T., ed. The Ukrainian Revolution. Documents. 1919-1921/ Sources of Modern History of the Ukraine: 3 vol. – New York, 1984. – Vol. 2. – P.250-251.
- ¹²³ Там само. – С.330.
- ¹²⁴ Там само. – С.151-152.
- ¹²⁵ Там само. – С.329.
- ¹²⁶ Там само. – С.359.
- ¹²⁷ Там само. – С.359.
- ¹²⁸ Там само. – С.359.
- ¹²⁹ Там само. – С.359-360.
- ¹³⁰ Там само. – С.330.
- ¹³¹ Там само. – С.249.
- ¹³² Стахів М. Україна в добі Директорії УНР: В 7 т. – Скрантон, 1963. – Т.4: Директорія і Антанта. – С.255.
- ¹³³ Там само. – С.261.
- ¹³⁴ Республіка. – 1919. – Ч.91.
- ¹³⁵ Васильківський Л. Причинки до історії української дипломатії 1917-1921 роках (II) // Сучасність. – 1970. – Ч.7-8. – С.143.
- ¹³⁶ Там само. – Ч.6. – С.119.
- ¹³⁷ Лотоцький О. Сторінки минулого: В Царгороді. – Варшава, 1939. – С.106.
- ¹³⁸ Там само. – С.139.
- ¹³⁹ Там само. – С.110.
- ¹⁴⁰ Там само. – С.111.
- ¹⁴¹ Hunchak T., ed. The Ukrainian Revolution. Documents. 1919-1921/ Sources of Modern History of the Ukraine: 3 vol. – New York, 1984. – Vol. 2. – P.327.
- ¹⁴² Онацький Є. По похилій площі. Записки журналіста і дипломата: В 2 т. – Мюнхен, 1964. – Т.1. – С.19.
- ¹⁴³ Там само. – С.20.
- ¹⁴⁴ Там само. – С.42-44.
- ¹⁴⁵ Там само. – С.71.
- ¹⁴⁶ Там само. – С.39.
- ¹⁴⁷ Там само. – С.121-122.
- ¹⁴⁸ Кравченко О. Перша Українська Дипломатична Місія в Америці (1919–1921) // Альманах Українського братського союзу. – Скрантон, 1994. – С.115.
- ¹⁴⁹ К. Три Українські Місії у Вашингтоні // Ювілейний Альманах 1894–1944, виданий з нагоди п'ятдесятлітнього ювілею Українського Народного Союзу. – Джерзі Сіті, 1944. – С.292.
- ¹⁵⁰ Кравченко О. Перша Українська Дипломатична Місія в Америці (1919–1921) // Альманах Українського братського союзу. – Скрантон, 1994. – С.119.
- ¹⁵¹ Т. Українсько-американська політична акція в роках 1914–1920 // Ювілейний Альманах 1894-1944... – Джерзі Сіті, 1944. – С.112-127.
- ¹⁵² Hunchak T., ed. The Ukrainian Revolution. Documents. 1919–1921/ Sources of Modern History of the Ukraine: 3 vol. – New York, 1984. – Vol. 2. – P.328.
- ¹⁵³ Васильківський Л. Причинки до історії української дипломатії в 1917-1921 роках (III). Діяльність Українського Посольства у Швейцарії в навітленні д-ра медицини Євмена Лукасевича (I) // Сучасність. – 1970. – Ч.10. – С.115.
- ¹⁵⁴ Там само.
- ¹⁵⁵ Там само. – С.116-117.
- ¹⁵⁶ Там само. – С.118.
- ¹⁵⁷ Стасів І. Дипломатичне представництво Української Народної Республіки в Угорщині (1919-1922 рр.) // Визвольний шлях. – 1974. – Ч.6. – С.668.
- ¹⁵⁸ Трембіцький В. До питання українсько - грецьких державних відносин // Новий літопис. – 1964. – Ч.12. – С.33.
- ¹⁵⁹ Животко А. Історія української преси. – Мюнхен: Український технічно-господарський інститут, 1989-1990. – С.235.
- ¹⁶⁰ Фещенко-Чопівський І. Хроніка мого життя.– Житомир: КВО “Житомирський вісник”, 1992. – С.61.
- ¹⁶¹ Трембіцький В. Чехо-Словаччина і Україна в минулому та у сучасності // Додаток до журналу “Вісті комбатанта”, 1997. – С.19.
- ¹⁶² Лотоцький О. Сторінки минулого: В Царгороді. – Варшава, 1939. – С.124.
- ¹⁶³ Животко А. Історія української преси. – Мюнхен: Український технічно-господарський інститут, 1989-1990. – С.236.

-
- ¹⁶⁴ ЦДАВО України. – Ф.3619, оп.3, спр.1, арк. 9-10.
- ¹⁶⁵ Там само. – Ф.3619, оп.3, спр.1, арк. 11-12.
- ¹⁶⁶ Там само. – Ф.3619, оп.3, спр.1, арк. 13-14.
- ¹⁶⁷ Там само. – Ф.3619, оп.3, спр.1, арк. 49-51.
- ¹⁶⁸ Там само. – Ф.3619, оп.3, спр.3, арк. 1-56.
- ¹⁶⁹ Там само. – Ф.3619, оп.3, спр.12, арк. 24.
- ¹⁷⁰ Стахів М. Україна в добу Директорії: В 7 т. – Скрантон, 1962. – Т.1: Власними силами. – С.212.
- ¹⁷¹ Бюлетень Інформаційного Бюро Народного Міністерства Шляхів. – 1919. – Ч.8.
- ¹⁷² Там само. – 1919. – Ч.2.
- ¹⁷³ Там само. – 1919. – Ч.24.
- ¹⁷⁴ Вістник Народного Міністерства Внутрішніх Справ Української Народньої Республіки. – 1919. – Ч.1/2.
- ¹⁷⁵ Андрусишин Б. Церква в Українській Державі 1917–1920 рр. (доба Директорії УНР): Навч. посібник. – К., 1997. – С.75.
- ¹⁷⁶ ЦДАВО України. – Ф.1072, оп.1, спр.4, арк.11, 11 зв.
- ¹⁷⁷ Там само. – Ф. 3305, оп.1, спр.3, арк.16, 16 зв.
- ¹⁷⁸ Огієнко І. Рятування України. На тяжкій службі своєму народові. – Вінніпег, 1968. – С.82.
- ¹⁷⁹ Вістник Міністерства Ісповідань УНР. – 1920. – Ч.2.
- ¹⁸⁰ Там само. – 1920. – Ч.3.
- ¹⁸¹ Там само. – 1920. – Ч.4.
- ¹⁸² ЦДАВО України. – Ф.1072, оп.1, спр.3, арк.12.
- ¹⁸³ Там само. – Ф. 1072, оп.1, спр.3, арк.30 зв.
- ¹⁸⁴ Там само. – Ф.1072, оп.1, спр.32, арк.2 зв.
- ¹⁸⁵ Галицький Голос. – 1919. – Ч.1.
- ¹⁸⁶ Там само. – 1919. – Ч. 3.

Розділ IV **СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ**

Державне відродження на західноукраїнських землях у Галичині, на Закарпатті й Північній Буковині, які входили до складу Австро-Угорської імперії, мало самостійний характер, але відбувалося під сильним впливом подій у Наддніпрянській Україні. З вересня 1918 р., відчуваючи близький кінець Австрійської монархії, українці в Галичині готувалися до прибрання влади в краю у свої руки. Наприкінці вересня 1918 р. у Львові створено Військовий комітет, який згодом очолив сотник Українських Січових Стрільців (УСС) Дмитро Вітовський. Завданням комітету було організувати військове захоплення влади на західноукраїнських землях.

18 жовтня 1918 р. Українська парламентарна репрезентація скликала у Львові збори всіх українських послів до Австрійської державної ради і членів Палати панів, українських членів галицького і буковинського сеймів. Було запрошено також по три делегати від політичних партій Галичини й Буковини. Ці збори під проводом д-ра Євгена Петрушевича вирішили уконституювати Українську Національну Раду (далі УНРада) – політичне представництво українського народу в Австро-Угорщині. УНРада, спираючись на принцип самовизначення народів, проголосила Українську державу на території Галичини, Північної Буковини та Закарпаття. Мала бути опрацьована конституція на демократичних засадах пропорційного представництва національних меншостей у всіх державних органах. Головою УНРади 19 жовтня 1918 р. було обрано Є. Петрушевича, а для справ Галичини було створено Делегатуру УНРади під проводом д-ра К. Левицького.

29 жовтня у Кракові було організовано польську ліквідаційну комісію, що мала в разі остаточного упадку Австро-Угорської імперії взяти владу в Галичині в свої руки. У зв'язку з цим Українська парламентарна репрезентація вислала 30 жовтня своїх представників до останнього австрійського прем'єр-міністра Лямаша з домаганням передати владу в Галичині й Північній Буковині в руки УНРади, а також дати відповідні розпорядження намісникові Галичини графові

Гуйнові. “Лямаш погодився на це, але відповідну телеграму перехопили поляки, і вона по адресу не дійшла”¹.

Коли намісник граф Гуйн 31 жовтня відмовився передати владу в руки УНРади, було вирішено захопити її силою. Військове виконання цього рішення доручили сотникові УСС Д. Вітовському. У ніч на 1 листопада 1918 р. було роззброєно вояків австрійських військових підрозділів і зайнято важливі урядові установи у Львові. Напередодні було розіслано кур’єрів до окремих міст Галичини з наказом до відомих українських місцевих діячів і військових комітетів – встановлювати владу на місцях іменем Української Національної Ради.

Уже 1 листопада запрацював інформаційно-пропагандистський урядовий апарат. До перших спроб офіційного інформування в Західно-українській Народній Республіці можна віднести появу 1 листопада на мурах Львова двох прокламацій-відозв новоствореної влади. Перша відозва повідомляла про створення Української Держави:

“До населення міста Львова!

Волею українського народу утворилася на українських землях бувшої австро-угорської монархії Українська Держава.

Найвисшою державною властю Української Держави є Українська Національна Рада.

З нинішнім днем Українська Національна Рада обняла владу у столичнім місті Львові і на цілій території Української Держави.

Дальші зарядження видадуть цивільні і військові органи Української Національної Ради.

Взивається населення до супокою й послуху тим зарядженням.

Під сею умовою безпечність публичного порядку, життя і маєтку як також заосмотрення в поживу вповні поручається.

Львів, 1 падолиста 1918р. Українська Національна Рада”².

Одночасно оголошено другу відозву – “Український Народе!”, що роз’яснювала нове становище Галичини. Це був “відповідник” універсалів Української Центральної Ради, в інформаційній частині якого декларувалися такі положення: “...Заки будуть установлені органи державної влади в законному порядку, українські організації по містах повітах і селах мають обняти всі державні, крайові і громадські уряди та в імені Української Національної Ради виконувати владу...”

Всі вояки від нині підлягають виключно Українській Національній Раді і наказам установленій нею військової влади Української Держави. Всі вони мають стати на її оборону... Все здібне до зброї населення має утворити бойові відділи, які або ввійдуть у склад

української армії, або на місцях зберігатимуть спокій і порядок, особливо мають бути оберігані залізниця, пошта й телеграф.

Всім горожанам Української Держави, без різниці народності й віросповідання, запоручається горожанську, національну і віросповідну рівноправність.

Національні меншості Української Держави – поляки, жиди і німці – мають вислати своїх від поручників до Української Національної Ради.

Аж до видання законів Української Держави обов'язують дотеперішні закони, оскільки вони не стоять в противенстві до основ Української Держави.

Як тільки буде забезпечене й закріплене існування Української Держави, Українська Національна Рада скличе на основі загального, рівного, безпосереднього й тайного виборчого права Установчі Збори, які рішать про дальшу будучність Української Держави.

Склад утвореного Українською Національною Радою уряду і його програму оголоситься”³.

Цього ж 1 листопада видано ще одну відозву, адресовану українським воякам: “Браття! ... Постійте тепер за себе, за свій нарід, за своїх діточок! ... На вас дивиться весь український нарід: у Ваших руках доля Ваша і доля цілого народу. За справедливу справу стоїте в бою, за святу справу свободи народу, за земельку святу, що належить селянству...”⁴.

9 листопада 1918 р. Українська Національна Рада визначила назву для держави – Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР). Цього ж дня було створено перший уряд – Державний секретаріат на чолі з К. Левицьким (голова Ради державних секретарів). ЗУНР декларативно включила до свого складу Північну Буковину й Закарпаття. Однак невдовзі Буковину захопили румуни, Закарпаття згодом увійшло до складу Чехо-Словаччини, а західну частину Галичини окупували поляки.

Для національних меншин УНРада проголосила національно-персональну автономію. І якщо німці і євреї поставилися до української влади лояльно, то поляки виступили проти неї зі зброєю в руках, внаслідок чого українські війська і уряд змушені були залишити Львів 21 листопада 1918 р. Уряд ЗУНР переїхав спочатку до Тернополя, де діяв до кінця грудня 1918 р., а потім до Станіслава. Інформаційно-пропагандистська діяльність молодого держави була одним із

важливих напрямів державного будівництва. Інше питання – чи була вона ефективною.

4.1. Центральна урядова преса ЗУНР

Державний секретаріат (згодом Рада державних секретарів ЗУНР) було сформовано 9 листопада 1918 р., секретаріат військових справ очолив полковник Дмитро Вітовський. Це було принциповим моментом у політиці уряду ЗУНР. І УНРада, і уряд добре розуміли, що тільки маючи сильне військо можна досягнути розбудову держави. Хоча потрібно сказати, що не всі розуміли, що на перший план висуваються збройні методи боротьби, а легальна політична боротьба вже в минулому, що дисципліноване, боєздатне, а головне, патріотичне військо можна створити за умови належної агітаційно-пропагандистської та інформаційної роботи. Це питання набуло ще більшої актуальності з початком польсько-української війни.

Зрозуміло, що військове видавництво було пов'язане з великими фінансовими, організаційними й технічними труднощами, але уряд і секретаріат військових справ, розуміючи важливість запланованої справи, долали ці перешкоди.

Саме інформаційно-пропагандистську роботу найбільше провадили пресовий відділ і окружна телеграфічна агенція при окружній військовій команді (ОТАС) під керівництвом хорунжого д-ра Нестора Гаморака, які розпочали свою роботу 4 листопада 1918 р. в Станіславі. “Завданням цих установ збирати інформації і вістки з усіх більших міст ЗУНР, новини з Наддніпрянської України та з закордону, як також передавати вістки й повідомлення для української преси у Станіславі та в інших містах. Поміщено ОТАС в телеграфічному відділі головної пошти в Станіславі”⁵. Вже 1 грудня 1918 р. секретаріат військових справ почав видавати урядовий пресовий орган “Вістник Державного секретаріату військових справ” у Тернополі. Це вузько-спеціальне видання було призначене для командного складу Галицької Армії та повітових військових комісаріатів. Редактором цього неперіодичного видання був Іван Боберський, громадський діяч, заслужений організатор сокільського руху та тіловиховання у Західній Україні, у минулому член Бойової управи УСС, а тепер і Державного секретаріату військових справ. Перший випуск “Вістника Державного секретаріату військових справ” вийшов 1 грудня 1918 р. Починаючи з травня 1919 р. виходив у Станіславі, а після переходу Української Галицької Армії за Збруч – у Кам'янці-Подільському під назвою

“Вістник українського війська. На зарядження Диктатора ЗО УНР” за незмінною редакцією І. Боберського.

Редакційна стаття, що була вміщена в ч.1 “Вістника”, пояснювала наміри секретаріату військових справ: “Вістник Державного Секретаріату Військових Справ” подаватиме розпоряди, рішення, поучення, накази, вказівки Державного Секретаріату Військових Справ і його Відділів...

Додаток “Стежа” міститиме в міру потреби особисті вістки, а також статті з воєнного знання, огляд військової роботи у нас і в других державах, нариси про розвій і улад фізичної сили народів.

Український нарід творить своє власне військо, яке має забезпечити політичну незалежність. Українське військо має розбити ватаги захланних негідників і захистити постійно українську землю, українську волю і українську мову проти чужої нахабности”⁶.

Своїм змістом часопис відрізнявся з-поміж інших друкованих органів тим, що в ньому містилися лише внутрішні накази командування Галицької Армії, інструкції, розпорядження Державного секретаріату військових справ про підвищення та пониження у званнях, скорочення старшинського складу, накази про нагородження тощо. Від початку 1919 р. запроваджено рубрику “Полягли за волю України”, що стала важливим джерелом для вивчення історії Галицької Армії.

Одним із перших офіційних друкованих органів уряду Західно-української Народної Республіки став місячник “Збірник законів, розпорядків та обіжників, проголошених Державним Секретаріатом Західньо-української Народної Республіки”. Перший збірник вийшов 28 грудня 1918 р. у Станіславі. На жаль, важко встановити, хто був редактором цього органу, але знаємо, що виходив він під наглядом Державного секретаріату судівництва⁷.

Уже 4 січня 1919 р. появився закон про спосіб оповіщення законів і розпоряджень. Він постановив, “що закони, ухвалені Українською Національною Радою, розпорядження державних секретарів” оповіщуються у “Вістнику державних законів і розпорядків”, закони підписує президент Української Національної Ради і один член відділу Української Національної Ради, розпорядження – відповідний державний секретар”⁸. Відповідно до закону регламентувався і вихід “Збірника законів, розпорядків і обіжників”, який під назвою “Вістник державних законів і розпорядків Західньої Області ЗУНР Української Народної Республіки” появився 31 січня 1919 р.

Напередодні, 3 січня 1919 р., УНРада одностайно прийняла ухвалу про злуку Західноукраїнської Народної Республіки з Українською Народною Республікою. Президент УНРади Є. Петрушевич заявив: “Ухвалений закон полишиться в нашій історії одною з найкращих карт. Від сьогодні існує тільки одна Українська Народня Республіка. Нехай вона живе!”⁹.

Варто зазначити, що рішення УНРади від 3 січня 1919 р. хоч і носило назву ухвали, було оголошено у “Вістнику державних законів і розпорядків”¹⁰ “в формі, яку закон з 4 січня 1919 року про спосіб оповіщення законів і розпорядків приписує для оголошування законів. Значить, ся ухвала є поставлена на рівні з законом”¹¹.

У вирі революційних подій початку січня 1919 р. починає виходити інформаційний урядовий щоденник “Республіка”, перше число якого появилось 2 січня у Станіславі. Редактором часопису був Іван Кревецький, відомий історик і публіцист.

Редакторська стаття у ч. 1 “Республіки” роз’яснювала завдання часопису: “Незважаючи на цілий ряд часописів, які виходять по різних містах нашого краю, громадянство наше після застановлення, внаслідок ворожого наїзду на Львів, “Діла” й “Українського Слова”, чим раз то сильніше відчувало потребу одного центрального органу, який би був висловом громадської думки цілої ЗО УНР – бувших австро-угорських провінцій: Галичини, Буковини й Закарпатської України.

Орган такий хоче заступити “Республіка”. Бажаючи стати органом загалу західноукраїнського республіканського громадянства, “Республіка” буде, розуміється, часописом республікансько-демократичним і безпартійним. На сторінках його знайде вислів кожна думка, яка не суперечитиме основним принципам республіканізму і демократизму, яка добро загалу ставитиме вище над партійний чи інший який догматизм. Він хоче бути трибуною для вислову кожного щирого громадянина Української Народньої Республіки без огляду на його партійне переконання, національну чи конфесійну приналежність.

Передусім, одначе, “Республіка” рішуче стоятиме на становищі української державности – повної державної незалежности всіх українських земель від Кавказу по Карпати, повної державної суверенности українського народу від Кубані по Тису і Сян.

Українська державність – оце критерій, який часопис наш прикладатиме виключно і до всього. Все, що даватиме на цілі скріплення Української Республіки, знайде на сторінках його повне признання і

якнайсильніше підпертя; все, що може вийти їй на шкоду – безоглядний осуд і безпощадне поборювання. Інтерес Української Народньої Республіки передовсім – *salus Republicae suprema lex! ...*¹². Це те, що стосувалося політичної програми часопису. Стосовно структури змісту і технічного боку видання, то “часопис... старатиметься і змістом, і технічною стороною йти в повні і по лінії інтересу читачів. В тій цілі редакція зробить усе можливе, щоби часопис відповів своєму завданню”¹³.

Основним відділом часопису став “Урядовий відділ”, де редакція, “бажаючи інформувати наш загальний про те, як будується своя українська державність й які норми установлює вона для його”¹⁴, постійно друкувала найважливіші розпорядження уряду ЗУНР – обласного і центрального. “В інших відділах часопис... буде старатися подавати все, що повинно знати наше громадянство, щоби зорієнтуватися як слід в краєвих, державних і світових подіях”¹⁵.

Важливим матеріалом першого числа “Республіки” була розвідка І. К. (Івана Калиновича. – О. Б.) “Українська преса Західної України”, що є першою спробою подати розгорнуту картину розвитку української преси доби ЗУНР. Автор вирізняє урядові, партійні та приватні видавництва українських часописів, зазначаючи, що “...значна частина преси сеї – ефемериди, які після короткого існування кінчають своє життя...”¹⁶. Стосовно політичного напрямку та політичної приналежності, то переважна частина української преси Західної України “не має яркої партійної марки. Вона стоїть на становищі передовсім української державности, підкорює їй всі інші справи ...”¹⁷.

Але вся преса, що виходила в ЗУНР, не до кінця виконувала поставлені перед нею завдання, і то не зі своєї вини. Відчувалася відсутність координуючого урядового інформаційно-пропагандистського апарату. Так, у числі від 7 лютого “Республіка” надрукувала звіт засідання Української Національної Ради від 5 січня 1919 р., на якому відомий громадсько-політичний діяч д-р Кирило Трильовський порушив питання про необхідність створення бюро пропаганди: “...Д-р К. Трильовський: ...Треба остерігатися політики нервів. У нас спричинює її по часті загострена цензура, по часті брак інформації... Треба інформувати світ про надужиття поляків. Навіть в осередніх державах мало про те знають.

Большевизм нема що легковажити. Треба заложити бюро пропаганди. В армії й серед суспільності треба діяти словом і пресою”¹⁸.

У цей час тематичний діапазон публікацій у багатьох часописах значно звужується, основною темою є питання оборони української республіки. Так, урядова “Республіка” закликає до боротьби з ворогом (“На захист рідних хат”¹⁹), інформує про жертви серед мирного населення під польською окупацією і в зоні бойових дій (“Ogniem i mieczem”²⁰), про результати переговорів з країнами Антанти²¹. Серед інших актуальних публікацій, що вміщувала газета, були матеріали про оманливість і брехливість політики більшовиків (“Чого хочуть большевики?”²²), про політику польських шовіністів на захоплених територіях (“Закривають українські часописи у Львові”²³) тощо.

Висвітлення проблем, пов’язаних з національними меншинами в ЗО УНР, було однією з пріоритетних тем. Так, газета виступила зі співчуттям єврейському населенню Львова, коли там були вчинені польськими шовіністами погроми єврейських кварталів: “22 і 23 листопада у Львові відбулися страшні жидівські погроми, знищено жидівську дільницю за міським театром, спалено сотні склепів і домів з мешканцями. По свідоцтву самих поляків, жертв – 150, спалено 54 будинки. За жидівським галицьким сіоністським органом “Chwila”, число забитих – 73, ранених – 463, а шкоди на звиз 102 міл. корон!”²⁴. Коли єврейські погроми відбувалися в Тернополі, 14 лютого 1919 р. “Республіка” в “Урядовому відділі” надрукувала інформацію “Жиди у Секретаря Внутрішніх Справ”²⁵. Було зроблено належну оцінку цьому злочинному інциденту, державний секретар д-р Іван Макух пообіцяв суворо покарати винуватців²⁶.

Треба зазначити, що проголошена Українською Національною Радою національно-персональна автономія вплинула на розвиток національного життя єврейської меншини, а кількість євреїв у ЗУНР становила 13% від загальної кількості населення²⁷. Так, у грудні 1918 р. у Тернополі було створено “Жидівський курінь” Української Галицької Армії під командуванням поручника С. Ляймберга²⁸. У перші місяці після проголошення ЗУНР у Станіславі було відкрито “Жидівське пресове бюро”, засноване заходами Східногалицької жидівської національної ради²⁹. За період існування Західноукраїнської Народної Республіки виходило 12 єврейських періодичних видань³⁰.

Якщо Українській Національній Раді вдалося налагодити контакти зі Східногалицькою жидівською національною радою і можна було сподіватися на компроміс у деяких складних питаннях, то про можливість конструктивного діалогу з польською національною меншиною мова не йшла. Поляки не лише не визнали ЗУНР, а й зі

зброєю в руках виступили проти нової влади. Ситуація загострилася після того, як невдачею закінчилися переговори з місією Антанти про польсько-українське врегулювання³¹. Відомо, що Антанта неприхильно і навіть вороже ставилася до ідеї української державності. Як зазначено в “Ноті Державного Секретаріату до правительств Антанти і країн цілого світу”: “...місія Антанти інформувалася про нашу справу тільки в Поляків у Варшаві і Львові ...”³². Невдачею закінчилася спроба демаркації українсько-польських кордонів (за версією поляків, Львів, Дрогобич і Камінка-Струмилова повинні були належати Польщі). “Републіка” вмістила після цього матеріал “Хай нас розсудить кров і залізо”³³ за підписом командувача Галицькою Армією отамана Омеляновича-Павленка. Цей заголовок був підхоплений як гасло в польсько-українській війні.

Однак українські часописи не вважали польський народ за ворога. Так, ще 30 листопада “Український Голос” у редакційній статті писав: “Польського народу не вважаємо нашим ворогом і бажаємо з ним жити в добросусідських відносинах. Натомість вважаємо ворогами нашими сі одиниці польського населення, які будь фізично, будь морально поборюватимуть нашу владу...”³⁴. У “Републіці” від 20 березня 1919 р. надруковано цікавий матеріал, який свідчив, що й серед поляків є багато людей, які не підтримують цієї війни: “Недавно зайшов оден Мазур – колоніст. Випив трохи і почав нарікати на погані часи, на війну і т. ін. Свої міркування політичні закінчив: “A wszystkim winien ten dureń Szela! Gdyby był w 1846 roku nie zostawił ani jednego pana, – nie byłoby teraz tej wojny z Ukraińcami...!”³⁵.

Зовсім протилежної думки дотримувалися польські часописи, що задокументував “Станиславівський голос”, який у числі від 9 листопада 1918 р. подав добірку матеріалів з польської преси “Які думки у сю хвилю у наших співгорожан поляків”³⁶. “Републіка” в числі від 2 березня 1919 р. передрукувала з львівської польської газетки “Płacówka” від 2 лютого 1919 р. вірш “Десять заповідей другої батареї”. Дві такі “заповіді” добре ілюструють ставлення польських вояків до українців:

“Nie zabijaj bezbronnych, starców
Oraz dzieci,
Boś ty artylerysta, a nie hajdamaka,
Niech stanowisko wroga jako cel
Ci świeci,
Najcelniej mierz w dom popa, lub

Przynajmniej diaka”³⁷.

За межами ЗУНР майже вся польська преса була просякнута ненавистю до українства і української державності. Але “Републіка” від 7 березня 1919 р. повідомляє: “З днем 23 лютого 1919 року почав виходити в Станиславові новий польський орган “Głos Prawdy”, який появляється тимчасово 2 рази на тиждень”³⁸. Ця газета є настільки цікава своїми тверезими та об’єктивними думками, що варто навести декілька прикладів тих думок. У передовиці “Głosu Prawdy” за 23 лютого 1919 р. читаємо: “...ми національна меншість і з тим мусимо числитися. Кладемо собі за святий обов’язок не дратувати антагонізму народів, щоб не будувати доріг, що нас ділять, а шукати мостів, що нас об’єднують”³⁹. Передовиця закінчується такою заявою: “...немає в нас іншої мети, як співжиття з Україною при безперервній обороні прав нашої національної меншости”⁴⁰. Коли вся українська преса привітала Симона Петлюру з обранням на посаду голови Директорії УНР, “Głos Prawdy” не залишився осторонь. Вітаючи С. Петлюру, часопис підкреслював: “Тепер нас тільки жменька таких, що не хочуть боротьби з Україною, що прозріли в питанні, хто їх приневолив до тієї братовбивчої війни. Панове магнати, що загубили нашу свободу сто років тому, ви ж самі пхнули нас до боротьби з братнім для нас народом, – бо вам жаль втрачати розлогі маєтки на Україні”⁴¹. У статті “Zyski a straty” (“Вигоди і втрати”. – О. Б.) у тому ж числі за 2 березня 1919 р. знаходимо: “...наш інтерес в тому, щоб дійти до миру на Сході і до порозуміння в Галичині... Скажімо собі голосно: Не хочемо зовсім чужої землі – своєї не віддамо!”⁴².

Авторських матеріалів в урядовій пресі ЗУНР небагато. Майже всі публікації друкувалися без підпису або були підписані криптонімами. Особливо з січня 1919 р. більшість публікацій – це офіційні матеріали: постанови, розпорядження і накази Державного секретаріату ЗУНР, розпорядження начальної команди Галицької Армії, що робило урядову пресу подібною до військових часописів тієї доби.

Серед публіцистичних матеріалів, що стали окрасою “Републіки”, необхідно відзначити такі: “Задачі нашої інтелігенції” Михайла Лозинського⁴³, “Польсько-українська границя” Михайла Грушевського⁴⁴, “На видний шлях” Степана Витвицького⁴⁵, “Перед рішенням земельної реформи” Михайла Творидла⁴⁶, “В обороні галицької інтелігенції” Юліана Буцманюка⁴⁷, “Доля Закарпатської України” Степана Барана⁴⁸. В іншій своїй статті “Вчімся від нашого ворога”⁴⁹ Степан Баран роздумує над причинами внутрішнього хаосу, ви-

кликаного більшовицькою агітацією і пропагандою, а також зовнішніми чинниками, що призвели до нього: “Нерозважливі господарські і суспільні відносини у нас, брак політичної освіти, а тим самим незвичайна легкість підпадати під чужі впливи... повний розгром Наддніпрянської України – кинули декого з наших молодих людей в обійми до большевизму... Без сумніву, що помогли гроші зі Сходу, бо наші голі і босі приклонники большевизму самі чейже не мали гроша на видавання часописей і на політичну агітацію...”⁵⁰. Нерозважливу лояльну політику уряду ЗУНР стосовно “місцевого” більшовизму він порівнює з польською політикою “твердої руки”: “Звісно, що національно-політична свідомість у поляків стояла все дуже високо і що в сій війні виявила стремління створити самостійну польську державу. Мимо величезної агітації, скріпленої масою гроша, – в Польщі большевизм не проявив активності.

А безробіття, інфляція, повний застій господарського життя, голод в містах... – пригожий ґрунт для большевицької агітації. Мимо всього цього в Польщі спокій... Большевицьких агітаторів замкнено у в’язниці, часописі їхні закриті, а для успішного здавлення большевизму у Польщі введено стан облоги. У військових областях проголошено кару смерті за поширення большевизму. Введено заборону ширити агітацію серед військ. Введено строгу цензуру часописів і брошур, щоб вони... не ввели замішання в ряди війська. Вираз тих заряджень..., що хробак большевицького розкладу не підточив досі польського державного організму. Одна з тайн польських успіхів – безпощадна боротьба з всякого роду большевицькими затіями ...

А ми обходимось в рукавичках з безпощадним ворогом української державности, що залляв вже цілу Наддніпрянщину”⁵¹. Порівнює автор також систему інформування в Польщі і ЗУНР: “Поляки зорганізували добру службу і про все є добре поінформовані. Передовсім стараються дістати різні часописи і друки, що завдяки справности прес-бюра при польській начальній команді у Львові – їм вповні вдається...

Прес-бюро інформує польську пресу про події з фронту, подає місяцям Антанти обтяжуючі матеріали проти нашої державности. Всі статті і замітки, писані в “Республіканці” і “Новим життям” з аплявзом для большевизму..., в перекладі оббігали цілу польську пресу і переклад на французьку, разом з оригіналом, мандрував на мировій конференції як доказ проти нас.

Автори цих большевизмом надиханих статей і заміток – поети і музиканти – тобто люди не од мира сього – не здавали собі справи з того, що їх власних слів і діл уживуть наші вороги проти української державности...”⁵².

Закінчує свою статтю д-р С. Баран закликом до уряду і всіх “непросякнутих большевизмом” сил: “...Не ждати нам одначе, аж наші будучі історики осудять їх (більшовиків. – О. Б.) вину в можливному поваленні української державности, але сотворити єдиний, твердий і безпощадний фронт проти большевицького розкладу. В сій справі беремо примір від поляків”⁵³.

В умовах політичної та економічної кризи, спричиненої станом військової облоги, деякі повітові урядові часописи перестають виходити. Так, наприкінці лютого чи на початку березня 1919 р. закрито “Стрийський вістник”, орган Стрийського повітового комісаріату, “Збараське слово”, “Голос Калуша” як органи відповідних повітових комісаріатів.

З огляду на те, що в Західноукраїнській Народній Республіці вже відчувалася паперова криза, “Републіка” у числі від 17 травня 1919 р. помістила замітку кореспондента Українського пресового бюро в Будапешті “Приклад гідний наслідування”: “З причин грізної паперової кризи, рішуче правительством здержувано багато щоденних часописів, щоб уможливити видання тільки тим, що є безумовно потрібні. Від 15 мая виходять тільки сім часописів”⁵⁴.

Іншою причиною внутрішньої кризи були суперечності в політиці уряду ЗУНР і Директорії УНР, що були зумовлені “відмінними підходами до питання взаємовідносин двох урядів”⁵⁵. У числі від 15 березня 1919 р. “Републіка” надрукувала таку замітку “з підтекстом”: “До Президії УНРади. Згідно наказу Головного Інформаційного Бюра Армії УНР до м. Станиславова прибула філія..., яка мала провадити культурно-просвітню і інформаційну працю серед війська.

Але від секретаря військових справ одержано листа, що перебування будь-якої інституції Східної Республіки зовсім зайве і небажане.

Не знаючи умов Західної України, як показує практика (Тернопіль, Золочів!), нехай краще працюють на Наддніпрянщині”⁵⁶. Іншою причиною був великий вплив “всякого непевного людського елемента” в Галичину, що прибув туди з Наддніпрянщини. Але головним каменем спотикання для обох урядів було питання: “Чи Директорія має безумовне право наказу?” Крапки над “і” ставить С. Голубович:

“Безумовно – ні, бо після нашої Конституції владою законодавчою є Національна Рада, а Державний Секретаріят – виконавчою”⁵⁷.

Після того, як “Республіка” 23 травня 1919 р. надрукувала наказ виконуючого обов’язки державного секретаря військових справ про загальну мобілізацію⁵⁸, сподіватись на щось було пізно. У зв’язку з швидким наступом поляків та відчуваючи скорий занепад держави, повітові урядові часописи починають закриватися. 1 травня 1919 р. перестали виходити “Урядові вісти Косівського повіту” (вийшло всього 11 чисел), 5 травня – “Наддністрянські вісти”, 15 травня – “Дрогобицький листок” (на числі 49). Перестають також виходити “Бережанський вістник”, “Голос з-над Буга”, “Товмацькі вісти”. 18 травня закрито “Покутський вістник” (вийшло 43 числа, ч. 44 часопису було знищене польськими повстанцями⁵⁹). 25 травня перестав виходити урядовий інформаційний орган “Республіка” (всього вийшло 94 числа часопису).

4.2. Повітова преса ЗУНР

Одразу після вдалого повстання 1 листопада 1918 р. почалося будівництво молоді держави. Це проявилось в усіх ділянках громадсько-політичного життя. У цій атмосфері національно-державного піднесення починає розвиватися і українська преса, яка раніше була представлена головно львівською. На початку це була урядова преса повітових державних комісаріатів.

Першим повітовим урядовим часописом став “Станиславівський голос”, що з’явився 5 листопада 1918 р. Він був задекларований як “Урядовий часопис Повітової Української Національної Ради” і виходив двічі на тиждень. Редактором новозаснованого часопису став Михайло Губчак, який був і директором Українського пресового бюро, заходами якого і видавався “Станиславівський голос”⁶⁰. Після від’їзду М. Губчака до Києва редакцію часопису очолив Іван Ставничий.

Відтак у Тернополі з’являється орган повітового комісаріату, щоденник “Голос Поділля”. Вийшло тільки шість чисел цього часопису. Є. Місило вважає, що газета була ліквідована після відновлення у Тернополі “Українського голосу”⁶¹. Інше джерело подає, як на нашу думку, більш правдоподібну і точну інформацію: “...Назву змінено на “Український голос”, а на початку квітня 1919 р. – на “Українські вісти” з підзаголовком “орган Державного секретаріату ЗУНР”, а згодом – “орган наддністрянських самостійників”⁶². Редактором “Голосу Поділля”, а згодом і “Українського голосу” був відомий український

поет і журналіст Петро Карманський, а відповідальним редактором – Микола Малицький. Від ч. 32 “Українські вісти” виходять за редакцією М. Малицького і заходами Українського інформаційного бюро⁶³.

У період проголошення ЗУНР та на початку військових дій, коли на Покутті бракувало правдивої офіційної інформації, Окружна національна рада почала видавати часопис “Покутський вістник”, до складу редакції якого увійшли такі визначні публіцисти Коломиї, як Ярослав Навчук, Іван Герасимович та Омелян Карашкевич. Перше число вийшло 10 листопада 1918 р. Як орган Окружної національної ради часопис був “речником потреб покутського громадянства та провідником в усіх заплутаних питаннях сучасности”⁶⁴.

Як і “Станиславівський голос”, і тернопільський “Український голос”, часопис “Голос Покуття” мав два основні відділи — “Урядову” і “Неурядову часть”. У першому вміщували урядові розпорядження, повідомлення, звернення, склад уряду ЗУНР, накази обласного команданта Галицької Армії та ін. У другому – публікації про зміни в правлінні Коломиї, про формування нового світогляду, про ставлення до національних меншин в Українській державі. Була тут і поточна інформація про життя Покуття. Від ч. 4 структура і зміст часопису дещо змінилися. На першій сторінці вміщено поліграфічно акцентований анонс найбільш важливих політичних подій українського і міжнародного життя, розширену інформацію про які подано далі в часописі. Починаючи від ч. 1 за 1919 р., першу сторінку числа відкривала редакційна стаття, присвячена актуальним проблемам того часу. Поряд вміщували публікації урядового змісту. Найважливіші події українського життя були зібрані в рубриках “По Україні”, “Українські діла”, “Телеграми і вісти”, а повідомлення про життя в повіті – у рубриці “Життя Покуття”. Воєнну інформацію з польсько-української та російсько-української війн газета вміщувала у рубриках “Війна з Польщею” і “Війна з Москвою”.

Про розгалуженість (на прикладі одного повіту) мережі збирання, підготовки та поширення інформації філії Центрального інформаційного бюро в Косові говорить той факт, що існувала агентура в таких містечках, як Кути, Гвоздець, Городенка, Яблонів і Заболотів⁶⁵.

Часопис друкував твори українських письменників О. Олеся, М. Вороного, М. Ірчана, Марійки Підгірянки, С. Васильченка та ін.

12 листопада 1918 р. починає виходити “Дрогобицький листок” – орган повітової управи Української Національної Ради в Дрогобичі.

Редактором часопису був Іван Калинович. Виходив “Дрогобицький листок” щотижнево у видавничій спілці “Всесвіт”.

Наступним за чергою часописом стає “Золочівське слово” як орган Окружної військової команди в Золочеві. Перше число побачило світ 23 листопада 1918 р. за редакцією М. Біляча. Від ч. 7 редакцію очолив Микола Голубець.

У другій половині листопада 1918р. у м. Стрий заходами Стрийського повітового комісаріату виходив “Стрийський вістник”. Редактором часопису був А. Микитяк (від ч.6 за 10 грудня 1918 р).

Інші повітові центри Західноукраїнської Народної Республіки теж не стояли осторонь у справі інформування громадянства. Так, у Сокалі з’явився новий український часопис “Голос з-над Буга” як орган місцевої повітової ради. Перше число вийшло 12 грудня 1918 р. Цей часопис став своєрідним початком української преси Сокальщини, бо через різні причини до цього видавався лише один український часопис “Пласт” (1914 р.) – орган сокальського повітового куреня – та й то вийшло лише одне число журналу. Редагував “Голос з-над Буга” Ярослав Біленький, вчитель гімназії, який одночасно був головою повітової ради Сокальщини. 16 грудня 1918 р. з’явився ще один часопис – орган повітових комісаріатів у Самборі, Старому Самборі, Турці і Мостиськах – “Наддністрянський голос”. Цей часопис виходив двічі на тиждень за редакцією Богдана Чайковського.

Ще один орган повітового комісаріату почав виходити наприкінці грудня 1918 р. у м. Товмачі – “Товмацькі вісти”.

Решта часописів повітових комісаріатів з’явилася 1919 р., серед них: “Голос Калуша”, перше число якого вийшло 4 січня 1919 р. за редакцією Михайла Струтинського, “Збараське слово” – 31 січня 1919 р. та “Чортківський вістник” – кінець січня 1919 р.

Майже всі часописи у своїх перших числах проінформували читачів про події 1 листопада 1918 р. та перехід влади до рук УНРади. Про те, як відбувався перехід влади, писав “Станиславівський голос”: “В найбільшому ладі і порядку відобрала Повітова Національна Рада власть в нашій місті ... Староста Звітовський сказав, що передасть владу без найменшого спротиву, з огляду на право українського народу до його власної землі”⁶⁶. Подібні матеріали були надруковані в “Покутському вістнику” (“Влада в руках Української Національної Ради”⁶⁷), “Дрогобицькому листку”, “Золочівському слові” та ін. Після того, як розпочалася польсько-українська війна, часописи жваво відповіли на розвиток подій у краю. Так, “Наддністрянський вістник” у

ч. 10 намагався показати корені та причини війни, до якої дала поштовх “тільки польська сторона, повставши з оружжям в руці проти української держави, утвореної на етнографічній території по думці засад Вільсона”⁶⁸.

На урядові часописи повітових комісаріатів ЗУНР покладалися особливі завдання, що виходили з необхідності захистити молоду Українську республіку. Знаходячись найближче до народу, ці часописи акцентували увагу аудиторії на тому, що було найважливіше, найзлюбоденніше для кожної людини. Так, “Покутський вістник” 4 грудня 1918 р. писав: “Усі верстви нашого громадянства прийняли сей заклик з одушевленням. Із сіл напливають ряди селянства, що спішать на оборону своєї землі і своєї волі. Українські залізничники й ученики гімназій готові теж відбутися свій святий обов’язок. Не стало холодним і серце інтелігента ... Кидає все і стає в бойові ряди. Так, голова Окружної Національної Ради Захар Скварко зголосився першим”⁶⁹. Про інший випадок вияву національних почуттів пише “Золочівське слово” в ч. 3 від 28 листопада 1918 р.: “Невідомий священик закликав весь священичий стан не стояти осторонь від найважливішої державної справи, а силою Божого слова кріпити духа оборонцям краю, аби кожен міг виконати свій святий обов’язок...”⁷⁰. У цьому ж числі було надруковано подібне звернення Комітету українських жінок. “Стрийський вістник” від 21 листопада 1918 р. передрукував видану в Наддніпрянській Україні відозву, яка ситуативно збігалася за змістом: “...Доля Галичини тісно зв’язана з нашою долею. Не дамо її на поталу ворогу! Допоможемо нашим братам-галичанам!”⁷¹.

Молох війни розкручувався на повну силу, і жертвою польських військ дедалі частіше ставало цивільне населення Галичини. Щоразу частіше у часописах згадуються приклади жорстокого ставлення поляків до українського населення, військових і полонених. У публікаціях “Наддністрянського вістника”: “Польське панування в Перемишлі”, “Наїзд поляків на Старосамбірщину”, “В польським полоні”⁷², “Як поляки розділяють землю між хлопів”, “Мартирологія українського населення під польським пануванням”⁷³ – і була показана сутність нового панування поляків. “От як виглядає польська культура, а з цього видно, що нас жде, коли б у нас панували поляки”⁷⁴, – стверджує один анонімний автор тижневика, акцентуючи увагу читачів на необхідності стати до оборони перед польською агресією. У “Покутському вістнику” навіть була постійна рубрика “Під польсь-

ким наїздом”, де висвітлювалася польська окупаційна політика на захоплених землях.

Підсумовуючи діяльність повітової преси, треба підкреслити, що всі видання розпочали свою діяльність у важкий для українського народу час боротьби за державну незалежність. Ця преса виконувала роль “організатора” серед українського суспільства, оскільки для успішної боротьби на фронті потрібна була беззастережна консолідація населення в тилу. Про завдання українських письменників, а загалом – публіцистів і журналістів, писав згодом у своїй статті “Табор. Чергові проблеми військового будівництва в українській військовій літературі” Симон Петлюра (стаття вийшла під псевдонімом О. Ряст): “Інтенсивна праця письменства... заповнить ті прогалини, що досі давали себе відчувати, і дасть в наші руки більш певні знаряддя для виконання нами свого обов’язку перед батьківщиною ... Українське слово... повинно зберегти традиції воєнної боротьби за державність, повинно створити і виплекати в тяжкі перехідні часи великі животворні цінності й передати їх для вжитку своєму народові в нових його змаганнях вибороти й охоронити власну державу”⁷⁵.

Повітова преса в умовах воєнного часу ставила собі за мету інформувати населення свого повіту про найважливіші політичні події. Публікації ж на теми вільної Української держави, піднімаючись до високого національно-патріотичного звучання, впливали на почуття і настрої читачів силою фактів, переконували в необхідності підтримувати оборону республіки.

4.3. Урядова відомча пресово-інформаційна служба

Важливим джерелом для вивчення урядової преси Західноукраїнської Народної Республіки була відомча преса деяких Державних секретаріатів. Завданням цих органів було інформувати представників інших секретаріатів на місцях про нові постанови, розпорядження та директиви уряду, які переважно не були надруковані в центральних інформаційних виданнях. Відомча преса почала формуватися після створення 4 січня 1919 р. Віділу Української Національної Ради як другого уряду ЗУНР. Віділ УНРади мав такий склад: д-р Сидір Голубович – голова і секретар фінансів, торгівлі і промисловості, д-р Василь Панейко – закордонні справи, д-р Лонтин Цегельський – секретар “без портфеля” й керівник Секретаріату закордонних справ (коли він 13 лютого пішов з посади, керівництво секретаріатом перебрав д-р Михайло Лозинський), д-р Іван Макух – внутрішні справи, полк.

Дмитро Вітовський (а після його виходу з уряду – полк. Віктор Курманович) – військові справи, д-р Агенор Артимович – освіта й віросповідання, Йосиф Бурачинський – судівництво, інж. Іван Мартинець – земельні справи, інж. Іван Мирон – шляхи, пошта і телеграф, інж. Мар’ян Козаневич – громадські роботи.

У Законі про Виділ УНРади у §2 було зазначено: “До компетенції Виділу Української Національної Ради належить:

- а) іменувати членів правительства;
- б) приймати або уділяти їм демісію; ...
- в) іменувати начальників державних, цивільних і військових;
- г) удостоверяти і оповіщувати закони”⁷⁶.

Саме ці пункти закону стали відправними у діяльності офіційних урядових органів державних секретаріатів ЗУНР.

Одним із перших таких офіційних органів став “Вістник Державного секретаріату Військових справ ЗУНР”, що згодом продовжував виходити під назвою “Вістник Українського Війська” (мова про нього вже йшла). Поруч з ним виходили інші часописи Державного секретаріату військових справ, Начальної команди Галицької Армії, фронтових корпусів і деяких бригад. Референтом преси Державного секретаріату військових справ був Василь Баранин (під час Першої світової війни керівник етнічної преси штабу австрійської армії). Зважаючи на потужну польську і більшовицьку пропаганду, в січні 1919 р. було створено так звану Пресову квартиру Начальної команди Галицької Армії (НКГА), що діяла до січня 1920 р. Пресова квартира НКГА мала сім підвідділів: організаційний, видавничий, вічевий (агітаційний) очолював А. Озарків, історичний – М. Федюшка-Євшан, а згодом І. Кривецький, інформаційний – Ткачівський, бібліотечний – П. Івасевич, театральномузичний – П. Артемович. Пресовою квартирою НКГА керували по черзі чет. І. Боберський, чет. Ю. Гарасимович і сотн. О. Левицький. Органами Пресової квартири в корпусних командах були бюро пропаганди, якими керували чет. О. Ганкевич (I корпус), пор. В. Баб’як (II корпус), сотн. М. Щуровський (III корпус), а після його смерті – чет. В. Чайківський. Завдяки заходам Пресової квартири НКГА 1919 р. виходили такі періодичні військові часописи, як “Стрілець”, “Козацький голос”, “УСС”, неперіодичні – “Схід”, “Стрілецький шлях”, сатиричний журнал “Бомба” та ін.

Офіційним органом Пресової квартири Начальної команди Галицької Армії став часопис “Стрілець”, який з власної ініціативи й за допомогою секретаря військових справ Д. Вітовського заснував Ва-

силь Пачовський, відомий український поет, редактор, публіцист, старшина УСС. До редакційного комітету часопису входили Г. Микитей, В. Гадзінський, В. Гершанович, А. Баб'юк (Ірчан). У різний час відповідальними редакторами були: В. Пачовський (ч. 1-12), І. Ерденбергер (ч. 13-33) і О. Назарук (ч. 34-95).

Перше число двотижневика “Стрілець” вийшло 1 січня 1919 р. в Тернополі. Починалося воно зверненням до українського народу: “Робочий народе український!.. У п’ятім році страшної війни приходить тобі скласти свою армію для оборони своєї країни і для повернення землі Твоїм дітям! ... Аж нині велика година ударила Тобі у дзвін: тепер або ніколи! Ти пан або пропав! Все добути або дома не бути!”⁷⁷.

Головною темою січневих чисел “Стрільця” було проголошення Акта злуки українських земель – Західноукраїнської і Української Народних Республік. У ч. 1 у статті В. П. (Василь Пачовський. – О. Б.) “Що мусить статися!” пропонувалося проголосити об’єднання всіх українських земель: “Ідеал, про який мріяли батьки й діти від кількох літ, мусить сповнитися. Тепер або ніколи!” Звісно, що присутні тут і дискусійні думки. Автор пише, що всі українські землі мусять з’єднатися, навіть якщо до цього об’єднання вступить Росія: “України вона не задавить, як будемо всі разом”. Поет глибоко помилявся!

“Стрілець” надрукував тексти телеграм, якими обмінялися уряди, повідомлення про від’їзд делегації ЗУНР до Києва на святкове проголошення Акта, статтю В. Пачовського “Історичне право злуки українських земель” та інші матеріали. Публікації на цю тему свідчили, що питання об’єднання України хвилює не тільки членів уряду, відомих політиків, громадських діячів, публіцистів, але й звичайних людей. Так, у “Стрільці” від 13 січня 1919 р. надруковано заяву селянина-гуцула П. Шекерика: “Ми хочемо разом радіти і плакати ... та всі однаково співати так під Чорногорою, як під Кавказом. Тому домагаємося прийняти над усім знак тризуба, як герб з’єдиненої України”.

Об’єднанню в соборну державу редакція “Стрільця” присвятила досить багато публікацій. Це, зокрема, звернення державного секретаря військових справ Д. Вітовського “Жовніри!”⁷⁸, редакційна стаття “Нова радість стала”⁷⁹ та ін. Проголошення Акта злуки 22 січня 1919 року, на жаль, не забезпечило об’єднання українських етнічних територій, тому зрозумілий був інтерес часопису до окупованих зе-

мель: Закарпаття, Північної Буковини, Підляшшя, яким було присвячено кілька публікацій.

В умовах війни з Польщею та Росією в публіцистичних матеріалах “Стрільця” відчувалися протипольські і протибільшовицькі настрої. Так, статті Івана Косинина “Третій напад Монголів на Київ” і Володимира Гериновича “Голос з фронту” в числі від 12 лютого 1919 року підводять читача до розуміння коренів польського шовінізму і російського імперіалізму.

Не обминав “Стрілець” і гострих внутрішніх проблем організації державотворчого процесу, військового будівництва тощо. Так, у редакційній статті “Проч з партійними роздорами” від 29 квітня 1919 р. йшлося про те, що “в останнім часі партійні роздори прибрали в нас справді завеликі розміри”. Стаття закінчувалася закликом: “Покиньте дебатовати й сваритися в сей гарячий час, візьміться всі спільно за поважні праці, оберніть свою енергію, витрачану на з’їздах, вічах та газетних полеміках, на будову сильних основ нашої державності ... Будемо мати забезпечену державу, а тоді приступимо до подібного впорядкування її нутра... Пам’ятаймо – в єдності сила! Наша девіза: маршируймо поодинокі – а биймо разом!”

До іншої внутрішньої проблеми належала підривна діяльність “Селянсько-робітничого союзу”. Сили, що його репрезентували, характеризували так: “...Об’єднували сі ріжнорідні елементи тільки недоволення з Української Національної Ради, з Державного Секретаріату, з партій, з усього, що діялось на Західній Області Української Народньої Республіки”⁸⁰. Стоячи на напівбільшовицькій платформі, “Селянсько-робітничий союз” був “джерелом внутрішньої контрреволюції в ЗУНР”⁸¹. Присвячуючи статті критиці цього політичного об’єднання, “Стрілець” задавався питанням про доцільність його існування. Та в силу домовленості з урядом УНР просоціалістичні партії, а також їхні органи преси закривати було невільно⁸².

Досить широко на сторінках “Стрільця” була представлена тема земельної реформи, особливо в світлі проекту закону, який передбачав “наділення землею тих селян, котрі не мали необхідного мінімуму ґрунту для існування. Передусім при розділі землі вимагалось наділяти нею жовнірів, які беруть участь у теперішній війні за волю України”⁸³. Ідея першочергового надання землі воякам Галицької Армії не була помилковою чи випадковою, бо таким чином уряд хотів залучити до лав оборонців ЗУНР ще більше населення. На земельну рефор-

му відгукнувся публіцистичною статтею і В. Пачовський⁸⁴, доводячи в ній всі переваги цього закону.

Але основну увагу часопис приділяв військовому будівництву в Західноукраїнській Народній Республіці. Це було підкреслено ще в редакційній статті про завдання і програму “Стрільця”, яку було надруковано тільки 25 березня 1919 р.: “Мета часопису – удержання української армії через скріплення її моральної сили”⁸⁵. У зверненні до вояцтва зазначалося: “Часопис має бути Вашим власним органом, часописом усього українського війська... Газета ... буде кріпити Вашого духа у важкім бою..., доносити українській суспільності про Вашу хоробрість, відвагу і героїзм, про славу Ваших боїв...”⁸⁶. Тому в кожному числі “Стрільця” друкувалася оперативна інформація з фронтів польсько-української, а згодом і російсько-української війни під рубриками “З Начальної Команди Українських Військ”, “Новини”, “Звідомлення Українського Генерального Штабу”. Здебільшого всі ці матеріали для української преси спеціально готував начальник оперативного штабу діючої армії полковник О. Краснівський.

Треба зазначити, що місця перебування редакції “Стрільця” якнайкраще ілюструють пересування лінії фронту в польсько-українській війні: від 25 березня редакцію “Стрільця” перенесено до Стрия, а сам часопис був надрукований у Ходорові. Після перенесення редакції дещо змінилася і структура часопису: зникли деякі старі рубрики, а на їх місце постали нові – “Події в Європі”, “З життя України”, “Веселий кутик”, “Послідні новини” тощо. Редакція почала містити більше патріотичних матеріалів, серед них поетичні твори О. Олеся, Р. Купчинського, Ю. Шкрумеляка, В. Сивенького (Самійленка), В. Пачовського та П. Карманського. Намагаючись максимально наблизити зміст публікацій “Стрільця” безпосередньо до звичайного вояка, в ч. 14 від 28 березня 1919 р. було вміщено таке редакційне оголошення: “Всіх командирів частин і відділів просять прийняти до відома, що при Полевому Інформаційному відділі НКГА заснувала Пресова Кватира НКГА, яка має на меті інформувати суспільність про діла нашого війська і т. п. Просить їх заохочувати людей з літературним хистом, щоби вони надсилали до нас свої кращі твори, хоч би і з грубша оброблені – як от описи боїв, силвети хоробрих товаришів та командантів, а також представляли нам життя-буття наших жовнірів. Праці ті будуть належно викінчені і поміщені в “Стрільці”.

Осип Назарук згадує у своїх мемуарах “Рік на Великій Україні”: “Дня шостого червня 1919 р. одержав я від генерала Павленка (на той час – командувач Українською Галицькою Армією. – О. Б.), усне доручення (як мені по тому дано й на письмі) обняти Пресову Кватиру Галицької Армії”. Одночасно О. Назарук стає головним редактором органу українського війська “Стрілець”.

30 червня 1919 р. вийшло “надзвичайне” ч. 38 “Стрільця”, але вже в Тернополі. У редакційній статті пояснюються зміни місця видання часопису: “Наслідком останніх подій в нашій країні, редакція “Стрільця”, не хотючи залишати нашу славну армію без друкованого слова, була змушена перенести друк нашого часопису зі Стрия, найперше – до Заліщиків, де вийшло надзвичайне видання ч. 34, а відтак до Кам’янця-на-Поділля, де вийшли чч.34(звичайне)-37. Побідний похід нашої армії, здобуття Тернополя, де є більша українська друкарня – з одного боку, а труднощі, які виринули в Кам’янці-на-Поділля через зареквірування друкарні, в якій друкувався “Стрілець” – з другого, отсе є причиною. Що редакція з радістю переносить друк нашого часопису знова на територію Західної Облaсті – до Тернополя ...” Але не так сталося, як хотілося. Вже наступне ч. 39 “Стрільця” вказує на перенесення редакції часопису до м. Борщів.

9 червня 1919 р. голова Української Національної Ради д-р Є. Петрушевич проголошує себе диктатором у зв’язку з критичним станом ЗУНР. У підзаголовку “Стрільця” від ч. 39 зазначено, що це “урядовий орган Диктатора Західної Облaсті УНР”.

Починаючи від червня 1919 р. часопис містить щоразу більше авторських публіцистичних матеріалів. Основний відсоток становлять публікації на тему польських знущань з цивільного українського населення на окупованій території. Ці матеріали друкуються в кожному числі “Стрільця”, серед них “Звірства польських військ”, “Вічна пропасть між Україною і Польщею” і “Страшні польські звірства”, “Польські звірства (протоколи)”.

Певний відсоток публікацій “Стрільця” – матеріали, присвячені визначним політичним діячам і командувачам армії ЗУНР: “Генерал Михайло Омелянович-Павленко”, “Генерал Віктор Курманович”, “Генерал-чотар Мирон Тарнавський”.

Міжнародний тиск, масований польський наступ, а також нестача зброї змусили Українську Галицьку Армію і уряд ЗУНР відступити протягом 16–18 липня 1919 р. за Збруч. Галичину окупувала Польща. Тимчасовим осідком диктатора й уряду ЗУНР та Начальної команди

УГА, що нараховувала до 45 тисяч вояків, від липня до листопада 1919 р. став Кам'янець-Подільський. Разом з урядовими структурами сюди було перенесено й редакцію “Стрільця”, що продовжувала видавати часопис.

Досить відчутною для преси взагалі і урядової зокрема була проблема цензури. Стаття “Преса і держава” Осипа Назарука, що була поміщена в числі 57 від 18 серпня 1919 р., була реакцією на появу в попередньому числі “білого поля” – матеріал конфіскувала цензура. Автор пише: “Признаюсь, що я був перший, який у Києві ввів цензуру. Одначе я дав їй тільки таку директиву:

Не вільно пустити: 1) нічого проти самостійности України; 2) злобних нападів на українські права; 3) злобних нападів на українську армію ... Тоді я висунув законопроект про скасування цензури й заведення пресових судів і заповів його оповіщення в пресі. Та не довелося його провести – большевики взяли Київ”. І далі: “Тепер превенційна цензура є в Туреччині й в Україні (російські большевики не допускають не своїх видань). Як важко під нею видавати часопис, розуміє тільки той, хто видає”. Далі автор наводить приклад некомпетентції цензорів: “Цивільна цензура конфіскує, наприклад, офіційні звіти Начальної Команди за те, що в них проходять імена або числа в/частин, хоч Команда лучче знає, що можна написати, а чого не можна. Сподіваюсь, що уряд УНР не схоче терпіти таких відносин і знесе цензуру”⁸⁷.

Тому, як провадити пропагандистську роботу, “Стрілець” теж присвятив певну кількість публікацій. У ч. 66 було поміщено матеріал “Як освідомляти народ”, де йшлося про важливість виховної роботи з молоддю: “... 1. Передовсім треба освітити масу національно. 2. Далі треба без обиняків вщеплювати в народі ненависть до тих чужинців і їх держав, які хочуть розбити Українську державу. 3. Треба вчити народ, що служіння у війську є найбільша честь. 4. Особливої уваги жінкам, юнацтву і дітям. 5. Вчити нарід історії України, про війни з кацапами і поляками. 6. Говорити до народу популярно, без чужих слів і з запалом”. Стаття “Як виховувати народ?” в ч. 82 продовжувала думку попередньої статті, порушувала головне питання агітації: “... Агітація – це така міцна зброя, що заставляє масу боротися навіть проти її власного інтересу, що ми могли бачити в часі війни України з московськими большевиками... Коли б всі наші політичні партії розвели національне виховання народу, тоді ніяка чужа влада не мала б що робити на Україні...”.

Ще з весни 1919 р. розпочалися “сутички” і непорозуміння між урядами УНР та ЗУНР. Наддніпрянці не схвалювали “несоціалістичної” політики УНРади, а згодом – проголошення диктатури, натомість галичани критикували політику УНР, що почала щораз більше змінювати вектор співпраці у зовнішній політиці у напрямку до Польщі. Всі ці політичні чвари вилилися й на сторінки “Стрільця”. 16 вересня 1919 р. було надруковано першу “шпильку” для часопису “Україна”, органу Головного отамана: “Газета “Україна” (число 28) хоче бачити столицю України не в Києві, а в Миколаєві”. В ч. 78 від 5 жовтня 1919 р. передруковано закиди часопису “Український козак”(ч. 56) редакції “Стрільця”, яку звинувачують у контрреволюційності. Вершини ця “полеміка” досягає тоді, коли в числі від 14 листопада 1919 р. “Стрілець” надрукував статтю “Такого ще не було!”, де зазначалося: “Чи знає Пан Головний Отаман, що пише його орган! ... “Україна” (ч. 89 з 13.11.19), закидає Галицькому Урядові зраду й виразно закликає до погромів Галичан... 1. Галицький Уряд не знав про дії генерала Тарнавського. 2. Галицький Уряд не згубив України, бо якби не галицьке військо, не було б давно ні Української Влади, ні Пана Головного Отамана. 3. За пролиту за Велику Україну кров Галицька Армія не отримала навіть найпотрібніших для життя засобів”. Це ж питання порушувалося і в ч. 95 за 16 листопада – останньому числі “Стрільця”: “Галицькі Жовніри! Галичане! Не вірте чуткам, що галицький Уряд – уряд зрадників. Ці плітки поширюють галицькі і негалицькі партії і їх органи”.

Про останній місяць існування часопису “Стрілець” ширше, хоч і дещо суб’єктивно, пише у своїх спогадах “Рік на Великій Україні” О. Назарук. Він аналізував відносини між урядами УНР та ЗУНР восени 1919 р. та роль урядової преси в цьому. На думку О. Назарука, найкращий вислів, який підходив би до ситуації, в якій опинилися уряди УНР та ЗУНР у т. зв. кам’янецькому періоді, це “*Omne regnum in se ipsum divisum dilabitur*” (Кожна поділена в собі держава – розвалюється. – О. Б.). Публіцист пише: “Спірні точки між обома українськими урядами (від самого початку і до самого кінця) були три: 1. Справа армії (хто буде командувати УГА і Армією УНР – уряд УНР чи ЗУНР? – О. Б.), 2. Справа заграничного заступства (кого будуть репрезентувати закордонні місії та посольства – уряд УНР чи ЗУНР? – О. Б.), 3. Справа міністерства для Галичини (уряд ЗУНР виступав проти цього принизливого “міністерства”, що ставило галичан в ряд національних меншин. – О. Б.)”⁸⁸. Було створено відповідну комісію

для вирішення цих принципових питань, але все на тому й зупинилося. О. Назарук продовжує: “А преса?! Вона (з виїмком “Стрільця”, органу Диктатури, призначеного для Галицької Армії) вся була видавана за гроші наддніпрянського уряду ... До перших днів вересня зв’язана вона була такою цензурою, що цензура старої Австрії була ідеалом (конфісковано, нпр., радіодепеші, відомі цілому світові як “державні таємниці”, конфісковано офіційні звіти Начальної Команди Галицької Армії, конфісковано найпотрібніші сатири типів урядовців, які пускав навіть царський уряд і т. п.)”⁸⁹. Водночас, на його думку, “Стрілець” був “одиноким органом свободної думки й критики, що признавали навіть члени наддніпрянського уряду”. Але його вважали антидержавним органом і поставили в такі умови, що він не мав навіть окремої кімнати для редакції: “Машинку для відбивання “Стрільця” давали нам на кілька годин вночі”. На двох сторінках малого формату “Стрілець” повинен був подати для війська найпотрібнішу інформацію. Редакція мусила дотримуватися “телеграфного стилю” навіть для урядових розпоряджень, щоб вмістити всю інформацію⁹⁰. Проте і ці невеличкі за змістом матеріали і статті викликали шквал незадоволення в уряді С. Петлюри. Особливо це було помітно після того, як “Стрілець” досить обережно почав писати про те, що за плечима уряду ЗУНР відбувається “торгівля” Галичиною на переговорах з Польщею. Ця інформація почала з’являтися лише тоді, коли “наддніпрянський уряд заявив своє “десінтересма” (незацікавлення. — О. Б.) в справі Галичини на користь Польщі”. Наскільки вже була розважливою і обережною позиція “Стрільця” і його редактора О. Назарука, але ще більш обережною була позиція диктатора Є. Петрушевича. “... щоб галицька армія не кинула зброї в цій ситуації”. Сам Є. Петрушевич, за словами О. Назарука, “ходив зажурений до краю і говорив: “Чогось подібного я собі ніколи не представляв”. Та й що було думати, коли в “Боротьбі”, близькому до урядових кіл органі соціал-демократів, було поміщено “присвяту”: “Петрушевичам, Тарнавським, Левицьким, Назарукам ... Проклін Тараса Шевченка (Осії глава XIV)”:

“... Уловлять і судить не будуть,
Розтнуть, розірвуть, розіпнуть.
А кров’ю вашою, — собаки! —
Собак напоять! ...”⁹¹.

Зауважимо, що це досить вільне цитування Т. Шевченка, але річ в іншому. Такі “публікації” ставили крапки над “і” й викликали негативне ставлення до уряду ЗУНР, Галицької Армії і галичан загалом.

Звісно, що говорити про якусь ефективну інформаційну діяльність уряду чи його окремих структур немає підстав. Ефективності пропаганди української ідеї перешкоджала відсутність єдності у діях обох урядів. Так, серйозний скандал вибухнув після подій наприкінці серпня. Як відомо, увечері 30 серпня 1919 р. об’єднані сили УГА і Армії УНР, розгромивши більшовицькі війська, увійшли до Києва. А вранці наступного дня на лівому березі Дніпра з’явилися денікінці. Після переговорів українські війська змушені були залишити столицю. Це було принизливо. Подія викликала взаємні звинувачення: прихильники С. Петлюри звинувачували ген. А. Кравса (він командував київською військовою групою) і галичан, а ті, відповідно, наддніпрянський уряд і особисто С. Петлюру.

9 вересня 1919 р. О. Назарук надрукував у “Стрільці” статтю “До булави треба голови”, у якій писав: “Сором, який ми пережили в Києві, не має собі рівного в нашій історії...”. Автор звинувачував у тому, що сталося не військо, а провід. Статтю було скеровано проти С. Петлюри, такою була загальна думка. У наступному числі (від 11 вересня) О. Назарук надрукував ще статтю “Про військових фахівців”, у якій продовжував критикувати С. Петлюру. Звичайно, він не в усьому мав рацію, хоча висловив і слушні думки. Зрештою, про ці події в українській історіографії та публіцистиці написано чимало. Важливо інше, а саме: в умовах, коли потрібна була координація дій, єдина стратегічна лінія, була відсутня навіть єдність в інформаційно-агітаційній діяльності. Не є випадковим той факт, про який згадує І. Мазепа: “...Галицька армія й після подій в Києві продовжувала жити своїм окремим життям, неначе якась держава в державі. Ніякі інформатори, крім інформаторів Петрушевича та його головного дорадника – Назарука, в цю армію не допускалися”⁹². Треба сказати, що “Стрілець” мав великий наклад. О. Назарук згадує, що виходив він (якщо був папір і транспорт) навіть у 16 тисячах примірників, коли інші видання не мали більше семи тисяч⁹³.

15 листопада 1919 р. “по наказу коменданта Залоги (Кам’янець-Подільського. – О. Б.) “Стрілець” застановлюється, конфіскується й даліше печатання забороняється”⁹⁴. Всього вийшло 95 тисяч урядового часопису “Стрілець”.

Окремою сторінкою інформаційно-пресової діяльності уряду Західноукраїнської Народної Республіки була видавнича діяльність, яка внаслідок короткого існування республіки майже не розвинулася⁹⁵. Винятком був урядовий військовий часопис “Стрілець”, при якому за постановою Пресової кватири УГА було розпочато видання невеличких популярних інформаційних брошур для війська. Як згадує О. Назарук: “... ми видавали й дрібну бібліотечку для війська (видали 25 книжечок протягом двох місяців)”⁹⁶. У редакції “Бібліотечки “Стрільця” працювали історик і редактор І. Кривецький та В. Масляк”. “Книжечки печатали ... найбільше в 3.000 примірників”⁹⁷.

Серед інших урядових часописів, які видавали державні секретаріати ЗУНР, варто згадати “Вістник Державного Секретаріату Шляхів, Почт і Телеграфів”. Видавав цей орган відповідний секретаріат, який очолював інж. Іван Мирон. “Вістник Державного Секретаріату Шляхів, Почт і Телеграфів” виходив у Станіславі 1918–1919 рр. У січні 1919 р. починає видавати свій друкований орган Секретаріат освіти й віросповідань під назвою “Вістник Державного Секретаріату Освіти й Віросповідань”. Обидва ці видання були неперіодичними і мали майже однакову структуру: “Урядові повістки”, “Накази і розпорядки”, “Обіжники” тощо. Завдання цих “Вістників” полягало в інформуванні своїх комісарів на місцях, а також працівників, залучених до роботи у відповідній сфері, про нові закони, розпорядження, інструкції, видані урядом ЗУНР чи відповідним Державним секретаріатом. На жаль, важко встановити прізвища редакторів і членів редакційних комітетів. В особистому архіві О. Назарука зберігається чернетка ч. 4 “Вістника Державного Секретаріату Освіти й Віросповідань”, власноручно написана д-ром Агенором Артимовичем, секретарем освіти й віросповідань. Це дає підстави твердити, що канцелярія секретаріату була одночасно і редакцією видання. Така сама схема була характерна й для Секретаріату шляхів, пошт і телеграфів.

4.4. Зовнішньоінформаційна діяльність уряду ЗУНР

Одним із найважливіших завдань уряду Західноукраїнської Народної Республіки і його Державного секретаріату закордонних справ, керівником якого був д-р Василь Панейко, було інформування іноземних урядів і широкої громадськості за кордоном для створення позитивної щодо ЗУНР громадської думки. Важко перебільшити значення такого інформування, коли Західноукраїнська Народна Респуб-

ліка перебувала в повній міжнародній ізоляції, ставлення до неї та її політики було прохолодне, а то й негативне. Головною причиною такого негативізму з боку світової спільноти, а особливо Антанти, було небажання бачити Україну незалежною державою, але банальна непоінформованість міжнародної громадськості про визвольні змагання галичан теж давалася взнаки.

Українська Національна Рада, намагаючись використати дипломатичні канали і засоби для створення умов у розбудові молодого республіки, вже 1 листопада 1918 р. розіслала телеграфні ноти до урядів країн світу. У цих нотах йшлося про утворення Української держави на західноукраїнських землях. Проте засоби зв'язку цих держав відмовилися вступати в контакт з “країною, яка не існує”. Вийти зі складного становища вдалося завдяки уряду Швеції та його посольствам, які й передали урядам держав світу ноту УНРади. Цю ж ноту-повідомлення було передано і до Української держави гетьмана Павла Скоропадського.

Першою урядовою інформаційною одиницею за кордоном була Українська пресова служба (УПС) у Відні. Тут ще з часів Першої світової війни у порозумінні з т. зв. Українською парламентарною репрезентацією існувало Українське пресове бюро (УПБ) під керівництвом І. Біберовича. Однак апарат УПБ і рамки його діяльності, пристосовані до інших обставин, були тісними для зовнішньоінформаційного осередку уряду ЗУНР. Постала дилема: або переорієнтувати діяльність бюро, або створити нове. Вирішили організувати нову інформаційну структуру. “Почин вийшов з кіл українських вояків збірної станиці, а душею акції за організування українського інформативно-пропагандивного осередку у Відні був надпоручник австр. артилерії Олекса Кушак”⁹⁸. У другій половині листопада 1918 р. делегація українських старшин і студентів звертається до українського посольства у Відні з вимогою якнайшвидше заснувати інформаційно-пресовий осередок. Треба зазначити, що посольство ЗУНР і його керівники – барон М. Василько і В. Сінгалевич – виявили повне розуміння цієї проблеми і повідомили про зустрічні урядові ініціативи. Накреслені рамки діяльності майбутнього пресового бюро вимагали значних коштів, а для цього потрібна була відповідна апробація і віза уряду ЗУНР.

Керівництво ЗУНР розуміло, що потрібно вирватися з інформаційної і зовнішньополітичної блокади. Для цього уряд інформував дипломатичні осередки, а для протидії “польській шовіністичній про-

паганді у Європейських засобах масової інформації наприкінці 1918 р. у Відні відкрито Українську пресову службу”⁹⁹. Їй активно допомагав особисто д-р Є. Петрушевич, який перебував в австрійській столиці у листопаді-грудні 1918 року. Для потреб УПС було орендовано кілька кімнат у “Французькому готелі”. “Секретаріят УПС віддано в руки енергійного Куцака. З українських співробітників, що працювали в УПС, треба назвати Ю. Сербинюка, І. Проця, д-ра В. Бриндзана, О.І. Бриндзана, інж. Залозецького (для перекладів на англійську мову), Семаківну та Марітчаківну. Для зв’язку з німецькими пресовими органами і для догляду над редакційною сторінкою бюлетенів німецькою мовою залучено співробітника віденських часописів Еміля Оплатку. Контакт з міжнародною жидівською пресою та жидівськими організаціями взяв на себе відомий українофіл адвокат д-р І. Вальдман”¹⁰⁰.

Українська пресова служба у Відні стала головним інформаційним і пропагандистським центром уряду ЗУНР в Європі, а також основним постачальником інформації і матеріалів для тих українських пресових бюро, які було створено при деяких інших посольствах і місіях ЗУНР переважно після від’їзду уряду за кордон.

Основною перешкодою в діяльності УПС був незадовільний інформаційний зв’язок з Галичиною. “Цей зв’язок йшов із Відня через Будапешт–Стрий–Станіславів, а саме в такий спосіб, що Стрий відбирав телефонічні повідомлення зі Станіслава від д-ра Гаморака, шефа військового пресового бюро, і перетелефонував їх до Будапешта д-ру Еренфельдові, будапештському співробітникові “Ное Фрає Прессе”, а останній “з чемності” передавав телефоном ці вістки Оплатці, співробітникові Української Пресової Служби у Відні”¹⁰¹. З Відня тричі висилали співробітників для створення філії УПС у Станіславі і, якби не перехід УГА та уряду ЗУНР за Збруч, таку філію створили б. Після залишення Галичини навіть такий складний зв’язок перервався. Єдиним джерелом для УПС стали українські часописи, що виходили у Львові під польською окупацією, але й вони не були добре проінформовані про події за Збручем. Ще одним джерелом інформації була австрійська радіостанція “Deutsch Altenburg”, що повідомляла про події в Україні, беручи матеріали з передач більшовицьких радіостанцій. “Треба було до тих звідомлень підходити обережно і так сказати б інтуїтивно відтворювати приблизно вірний, у вся-

кому разі правдоподібний образ дій”¹⁰². Зрозуміло, що про точність і правдивість інформації з такого джерела майже не йшлося.

На прохання Української пресової служби австрійські і чеські радіостанції шукали радіозв'язку з Кам'янцем-Подільським – осідком обох українських урядів. Завдання ускладнювалося тим, що не був відомий радіокод урядової радіостанції. Допомогавав у цьому шеф чехословацького бюро у Відні Долежал, а в Кошицях – пресовий референт військової команди Кудлячек. Два тижні виходу в ефір нічого не дали, і тому “п. Кудлячек, що завзявся був стати українцем у пригоді, полетів літаком до Кам'янця. На жаль, вернувся з нічим, стверджуючи, що ні український уряд, ні українська армія ніякої більшої висильної станції не мають, а військове становище таке (було це вже після київської катастрофи), що треба сподіватися сумного кінця”¹⁰³. Тому попередня ідея купити потужну радіостанцію, про що вже велися переговори з німецькими фірмами, стала неперспективною і неактуальною.

Від самого початку створення у Відні УПС перед його співробітниками стояли великі і складні завдання: популяризація на міжнародній арені українських визвольних змагань, доведення необхідності існування сильної Української держави, а також аргументовані виступи проти спроб іноземних пресових органів паплюжити українську справу й українську державність.

Крім щоденних бюлетенів, які розсилали австрійським часописам німецькою мовою, співробітники УПС опрацьовували окремі тижневі реферати-меморіали англійською та французькою мовами для кореспондентів європейських агенцій, що мали свої кореспондентські пункти у Відні. Темою щоденних бюлетенів були повідомлення з фронтів польсько-української і більшовицько-української війн, звіти про важливі факти будівництва Української держави, а саме: про діяльність УНРади, Трудового конгресу, уряду ЗУНР і Директорії УНР. Іншим завданням у діяльності УПС було, як уже зазначалося вище, давати інформацію кореспондентам європейської преси, якщо вони зверталися із запитом. І. Давидів у статті “Українська пресова служба у Відні” згадує про те, що не було й дня, коли б до УПС не приходили англійські, американські, німецькі, італійські і рідше французькі кореспонденти. “Особливо зацікавлений був в українському питанні віденський кореспондент льондонського щоденника “Daily Chronicle”. Він з'ясував ясно, про що йому йде: “Нам, англійцям, не важно, чи ви або ваші вороги посунулися кілька чи кільканадцять кі-

льометрів вперед, або чи сталося навпаки; це може бути важне для вас, для заспокоєння вашої національної гордості; для англійської прилюдної opinio цікава буде відповідь на питання, який вплив може мати на склад політичних і господарських відносин на Сході Європи Українська держава. Для Заходу ви – terra incognita. Старайтеся переконати кого слід, що ви спроможні стати конструктивним чинником серед східно-європейського хаосу. Недовгі, але переконливі числами і фактами, обосновані реферати та меморіяли для вашої справи тепер дуже пригожі”¹⁰⁴. У руслі цієї поради прихильного до української справи англійського журналіста Українська пресова служба залучила до підготовки та редагування рефератів таких відомих фахівців, як Степан Рудницький, географ, і Станіслав Дністрянський, юрист, автор проекту Конституції ЗУНР. На основі цих рефератів УПС видала низку брошур англійською і французькою мовами: “Західна Україна”, “Українські проблеми”, “Українці і війна”, “Війна на Україні і большевизм”, “Чому йде у Східній Галичині війна між українцями і поляками”, “Україна і мирова конференція”, “Українці і світова війна і чому українці і поляки воювали проти себе у Східній Галичині?”, “Галичина”¹⁰⁵. Робота над цими брошурами ускладнювалася через відсутність точних статистичних та необхідних архівних документів.

Співпрацюючи з дипломатами, УПС влаштовувала пресконференції для іноземних дипломатів і журналістів. Це були т. зв. “чайні” конференції, які зазвичай відбувалися у першокласних віденських ресторанах. У таких конференціях брали участь М. Василько, В. Сінгалевич, іноді В. Липинський і президент Є. Петрушевич, а від УПС – О. Кушак, Е. Оплатка, І. Вальдман і В. Бриндзан. Зрозуміло, що це була справа, яка досить дорого коштувала, але для закордонної дипломатичної практики була звичайною і необхідною. Під час таких зустрічей українські державні діячі та журналісти розкривали незрозумілі та складні для іноземців питання української політики.

“До червня 1919 року кошти на утримання Української пресової служби покривало посольство ЗУНР, опісля вона перейшла на етат віденського посольства УНР і продовжувала цю роботу в контакті з ним до осені 1920 р.”¹⁰⁶.

Дипломатична і консульська діяльність уряду ЗУНР почалася наприкінці 1918 р., а незабаром їх уже було 15 представництв¹⁰⁷, хоча сучасні дослідники вважають, що основна частина дипломатичних осередків ЗУНР була створена урядом уже в екзилі... Саме при цих

представництвах і було створено пресові бюро, що діяли від 1920 року, тобто відтоді, коли ще існував уряд, але вже не було держави.

Іншою формою зовнішньополітичного інформування, або інформування міжнародної громадськості, була інформаційна діяльність українських делегацій на переговорах. “Крім постійних дипломатичних станиць, акредитованих при урядах поодиноких держав, Україна висилала спеціальні делегації на мирові переговори, у яких вона виступала як контрагент або які торкалися її долі”¹⁰⁸. Саме такою була делегація на мирну конференцію в Парижі. На Паризькій конференції інтереси ЗУНР до приїзду галицької делегації захищало представництво Директорії УНР. До його складу входили: колишній міністр Центральної Ради Г. Сидоренко (голова делегації), Д. Ісаєвич, О. Шульгин, А. Марголін, С. Шелухин, галичани – А. Петрушевич, С. Томашівський, М. Рудницький. 21 березня 1919 р. до Парижа прибув державний секретар закордонних справ ЗУНР В. Панейко, якого було включено до складу делегації УНР, але він чекав на дозвіл в’їхати до Франції у Берні (Швейцарія).

Тим часом Державний секретаріат ЗУНР готував делегацію, до якої увійшли заступник секретаря закордонних справ М. Лозинський (голова), полковник Д. Вітовський (військовий аташе), секретар О. Кульчицький. “Делегація прибула до Парижа 7 мая 1919 року і ввійшла до складу Делегації”¹⁰⁹. Попри всі заходи делегації ЗУНР Найвища рада на засіданні 25 червня 1919 р. прийняла проект рішення, за яким Східна Галичина відходила під протекторат Польщі. Під час роботи української делегації на мирній конференції було відкрито Українське пресове бюро в Парижі, яке “обслуговувало” як делегацію УНР, так і делегацію ЗУНР. Як і Українська пресова служба у Відні, паризьке бюро планувало свою роботу в двох напрямках: 1) інформувати французьку і світову пресу (бо мирна конференція привертала увагу всього світу) про перебіг полій на конференції, з’ясовувати позицію делегації ЗУНР; 2) видавати комунікати та меморіали на актуальні теми української політики та інформувати про українську справу взагалі. Вже 22 травня 1919 р. “Республіка” надрукувала таку інформацію: “Українське Пресове Бюро в Парижі під керівництвом Савченка почало видавати свої комунікати”.

Як і у відносинах між урядами УНР та ЗУНР, так і у відносинах між їх дипломатичними представництвами існувало багато суперечностей. Наддніпрянська делегація звинувачувала галицьку, після її

демаршу на Паризькій конференції, майже у зраді державних інтересів. Делегація УНР увесь час намагалася нав'язувати свою позицію делегації ЗУНР, і ці суперечності між ними використали противники української справи. Все зводилось до того, що “на Конференції не бажають більше розмовляти про українське питання інакше, як з однією особою (головою делегації УНР. – О. Б.), яка буде одна відповідальна”¹¹⁰, натякаючи і зважаючи на безкомпромісну позицію делегації ЗУНР у питанні приналежності західноукраїнських земель. Найкраще про причини поразки на мирній конференції було сказано у доповіді “Причини невдачі Української місії в Парижі” (у ній було зібрано думки кількох французьких політиків, прихильних до України), яку привіз до Кам’янця-Подільського Шарль Дюбре: “1. Місія невдало складена. У склад місії входять багато членів некомпетентних, що не знають французької мови, а також дипломатичних звичаїв, без певних і означених завдань. 2. Немає єдності в напрямку ... Боротьба всіх проти всіх (натяк на різницю позицій делегацій УНР і ЗУНР. – О. Б.) ..., своїми протилежними заявами французам, американцям та англійцям вони викликали обвинувачення проти себе в нещирості та анархічності ... 3. Місія майже нічого не зробила, щоб ознайомити союзні держави з тим, що на Україні є уряд цілком оформлений, в склад якого входять видатні особи, яким Антанта могла б цілком довіряти. Вони не потурбувалися освітити велику постать Петлюри й оборонити його перед неправдивим обвинуваченням в большевизмі, що закидали йому поляки й москвини (йдеться про російські праві партії, представники яких були присутні на конференції. – О. Б.). 4. Взагалі пропаганда на користь України була кепсько поставлена, без пляну, без метод і без жадного порозуміння з прихильниками України, які добре знають те, що треба робити у Франції, і які примушені були працювати самостійно, своїми власними силами для зближення України з Антантою, так нібито й не було Української місії в Парижі. Незважаючи на поради з боку прихильників України, члени паризької місії не потурбувалися, аж до самого прибуття п. Галіпа, встановити дружні відносини з чехами і румунами, що перебувають у Парижі, які бажали працювати для встановлення зв’язків з їх країнами. Ось чому праця пропаганди українців у Парижі мусить бути відновлена наново особами новими і новою методою”¹¹¹.

Українське інформаційне бюро в Парижі випустило у світ 10 видань під маркою дипломатичного представництва уряду УНР, і кі-

лька видань опублікувала місія уряду ЗУНР. Серед останніх наведемо найбільш відомі, найбільш нам доступні або ті, про які є згадка в інших джерелах: 1) М. Лозинський “Про українсько-польські відносини в Галичині протягом останніх 25 років (1895–1919)”; 2) М. Лозинський “Західна Україна (Галичина)”; 3) Галичина: територія і населення; 4) Меморіал представництва Галичини; 5) С. Дністрянський “Україна на Мирній Конференції”.

Іншим центром інформаційно-пресової і пропагандистської діяльності уряду ЗУНР була Швейцарія. Ще в період Першої світової війни широку пропагандистську діяльність провадили українці в Лозанні, де виходив французькою мовою орган Союзу визволення України місячник “La Revue Ukrainienne”. Редагували цей часопис А. Зееліб, а згодом Є. Бачинський і П. Чикаленко. У Лозанні в 1915–1920 рр. виходив також франкомовний двотижневик “La Revue Ukrainienne”, що видавався заходами В. Степанківського і графа М. Тишкевича. Досить красномовним фактом є те, що в 1918–1919 рр. головним редактором цього часопису був швейцарський публіцист Е. Пріва (Privat), а його заступником – Є. Бачинський. 1917 року в Лозанні було засновано Українське пресове бюро, яке почало працювати стараннями В. Степанківського. Є. Бачинський писав згодом: “Засноване ним “Бюро”, або, як воно звалось офіційно – “Українська Канцелярія”, було добре зорганізоване і з добрим складом працівників”¹¹². Співробітниками УПБ у Лозанні були Є. Бачинський, М. Тишкевич, Д. Мануїльський, В. Полісадов, С. Романовський, Ю. Ждановська та інші (всього 20 осіб). Адміністратором був пастор Г. Ноймарк, а головним секретарем – Ж. Фортей¹¹³. Інформацію з українських земель, які контролювала ще українська влада, УПБ В. Степанківського отримувало від Українського пресового бюро у Відні.

Завдяки В. Панейкові¹¹⁴ 1918 року Українське пресове бюро почало видавати щоденні інформаційно-політичні бюлетені французькою мовою, але в лютому–березні 1919 р. через закулісні провокації голови місії УНР Є. Лукаевича В. Степанківському закрили доступ до іноземної преси. “Бюро Степанківського перестало видавати бюлетені і видавало лише тижневик “Україна”¹¹⁵.

З “Урядового відпису” від 22 березня 1920 р. можна дізнатися про значення діяльності Українського пресового бюро В. Степанківського, якого надавав йому уряд ЗУНР в екзилі:

“Володимира Бандрівського іменувати урядовцем для окремих доручень при Уряді Диктатора для справ закордонних ... пан Бандрівський є зайнятий при кореспонденційному Бюрі П. Степанківського в Льозанні, на тім становищі є корисним для нашого уряду ... для зносин з кругами дипломатичними і преси заграничної ...”¹¹⁶.

Зовнішньоінформаційна і пропагандистська діяльність урядових місій ЗУНР у країнах Західної Європи була важливим чинником висвітлення процесів державотворення, внутрішньої і зовнішньої політики. Без сумніву, об’єктивне інформування урядів держав світу та іноземної преси про українську справу надавало можливість створювати позитивний імідж для Західноукраїнської Народної Республіки. Але майже всі ці спроби розбивались через потужну польську контрпропаганду і частково через упереджене ставлення урядів Антанти до ЗУНР як нібито головного осередку більшовизму в Східній Європі.

У той же час “інформаційну службу українських дипломатичних представництв за кордоном слід розглядати як чинник у розвідувальній діяльності уряду ЗУНР, оскільки вона була зорієнтована на збирання інформаційних даних для державного проводу ... з метою подальшого корегування політичного курсу ...”¹¹⁷. Слушно зазначають Д. Будкова і В. Веденєєв у своїй розвідці “Організація зовнішньополітичного інформування доби Директорії УНР”: “... Важливим завданням зовнішньополітичного інформування була відсіч ворожої для України пропаганди за кордоном, найактивнішими учасниками якої були російський “білий рух” і шовіністичні кола Польщі”¹¹⁸.

Історія визвольних змагань першої чверті ХХ століття на західноукраїнських землях – одна з найбільш героїчних і найбільш трагічних сторінок української історії. Прагнення галицьких українців до національного визволення, до створення власної держави набули величнього піднесення після славнозвісного Листопадового чину 1918 р., коли Українська Національна Рада силою зброї захопила владу в Галичині. Цей процес державного будівництва на західноукраїнських землях супроводжувався і налагодженням розвитку пресово-інформаційної служби української преси. Українські часописи починають видаватися чи не в кожному місті Галичини, навіть там, де до 1918 року ніколи й не видавалися. Переважно ці нові видання – урядові часописи як центральних державних органів влади, так і повітових державних комісаріатів, органи партій і різноманітних товариств. Визначною і характерною ознакою преси періоду ЗУНР було

“самоусвідомлення своєї історичної місії, своїх завдань, функцій преси”¹¹⁹. Але уряд не зміг добитися ефективного функціонування ні на внутрішньому фронті, ні на міжнародній арені, де здобутки були ще менші.

Відомий український історик Я. Дашкевич слушно зауважує: “Інформаційна блокада завдала незвичайно великої шкоди в справі української незалежності. Уряд ЗУНР робив всі можливі заходи, щоб вирватися з дезінформативної облоги. Інформаційно-пропагандистські осередки при дипломатичних представництвах намагалися інформувати закордон про справжній стан справ, про те, що українська нація також має право на свою державну незалежність, але (зокрема й на Паризькій мирній конференції 1919 р.) це була розмова з глухими”¹²⁰.

Втім, попри всі негаразди, пресово-інформаційна служба уряду ЗУНР, відшукуючи можливості, в дуже несприятливих політичних, військових та економічних умовах виконувала і виконала своє завдання. Хоча “ще нині важко відповісти, чи справді було застосовано всі можливі засоби і способи...”¹²¹.

¹ Баран С., Витвицький С. ЗУНР (ЗО УНР) в 1918–1919 рр. // Енциклопедія українознавства: В 2 т. / За ред. В. Кубійовича і З. Кузелі. – Мюнхен, 1947. – Т. 2. – С. 528.

² Дурбак І. У 50-ліття Листопадового Чину // Альманах Українського Народного Союзу. – Джерзі Сіті, 1978. – С. 40–41.

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Ставничий І. Від повітового міста до столиці ЗУНР: Станиславів у 1918–1919 рр. // Альманах Станиславівської землі. – Нью-Йорк—Торонто—Мюнхен, 1975. – С. 130.

⁶ Вістник державного секретаріату військових справ. – 1918. – Ч. 1.

⁷ Верига В. Визвольні Змагання в Україні: 1914–1923: В 2 т. – Львів, 1998. – Т. 1. – С. 421.

⁸ Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920. – Нью-Йорк, 1970. – С. 63–64.

⁹ Там само.

¹⁰ Вістник державних законів і розпорядків Західньої Області Української Народньої Республіки. – 1919. – Ч. 1.

¹¹ Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920. – Нью-Йорк, 1970. – С. 168.

¹² Републіка. – 1919. – Ч. 1.

¹³ Там само.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Там само. – Ч. 5.

¹⁹ Там само. – Ч. 6.

²⁰ Там само. – Ч. 24.

²¹ Там само.

²² Там само. – Ч. 20.

²³ Там само. – Ч. 21.

²⁴ Там само. – Ч. 27.

²⁵ Там само. – Ч. 24.

²⁶ Макух І. На народній службі. – Детройт, 1958. – 628 с.

- ²⁷ Баран С., Витвицький С. ЗУНР (ЗО УНР) в 1918–1919 рр. // Енциклопедія українознавства: В 2 т. / За ред. В. Кубійовича і З. Кузелі. – Мюнхен, 1947. – Т. 2. – С. 481-560.
- ²⁸ Р. М. Жиди // Енциклопедія українознавства: В 11 т. / За ред. В. Кубійовича і М. Глобенка. – Мюнхен, 1957. – Т. 2. – С. 670-680.
- ²⁹ Макух І. На народній службі. – Детройт, 1958. – 628 с.
- ³⁰ Малицький О. Жидівська преса в ЗУНР // Сучасність. – 1987. – Кн. 5. – С. 67-72.
- ³¹ Републіка. – 1919. – Ч. 26.
- ³² Там само. – Ч. 27.
- ³³ Там само. – Ч. 26.
- ³⁴ Український голос. – 1918. – Ч. 10.
- ³⁵ Републіка. – 1919. – Ч. 40.
- ³⁶ Станиславівський Голос. – 1918.—Ч. 3.
- ³⁷ Републіка.—1919.—Ч. 25.
- ³⁸ Там само. – Ч. 29.
- ³⁹ Głos Prawdy.—1919.—Ч. 1.
- ⁴⁰ Там само.
- ⁴¹ Głos Prawdy. – 1919. – Ч. 3.
- ⁴² Там само.
- ⁴³ Републіка. – 1919. – Ч. 27.
- ⁴⁴ Там само. – Ч. 37.
- ⁴⁵ Там само. – Ч. 44.
- ⁴⁶ Там само. – Ч. 51.
- ⁴⁷ Там само. – Ч. 85.
- ⁴⁸ Там само. – Ч. 89.
- ⁴⁹ Там само. – Ч. 87.
- ⁵⁰ Там само.
- ⁵¹ Там само.
- ⁵² Там само.
- ⁵³ Там само.
- ⁵⁴ Там само.
- ⁵⁵ Макарчук С. Українська Республіка галичан. – Львів, 1997. – С. 154.
- ⁵⁶ Републіка. – 1919. – Ч. 36.
- ⁵⁷ Макарчук С. Українська Республіка галичан. – Львів, 1997. – С. 158.
- ⁵⁸ Републіка. – 1919. – Ч. 92.
- ⁵⁹ Романюк М., Галушко М. Українські часописи Коломиї (1865–1994 рр.). – Львів, 1996. – 238 с.
- ⁶⁰ Ставничий І. Від повітового міста до столиці ЗУНР: Станиславів у 1918–1919 рр. // Альманах Станиславівської землі. – Нью-Йорк—Торонто—Мюнхен, 1975. – С.130.
- ⁶¹ Місило Є. Бібліографія української преси в Польщі (1918–1939) і Західно-українській Народній Республіці (1918–1919). – Едмонтон, 1991. – 250 с.
- ⁶² Мартинюк М. Українські періодичні видання Західної України, країн Центральної та Західної Європи (1914-1939 рр.): Матеріали до бібліографії. – Львів, 1998. – С. 231.
- ⁶³ Український голос. – 1918. – Ч. 12.
- ⁶⁴ Покутський вістник. – 1918. – Ч. 1.
- ⁶⁵ Покутський вістник. – 1919. – Ч. 19.
- ⁶⁶ Станиславівський голос. – 1918. – Ч. 1.
- ⁶⁷ Покутський вістник. – 1918. – Ч. 1.
- ⁶⁸ Наддністрянський вістник. – 1919. – Ч. 10.
- ⁶⁹ Покутський вісник. – 1918. – Ч. 14.
- ⁷⁰ Золочівське слово. – 1918. – Ч. 3.
- ⁷¹ Стрийський вістник. – 1918. – Ч. 1.
- ⁷² Наддністрянський вістник. – 1918. – Ч. 1.
- ⁷³ Там само.
- ⁷⁴ Там само.
- ⁷⁵ Петлюра С. Статті, листи, документи: В 2 т. – Нью-Йорк, 1979. – Т. 2. – 627 с.
- ⁷⁶ Стахів М. Західня Україна: нарис державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918–1923 рр.: В 6 т. – Скрентон, 1960. – Т. 5. – 192 с.
- ⁷⁷ Стрілець. – 1919. – Ч. 1.
- ⁷⁸ Там само.

- ⁷⁹ Там само.
- ⁸⁰ Там само. – Ч. 25.
- ⁸¹ Лозинський М. Галичина в рр. 1918-1920. – Нью-Йорк, 1970. – С. 96-97.
- ⁸² Стрілець. – 1919. – Ч. 23.
- ⁸³ Макарчук С. Українська Республіка галичан. – Львів, 1997. – С. 124.
- ⁸⁴ Вістник державних законів і розпорядків Західньої Облaсті Української Народньої Республіки. – 1919. – Ч. 10.
- ⁸⁵ Стрілець. – 1919. – Ч. 12.
- ⁸⁶ Там само. – Ч. 13.
- ⁸⁷ Там само. – Ч. 57.
- ⁸⁸ Назарук О. Рік на Великій Україні. – Відень, 1920. – 345 с.
- ⁸⁹ Там само. С. 120-121.
- ⁹⁰ Там само. – С. 121.
- ⁹¹ Там само. – С. 226-227.
- ⁹² Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917-1921. – Б. м. в., 1950. – Частина 2. – С. 77.
- ⁹³ Назарук О. Рік на Великій Україні. – Відень, 1920. – С. 272.
- ⁹⁴ Там само. – С. 307.
- ⁹⁵ Дорошенко Д., Зленко П. Видавництва//Енциклопедія українознавства: В 2 т. / За ред. В. Кубійовича і З. Кузеля. – Мюнхен: Молоде Життя, 1947. – Т. 2. – С. 972-981.
- ⁹⁶ Назарук О. Рік на Великій Україні. – Відень, 1920. – С. 271. (Видання “Бібліотечки” “Стрільця”, що були здійснені 1919 року в Кам’янці-Подільському: О. Н. За що ми боремось. – 25 с.; Задорожний Г. Під ляхьким наїздом. – 28 с.; Які тепер суди на Україні. – 31 с.; Кривецький І. Українська мемуаристика. – 32 с.; Казка про державу. Переповів О. Назарук. – 3 с.; Назарук О. Про старі пам’ятки Поділля. – 32 с.; Кривецький І., Назарук О. Як писати мемуари. – 40 с.; Ірчан М. Про українське повстання: Махно і махнівці.—32 с.; Мишуга Л. Державна адміністрація на Україні. – 48 с.; Мишуга Л. На Волині. Перші хвили української державності. – 52 с.; Жибачинський С. Мармарош-Сигітська кампанія. Як Галичани займали угорську Україну. – 16с.; Мишуга Л. 1918 рік у Володимирі. – 32 с.; Назарук О. Розмова в Ільдіз-Кіоску про державні справи. З Великої Легенди Сходу. – 16 с.; Назарук О. Українська Султанка Роксоляна. – 16 с.; Україна в міжнародній політиці. – 16 с.; Лозинський М. Галичина на Міровій Конференції в Парижі. – 32 с.; Українські дипломатичні ноти в справі Східньої Галичини. – 50 с.; Кренжаловський Д. Львів в українських руках 1-21. XI. 1918. – 56 с.; Історія Галицької армії. Програма для збирання матеріалів. – 24 с.; Назарук О. Ескізи зі школи життя. 1. Трильогія: Раб, Хам, Дурень. – 24 с.; Життєписи українських вождів Галицької Армії. – 40 с.; Заклинський Р. Українські кольонії.—16 с.; Сітницький І. Підручник гарматчика. – 36 с.; 3 подорожей Українців. Совітська Москва у вересні 1919 р. Враження очевидця. – 16 с.; Зіблікевич Є. Зі споминів січовика 1914–1919. – 16 с.)
- ⁹⁷ Назарук О. Рік на Великій Україні. – Відень, 1920. – С. 271.
- ⁹⁸ Давидів І. Українська пресова служба у Відні // Календар “Червоної Калини”. – Львів, 1938. – С. 43.
- ⁹⁹ Литвин М. Українсько-польська війна 1918-1919 рр. – Львів, 1998. – С. 259.
- ¹⁰⁰ Давидів І. Українська пресова служба у Відні // Календар “Червоної Калини”. – Львів, 1938. – С. 44.
- ¹⁰¹ Там само. – С. 44-45.
- ¹⁰² Там само. – С. 45.
- ¹⁰³ Там само. – С. 45-46.
- ¹⁰⁴ Там само. – С. 46.
- ¹⁰⁵ Там само. – С. 47.
- ¹⁰⁶ Там само. – С. 48.
- ¹⁰⁷ Левицький К. Дипломатична діяльність ЗУНР (1918–1923) // Літопис “Червоної Калини”. – 1938. – Ч.11. – С.3-4.
- ¹⁰⁸ Галайчук Б. Організація української дипломатичної служби // Альманах “Червоної Калини”. – Львів, 1938. – С. 38.
- ¹⁰⁹ Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920. – Нью-Йорк, 1970. – 238 с.
- ¹¹⁰ Републіка. – 1919. – Ч. 91.
- ¹¹¹ Васильківський Л. Причинки до історії української дипломатії в 1917-1921 рр. // Сучасність. – 1970. – Кн. 6. – С. 118
- ¹¹² Бачинський Є. Рік 1917. Початок другої революції в Росії, як вона відбилася серед українців у Швайцарії // Визвольний Шлях. – 1958. – Кн. 10. – С. 1100.
- ¹¹³ Жуковський А. Швайцарія // Енциклопедія українознавства: В 11 т. / За ред. В. Кубійовича, А. Жуковського й ін. – Мюнхен; 1984. – Т. 10. – С. 380.

¹¹⁴ Васильківський Л. Причинки до історії української дипломатії в 1917-1921 рр. (III): Діяльність українського посольства в Швейцарії в навітленні д-ра медицини Є. Лукаевича (I) // Сучасність. – 1970. – Кн. 10. – С. 117.

¹¹⁵ Там само. – С. 118.

¹¹⁶ Центральний державний історичний архів у м. Львові. – Ф. 359, оп. 1, спр. 370, арк. 1

¹¹⁷ Соловйова В. Зовнішньоінформативна діяльність дипломатичних представництв у країнах Центральної Європи (1918–1920) // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія "Історія, економіка, філософія". – К., 1999. – Вип. 3. – С. 155-166.

¹¹⁸ Будкова Д., Веденєєв Д. Організація зовнішньополітичного інформування за доби Директорії УНР // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – К., 1993. – Вип. 4. – С. 12-19.

¹¹⁹ Кость С. Західноукраїнська преса 1900 – початку 50-х років: особливості функціонування, періодизація, структура // Збірник праць кафедри української преси Львівського державного університету ім. І. Франка. – Львів, 1995. – Вип. 1. – С. 72-79.

¹²⁰ Дашкевич Я. Західно-українська Народна Республіка: позитивний і негативний досвід // Вісник Організації Оборони Чотирьох Свобід України (ООЧСУ). – 1998. – Ч. 4. – С. 207-214.

¹²¹ Там само.

ВИСНОВКИ

Визвольні змагання 1917–1920 рр. як історичний процес – один із найбільш складних і суперечливих періодів нашої історії в ХХ ст. Навіть сьогодні важко відповісти однозначно на запитання про причини поразки Української революції. Їх можна вбачати у недостатній національній і політичній свідомості народу (хоча цього, наприклад, не скажеш про галицьких українців, але ж ЗУНР теж зазнала поразки!), у небажанні українських мас, фізично і психологічно втомлених чотирирічною війною, воювати, хоч би і за свою державу; ці причини можна вбачати у тому, що в нас не було еліти, не було єдиного загальнонаціонального керівництва, а якщо ця еліта формально й існувала, то вона була заражена соціалістичними, демократичними або й пацифістськими ілюзіями, ще більш небезпечними через несприймання ідеї української державності і нерозуміння того, що Росія за будь-якої форми правління залишається ворогом цієї державності; ці причини можна вбачати у відсутності єдності основних політичних сил і широкої соціальної бази національно-визвольних змагань; зрештою, і в тому, що Україна практично залишалася в міжнародній ізоляції. В Європі майже ніхто не розглядав ні Україну над Дніпром, ні Україну над Дністром як незалежні держави: “українську карту”, як правило, розігрували в своїх інтересах.

Ніхто з дослідників історії України не вбачає причину поразки лише в неефективності агітаційно-пропагандистської роботи, в недосконалій інформаційно-пресовій діяльності. Це й зрозуміло, оскільки ця причина не була ні єдиною, ні визначальною, та все ж вона була однією з-поміж інших, про що пишуть у своїх спогадах і відомі політичні діячі того часу, про що свідчить й аналіз тодішньої преси, як і багатьох інших документів.

Ми не можемо стверджувати, що лідери Української революції недооцінювали значення інформаційної діяльності чи преси загалом. Так, В. Винниченко вважав “пропаганду й вияснення суті українського руху обов’язком кожного українця на всякому місці” (“Відродження нації”), добре розумів значення друкованого слова М. Грушевський. Майже від часу створення Центральної Ради функціонувало прес-бюро, а вже 19 березня 1917 р. почали виходити

“Вісти з Української Центральної Ради”. Як відомо, 27 червня 1917 р. було створено Генеральний секретаріат. Уже в першому офіційному документі (“Декларація Генерального секретаріату”), прийнятому того ж дня, говорилося: “Організація і освідомлення мас є перша, необхідна, найголовніша підвалина дальшого будівництва”. З цією метою було створено посаду генерального писаря. Організацією мас, агітацією і пропагандою мав займатися Генеральний секретаріат внутрішніх справ. Після створення Генерального секретаріату на одному із засідань (3 вересня 1917 р.) було внесено в порядок денний питання “Про пресу: На засіданні обговорювали питання видання офіційного органу Генерального секретаріату, а секретарству з національних справ було доручено широко поставити діло інформації”. Протокол одного з грудневих засідань (1917 р.) теж свідчить про намагання впорядкувати пресову політику.

Ще в листопаді 1917 р. було створено прес-бюро Генерального секретаріату. Після повернення уряду з Житомира (туди він переїхав унаслідок захоплення Києва більшовиками) до столиці на початку березня 1918 р. до структури прес-бюро входили: редакція “Вістник Генерального секретаріату УНР”, Українська телеграфна агенція, бібліотека, архів. Офіційно УТА було створено 16 березня 1918 р.

Не лише Центральна Рада і Генеральний секретаріат (згодом Рада Міністрів) мали свої прес-бюро і офіційні друковані органи.

Окремі міністерства теж мали друковані видання. Це і Військове міністерство, і Міністерство водних шляхів, і Земельне міністерство, і Міністерство пошт і телеграфів. Навіть Міністерство по великоруських справах мало своє офіційне видання (бюлетень), що, звичайно, свідчило і про надмірний демократизм української влади, який набув безглуздості після появи на сторінках цього видання відверто українофобських, антидержавних публікацій.

Усе це свідчило про увагу з боку Центральної Ради і Генерального секретаріату до проблем інформаційної діяльності і необхідності формувати громадську думку, але чіткої лінії у створенні загальнодержавної інформаційно-пресової політики не було.

За часів Української Держави виходили “Державний Вістник”, “Бюлетень Українського Телеграфного Агентства (УТА)”, видання міністерств, регіональні видання. Завдання, що стояли перед офіційними виданнями, були очевидні: сформувати позитивну для гетьманського уряду громадську думку в країні, створити позитивний імідж України на міжнародній арені, де Україна опинилася між Антантою і

Центральними державами. Урядовій пресі не вдалося виконати жодне з цих двох найважливіших завдань. Недовіра до П. Скоропадського підсилювалася як соціальною політикою його урядів, так і проросійською орієнтацією його найближчого середовища. На дипломатичному полі інформаційна діяльність теж не досягла успіху: міжнародну громадськість (уряди держав Антанти у першу чергу) не вдалося переконати в необхідності існування України як суверенної держави.

Прикметною рисою інформаційного і журналістського процесу за гетьманських часів була жорстка цензура, що блокувала найважливішу інформацію, якщо це не узгоджувалося з політикою уряду. Водночас треба зауважити, що в організаційному плані інформаційна і пресова діяльність урядів Української Держави стояла вище, ніж це було за часів Центральної Ради і УНР.

Про більшу увагу до інформаційно-пропагандистської діяльності з боку уряду УНР після повалення гетьманської влади свідчить створення як Управління преси й пропаганди (на правах міністерства), так і Комітету у справах друку, який здійснював цензуру (у Києві цим займалося керівництво корпусу Січових стрільців, хоча це не було оформлено жодним урядовим актом).

Формально структура засобів інформування була досить розгалуженою. Функціонувало УТА. При Центральному інформаційному бюро Директорії почав виходити “Вістник Української Народної Республіки” (грудень 1918 р.), у січні 1919 р. побачив світ “Вістник державних законів для всіх земель Української Народної Республіки” і діяла інформаційна служба міністерств (щодо цього насамперед треба сказати про Міністерство закордонних справ і військову інформаційну службу). На увагу заслуговує той факт, що було зроблено спробу залучити до інформаційно-пропагандистської діяльності людей творчих професій.

Проблеми інформування й пропаганди постійно перебували в полі зору уряду УНР, але їх вирішення як у країні, так і за її межами вимагало і величезних коштів, і кваліфікованих працівників, і вміння по-новому оцінити ситуацію, а головне – в умовах війни зробити це було дуже важко.

Практично не було нормальних умов і для розгортання інформаційної служби в Західноукраїнській Народній Республіці, хоча, незважаючи на всі труднощі, відповідні спроби було зроблено. Треба зазначити, що державна розбудова почалася в усіх сферах життя і відбувалося це в атмосфері загального емоційного піднесення. З по-

зитивного боку дала себе знати традиційна схильність галицьких українців до організованості, порядку і дисципліни. Створення й ефективне функціонування інформаційно-пропагандистської служби теж було одним з важливих завдань уряду ЗУНР, хоча воєнне протистояння з поляками, господарські і фінансові проблеми ускладнювали його вирішення. Усе ж виходили газета “Республіка”, “Вістник державних законів і розпорядків”, окремі секретаріати теж мали свої видання. Так, Державний секретаріат військових справ видавав “Вістник Державного секретаріату військових справ ЗУНР” (згодом “Вістник Українського Війська”), Пресова квартира НКГА видавала газету “Стрілець”. Інші відомчі видання – “Вістник Державного секретаріату освіти й віросповідань”, “Вістник Державного секретаріату шляхів, пошт і телеграфів”.

Уряд ЗУНР зробив спробу налагодити й зовнішньоінформаційну службу, покликану інформувати уряди інших держав і міжнародну громадськість про ЗУНР та формувати сприятливу для неї громадську думку. Так, першою урядовою інформаційною структурою за кордоном була Українська пресова служба (УПС) у Відні. Відповідну інформаційну діяльність провадили і дипломатичні посольства, представництва. Важливу роль відіграло й Українське пресове бюро В. Степанківського (Лозанна), хоча до нього було чимало претензій.

Потрібно визнати, що ЗУНР теж не вдалося прорвати міжнародну інформаційну блокаду. Багато шкоди завдавали не лише умови воєнного часу, не лише упереджене ставлення з боку європейських держав та їх діячів (особливо це стосується Франції), але й “самоїдство” – конфлікти з урядом УНР, які часто базувалися не на пошуку компромісів і виходів з катастрофічної військово-політичної та економічної ситуації, а на зведенні дрібних внутрішньопартійних та особистих рахунків.

Наукове видання

Богуславський Олег Вікторович

**ІНФОРМАЦІЙНО-ПРЕСОВА ДІЯЛЬНІСТЬ
ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ТА УКРАЇНСЬКИХ УРЯДІВ
1917-1920 рр.**

Монографія

Редактори С. А. Козиряцька, В. М. Северинюк
Технічний редактор І. В. Голомб
Коректори А.О. Бессараб, А.О. Павлова

Підписано до друку 24.09.2003
Формат 60×84/16 Гарнітура Times
Обл.-вид. арк. 13,54 Тираж 300

Видавництво
Гуманітарного університету
“Запорізький інститут державного та муніципального управління”
Свідоцтво про державну реєстрацію серія ДК №338 від 28.03.2001 р.

69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70б